

MAGYAR KIRÁLYOK
ÉS
HŐSÖK
ARCZKÉPCSARNOKA

21800

MAGYAR
KIRÁLYOK ÉS HŐSÖK
ARCZKÉPCSARNOKA.

MAGYAR
KIRÁLYOK ÉS HŐSÖK ARCZKÉPCSARNOKA.
DOLINAY GYULA.

I. KÖTET.

MTA
KIK

BUDAPEST,
SZERZŐ SAJÁT KIADÁSA.
1883.

686414

MAGYAR

KIRÁLYOK ÉS HŐSÖK

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

DOEINAY GYULA

1. KÖTET

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtársz. M. G. 58. / 19. ... 3. A. sz.

ATTILA

a honn király.

MAGYAR

KIRÁLYOK ÉS HŐSÖK ARCZKÉPCSARNOKA.

ATTILA

a hunn király.

RÉGEN mult időben, Krisztus születése előtt sok száz esztendővel, hatalmas ország volt Ázsiában azon az óriási földrészen, mely a Feketetengertől kezdve egészen a Japánitengerig terjed, s mely földet a régi görögök, mint előttük ismeretlen vidéket, általában Scythiának neveztek. E nagy terület közepét foglalta el a hunn birodalom s több mint ezer évig állott fent dicsőségesen. De még tovább is fennállhatott volna, mert a hunn nép vitéz, fegyverforgatásban jártas, harczolásban edzett volt. Mértékletesen, egyszerűen élt, állattenyésztéssel foglalkozott, babonában nemigen hitt, bálványisteneket nem tisztelt, csak a természet legfőbb éltetőjét, a napot és a titokzatos csillagokat imádta isten gyanánt. Hanem a nagy birodalom mégis elpusztult, felütötte fejét az egyenetlenség, a pártoskodás ördöge.

Nem csoda, hiszen véreink voltak . . .

A czivakodó hunnokra aztán két oldalról rátört két hatalmas ellenségök. kelet felől a khinaiak északról pedig a tatárok s a pártokra szakadt, sem a vezért, sem egymást nem segítő hunnokat a kettős ellenség legyőzte.

Egy rész meghódolt a betörő tatároknak, ott maradt, az új iga alá hajtotta fejét, s beleolvadt a hódító népbe. A másik résznek kedve jött a khinaiak alattvalója lenni, az tehát átment

a mennyei birodalomba, s azt mondják, hogy ez a hunn-scytha törzs mai napig élne egyik khinai tartományban. A harmadik hunn törzs azonban nem hódolt meg sem tatárnak, sem khinainak, hanem fölkerekedett, ott hagyta az ősi földet, inkább kívánt bujdosó lenni, mint rab. És egy sejtelemtől, egy gondolatától vezéreltetve jött e nép nyugat felé. Jött, és megállott a Kárpátok tövénél. Majd áttört a hegyeken, meghódította a mai Magyarországot, mely akkor a nagy római birodalomhoz tartozott, Pannonia nevezet alatt annak képezte egyik tartományát.

A győzelmes hunn fegyverektől már akkor is félték a szomszédos országok népei, de még nagyobb volt félelmük, rémületük, midőn hire futott, hogy Attila lett a hunnok királya. És Attila csakugyan rettegett ellensége lett Európa népeinek, harcra hívta maga ellen az egész világot s meghódított minden népet a mely utjába került. Kezében a hires szent kardot villogtatta, melyet a hagyomány szerint szittyá pásztorok a fűben találtak, s melyről azt mondták a táltosok, hogy maga a hadak istene, Hadur dobta le az égből. E féltett nemzeti karddal Attila rendre meghódította a körülte fekvő országokat. Aztán harcra tűzelte vitéz népét, ő maga elől lobogtatva a harci zászlót, izmos kezében villogtatva a szent kardot, íjjal, nyilakkal felfegyverkezve vezette seregét, a hosszú nyelvű, lobogócskával ékesített kopjájú, prüszkölő méneken sorakozó harcosokat.

Hatalmas, méltóságos alak volt, korona nélkül is királyt mutatott, s ha sujtott karja, az maga az enyészet, a pusztulás vala. El is nevezték a remegő országok népei isten ostorának. A papok hirdették, hogy az emberek bűneinek megbüntetésére jött Attila, az isten ostroma.

A Kárpátoktól nyugatra elterülő országok, tartományok mind meghódultak Attila fegyvere előtt. Aztán legyőzte a hatalmas bizanci császárt is. Majd Róma felé nyujtá ki kardját, s a büszke város falaihoz vezette győzelemhez szokott seregét. Már készült bevenni a szent város falait, már szóltak a támadó rohanásra buzdító tárogatók, midőn tisztos ősz férfiak jövének a szorongatott városból Attila táborába. A hunn király békésen nyitattott utat az érkezők előtt.

A követség élén maga a pápa, Leo jött Attilához. És Attila, ki addig sem szóra, sem könyörgésre nem hallgatott, most en-

ATTILA

gedett, megnyugtatta bocsátá el a jövevényeket. Nem bántotta Rómát, visszatért Magyarországra.

Attila a nagy, a rettegett vezér szívében jó, nemes vala. Még a legyőzött ellenséggel is szeliden bánt, a meghódolt apró királyokat, vezéreket táborába fogadta, s velük barátságban élt. Mikor itthon békés napokban pihent fővárosában, melyről azt mondják, hogy a mai Jászberény, Szeged vagy Ó-Buda helyén állhatott: szerette a fényt, pompát. Királyi udvarában nagy vendégségeket adott, de nem annyira a maga örömére, mint inkább uralkodói hirnévnek emelésére.

Midőn a fényes vendégsereg egybeült, arany, ezüst tálakon hordták fel a sok drága ételt, s a vendégek arany poharakból ittak. De Attila négyszegletű fa-tányérról evett, fapohárból ivott. Ő a nagy, a hatalmas, világok ura, rettegett fedelme, példányképe volt az egyszerűségnek. Keblében szívjóság honolt, barátságosan köszöntötte fel vendégeit, poharat koczinított egyszerű harczosaival is.

Mikor vége volt a lakomának, jöttek deli ifjú énekesek, s vig dalokat énekeltek, vagy harczai regéket mondtak. Majd szemfényvesztő, bohóskodó komédiásokat vezettek elő, de azok nem valának hunnok, hanem holmi idegen népség. A búbajosok, bohócok előadásain mulattak a vendégek, de Attila komoran, egykedvűen nézte a hiábavalóságokat.

Mint hadvezér páratlanul áll a világtörténelemben; mindig győzött, de őt soha le nem győzte az ellenség.

Csak egy csatája volt, mely nem végződött diadallal, de vereséggel sem.

A hires katalauni ütközet.

Irtóztató csata volt ez, olyan, milyenhez foghatót fel nem mutathat a történelem. És ezt a háborút barátságból viselte Attila. A frank trón felett két testvér czivódott, s midőn nem tudtak megegyezni a felett, hogy kié legyen az uralom, külső országok segítségéhez folyamodtak. Az egyik a rómaiakhoz, a másik a hunnokhoz fordult, s két rettenetes hadsereg nyomult a frank földre: a római és a hunn. A katalauni téren találkoztak; rémitő harczot vívtak, olyat, minőt sem azelőtt, sem azóta nem küzdének hadvezérek. Százhatvankétezer ember maradt a harczmezőn, de a csata még sem dőlt el. Mindkét

fél megveretettnek érezte magát, a nélkül, hogy a diadalt valamelyik kivívhatta volna. A római hadsereg azonban nem bocsátkozott új csatába, elvonult a gyászos harctérről. Attila ott maradt több napon át várva a támadást. Végre visszatért Magyarhonba.

Attila dicsteljes életének váratlanul vetett véget a halál, midőn épen menyegzőjét ülte a frank király lányával, Ildikóval. A lakoma után vérhányás fogta el s megölte. Testét a rege szerint arany, ezüst és vas koporsóba tették és a Tisza vizében, a víz fenekén ásott gödörbe temették.

Attilának még előbbi hazasságából három fia maradt: Ellák, Dengezics és Csaba. Ezek összevesztek egymással az uralom felett, velük együtt a hunn nép is pártokra oszlott, megkezdődött a testvérháború.

A két idősebb fiú elveszett az egymás elleni csatákban. Csaba, a legkisebbik, a vele tartó kis csapattal elvonult Erdély bércei közé. E hunn töredéktől származtatják magukat a mai erdélyi székelyek.

A nagy hunn birodalom szétmállott. A rettegett vezér nem volt többé, letűnt a hunnok szerencsecsillaga is, elpusztultak, elenyésztek. Még csak hirök-hamvok sem maradt fenn.

De mégis . . . hamvok az fennmaradt a »hunn-halmok« alatt, melyek mai napig sok helyen láthatók hazánk síkságain. Szokásos volt a hunnoknak a harcban elesettek felett széles, magas halmokat emelni. Ilyen sirt jelző halmok a hunn-halmok is.

Attila, a nagy hunn király volt az első honfoglaló a mai Magyarországon. Illő az ő hősi alakjával kezdeni Magyarország történetét.

ÁRPÁD

a honalapító.

A hunnok után mintegy száz esztendő múlva ismét megjelent egy szittyia népfaj a Duna és Tisza folyamok vidékein. Onnan jött, a honnan a hunnok, testvérnép volt vele, fegyvere erős, karja harcához szokott, bátorsága határtalan. E nép az avarok valának. Elfoglalták, meghódították Pannoniát, erős földsánczokkal körülvelt várakat építettek, mely földsánczok az országban itt-ott mai napig láthatók, s a nép, mint emberi erőt haladó csodás alkotást, ördög-ároknak nevezi azokat.

Az avarokról kevés hiteles adat maradt fent. Nagy százötven esztendeig élhettek itt folytonos harczok között, míg végre a frank császár, Nagy Károly legyőzte őket, a népet széjjel-szórta, egy részét keresztény hitre térítette.

Attila országa megint uratlan leve. De csak rövid időre, mert megjelent a harmadik honfoglaló szittyia nép: a magyar, s újból elfoglalta, meghódította e földet,

Árpád volt a nagy honfoglaló bölcs vezér, aki átvezetett népét a Kárpát hegységen, a vereczkei szoroson.

Őseink eredetéről, ázsiai életéről homályos, elmosódó hagyományok beszélnek. Inkább rege, mint történet ez. E rege mondja, hogy eleink elhagyva ázsiai hazájokat, felkerekedtek nyugot felé jöttek és virágzó országot alapítottak a Don folyó tengerbe ömlésénél. Ott hallal gazdag vizek, vadakban bővelkedő erdőségek valának, a síkságon buja fű tenyészett. De még sem maradtak ott, hanem tovább vándoroltak. A Don fo-

lyón átjőve, Lebediában telepedtek meg. Három év mulva megint fölszedték sátraikat, s mintha valami titkos vágy úzné, jöttek tovább Pannónia felé. Később már nem czéltalanul folytatták vándorlásukat, hanem azon feltevéssel, hogy Attila birodalmát, mint reájuk, testvérnépre maradt örökséget, birtokukba veendik. Utjokban sokat hallottak e földről, a bessenyők nem győzték dicsérni; és a magyarok ellenállhatlan vágyat éreztek ott alapítani új hazát.

A nép hét nemzetségből állott hét külön vezér alatt. A fegyverviselő harcosok összes száma 216 ezerre ment. Ezenkívül körülbelől felényi lehetett a kúnok és etelközi hunnmagyar harcosok száma, kik a magyarokhoz csatlakoztak, jó és balsorsra húséget esküdvén. Ezeken kívül voltak a nők és gyermekek, úgy hogy az összes nagy utazó tábor, egy millió főt számlálhatott.

Mielőtt az új ország meghódításához fogtak volna, a hét vezér egymással szerződést kötött. A szerződésben ki volt mondva, hogy míg köztük a legbölcsebbnek, a legnagyobb vezérnek: Álmosnak nemzetsége él, addig abból választassék a magyar nemzet fejedelme; hogy a megszerzendő új földből mindenki egyenlő részt kapjon; az ország sorsa intézésében, úgy nekik, mint ivadékaiknak beleszólások legyen; rendes nemzetgyűlések tartassanak. A szerződést azzal pecsételték meg, hogy felhasították karjaikat, s a kicsorgó vért egy szent kehelybe vették, jelezvén, hogy úgy fog annak vére folyni, ki a szerződést megszegi.

A szerződő hét vezér paizsra emelve Álmos fiát, Árpádot, fejedelmükké választották s húséget esküdtek neki.

Álmos az ősz vezér, nem láthatta meg az új hazát, elesett egy bosszuálló gonosz harcban, mit a bessenyők indítottak a segreg egy töredéke ellen, melylyel hátramaradott volt az öreg vezér.

Árpád vezette tovább népét, s mikor már nem messzire volt az új hazától, midőn Halics tartományban pihenőt tartana: ime egyszer csak követek érkeznek hozzá Pannónia földről; követek, a kiknek beszédét a magyarok megérték vala. Testvér nép volt ez, Attila hunnjainak maradéka, az erdélyi székelyek, kik hirt hallván a magyarok közeledéséről, elibük siettek, hogy hű szövetséget ajánljanak. Árpád kimondhatlan örömmel fogadta a testvéreket, s gazdagon megajándékozva bocsátotta

őket vissza. Maga pedig folytatta útját az ígértföld felé, s 885-ben, vagy 889-ik évben megérkezett, elfoglalta [Munkácsot, az első területet a mai Beregvármegyében.

Árpád valódi hadvezér volt. Ha kellett, elől küzdött lobo-gós kopjával fegyverzett lovas csapata élén nem rettegve a halált, nem félve az ellen nyilát; kezében hatalmas buzogány, oldalán hosszú ősi kard, fején ércsisak, vállán párduczos mente. Majd bölcs parancsokat osztott vezéreinek; hadi tervei a történetirók feljegyzései szerint oly nagyszerűek valának, hogy azok ügyes végrehajtása okvetlenül diadalra vezethették a sereget. Nem osztotta részekre csapatait, mint a rómaiak, hanem óriási félkörű csatarendben támadott egyszerre minden ponton. Alakja nemes, fejedelmi volt. Arcza mély nyugalmat, bölcsességet tükrözött.

Árpád nagy eszével belátta, hogy nem elég megszereznie a hont, hanem meg is kell tudni tartani azt.

Ő nem úgy tett mint Attila, ki országot ország mellé hódítva, nagy, rettegett birodalmat alapított. Árpád lassan, óvatosan haladt a honfoglalással; a mely földet megszerzett, annak népét maga iránt lekötölte, szabadságot adott neki, nagyobb mint aminővel birt, a legyőzött fejedelmekkel pedig barátságot kötött, szövetségesül fogadta. Árpádnak vagy hat fejedelemmel volt dolga, akik akkor a mai Magyarországot birták, és mind a hat fejedelmet legyőzte: Zalán, Szvatopluk, Glád, Gyalu mind meghódoltak. Árpád diadalmas fegyverével a Dunáig hatolt; Tas, Szabolcs, Töhötöm vezérek pedig a tiszántuli vidékeket és Erdélyt hódoltatták meg.

Mikor így győzelemről győzelemre juttatta a harcai vitézség és okosság Árpád kardját: elérkezettnek látta az időt a kivívott diadalok után, véglegesen szervezni az országot. E célból nagy nemzetgyűlést hívott össze egy síkon, melyet Szernek neveztek el. (Később Pusztaszer lett.) Itt harmincznégy napig tanácskozott népe választott képviselőivel. Bölcs, okos törvényeket alkottak, az ország későbbi felvirágozásának alapját igazságos törvényhozásuk által megvetették.

Árpád a gyűlés bevégeztével nemzete nevében birtokába vette a meghódított földet, s ő maga Csepel szigeten ütötte fel fejedelmi székét, onnét intézte a további hadjáratot, s kormányozta az országot. Csepel szigetről csakhamar Budára vezette

ÁRPÁD.

hadseregét. Budát minden ellenállás nélkül elfoglalta ; aztán három részre osztva táborát, neki indult a Dunántuli tartomány meghódításának ; és győzött a magyar fegyver és vitézség mindenfelé. Rövid idő alatt a Drávától a Rába és Rábczáig, mindenütt a magyar zászló lengett.

E nagyszerű harczdicsőség után, Árpád a Csepel szigetre vonult vissza, hol nagy boldogság érte, hű nője fiu gyermekkel ajándékozta meg. Az újszülött Zsolt nevet nyert, s ez örömmünnepet több napig tartó vendégséggel és harczy játékkal ülte meg az egész nemzet.

Ekkor már csak egy fejedelem volt: Marót, ki még nem hódolt meg Árpádnak. Hadsereg indult meghódoltatására. De Marót követeket küldött Árpádhoz, kérte, hagyná békeességben míg él, van egy kis leánya, fogadja azt el Zsolt tiának jegyesül, s majd a lánynyal együtt a tartomány is Zsolté leend.

Árpád elfogadta az ajánlatot, fiának eljegyezte Marót leányát, mire Marót pár év mulva meghalt s akkor aztán Árpád teljesen magáénak mondhatta az egész országot. Magyar volt ur a Kárpátok által övezte, Dráva, Száva folyók által határolt földön. A hevesebb vérü harczosokat elragadta e nagy dicsőség; egyes harczvágó vezérek nem elégték meg a kivivott győzelmeket, ki-kitörtek külső országokba harczolni. De Árpád eszélye és bölcsessége véget vetett a rabló-hadjáratoknak, szigoruan eltiltott minden háboruzást, nehogy a külországok egyesült erővel törjenek reá, s veszélyeztetve legyen az itt bent már kivivott győzelem.

Az egész honfoglalás nagy műve alig kilencz esztendőt vett igénybe. Árpád ily rövid idő alatt hazát szerzett a magyarnak, és okos törvényeket alkotott a haza megtartására. Áldott legyen nagy neve, dicsőség koronázza emlékét!... Népének mély gyászára meghalt a 907-ik évben. A rege szerint Ó-Buda mellett, egy patak fakadásánál temettetett el.

GEJZA

fejedelem.

ÁRPÁDOT halála után követé a fejedelmi székben fia: Zsolt; minthogy azonban ő még csak gyermek volt, helyette Lél, Bulcs és Botond vezérek kormányozták az országot. Zsolt mikor felnőtt, átvette a kormányzást, s igyekezett békét, nyugalmat biztosítani a nemzetnek. A mellett szükségesnek látta az ország határait megerősíteni, hogy idegen hadak egykönnyen be ne törhessenek. A 947-ik esztendőben megelégette az uralkodást, s azt fiára Taksonyra ruházta.

Taksony huszonöt esztendeig ülte a magyar nemzet fejedelmi székét, s uralkodása alatt nagy csapások érték az országot. Folyvást külföldön kalandoztak a seregek, idegen országokban vérezett, fogyott a magyar, 955-ben egy szörnyű háboruban bajor földön 40.000 magyar harczos esett el. E rémitő csatából a rege szerint hét ember tért vissza a hazába, kiket rutúl megcsonkítva, hirmondóul küldtek a győző németek,

Az óriási veszteség megdöbbsentette Taksonyt. Érezte, hogy kicsiny népét ily borzasztó harczok által a végpusztulásnak teszi ki. Felhagyott az oktalan háboruzással, itt bent a hazában kívánta erősíteni, gyarapítani a nemzetet. Ebbeli munkáját aztán még nagyobb buzgalommal folytatta fia és utóda: Gejza.

Gejza uralkodása nevezetes fordulópontot képez hazánk történetében. Ő alatta ugyanis a magyarok egy jelentékeny része keresztény hitre tért. Gejza igen bölcsen átlátta azt, hogy a

magyar nemzet ősi pogány hitében nem maradhat fent Európában, hol már akkor általában keresztényekké lettek a népek; meggyőződött arról, hogy csak úgy foglalhat helyet nemzete az európai országok között, ha a keresztény hitre tér. Ő maga ugyan azonnal nem vette fel az új hitet, nehogy ezáltal népét egyszerre elidegenítse magától. Hanem az első felesége, Sarolta, már keresztény volt, a második neje Adelhaid, Micislav lengyel fejedelem leánya, szintén keresztény hitben nevedett.

Gejza megengedte, hogy az országban hittérítő papok jöjjenek, a hittérítőket védelmezte s örömmel fogadta midőn jött a hír, hogy itt is, ott is ezrenként veszik fel a keresztény hitet. A hittérítés munkájában leghathatósabbán fáradozott Adalbert prágai püspök, ki Gejzát is megkeresztelte, ugyszintén Saroltától született fiát, ki a kereszttségben István nevet nyert. Ekkor alapította Gejza a maig fennálló pannonhalmi apátságot.

Gejza szelid lelkületű, jó, nemes vala. A gondviselés örködött a magyar nemzet felett, midőn az állam megszilárdulásának első korszakában ily bölcs fejedelemmel áldotta meg. Ha Gejza helyett más ül a tejedelmi székbén, könnyen elseperhette volna a külföldi ellenséges áradat hazánkat. Egy idegen, messze földről bevándorolt pogány nép csak ily okos fejedelem kormányzása alatt maradhatott itt meg.

Gejza tapintatos országlása alatt a harczokhoz szokott magyar nép mindjobbán kezdett megbarátkozni a földmiveléssel s az európai műveltséggel. Viruló községek alakultak a dúsan tenyésző, mivelésre fogott sikságokon; a keresztény hitre tért magyarok templomokat állítottak Isten dicsőítésére.

De nem mindenütt értették meg a bölcs fejedelem törekvését. Számos hatalmas magyar főur ellene szegült Gejza intézkedéseinek. Az erdők elrejtett sűrűjében, a ködbe burkolt hegyek lábainál, még sok helyen fenállottak a négyszögletű kövek-ből rakott áldozási oltárok, melyek körül a táltosok az ő magyarok istenének áldoztak, s imákat énekelve kérték a rossz szellem: Ármány hatalmának megsemmisítését. Mig a sikságokon már a keresztel ékesített templom hívó harangja szólította imára a dolgozó népet: addig a hegyes, erdős vidéken lakó magyarok fegyverbe, páncélba öltözöttek, a táltosok szavára sereglettek össze, úgy miként őseik tevék.

GEJZA
fejedelem.

Szép, egyszerű volt az ősi magyar vallás. Nem faragott bálványok alakjában imádták eleink a teremtő, megtartó erőt, mint a többi pogány népek, hanem a szivekben élt az a nagy eszme, az a fensőbb gondolat, hogy van felettünk egy örökdő, lépteinkre vigyázó láthatlan lény, az »Isten«. Ennek a láthatlan lénynek fehér lovat áldoztak a szabad ég alatt emelt oltárokon. A táltosok égő zsarátnokra hányták a megszentelt fehér lovak husait, a füst ég felé szállt, az ajkáról az ima ég felé emelkedett, s a harciba induló magyarok azon tudattal távoztak, hogy Isten kedvesen vette áldozatukat, segíteni fogja tegyvereiket. Imádatos tisztelettel viseltettek a teremtő legremekebb alkotása, a nap iránt is, mely életet, meleget s világosságot ad az embereknek. Sokszor hajnalhasadáskor összegyűltek az oltárok körül, s a táltosok imádkozásait némán hallgatva, várták a nap feljövételét. Mikor megjelent az égen a hatalmas tűzgyolyó, örömríadalban törtek ki, főként ha a táltosok szerencsét jósoltak a nap feljöttéből.

Gejza mikor tapasztalta, hogy a magyar nemzet egy része szívosan ragaszkodik az ősi valláshoz és nem akar a keresztény hitre térni: nem merte erőltetni a dolgot, nem terjesztette tüzzel vassal a kereszt tiszteletét, sőt, csakhogy a pogánynak maradt magyarok szeretetét is visszahódítsa, ő is újból megjelent az áldozati oltárok előtt. Midőn ezért megintette a pannonhalmi apát, azt felelte: a magyar fejedelem elég gazdag és hatalmas, hogy az Istent kétféle módon tisztelje.

A lázongók azonban még ezzel nem elégedtek meg, követelték a hittérítő papok kiűzését, a keresztény templomok lebombolását. Gejza ekkor Ottó német császár oltalma alá helyezte a magyar keresztények ügyét. Szoros viszonyt kötött vele, fia számára eljegyezte a császár unokaöcscsének, Henriknek leányát: Gizellát, jól tudván, hogy Ottó császár, a rokon, mindenkor segítségére leend. Így most már teljesen elő volt készítve az egész ország keresztény hitre térésének nagy műve, és a híres császári házzal kötött frigy által, Magyarország belépett az európai országok sorába. A jeles, a bölcs, a népe javát munkáló derék fejedelem meghalt 997-ben.

I. ISTVÁN.

997—1038.

MAGYARORSZÁG első koronázott keresztény királya, az ország szervezője, a kereszténység buzgó apostola. Mintha Isten küldöttje lett volna, oly szent lelkesedéssel terjesztette a keresztény hitet. Mit atyja, Gejza fejedelem elkezdett, azt ő dicsőségesen befejezte: keresztény hitre térítette a magyar nemzetet. Nagy és nehéz feladat volt ez, csakis nagy erélyvel lehetett megoldani, István a legszigorubb rendszabályokhoz nyult, mert rendithetlen meggyőződésé vált benne a hit, hogy a magyar haza csak mint keresztény állam létezhetik Európában.

István legelső fejedelmi rendelete volt, hogy mindenki megkeresztelkedjék; második: az urak bocsássák el keresztény rabszolgáikat. E két szigoru rendelet nagy elégedetlenséget támasztott a pogány hiten levő magyarok között, kiknek száma akkor még igen-igen nagy vala. Nyíltan fellázadtak; a somogyi vajda, Kupa vezér, táborba gyűjté a lázadókat. De István sereget küldött a lázongók ellen, a harc hevében Kupa is elesett, mire a tömeg futásban keresett menedéket. A győzelem után István újból kiadta előbbi rendeleteit, s most már még szigorubbán megparancsolta, hogy kitűzött határnápig mindenki multhatlanul megkeresztelkedjék, ellenkezőleg vagyona elkoboztatik, s börtönbe vettetik. Országszerte papok jártak, s maga István is folyvást utazott és személyesen térített. Ezen rendkívüli erőfeszítésnek és kényszerítő rendszabályoknak az lett eredménye, hogy a magyar nép tömegesen vette fel az új hitet, úgy hogy István szükségesnek látta az országnak egyházilag való rendezését. Az

SZT.-ISTVÁN.

országot tíz egyházi kerületre osztotta, kijelölve a püspököket, érsekeket. Azonban az egyházi főméltóságok kinevezéséhez, a római pápa helybenhagyására volt szükség. E célból István fényes követséget küldött Rómába, kérve a pápa jóváhagyását. Együttal kéretett a pápától egy koronát is, hogy azzal megkoronáztatván magát, annál nagyobb tekintéllyel folytathassa a hittérítés munkáját.

II. Sylveszter pápa örömmel fogadta a magyar követeket s nemcsak koronát küldött, hanem kettős keresztet is, annak jeleül, hogy István nemzetének térítő apostola.

Az 1000-ik esztendő fényes betűkkel van beírva Magyarország történetkönyvébe. Ez évben volt az első királykoronázás. István feltette fejére a pápa koronáját s attól kezdve mint Magyarország felkent apostoli királya tekintélyben gyarapodva, kormányozta az országot.

Sok, nagyon sok teendő várt rá. Az ország ügyeit szervezni, rendezni kellett, a régi törvények bővítést, módosítást kívántak. István nagy buzgalommal látott az állam szervezéséhez, új rendeletek alkotásához. Az egész országot vármegyékre osztotta, a katonáskodást szabályozta, királyi hadsereget állított, mely mellett volt még a nemzeti hadsereg, azaz mint régebben, az egész nemzet fegyvert ragadott ha a szükség úgy kívánta.

Az ország dolgainak rendezése után, ismét a keresztény hit terjesztését vette kezébe a nagy király. Elrendelte, hogy legalább minden tíz falu egy templomot építsen, és maga is a királyi jövedelmekből számos klostrot, templomot építtetett. A templomok számára neje készíttetett papi öltönyöket, hímeztetett terítőket. A királyné udvara akkor egy nagy varróműhely lehetett, a palotahölgyek folyvást hímezték. Egy becses munkájuk, a királyi palást, mai napig megmaradt. A magyar király e palástot ölti fel a koronázáskor. A hagyomány azt tartja, hogy a paláston látható apostok alakjait az első magyar királyné sajátkezüleg hímezte.

István király hittérítői működése ellen, másodszor is kitört a lázadás. Erdély bércei között még nem terjedt el a keresztény hit, ott a hegyszakadásokban, a hívások titokzatos ormán.

állottak még a pogány oltárok, s a nép egész odaadással ragaszkodott az ősi valláshoz.

Gyula vajda volt a lázadók vezére, de mint Kupát, úgy őt is legyőzte a királyi sereg. Így lassanként kiirtatott a pogány hit. A hittérítők buzgalmukban annyira mentek, hogy nemcsak a táltosok oltárait hányták szét, hanem megsemmisítettek minden emléket, ami a régi magyarokra vonatkozott. Az István előtti időből alig maradt fent a történelem számára valami.

Az újonnan alakuló ország kormányzása s a keresztény vallás terjesztésének nagy és nehéz gondjai mellett, még az is súlyos aggodalmat okozott Istvánnak, hogy ki fogja örökölni trónját? Mert élete végén a sok bajhoz gondolhoz, járult még fia halála is. A szelid lelkű, vallásos kedélyű Imre, legvirágzóbb ifjú korában elhunyt.

A jó király még életében fiára akarta át ruházni a királyi méltóságot, már ki volt tűzve a koronázás ideje is, midőn az itju királyfi váratlanul, hat nappal előbb elhunyt. Ezen nagy csapás megtörte Istvánt és mintha a sorsharag ellene fordult volna, attól kezdve folytonos keserűség között teltek napjai.

Ki lesz utánna Magyarország királya? . . . Vajjon elég erős öre lesz-e a keresztény hitnek?

E nehéz kérdések nyugtalanították a jó királyt. Árpád egyenes ivadékából ugyan még többen éltek; ott volt Vazul, István nagybátyja, továbbá Vazul testvérének Szár Lászlónak három fia: Endre, Béla és Levente, végül István egyik nővérének, Gizellának fia: Péter. E nő elhozta a királyi udvarba fiát, s minden módon igyekezett a király kegyét megnyerni, csak hogy az ő fiára essék választása. De István Vazult akarta trónörökösévé tenni. A rosz nővér ekkor rettenetes tette vetemedett. Vazult megvakítottatta, fülébe ólmot öntetett, s ekként a kormányzásra képtelenné tette. István elrémült a szörnyű hír hallatára; beteg lett, s a legmarczangolóbb gondolatok gyötörték. Most már attól tartott, hogy Szár László három fiával is hasonló módon bánnak el. Azért azt tanácsolta az ifjaknak, hogy meneküljenek az udvarból, vonuljanak külföldre, éljenek távol a hazától, míg a helyzet változik.

De a keserűség pohara még nem telt meg, következett egyéb is.

Éjji időben, éles tőrrel orgyilkos lopózott a király ágyához. Már kivonta gyilkoló vasát, hogy a legnemesebb szivbe mártsa. De akkor beszűrődik az ablakon a hold szende sugára, megvilágítja a békésen nyugvó királyi alak magasztos arczatát. A gyilkos remeg az isteni arczu ősz embert megölni. Elejti tőrét, a zajra felébred az alvó s ágya előtt térdelni látja a bűnöst.

»Ha Isten velem, ki lehet ellenem« — szólt nyugodtan a nagy király s felemelte a remegő bűnöst, megbocsátott neki. De azoknak, kik felbérelték, nem bocsátott meg soha. Lelke fájdalommal telt el, hogy ő, ki egész életét jól, nemesen tölté el, ki minden pillanatot a haza javára szentelt: élete végén ily rút hálátlansággal találkozik. Fel akarta emelni karját, hogy agyonsujtsa az ármánykodókat. Hanem gyenge volt már a kar, a beteg király környezői gazok, elfajult emberek, kikkel ő szegény, többé nem bir.

Ekkor a vallás, a hit vigasztalása foglalta el szivét. Nyugodt megadással viselte a sors csapásait. De a tiszta, a nemes lélek nem maradt már sokáig a hálátlanok környezetében.

A legnagyobb, a legbölcsebb király, az 1038-ik esztendőben megszünt élni.

Hült tetemeit Székesfehérvárott helyezték örök nyugalomra. Halála után negyvenöt esztendő mulva, a szentek sorába igtatott fiával, Imre herczeggel együtt. A katolikus vallás, mint szentnek emlékét kiválóan tiszteli. Hazánkban névünnepén augusztus 20-án, nagy ünnepet ülnek az ország minden részében. Ünnepelik az első magyar királynak, és különösen hazánkban a keresztény hit megalapítójának emlékét. Ekkor Budavárban, a nagy királynak mai napig épségben fennmaradt jobb kezét, leirhatlan fénynyel hordozzák körül. A hit szerint az a jobb kéz, mely annyi áldást osztogatott volt egykor, ma is védelmező, oltalmazó talizmánja hazánkknak.

PÉTER.

1038—1046.

ISTVÁN halálával beborult az ég Magyarország felett. A jó királylyal eltűnt az országból a béke, a nyugalom is. Péter elfoglalta a trónt, melyet István nem szánt neki, s melyet a nemzet nem ajánlott fel az ő számára. Elfoglalta erőszakosan, s egy iszonyu büntett árán. Mert most már bizonyossá lett, hogy Vazul megvakittatásában neki is része volt. Midőn ugyanis trónra lépett, azonnal királyi udvarába hívta a Vazul megnyomortóját, Sebőst, barátjául fogadta s kitüntetésekkel halmozta el.

Az új király e legelső cselekedete, aggodalommal töltötte el az ország jobbainak szívét; úgy vélekedének, hogy az, a ki gyilkosokkal czimborál, maga is gonosz.

És ezen feltevés nagyon gyorsan valónak bizonyult.

Alig viselte még néhány napig a koronát, máris egy másik rut tétével mutatta ki, menyire méltatlan a trónra. István királynak még életében levő nejét, a jó, tiszteletre méltó ősz királynét börtönbe záratta, holott a koronát meg kellett volna osztania vele, mert István úgy rendelte.

Bármily setét foltot vetett is e két gonosz cselekedet Péter lelkületére, talán mégis feledésbe mentek volna azok, ha a haza hő szeretete s igazságos uralkodás által megkedvelte volna magát a nemzet előtt. De ő épen ellenkezőleg mindinkább arról győzte meg a magyarokat, hogy nem szereti házáját s nem akar igazságosan uralkodni.

Mint tudjuk Péter nem itthon nevedett, csak akkor jött

PÉTER.

be az országba anyjával, mikor megtudták, hogy István trónutódot keres, s úgy jutott gonoszság és bűn árán a trónra. És nem érezte magát magyarnak akkor sem, midőn királylyá lett, jobban szerette olasz és német barátait. Ezekkel vette magát körül, azokat ültette a fényes méltóságokba.

Minő korszak Árpád, Zsolt, Taksony, Zotán s István dicső uralkodásaik után, kik szívvvel lélekkel azon voltak, hogy az ország megerősödjék, a magyar valódi urává legyen hazájának. Ime, ki utánnuk következék a trónon, nem törődik a hazával, a magyarral, idegeneket hív az országba, azokkal barátkozik.

Az annyira kegyelt olasz, német jó barátok; ugyan miként kormányozták az országot?... A legzsarnokibb módon. Vérig zaklatták a jó magyar népet, elviselhetlen adókkal sanyargatták a lakosokat s kimondhatatlan zaklatást vittek véghez. Ők pedig vigadtak a néptől elszedett pénzen, folyton dorbézoltak s erkölcsstelen kicsapongásaiknak vége-hossza nem volt.

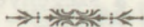
A nép jajgatott, az idegen jött-ment urak vigadtak. Szomorú állapotok, felforgatott rendje az államkormányzatnak. Péter tehetetlen, uralkodásra képtelen ember volt, nem birt felemelkedni azon magaslatra, melyen állania kell egy ország uralkodójának. Ő csak arra gondolt, hogy barátaival vigadhasson, hogy legyen elég pénz a királyi pénztárban; azzal nem törődött, hogy miként teremtik elő adószedői a pénzt, mint forgatják ki azért a népet kicsiny vagyonából. Nem törte fejét bölcs intézkedéseken, haza javára, nép boldogulására szolgáló ujitásokon, s ha sokáig uralkodott volna, bizony siralmas helyzetbe juttatja az országot. De trónolásának napjai meg voltak már számlálva. A nemzet jobbjai látván, hogy Péter király szívében a hazaszeretetnek egy parányi szikrája sem dereng, elhatározták őt trónjától megfosztani.

E merész terv végrehajtására elérkezett a kedvező alkalom is. Péter háborút kezdett Henrik császár ellen, egy hadsereggel elhagyta az országot. A magyar urak ezt a pillanatot használták fel; míg a király távol volt, ők azalatt trónvesztesnek kiáltották ki s nyomban új királynak meg választották Sámuel főurat, a nádorispánt.

Péter csakhamar értesült a történekről de országszerte oly nagy volt ellene az ingerültség, hogy nem mert visszatérni,

hanem Albert osztrák herceghez menekült, ott várta az események fejlődését, s az alkalmas perczet a trón visszafoglalására. Mert ő sokkal nagyravagyóbb volt, mintsem hogy sorsában megnyugodhatott volna. El volt határozva, hogy fegyveres erővel is kész visszafoglalni a trónt, nem törődve az ország nyugalmaival, békéjével. Ő előtte csak az a gondolat lebegett, hogy még egyszer a hatalom polczán lehessen, uralkodhassék. A hatalmas Henrik császárba vetette minden reménységét, hittel és ígérettel akarta visszaszerezni annak barátságát. A császár szívesen fogadta a megtérőt, a mindent ígérőt, és biztatta, hogy majd visszahelyezi a trónba, hanem annak ára lesz: hűséges jobbágyi eskü Péter részéről, évi adófizetés az ország által, tehát lekötése, bérbeadása a hazának. Péter nem sokat gondolkozott, elfogadta a lealázó feltételeket, eladva honát, mire Henrik császár haddal az országba jött itt elűzte Sámuel királyt, ki a csatában el is esett, s aztán újra királynak választotta Pétert, kinek hő vágya ekként hamarabb beteljesült, mintsem gondolta volna.

Péter újra a hatalom polczán. Vélneitek hogy előbbi példáján okulva, most megjavul, s okosan, bölcsen uralkodik, ország javát, nemzet jólétét munkálja?... Korántsem Ő nem okult semmit, csak az maradt, ki azelőtt volt: zsarnok, erkölestelen, sőt még féktelenebb, gonoszabb mint akkor mert most Henrik császárban bízik, annak védelme alatt érezi magát. A magyar urak ily javithatlan gonoszság miatt felbőszülve, titkos gyűlést tartanak Csanádon, elhatározzák Péter újból való elűzését, s a külföldön élő Árpádsarjadéknak, Endrének behívását. A lázadás kitör, nagy arányokat ölt, vérengzővé változik. Endre közeledik az ország középefelé, a lázadók elébb-elébb nyomulnak, Péter futna, de már késő, elfogják s azt teszik vele, mit ő tétetett Vazullal: kisütik mind a két szemét. Így büntették Vazulért. Aztán börtönbe vetették. Így büntették István özvegyéért. A többit Istenre bízták; az pedig nem gyötörte, nem sanyargatta sokáig a vak embert; könyörült rajta, elszólitotta e földről. Börtön fenekén, beteg, nyomorultan halt meg Magyarország második koronás királya 1046-ban.

ABA-SÁMUEL.

1041—1044.

MIKOR Péter elűzetett a trónról, helyette Sámuel főurat kiáltották ki királynak. Ő maga ugyan nem volt vérszerinti tagja az Árpád nemzetségének, hanem a felesége után jutott be a királyi atyafiságba. Ugyanis Gejza fejedelem egyik leányát, István hugát birta nőül, s ezen a révén törvényszerű volt királylány választása, noha nála jobban illette volna a korona a Szár László fiait: Endrét, Bélát vagy Leventét, kik egyenes ágon mondhatták magukat Árpád ivadékainak. De a Péter igazságtalan uralkodása miatt kiütött ingerültség közepett, nem volt idő a külföldön élő királyi herczegek behívására. Ahogy Pétert elmozdították a tróntól, azonnal más királyt kívántak az ország rendei, s tüstént be is ültették a kéznél levő Sámuel, az ország nádorispánját, ki különben is szítója volt a Péter elleni lázadásnak.

Sámuel mennyre-földre ígérte, hogy egészen másként fog kormányozni. Mikor a trónra ült, csakugyan meg is kezdte az uralkodásban az ujitást. Előde rendeleteit mind eltörölte, s az olaszok és németek nála pártolásra nem találtak, ellenkezőleg, megengedte, hogy a nép üldözze azokat. A köznépnek tetszett a változás, örült, hogy letaszították a polczról az idegeneket.

De még másként is igyekezett az új király megnyerni a nép kegyét. Leereszkedett az egyszerű emberek közé, részt vett mulatságaiban, barátkozott a szegényekkel, mézes-mázosnak, jó-

ABA-SÁMUEL.

nak, kegyesnek mutatta magát. El is nevezte a köznép atyának, apának, s csak a jó apa, vagy »aba király« néven hívták, s a történelem is ezen elnevezést tartotta meg.

Pedig Sámuel éppen nem volt atyja az országnak, az ő uralkodása is romlást hozott a hazára. Semmi jót, semmi üdvöset nem alkotott, rövid uralkodása alatt a legnagyobb zavar uralkodott az országban,

Péter, mint láttuk, Henrik császár pártfogásához folyamodott, hogy az elvesztett trónt visszanyerhesse. Midőn ezt megtudta Sámuel, hirtelen hadsereget indított a császár ellen. Három oldalról betört Németországba. Henrik császár e miatt felbőszülve, most már határozottan a Péter pártjára állott, s miután oka is volt a háborura, nagy sereggel Magyarországra tört, s dúlta, pusztította a Duna bal partját. Sámuel, a vitéz, ki elébb megtámadá a császár birodalmát, most megrémült, nem volt bátorsága szembe szállani Henrik seregével. A helyett hogy feltártóztatta volna a német hadakat, nagyvitézül hátrább-hátrább huzódott az ország belsejébe. Bánta is, akármilyen történiük Pozsony-, Komárom-, Esztergommegyékben.

De az ország rendei nem így gondolkoznak. Nekik fáj a haza veszedelme, virágzó vidékek pusztulása. Békét akartak ha már nincs hős, vitéz, hadvezető, ellenverő királyuk.

Az ország nyugalmit szívéken viselő főurak, Henriktől békét kértek. A diadalmas császár megígérte, hogy elvonul az országból, megszünteti a pusztítást, ha a magyarok elűzik Sámuel, s helyébe ismét Pétert ültetik a királyi trónra. Az urak azonban meggyőzték a császárt, hogy az lehetetlen, mert amindenki élénken emlékezik még azon sok igazságtalanságra mit Péter elkövetett, azonnal országos lázadás ütne ki, ha újból a trónra ültetnék. A császár ily körülmények közt kénytelen volt elállni tervétől, de a mellett mégis megmaradt, hogy Sámuel okvetlenül elmozdítassék a trónról. Ekkor tehát abban állapodtak meg, hogy Sámuel mindenesetre el fog üzetni, s helyébe a Szár László fiai közül választanak új királyt. Ezen ígéretre Henrik elvezette hadait.

Az egyességet azonban nem lehetett keresztülvinni, mivel hogy Sámuelnek még mindig nagy pártja volt az országban. Henrik midőn tapasztalá, hogy Sámuel nem üzték el a trónról,

ujra sereget vezetett az országba. Most Sámuel állott elő, ő kért könyörgött, egy tartományt ígért a császárnak, ha békét hágy neki. Ilyen feltétel mellett Henrik hajtott a szép szóra. Könnyű szerrel jutni egy szép tartományhoz nem is tréfa dolog, főként mikor törvényesen a tulajdonos maga adja. Henrik császár elvonult, s megkapta a Latján tul levő tartományt, vi-rágzó részét az országnak.

A hazában pedig ekkor rémuralom vette kezdetét. Sámuel a főnemesek ellen fordult, gyanu alá vetette azokat, kikről sejté, hogy ellenségei. Iszonyu zsarnoksággal üldözte a nemzet nagy-jait, jeleseit. S mikor még mindig nem érezte magát biztonság-ban a trónon, vérlázító kegyetlenséggel negyven főurat megöle-tett. Erre aztán csordultig telt a pohár, most már mindenki belátta hogy az ország pusztulása, végveszedelme következik be ily zsarnoki uralom alatt. A főnemesség Henrik császárhoz for-dult s egyenesen felkérték, hogy űzze el a trónról a zsarnokot. Harmadszor is megjelent tehát a császár a szegény, zaklatott hazában. Magával hozta Pétert ki maga is mindent elkövetett, hogy a trónt még egyszer visszanyerhesse. A német sereg Győr felé tartott. Ott táborzott Sámuel a vele tartó urakkal. Harczra került a sor. A német császár vezette seregét a magyar királyra. Oldala mellett volt a másik magyar király is: Péter. Koro-náért folyt a vér, és egy ország birhatása forgott a kockán. Péterrel együtt sok magyar nemes volt a német táborban. Vi-tézől folyt a csata, a németek nagy erővel rendelkeztek. Ké-tes volt a harcz eldőlése s nem is végződött volna az Henrik, illetőleg Péter diadalával, ha Sámueltól egy csapat főnemes el nem pártol s Péterhez nem megy át.

Még egy heves összeütközés, még egy roham, és Sámuel hada szét van verve. Ő maga futásban keresett menedéket, de elfogták s aztán felakasztották.

Ez lett sorsa a harmadik magyar királynak.

I. ENDRE.

1046—1061.

MIKOR István király tanácsára kibujdosott az országból a három királyi herceg: Endre, Béla és Levente, Endre rövid vándorlás után Oroszországba került, Jaroszláv fejedelem leányát nőül vette és huzamosabb ideig élt ott boldogan, csendes elvonultságban távol szeretett honától, melyről csak olykor hallott valamit. Egyszer aztán követség keresé föl.

A követek Magyarországból jöttek és szomoru hirt mondtak a Szent-István uralkodása utáni rosztól, rosztól, Péter és Aba-Sámuel gonosz uralkodásáról. És előadták, hogy a nemzet jobbjai titkos ülésen elhatározták Péter király végleges elűzetését, s ime ők azért jövének, hogy a megüresedő trónra Endrét meghívják. Jönne tehát velük, lépje át a határt, akkor az egész nemzet bizonyosan mellé fog állani.

Endre megismervén a követek beszédéből az ország szerencsétlen állapotát, nem habozott, elfogadta a meghívást, s nem sokára megjelent a Kárpátoknál.

A hon földjére érkezve, szomoru dolgokat kelle tapasztalnia. Az ország lázadásban állt. A két szerencsétlen király: Péter és Aba-Sámuel alatt keletkezett elégületlenséget, a közzavart és nyomort felhasználva, a pogány hitnek egyes buzgó hívei felbujtogatták a népet, hirdették, hogy az okozta minden baját a magyarnak, hogy elhagyta ősei vallását, s a keresztet imádja. V a t a volt vezére a lázadóknak, akik mindannyian újból

I. ENDRE

felvették a pogány-hitet s követelték a keresztény templomok lerombolását, az ősi vallásnak országszerte újra visszaállítását.

A lázadás folyton terjedt, előkelő urak álltak az élére. Endre nem tudta mit tegyen; még nem volt király, s így nem remélhette, hogy parancsszavára hallgatnak, kénytelen volt némán nézni a lázadás terjedését és fokozódását.

A bős tömeg vérszemet kapott ezen elnézésből, hirdették, hogy az új király is az ő pártjukon van, és iszonyu pusztitást vittek véghez az oly vidékeken, hol a nép nem vette fel újból a pogány vallást. Lerombolták a templomokat, leölték a papokat, s ily ádáz módon ölve, rombolva vonultak az ország szívébe. Mikor Budához értek, az ellenszegülő Gellért püspököt felvitték a hegyre, s onnét rémitő kegyetlenséggel a sziklás meredek oldalon ledobták. A hegy a vértanu püspökről mai napig Szent-Gellért-hegynek nevezetik.

A lázadó pogányok Péter királyt keresték, mikor rátaláltak, elfogták, s miként már tudjuk, megvakították, börtönbe vették.

Endre ily viszonyok között foglalta el a trónt. Bizony nagy erélyre, nagy vitézségre volt szüksége, hogy azt megtarthassa. Mert trónraléptével kijelentette, hogy a lázadó pogányokkal nem-hogy egyet nem ért, de sőt kívánja a keresztény vallás fenn-tartását, miért természetesen a lázadók ellenségei lettek. Azután példásan megbüntette azokat, kik Péter király megvakításában részesek voltak. Ezért meg a saját hiveit haragitotta magára. Végre ellensége lett Henrik császár is, aki el akarta a trónról úzni Endrét.

Ennyi zúr-zavar s aggodalom közepett Endre folytonos harcban élt, soha sem tudhatta, mikor, mely oldalról támadják. Mindig fegyverben, mindig panczélban várta a harcot a lázadókkal vagy a császárral. Szerencsére idebent lecsilapultak a kedélyek, pedig mikor 1047-ben Sz.-Fejérvárra országgyűlést hívott egybe s ott magát megkoronáztatta, nagyon szigorú rendeleteket adott ki a pogány lázadók ellen, s parancsolta a keresztény vallás visszaállítását. A nemzet jobbjai és a nép többsége hivek valának a keresztény valláshoz s így a pogányság apostolai nagy kisebbségben maradtak, elnémultak. A lázadás véget ért. De Henrikkel csakugyan kenyértörésre került a dolog.

Endre hogy annál biztosabban megmérkőzhessék a császárral, magához vette testvérét Bélát, ki egyik lengyel tartományban, Pomerániában élt, neki adta az ország egy harmadát, s azonkívül, mivelhogy gyermeke úgy sem volt, megígérte hcgy holta után reá hagyja a koronát.

Béla hűséggel meghálálta testvérbátyja jóságát, mert ugyan vitézül tudta forgatni a kardot. Henrik császár szörnyű csapást kapott tőle mikor betört 1050-ben. Béla vezér állt vele szembe, s a merről jöttek a németek, felgyujtotta előttük a falvakat, elégetett minden élelmi szert, a kutakat behányatta, a népet jószágával az ország belsejébe terelte. A császár leégett házromokat, sivár pusztaságot talált mindenütt, élelmet pedig sehol sem kapott és semerről sém szerezhetett nagy tábora részére. Éhezve vánszorgott tovább a sereg, remélve, hogy majd csak lenek végre valamit. Mikor aztán jól behuzódtak az országba, Béla rátört-vitéz csapatjával s úgy megverte, hogy hirmondóul alig ment-hette meg a császár serege egy kis részét. Azok futásukban ejhányták fegyvereiket s vértjeiket. A nép a tömérdek vértől elnevezte a közeli hegyet Vértésnek, mely mai napig viseli akkor kapott nevét.

Henrik boszutól lihegve, másfél év mulva ujra az országba tört, persze most már kellően gondoskodott eleségről s jól vigyázott, hogy élelemmel terhelt hajó-rajja a Dunán folyvást serege közelépen maradjon.

A németek Pozsonyt ostromolták, s bizony szomorú ki-menetele lehetett volna Endre királyra nézve ezen hadjáratnak ha nem találkozik a magyar táborban egy Zothmund nevű ügyes uszó és buvár, a ki elszántságával, önfeláldozó hősi bá-torságával, megmentette az országot egy véres hadjárattól, s annak minden következményétől. E bátor férfiú sötét éji időben a Duna hullámai közé veti magát, s vigyázva, óvatosan az el-lenség hajóihoz úszik és a hajók fenekét sorban megfurdálja, mire aztán reggelig egytől egyig elsülyedtek a német élelmi hajók. Henrik megrémült, s nehogy éhen pusztuljon el megint serege, sietve elvonult s békére lépett Endrével. Belátta, hogy a magyarral nehéz kikötni.

A békét több éven keresztül zavartalanul élvezte az or-szág. Endre jó, becsületes uralkodása alatt jólét, megelégedés

verték tanyát a nép házaiban, családi köreiben; fejlődött az ipar, földmivelés, gyarapodott a nép. Csak egy boldogtalan ember volt az országban, maga a király, kinek 1052-ben fia született, annak a sorsa felett aggódott: mi lesz belőle, mivel-hogy már a koronát Bélának adta?...

A királynak nagyobb volt gyermeke iránti szeretete, mint az adott szóhoz való ragaszkodása. Visszavonta Bélának tett ígérését, kis fiát Salamont, Székesfehérvárott megkoronáztatta, s a hét éves gyermeknek eljegyezte Henrik császár egyik leányát, így akarván biztosítani számára a trónt.

Béla vezér a körülmények ily változásával szemben nyugodtan viselte magát, még a gyermek koronázására is elment. De a király nem hitt neki, inkább hallgatott hízeltő udvarozzai szavára, kik azt hitették el vele, hogy Béla titkon ellene tör, a koronára vágyik.

Hogy véget vessen a kínos helyzetnek, nagy lépésre határozta el magát Endre. Várkony várában magához hívatta Bélát, koronát és kardot téve az asztalra. mondá öcscsének, hogy válasszon habozás nélkül. Béla választott. Jó barátai előre értesítették, hogy ha a koronát választaná, életével játszik, tehát a kardot választotta. De gyűlölettel eltelve hagyta ott az udvart egyenesen Lengyelországba ment. Ott a neje után való rokonaitól segítséget kért, az így nyert sereggel visszatért. A Tiszánál találkozott Endrével, ki szintén fegyverrel a kézben várt reá. A két testvér egymásra tört. Ez volt az igazi testvérháború. A szerencse Bélának kedvezett, Endre elvesztette a csatát. futásában lováról leesett s az utánna rohanók által agyon-gázoltatott.

Ez történt 1061-ben.

Rá nyomban, még a táborban kikiáltották Bélát királynak.

I. BÉLA.

1061—1063.

HÁROM ifju királyi herczeg bujdosott ki az országból István király uralkodása alatt. Árpád, a honfoglaló nagy hős vérétől való mind a három, és mégsem lehetett maradásuk az atyáik által szerzett hazában. Maga a jó István király tanácsolá, hogy meneküljenek, nehogy úgy járjanak, mint Vazul, kit gonosz kezek nyomorékká tettek. Tudta azt István, hogy felderül még a három ifju rokoura is, vissza fognak ők térni az országba baljukban lobogóval, jobbjukban karddal. Ugy is lett...

A három ifju ment, keresni indulának egy jó szívű házat, egy barátságos családi kört, hol szivesen fogadnák, jósággal marasztalnák őket. Először is Csehországba vitte utjok, majd Lengyelországba mentek. Hanem rossz órában érkeztek, mert szegény Micislav, a lengyel fejedelem, épen akkor maga is nagy bajban volt. Szomszédja, a gonosz indulatu pomeráni fejedelem, aki még mindig pogány vallású volt, nagy sereggel betört Lengyelországba, és pedig azon szándékkal, hogy ott majd lerombolja a templomokat s pogány vallásra kényszeríti az embereket. Már szemközt állott a két sereg. Egyik oldalon a bösz pogány had, a másikon a keresztény lengyelek. Ha a pogány győz mint fergeteg nyomul tovább, lázít, bujtogat a papok, a templomok ellen. Ki tudja mi lesz a vége, nem térnek-e újra pogány vallásra a népek...? A gondviselés nem akarta ezt; küldött egy ifju embert, egy magyart, egy Árpád véreből valót a len-

gyel király segítségére, a keresztény hitnek megmentésére. Ez az ifju Béla volt, az István király udvarából elbujdosott három királyi herczeg közül egy.

Mikor már mindkét tábor készen várta az ádáz ütközetet, a romboló csatát, előlép a pomeráni fejedelem, s azt az ajánlatot teszi Micislav lengyel fejedelemnek, hogy vivjanak meg ők ketten, a ki győz, azé legyen a legyőzött serege, országa.

A pomeráni pogány király nagyon jól tudta, hogy miért tesz ily kegyes ajánlatot, melylyel kimélni látszék a harczos katonák életét. O ugyanis hatalmas alak, erős, izmos, ifju korban levő. Micislav lengyel király pedig beteges, vézna s öreg, fiai meg, kiket párviadali szabályok szerint maga helyett kiállithatna, zsenge ifjak. De a pogánynak gonosz szándéka nem teljesülhetett, mert im váratlanul előlép egy ifju, s azt mondja, megvív ő a büszke királylyal.

»Ki vagy te szegény gyermek?« kérdé szánakozólag a pogány.

»Magyar vagyok!« felelte a hős, mellét kifeszítve, kardját magasra emelve.

Az öreg lengyel király meg azt mondta »Fiam ő!«

Nagy tért formáltak ekkor, a tér egyik oldalán a lengyel sereg, a másik oldalán a pomerániak; a tér közepén vasban, páncélban a két bajvivő. Szép harczí ménen ül mindkettő. — Harsan a kürt egyszer, harsan másodszer. A harmadik jelre összetűz a két fél, sujt a pomeráni, vág a magyar, utése mesteri, meginog tőle ellenfele, de az összeszedi magát, újra támad, újra sujt erősen, iszonyuan, mint egy hatalmas óriás sujthat. Az ifju ügyes, vérttel védi magát, számított hajlással, szabályos fordulattal kikerüli a vágást. O maga pedig támad más oldalról, támad okosan, és sujt aczélizmos karral, biztosan, halálosan. Lebukik lováról a pogány király s ott lent a porban, a győzelmes ifju lábainál adja ki lelkét.

Ujong a lengyel tábor s lázasan kérdezik: ki a sisakos, pánczélos ifju, a ki megmentette Lengyelországot? Az felemeli aczélrostélyos sisakját s magát meghajtva a király elé lép. A körülállók lelkesen kiáltják: »Éljen Béla, a magyar királyi herczeg!« Micislav oldala mellett áll bájos leánya, Riheza, s bábérkoszorut nyújt az ifjunak, a győzőnek. Az elfogadja, meg-

I. BÉLA.

csókolja a nyújtó kezét, s szerelmes tekintetét vet a szép királyleányra. A király észreveszi s győzelmi díjjul neki adja leányát, meg a pomeráni tartományt.

Igy szerzett a magyar királyi herceg nemzetének dicsőséget, magának pedig feleséget és egy országot.

Béla hosszabb ideig uralkodott Pomerániában. Tudjuk, mint jött Magyarországra Endre király hívására. Azt is tudjuk, mily vitézül forgatta a vezéri kardot, melyet testvérétől nyert, s később mint büntette meg Endrét, ki titokban ellene tört. A csatában a hogy elesett Endre, a hadsereg azonnal királynak kiáltotta ki Bélát. Endre tábora is hozzá csatlakozott s nem sokára az egész ország örömmel fogadta az új királyt.

Béla egyike volt hazánk legnagyobb királyainak. Bölcs, igazságos, alkotmánytisztelő, népe javát szíven viselő. Mindenek előtt megkoronáztatta magát Székesfehérvárott, aztán általános bocsánatot hirdetett ki mindazok számára, kik ellenségei voltak, még azokat sem bántotta, akik élete ellen törve, a várkonyi várban megöletését tervezték volt. A föld népének nyomasztó helyzetén már mindjárt úgy segített, hogy eltörölte a még Péter király által elrendelt igazságtalan adókat. Ezen intézkedés után Székesfehérvárra országgyűlésre hívta a nemzetet. Az volt ám az országgyűlés! Minden községből két férfit küldtek s így lehet gondolni, mily temérdek ember gyűlt össze törvényt hozni, igazságot alkotni. Épen ez nagy baj volt, mert a követekkel együtt megannyi, vagy még több kíséző is sereglett egybe, és ezen sokaságban igen sokan voltak az Endre uralkodása alatt legyőzött pogány magyarok közül. Maga a pogányság fő emberének, Vatának fiai is megjelentek és lázitották az egybegyűlteket, hogy most itt az alkalom az ősi pogány vallás visszaállítására, az országgyűlésen sürgessék a keresztény hit eltörlését, a templomok lerombolását.

A pogánysághoz szitók izgatása félelmesen terjedt. Béla király intette őket; atyailag, nyájasan igyekezett meggyőzni szándékok vakmerő, borzasztó voltáról. Nem használt semmit, a pogányok az ősi magyar vallás visszaállítását kívánták. Már-már új lázadás, új rémséges pusztítás következik, ha a király okosan, bölcsen elejét nem veszi a bajnak. Három napi gondolkozási időt kér s azalatt hiveivel a várba zárkózik, titokban

a környékből fegyvereseket gyűjt, s a vérontást lehetőleg kerülve szétvereti a lázadókat, az egész országgyűlést. A fő bűnösök halállal lakoltak, s ezzel aztán örökre végetért Magyarországon a pogány vallás iránti rajongás. Sehol sem hangzott többé a táltosok dala, a titokzatos berkekben nem áldoztak fehér lovakat. A pogányság utolsó maradványa is kipusztult.

Béla az ország javára igen sokat tett: azalatt a harmadél év alatt, míg uralkodott, terjesztette a nép között a földmívelést, a kereskedelem fejlesztése végett szaporította a vásárokat, s azokat vasárnapról szombatra tette át. Sabályozta a mérlegeket, s a népet taníttatta a különböző mértékekre, hogy az adás-vevésben meg ne csalódjanak. Több kereskedelmi czikk árát meghatározta, ezüst pénzt veretett, melyen egyik felől kereszt, másik felől a király neve volt látható. Egyszóval mindent elkövetett a nép jólétének emelésére. Bölcs és nemes szivű király vala. Fájdalom, hogy uralkodása oly rövid volt 1061—1063-ig vezette az ország kormányát. S mily szerencsétlenül halt meg.

Háborura készült Németország ellen, mert a német udvar nem akarta kiadni Endre fiát, Salamont, kivel anyja oda menekült volt. De sőt a németek azt kívánták, hogy Béla mondjon le a tronról, s engedje azt át Salamonnak. Persze szépen ki volt már csinálva, hogy mint lenne az esetben Magyarország Németországnak egyik tartománya, kiegészítő része. Béla hadsereggel akarja kényszeríteni a német udvart a gyermek Salamon kiadására. A magyar sereg megindul, harczra kél a németekkel. Szerencsétlenül jár, vereséget szenved. Erneszt osztrák herczeg az országba tör, Mosonyt elfoglalja. Felbőszül erre Béla király, maga készül a német herczeg kiűzésére. Készül ké szül Dömös falucskában, s ime e közben, szörnyü pillanatban rászakad a ház. A leszakadó romok agyonütik a jobb sorsa érdemes királyt.

Tetemei az általa alapított szegszárdi monostorban tétettek örök nyugalomra. A királygyilkos romok a Duna partján Visegrád alatt mai napig láthatók.

SALAMON

1063—1074.

BÉLA királynak három fia maradt: Géza, László és Lambert. Mind a három derék, jeles ifju, mindhárom méltó Magyarország trónjára. Az ország reudei Gézának ajánlották fel a koronát. Gézában azonban nagyobb volt a szív-érzelem, mint a hatalom utáni vágyakozás; nem fogadta el a neki felajánlott trónt, azt mondta, hogy van már a nemzetnek megkoronázott királya: Salamon, maradjanak hivek ahhoz, ő csak annyit kíván, hogy testvéreivel együtt az ország egyharmadát vezérezze czimmal bírassa.

Salamon ekkor alig volt még tizenegy éves, helyette az édes anyja, meg a német császár és egy pár meghitt embere alkudoztak Gézával; és örömmel elfogadták ajánlatát. Nagy pompával behozták Salamont az országba, s Székesfehérvárról újból megkoronázták. A tizenegy éves ifju elfoglalta a trónt s kormányozta az országot úgy, mint tanácsadói diktálták. A tanácsadók pedig álnok, gonosz emberek voltak, arra ügyeltek, hogy a királyi palást mögött mentől önkényűbben uralkodhassanak s a hatalom polczán biztosan megmaradhassanak. Leggonoszabb, legálnokabb volt Vid, az ifju király hú embere, ő azt tanácsolta Salamonnak, hogy Gézának és testvéreinek ne engedje át az ország harmadrészét, mert akkor azok majd a koronát is követelik. A gyermek király így tett, uralkodása első napjaiban hit-szegő lett. A herczegek látván rút rászedetésüket, Lengyelországba siettek s ott rokonuktól, Boleszláv lengyel királytól fegy-

veres segítséget kértek, aztán a nyert segítséggel visszatértek. Fegyvereik előtt meg nem állhattak a királyi zsoldos hadak, Salamon menekült, a mosonyi várba vonult. Az ország rendei pedig Géza részére állottak s csak egy perczen múlt, hogy meg nem fosztották Salamont trónjától. Ha Géza akarja, bizonyára megtörténhetik az. De ő békét óhajtott, kész volt új egyeségre lépni Salamonnal.

A béke helyreállott, s ettől kezdve tíz esztendeig belvilongás, testvérháboru nem nyugtalanította az országot.

A három herceg dicsőségére vált az országnak, vitéz kardjuk tiszteletet, becsülést szerzett a királynak minden csatában. Mert a háboru azért meg nem szűnt. Új ország volt akkor még hazánk, mindenfelől fenték rá fogukat a kisebb és nagyobb hatalmak. Egyszer Ottó morva fejedelem tört be: meglakolt érte, másszor a kunok özönlötték el Erdélyt, s eljöttek egészen Bihar s Szabolcs vármegyéig, dúlva, pusztítva mindenütt. De nem vitték el szárazon. Salamon meg a három herceg Cserhalomnál utját állták a vad harcosoknak, kik főként László vezér vitézsége folytán nagy vereséget szenvedtek.

Igy harczoltak, így győztek a király és rokonai minden csatában, míg egyetértettek. De a jó egyetértésnek vége szakadt 1072-ben, mikor a magyar hadak Belgrád ostromára indulának. Nikétás görög vezért kellett megfenyíteni, mert a besenyőket segítette az ország alsó részének pusztításában. Salamon és a hercegek nagy magyar sereg élén Belgrád alatt álltak. Két hónapnál tovább ostromolták a megerősített várat, s talán még akkor sem vehetik be, ha egy bátor magyar leány, kit a városban fogolyként tartottak, éjjel több helyen fel nem gyújtja Belgrádot. A szegény leány, ki oly igen szerette hazáját s királyát, a lángok közt veszett el, de a magyar sereg diadalmaszkodott. Nikétás görög vezér, mint utolsó menedékbe, a fellegvárba vonult, s azt izente ki onnét, hogy végkép leteszi a fegyvert, feladja a várat is, ha megengedik, hogy katonáival szabadon elvonulhasson. Salamon megengedte. Ekkor Nikétás Géza vezérhez ment, s kérte, hogy fogadja őt és embereit oltalmába. Géza e kérelmet lovagias módon teljesítette. Erre feltámadt Vidben a gonosz indulat, azt mondta Salamonnak, hogy Géza az ellenséggel szövetségre lépett. Vid még jobban is kimutatta gonoszságát. A zsákmány

elosztása alkalmával a három hős vezérnek aránylag igen kevés részt juttatott, a többit magának tartotta meg. De a vezérek csak túrték a méltatlanságot. Végre aztán kenyértörésre került a dolog. Dukasz Mihály akkori görög császár, Géza vezérnek többféle ajándékot, meg egy koronát küldött hálából, azért, hogy az ő hadvezéré, Nikétást oly szívesen otalmába fogadta a belgrádi ostrom alkalmával. Vid elhitette a királyllyal, hogy most már Géza az ajándékol kapott koronával megkoronáztatja magát s elfoglalja a trónt. Salamonnak ettől kezdve csupa gonoszság volt minden gondolata. Szabadulni akart Gézától, s erre nézve a legborzasztóbb módot gondolta ki. „Meg kell hálnia“, mondá, s Vid hűséggel osztozott e nézetben. Elhatározták a herczeg megöletését. Géza jó emberei által titokban értesült az egész tervről és sietve segélyért küldte Lászlót Morvaországba, ő maga pedig azonnal rátört Salamonra, s ez a hirteleni harc ránézve szerencsétlenül végződött, alig menekülhetett meg. E közben megérkezett László a segítséggel. Új harc kezdődött Vácznál, mely Mogyoródnál a királyi sereg teljes megsemmisítésével dőlt el. A csatában elesett Vid is és még számos főember. Maga Salamon Mosonyba menekült, onnét pedig Pozsonyba anyjához, kit a legdurvább módon megbántott, kezét emelte a szerencsétlen anyára, amiért az megfedette, szemrehányásokkal illette.

A mogyoródi csata után az ország rendei a győztes Gézát választották királynak. Salamon természetesen tiltakozott és lázongott. Sereggel jött az országba s ezt tette [még számtalanszor, hanem a szerencse elhagyta, nem juthatott többé trónra.

Pedig ő arra vágyott, nem elégedett meg azzal, hogy mikor Géza halála után László lett a király, attól bőkezű javadalmaszásban részesült, fénynyel, hatalommal vették körül, csakhogy ne békételenkedjék. Boldogabb lehetett volna ekkor, mint király korában. De a nagyravágyás nem hagyta nyugodni. László élete ellen tört, hogy a hatalmat egészen ő birhassa, újra király lehessen. Ezért aztán László király a visegrádi várba zárta, honnan azonban 1083-ban, mikor István az első magyar király és fia Imre herczeg a szentek sorába igtattatott, kegyelem után kiszabadult.

SALAMON.

Ekkor még inkább telbőszült, és minduntalan külföldi segítséggel akarta a trónt visszafoglalni. Gyakran megjelent egy egy seréggel az országban, de László vas karjai mindannyiszor feltartóztatták. Végre az eredménytelen kísérletek miatt lassankint elmaradoztak pártfogói, barátai, elhagyta mindenki s földöntető lett a szerencsétlen [király. A hiu erőlködés, az elkövetett sok bűn, tévedés s az átélt szenvedések megtörték az egykor büszke embert. Ereje aláhanyatlott, reményei végkép eltűntek. Lelke elcsüggedt s elcsüggedésében megszelidült. És a megszelidülő lélek azt sugalta, hogy dobja el a fegyvert, melylyel oly sok bajt, zavart okozott az országnak, dobja ki szivéből a gonosz indulatokat, térjen jó utra, bánja meg elkövetett bűneit, Isten imádására fordítsa élete hátralevő napjait. És az ember úgy tett, ahogy a megtérő lélek parancsolá. Egyszer, bujdosásának tizedik évében, sok szerencsétlen csatározás, lázongás után, sűrű erdő szélén lovagolva, hirtelen, mint egy csodás, rejtelmes gondolat által megkapatva, azt mondja kísérőinek, hogy betér a sűrűbe járt utat keresni. Betért és nem jött vissza. Sohasem látták többé.. De mégis később, több év múlva, László király látta.. A székesfehérvári templom ajtajában vén koldus alamizsnáért nyújtá felé kezét. A király pénzt ad neki s a szegény koldus megragadja a feléje nyújtott kezét, ajkához vonja, megcsókolja, s megtört szemeiből forró könnyet hullat rá. A király nézi a boldogtalant, úgy rémlik előtte, hogy Salamon az.. felismer ni véli vonásait, rongyokba rejtezett alakját Embereit küldi a sietve távozó koldus után, de az eltűnt, nem találhatták fel többé.

Az adriai tenger egyik kikötője mellett, a pólai erdőben, vezeklő remetéhez zarándokoltak az emberek. A remete saját kezével készített kunyhóban lakott, egy általa formált kereszt előtt imádkozott naponként. A kik hozzá mentek, azt mondták, hogy folyvást csak hazaszeretetre, törvénytiszteletre s Isten imádására intette őket.

És mikor késő vénséget érve meghalt a remete, akkor tudták meg, hogy az Magyarország egykori hatalmas királya: Salamon volt.

I. GÉZA.

1074—1077.

SZENT István koronája nem nyújtott boldogságot annak, aki viselte. Hetven esztendő alatt hétszer cserélt urat, s mindannyinak csak küzdelmet, életemésztő gondot okozott. István maga is keserűség között végezte életét, felkent személye ellen orgyilkos emelte tőrét.

Utánna következett Péter király, kit a fellázadt nép megvakított s börtönbe vetett . . . Aba-Sámuel a zsarnok, halállal lakolt . . . Endre király a trónörökösödés miatti harczban esett el . . . Béla királyt a leszakadó ház, mások szerint az alatta véletlenül összeroskado trón darabjai ölték meg . . . Salamon élete baj, szerencsétlenségek láncolata . . .

Géza irtózott a koronától. Már atyjának, Bélának szerencsétlen halálakor, 1063-ban elfoglalhatta volna a trónt, de azt nem tette, hanem miként már tudjuk, önkényt felajánlotta uralkodói jogát Salamonnak. Ő az országnak csak polgára akart lenni, vezéri kardot kért, hatalomra, uralomra nem vágyott.

És vezér volt a szó igaz értelmében, jeles, vitéz vezére a magyar seregnek. Testvérével, Lászlóval csodát mivelte Cserhalmónál s lent Belgrád ostrománál.

Megbecsülhetlen kincset birt az ő eszében, szívében s kardjában Salamon király. Ha szeretettel, rokoni jóindulattal bánik vala Gézával s Lászlóval, nagygyá, hatalmassá te-

heti az országot, s dicsően uralkodhatik hosszú időközön keresztül. De Salamon az ész tanácsa helyett inkább hallgatott álnok embereire s a saját lelkében gonoszságnak engedett helyet. Gyűlölte Gézát s testvéreit, gyűlölte a helyett hogy mint trónjának leghivebb támaszait, megbecsülte volna őket.

Mi lett a vége a gyűlöletnek: láttuk. Salamon elvesztette trónját s földönfutóvá lett,

Géza most Isten és ember előtt jogosan tehetne volna fejére Szent-István koronáját, melyről már egyszer nagylelkűen a Salamon javára lemondott. Ő azonban még most sem akarta elfoglalni a trónt. Nem, mert Salamon, az elüldözött gonosz ember, jogot formált ahhoz. A magyar urak, kik lelkesedtek Gézáért, váltig unszolták, hogy ne adjon semmit Salamonra, vegye kezébe a királyi pálcát s kormányozza az országot. Géza megmaradt nemes szive által sugalt elhatározása mellett, várt, az ország pedig törvényes király nélkül volt.

E közben Salamon pártfogójával Henrik császárral nagy német sereget hozott az országba. De miként atyja Béla király tette volt, úgy tett Géza is, a németek elől minden eleséget elhordatott s így éhséggel, vérontás nélkül nyert csatát; az ellenséges had visszavonult, mire Salamon elveszítette a császár kegyét.

Ekkor végre megkoronáztatta magát Géza: a Szent-István koronáján kívül fejére tétette még a görög császártól kapott ajándék-koronát is. Az ő utána következő királyok szintén használták a görög koronát, s később egybefoglaltatott az a Szent István koronájával, és mai napig ily állapotban, mint egybefoglalt kettős korona, van meg az ország jelvényei között, s törvényeink szerint csak az tekintetik a nemzet valódi királyának, ki a kettős magyar koronával ünnepélyes szertartások között megkoronáztatik.

Géza rövid ideig uralkodott, s a koronát ő sem viselhette nyugodtan. Salamon folyvást békétlenkedett. Géza vitéz testvére, László elindult a zavargó megfenyítésére. Pozsonynál ostrom alá fogta, s már annyira volt a dolog, hogy Salamon csaknem megadta magát. Ekkor azonban Géza király hirtelen kiadja a parancsot, hogy László térjen vissza, mert ő Salamonnal békés uton akar végezni.

G É Z A.

Ime, mily ritka nemes szív, mily példátlan becsületesség jellemzik Gézát. Szinte csodálatra méltó, hogy azok után, mi-
ket vele Salamon tett, még mindig hajlandóságot mutatott a
békés egyezkedésre,

Gézának az akkori pápa jóakarója volt, jó tanácsokkal,
bátorítással bőven ellátta. Gergely pápa azt mondta Gézának,
hogy törekedjék függetlenné tenni az országot, s inkább ren-
delje azt a pápai hatalom alá, mintsem hogy a német császár
kerítse birtokába. Ezt a tanácsot Géza azonban nem fogadta
meg, független volt ő mindenkitől. Ezért a pápa megneheztelt
rá, attól kezdve Salamonnak fogta pártját, s főként ez bátori-
totta Salamont újabb zavarok felidézésére.

Géza Pozsony ostromának abbahagyása után, rendszeres
alkudozásokba bocsátkozott Salamonnal, s kijelentette, hogy ön-
kényt lemond a trónról, ha Salamon őt s testvéreit az ország
egy harmadának birtokába helyezi s vezéri czimmel ellátja.

Hanem a magyar urak egyáltalában nem kívánták Sala-
mon uralkodását, nyíltan kijelentették, hogy a trón ily adásve-
vésébe bele nem egyeznek. E miatt kissé fennakadt az alkudo-
zás, míg aztán egészen elmaradt Gézának hirteleni halála miatt.

A jó szívú, ritka nemes jellemű ifju király 1077-ben fejezte
be rövid életpályáját.

Halálhírére Salamon vérszemet kapott, hitt, remélt és ár-
mánykodott. De a megüresedett trónt többé nem kaphatta meg.

Géza király uralkodása a becsületesség, a nemesszívűség
uralma vala. Rövid kormányzása alatt törekedett az ország jólétét
gyarapítani, erélyesen hozzálátott a várak építéséhez, több új
erősséget kezdett építtetni, s szervezte a hadviselés rendszerét.
Katonái szerették, az egész nemzet bálványozta.

Ő alatta vette kezdetét az a dicső, az a fényes korszak,
mely az utánna következett László király idejében áthatotta or-
szágunkat. Akkor kezdődött hazánk nagysága, hatalma, dicső-
sége. Sajnos, hogy rövid ideig tartó vala!

I. L Á S Z L Ó.

1077—1095

C^SERHALOMNÁL nagy, véres csatában, dicső győzelmet aratott a magyar fegyver. A kúnok törtek volt be, hogy elfoglalják az alföldi rónát, a Kárpátok által határolt drága földet, magyaroknak szeretett hazáját. De gyenge volt a kardjok elhullottak ezrei harczosaiknak, s végre is futásban keresett menedéket a megmaradt rész. A futókat üldözőbe vették a magyarok s vad száguldozásban kergették őket kifelé az országból. A futó kúnok közül egy, futtában ifju magyar leányt ragadt fel lovára, s azzal együtt vágat tovább. A magyarok hős vezére észreveszi a leányrablót, előre tör a sorból, hogy megszabadítsa a szegény magyar leányt. De bármint sarkantyuzza is lovát, nem érheti be a kúnt. Ekkor kiáltja a leánynak, hogy rántsa le a lóról a rablót. A leány úgy tesz, a magyar öltre megy a kún harczossal, miközben a leány kicsavarja annak kezéből a kardot. A dulakodásnak vége az, hogy a magyar leteperi a kúnt, megöli, megszabadítja a remegő leányt.

E lovagias ifju László volt, akkor még vezér Salamon király oldala mellett. Ily derék, ily nemes jellemű hőst, hogyne szerettek volna katonái és az ország rendei. Szerették, bálványozták, s egyakarattal őt választották királynak Géza halála után. Salamon váltig tiltakozott ellene, de rá senki sem hallgatott. Csak maga László, a törvényes király. Ő jó szívű, nemes lelkű vala, épen olyan, mint bátyja, Géza. Salamont, a

I L Á S Z L Ó .

békétlenkedőt magához fogadta, s megkérdezte tőle, mit akar, mit kíván? Salamon pénzt kívánt. László megadta neki, fénynyel, pompával vette körül, s király-társul fogadta. Mikor így megegyezett vele, csak akkor koronáztatta meg magát.

Magyarországnak nemesszivűbb, vitézebb s becsületesebb királya nem volt Lászlónál. Halála után a szentek közé igtatta az egyház s a félistenek sorába emelte a nép kegyelete. Egész gyűjteményt lehetne egybeállítani a róla fennmaradt hagyományokból, csodás legendákból. A nép apáról fiura, szájról szájra hagyta, hogy miként harczolt mint egy óriás, s csak villogtatnia kellett kardját, [hogy megfutamodjon az ellenség.

Egyszer, mikor a seregnek elesége elfogyott, forró imájára egész csorda vad jelent meg, s kardja hegyének érintésétől forrás fakadt a sziklából a szomjuhozó harczosok számára. A Nagyvárad melletti Püspökfördőről azt tartják, hogy lovának patkói nyomára eredt fel. Egykor nagy, nehéz harczot vívott, rajta az ellen sehoggy sem győzhetett, végre cselhez folyamodva, arany pénzt hánytak el, hogy míg a rájuk törő magyarok az aranyak felszedésével bajlódnak azalatt ők elmenekülhessenek, de László király imájára hitvány kavicsokká változtak az aranyok, s az ellen megveretett. Majd üldözték őt Tordánál egy hegyormón; már nyomában vannak, már utolériik, menthetlenül vége. De im ekkor mögötte ketté szakad a hegy, iszonyu hasadék támad üldözői előtt.

És ki tudná mind elsorolni a László nevéhez kötött legendákat . . . Az arcza jószág, tekintete angyali; páncélba öltözötte, bárdal fegyverkezve festik, mivelhogy a bárd kedvencz eszköze volt.

László nemcsak a csatában s a szivjószág gyakorlásában, hanem a trónon is nagy volt. Ha a nép javára, ország felvirulására bölcs, okos törvényeket kellett alkotni, ő abban is felülmulta minden elődét. Tudott szigoru törvényeket szabni, s igazságot szolgáltatni le és fel mindenkinek. A folytonos háborúskodás alatt nagyon elharapózott az országban a rablás, tolvajlás, úgy hogy csak a legszigorubb rendszabályok alkalmazásával lehetett remélni a baj megszűnését. Tehát László szigoru rendszabályokat alkalmazott. A legkissebb lopást, rablást, orrvágással, megvakíttatással, ismétlődés esetében pedig minden-

kor halállal büntette. Rendelte, hogy biráskodásban a bűnösök ügyét három nap alatt letárgyalják, a perlekedéseket gyorsan elintézzék. A perlekedőknek megengedte, hogy ügyüket a király elé is vihessék, ha a bíró ítéletét igazságtalannak találják.

Ezen nevezetes törvény alkotásán kívül, még két nagy-szerű tény halhatlanítja László nevét. Egyik a kúnok letelepítése, a másik Horvátország meghódoltatása. A kún népcsalád Ázsiából vándorolt ki, jöttek ők is hazát keresni, mint Álmos s Árpád népe. Nem voltak ők nekünk rokonaink, ozmán fajhoz tartoztak, a nyelvük is a török nyelvhez volt hasonló, vagy talán épen az is volt. Azért jöttek, hogy kiűzzenek minket igaz örökünkől. Megemlékezve cserhalomi vereségükre, most sokkal nagyobb tömegekben zúdultak országunkra. Salamon, a gonosz, csalogatta őket, azt ígérte a kúnok fejedelmének, hogy neki adja Erdélyt, s feleségül veszi leányát, ha segít neki a trónt elfoglalni. Mert Salamon nem elégedett meg László bőkezű kitartásával, folyvást nyugtalankodott, s László élete ellen tört. E miatt aztán a király a visegrádi várba záratta, honnét azonban 1083-ban, arra a nagy öröme, hogy a magyar nemzet első királyát Istvánt, és fiát Imrét a szentek sorába emelte a római pápa, szabadon bocsájtá a jó király. Salamon ekkor futott aztán fegyveres segítségért Németországba, majd Moldvába, Kutesk kún fejedelemhez. — Így bejöttek a kúnok kétszer egymásután, előbb 1086-ban, később 1090-ben. Mind a kétszer megverte őket László király, s az utóbbi alkalommal fogolylyá lett az egész kún sereg. László nem tizedeltette meg a harcosokat, sem rabigába nem vetette őket, hanem azt mondta nekik, hogyha oly igen vágnak Magyarország birhatásáért, hát legyen az övék az ország egy része, legyenek magyarok s keresztények. A kúnok meghatva a király nagylelkűsége által, felvették a keresztény hitet, mire László a Tisza és Zagyva folyó között telepítette meg őket.

Horvátországban Zwonimir fejedelem özvegye nem birt a lázongó horvátokkal, segítséget kért László királytól. László megjelent s a Kupa folyóig meghódoltatta az országot s egy sereg élén Géza királytól maradt ifju rokonát, Álmos vezért hagyta ott a rend fentartása végett. Majd midőn a kúnokkal végezett 1091-ben, megint megjelent a horvátok közt, s ekkor

az egész tartományt bevonta a magyar alkotmány keretébe, Álmos vezért fejedelemmé tette, s Zágrábban a keresztény hit védbástyájául püspökséget állított.

A magyar nép csodálatra méltó szívóssággal még mindig ragaszkodott az ősi pogány valláshoz és szokásokhoz. László, hogy végre egészen kiirtsa a pogány vallást, Szabolcsra országgyűlést hívott egybe, s ott végeztetett, hogy a romban levő templomok felépíttessenek, mindenki templomba járjon. A pogány vallás szerinti szertartások szigorúan eltiltattak. Meghagyatott, hogy a nép a bőjtöket megtartsa, a halottakat papok által temettesse el, az izmaeliták keresztény hitre térjenek.

Ezen békés működésből újból csatára kelt László, Ulászló lengyel királynak segített az oroszokat megverni. Ekkor megint egy tartománynyal gyarapodott országunk, a halicsi fejedelemséget biztosította László a magyar korona számára.

Igy élt, így működött országa javára, boldogságára a nagy király. Tizenhatsz esztendei uralkodása alatt nagy volt a magyar. Birodalmunkat tisztelte a világ, a külföldi uralkodók félelemmel gondoltak a hős, a vitéz és jólétben élő magyar nemzetre. Hogy mennyire általános tiszteletben részesült a magyar király, legjobban bizonyítja az, hogy a jeruzsálemi szentföld visszafoglalására indítani tervezett nagy sereg vezérévé Lászlót választották meg. Abban az időben a keresztény világot az a kegyeletes gondolat foglalta el, hogy vissza kell hódítani a pogány törököktől Jeruzsálemet, a Megváltó születése helyét. Piacenza olasz városkában, az 1094-ik évben, tizenhárom érsek, kétszáz püspök, négyezer apát és pap s harmincezer világi gyűlt össze. Hét napig tanácskoztak Isten szabad ege alatt s elhatározták, hogy a keresztény világ minden fejedelme sereget állítson, s az így létrejövő óriási nagy hadsereg menjen Jeruzsálem meghódítására. De ki legyen a százféle népből álló nagy hadsereg vezére? A gyűlés Lászlót, a magyarok királyát választotta meg. László elfogadta a nagy megtiszteltetést, ígérte, hogy személyesen fogja vezetni a sereget.

De igéretének beváltásában megakadályozta a halál. . .

Elhunytát három esztendeig gyászolta a magyar nemzet.

Drága hamvai Nagyváradon tétettek örök nyugalomra.

K Á L M Á N.

1095—1114.

KÖNYVESNEK nevezte a nép, mert szeretett a könyvekkel foglalkozni. Itju korában a papi életre adták, s a kolostor falai közt támadt fel lelkében a tudományok iránti hő szeretet. Bölcs volt, okos volt, fél ezer évvel előzte meg korát, oly törvényeket alkotott, melyek nagy felvilágosodottságról tesznek tanúságot. A boszorkányok elleni törvényt eltörölte, kijelentvén, hogy boszorkányok nincsenek. Megszüntette a kegyetlen büntetéseket, a minők voltak orr, fül levágása, a kar s lábak megcsonkítása; új törvényszékeket alkotott, szabályozta a törvénykezés módját.

Kálmán egyike volt kora legfelvilágosultabb, legnemesebb uralkodóinak, a magyar történelem pedig mint nagy királynak, előrelátó bölcs államfőnek halhatlanítja nevét. A jó, a nemes lelkű Géza királynak volt fia, s ez meglátszott egész lelkületén. Neki is volt egy trónkövetelő ellenfele, ép úgy mint atyjának a szerencsétlen Salamon. Kálmán ellen a saját édes testvére, Álmos herczeg lázongott.

László király Horvátország fejedelmévé tette Álmost, de ő gyengébb, erélytelenebb volt, mintsem hogy féken tudta volna tartani a horvátokat, bátyja védelmére szorult. Kálmán tehát segítségére sietett, a lázadást elfojtotta, mire aztán az egész Horvátországot a magyar koronához kapcsolta, Álmos herczegnek pedig a horvát tartomány egyharmadát adomá-

KÁLMÁN.

nyozta korlátlan birtokul. Kálmán ekként ugy az ország, mint Álmos érdekében helyesen járt el, az országot egy nagy tartománynyal gyarapította, melyet testvéröcscse magának már ugy sem tarthatott volna meg, s a mellett Álmos herceget is gazdagon kárpótolta. De Álmos nem érezte magát kielégítve testvére kegye által. Nyugtalankodni, békétlenkedni kezdett, sokszor nyiltan, hadsereg élén lépett fel bátyja ellen, majd alattomosan akarta kioltani a király életét, hogy aztán ő tesse fejére a koronát. . . Oh, hogy a testvérharcz oly sokszor ismétlődik a magyar történelemben. . . Vagy ötször lázadt fel Álmos király-testvére ellen, s a király mindannyiszor megbocsátott neki. De végre hatodikszor türelmét vesztette, s ekkor a sokszorosan lázadó, király, ország ellen vétő és szövetségesei felett, ítéletet mondatott az országos főtvényszékkal. A törvényszék halálra ítélte a lázadókat és családjaikat. „Irtassék ki egész nemzetsége annak, ki kezét törvényes királya, drága hona ellen emeli. . .“ Kálmán király megborzadt az ítélettől. Nem engedte kivégeztetni Álmost és gyermekét, hanem megfosztatta szemvilágától mind a kettőt. Szörnyü tett volt ez is, Kálmán iszonynyal gondolt arra. Nem is soká élte túl e kegyetlenséget. . .

Kálmán uralkodása alatt vette kezdetét amaz iszonyu népvándorlás, mely a szent föld visszafoglalása végett Jeruzsálem felé hullámozott. A pápa bűnbocsánatot hirdetett a keresztes hadjáratban résztvevőknek, s erre aztán az egyes országokból felkerekedett egy-egy sereg, melyhez csatlakoztak a mindenféle néposztályhoz tartozók nagy sokasága, és sokszor nők, gyermekek is igen nagy számmal. A különböző országokból összegyülekező seregek egyesültek, s ugy rajzottak a szent föld felé. És utjukban találták Magyarországot. Hazánk volt az átjáró a szent földhöz vezető útban.

Miként László királyt, ugy Kálmánt is megkinálták a Jeruzsálembe menő keresztes hadak fővezéri tisztségével. De Kálmán nem fogadta el a megtiszteltetést, azt mondta, hogy országában sok a teendője, nem távozhatik hosszabb időre, hanem megengedte, hogy a csapatok átvonuljanak hazánkon.

Jöttek a keresztesek, hullámozottak Pozsonytól Zimonyig. Nem történt baj, a magyar nép egykedvűen fogadta a zarándokcsapatokat, de nem igen kapott kedvet a csatlakozásra.

A magyarok közül kevesen hulltak el a kereszties hadjáratokban, melyek pedig három millió ember életébe kerültek.

Az első kereszties had után jött a másik, s ez már garázdálkodott, a magyar nemzet vendégszeretetét azzal viszonzta, hogy Zimonyt feldúlta, a lakosságot leölte. Erre felbőszült a király s az ujjabban érkező csapatokat szétverte. Majd mikor hire jött, hogy kétszázezer főből álló óriási zarándoksereg érkezik, mely már eddig is temérdek kihágást követett el, s a zsidókat utjában mindenütt leölte: Kálmán király ennek a gyűlevész csapatnak nem engedte meg az országon való átvonulást. Erre a keresztieshad vad dühvel megrohanta Magyaróvart s elfoglalta, aztán Mosony alá siettek, hogy azt is bevegyék. De itt Kálmán király állott vitéz csapat élén. Maroknyi seregével a várba vonult, s a kereszties had sokszorosán túlnyomó erejével már-már bevette e menedékhelyet, midőn egy szerencsés pillanatban kirohan Kálmán király, meglepi az ellent, s szétveri, s a veszedelmes ingoványos mocsárba kergeti. A nagy hadból alig birtak megmenekülni a lovasok.

Kálmán királynak e tettét nagy ingerültséggel fogadták külföldön, borzalom hatotta át az embereket arra a hirre, hogy egy keresztény király képes volt megsemmisíteni a szent föld visszafoglalására siető nagy sereget. El is nevezték Kálmánt hitetlennek, ördögökkel tartónak, s rút, sertékkal benőtt szörnyeteg alaknak festették le. Pedig hát az mind nem volt igaz, Nem volt ő szörny-alak, sem nyomorék, béna, megmutatta azt sok fényes csatában. A lelke nemes volt, arcza is azt tükrözte vissza. A szive is fenséges vala, a jót, szépet s igazat mindegynekfelett tisztelte. — Vallásos is volt, mert ime, hogy pár év múlva jövének ujjab kereszties hadak, azokat, mivel becsületes, békés, jó emberekből állottak, szívesen fogadta, elibük ment Sopronba, s onnét egész Zimonyig fő embereivel együtt személyesen elkísérte őket.

Kálmán nagy államférfiu volt. Belátta elődeinek azon tévedését, hogy nem gondoskodtak az ország számára tengerről. Átérezte, hogy mily nagy fontosságú egy ország kereskedelmének, iparának felvirágoztatására, ha a tengerrel egyenes összeköttetésben lehet. Legfőbb vágya vala tehát az országnak tengerpartot biztosítani. E célból, midőn ujjabban megint lá-

zongtak a horvátok, s hadait azok megfékezésére kellett vezetnie, annak utána Dalmáciára csapott s elfoglalta az egész országot, s 1103-ban e tartomány királyává is megkoronáztatta magát. És magyar uralkodott mindenütt, Horvátországban s Dalmáciában egyaránt. Kálmán minden áron tengeri hatalmasággá akarta tenni országunkat. Fájdalom, e nagyszabású terve nem valósulhatott meg, az utána következők nem bírták megtartani Dalmáciát.

Kálmán a sok háboruszkodás s két új ország (Horvátország s Dalmácia) hódítási nagy munkája, és Álmos testvérével a folytonos huza-vona, czivódás között is, folyvást képes volt az ország jólétén munkálni, jó, üdvös törvényeket alkotni. 1100-ban Tarczalra országgyűlést hívott össze, az országot beutazta, hogy személyesen győződjön meg a nép állapotáról.

Élete végén családi kellemetlenségek érték, s nagyon elkeserítette Álmos folytonos ármánykodása, ki pedig Jeruzsálembe is elutazott a célból, hogy elkövetett bűneiért vezekeljen. De csak gonoszabb volt mikor visszatért, titkos összeesküvést szőtt Kálmán és egyetlen fia, István élete ellen. Ekkor következett a rettenetes igazságszolgáltatás. Az Álmos bűneért ártatlan gyermeke, az öt éves kis Béla is szemévilágával lakott.

Ez történt 1112-ben.

Kálmán ettől fogva betegeskedett, komoran, elvonulva élt és az 1114-ik év elején, egy délután, heves főfájás fogta el, mire hirtelen meghalt.

II. ISTVÁN.

1114—1131.

AZ első magyar király megkoronáztatása óta száz esztendő telt el a magyar nemzet történetében. E száz esztendő alatt kilencz király uralkodott, kik között volt több jeles fő, bölcs kormányzó, de voltak haszonleső, gonosz zsarnokok is.

Szent Istvánt, az országszervezőt, a hittérítőt, a gyűlölt Péter s Aba-Sámuel követték. A fellázadt nemzet mindkettőt elűzte, megölte. Szerencse, hogy a két zsarnok után a jeles, a vitéz és okos Endre és Béla viselték a koronát, a kik alatt haladásnak, fejlődésnek indult az ország: a nemzet ereje gyarapodott, alkotmánya megizmosodott. De ekkor megint szerencsétlen korszak következett Salamon uralkodása, hosszú ideig tartó lázongása alatt. Csak oly jeles, derék, becsületes és vitéz uralkodók, mint Géza s főként Szt. László és Kálmán valának képesek az ország feldult nyugalalmát helyreállítani, a tekintélyt ki és be egyaránt megszilárdítani. Ez a három nagy király behegesztette az ország sebeit, és kiszélesítette a hon határait.

Az első száz esztendő dicsőségesen végződött. Magyarország hatalmas ország lett, s a horvát tartománnyal és Dalmáciával megnövekedett.

István volt az első száz esztendő első királya. Istvánnak hívták a második száz esztendő első királyát is. Amaz nagygyá

tette az országot, ez nem birta megőrizni az elődei által szerzett dicsőséget...

Kálmán király halála után fia: István lépett a trónra. 13 éves gyermek volt, mikor megkoronázták, de már eléggé fejlett ahhoz, hogy beleszóljon az esztergomi érsek és az országnádora dolgaiba, akik helyette vezették a kormányzás gyepőit. István nem sokáig türte maga felett a gyámkodást, önállóan a saját esze szerint forgatta a királyi pálczát.

Régi példabeszéd, hogy az ifjuságnak szüksége van az idősebbek tanácsára, tapasztalására. Istvánnak is nagy szüksége lett volna, de nem hallgatott a jókra, az igaz barátokra, hanem csak azokra, a kik szándékosan rosra ösztönözték. Így aztán csatát csata után vesztett, sok szerencsétlenségnek tette ki magát.

Trónra lépte után mindjárt Velence okozta az első bajt, de ezen szerencsésen túl esett. — A velenceiek ugyanis hadal megtámadták Dalmáciát s elfoglalták. István azonban csakhamar visszafoglalta az atya által szerzett birtokot, s ismét a magyar koronához csatolta azt. Már az osztrákokkal s oroszokkal viselt háboruja nem volt ily jó sikerű, sem a bizanci császár ellen folytatott hadjárata.

Az 1022-dik esztendő végen, több ezer főből álló kún család vándorolt az országba s István királytól letelepülési engedélyt kérve. Az ifju király szívesen fogadta, megszerette a jövevényeket, s az ország leggazdagabb földjén, a Tisza környékén, a később ugynevezett Kis-Kúnságban letelepítette őket. Midőn a kúnok elfoglalták a gazdag síkságokat, a király gyakran eljárt hozzájuk, egy-egy látogatása alkalmával jó sokáig köztük maradt, s a kúnokkal vig életet élt, együtt dőzsölt, mulatott velök. Átalában az ifju király nagyon szerette a ma itt, holnap ott vándor-életet. Folyvást a táborban volt, csak azért is viselt háborut, hogy táborozhasson, hogy a tábori élet változásaiban, izgalmaiban gyönyörködhessék. De bezzeg megjárta egy ily könnyelműen kezdett hadjárat alkalmával. Az oroszok ellen Kiewben harczolt a semmiért, hogy segítse Jeroslaw herczeget a testvérével támadt per-patvarban. A magyarok egy darabig csak helyt állottak, de midőn mindinkább belátták a háboru igazság-

II. ISTVÁN.

talanságát s czél nélküli voltát, kereken megtagadták az ifju kiralynak a szolgálatot, s haza vonultak.

A letelepített kúnok között folytatott dorbézolása közben, István király rendesen nagy kitüntetésekkel halmozta el megkedvelt kún czimboráit. Jó hivatalokba emelte őket, a magyarokat pedig szemlátomást mellőzte, sőt a kúnok kedvéért gyűlölte. Mindenütt kúnt alkalmazott, azokból kerültek ki legjobb barátai. Ez természetesen elégtelenséget szült az országban s mindinkább terjedt az óhajtás, hogy meg kell fosztani trónjától a kicsapongó királyt.

Az elégtelenség azalatt érte el tetőfokát, mig a király a bizanci birodalomban csatázott. Álmos herczeg ugyanis, akit Kálmán király megvakíttatott, Konstantinápolyba menekült, a bizanci császár oltalma alá helyezte magát. Istvánnak eszébe jutott követelni a császártól a szerencsétlen vak ember kiadását. A császár megtagadta azt, mire István csupa kalandvágyból sereggel indult Álmosért. Folyt a csata változó szerencsével, miközben Álmos meghalt, s így a legkisebb ok sem volt többé a rendkívüli költséges hadjárat folytatására. István visszatért az országba.

Idehaza fenekestől felfordult állapotokat talált, az ellene szított lázadás tűzre lobbant, a nemesség egy része fegyverbe állott. Istvánt trónvesztesnek jelentették ki s helyette uj királyt is választottak, még pedig egyszerre kettőt is: Iván és Bors nevű főurakat. István király ahogy hazatért, a lázadókra ütött; az egyik kis királyt, Ivánt sikerült elfognia, a másik elmenekült, kifutott az országból. Ivánt lefejezték. De a nyugtalanság azért meg nem szűnt, mert az ország rendeit aggodalom fogta el a miatt, hogy ki leend István után a király?

István nem alapított családot, s így nem volt gyermeke, kire a törvény értelmében szállnia kellett volna a koronának, s az Árpád nemzetségéből rajta kívül senki más egyenes örökös nem volt életben. De mégis... élt még egy Árpád-ivadék, egy vak ifju ember. A Kálmán király testvéröccsének, Álmos herczegnek fia: Béla, kit öt éves korában atyjával együtt megvakíttatott volt Kálmán. Ez a szegény fiatal ember Pécsváradon jószívü szerzeteseknél volt elrejtözve. Ott élte örömtelen ifjuságát a szerzetesek társaságában, akik jóra, szépre oktatták.

Nem tudott róla senki semmit, nem törődtek vele, rá se gondoltak, el is felejtették. De mikor a trónörökösödés kérdése foglalkoztatta az országot, eszébe jutott a király környezőinek a vak ifju.

István nagy pompával királyi várába vitette a vak Bélát, s azonnal királytársul fogadta, ünnepélyesen kijelentette, hogy uralkodói utódjául csak őt ismeri el.

Koronát, hatalmat adott a két szeméért. De mily csekély kárpótlás volt ez a szegény ifjunak.

Hogy még jobban megnyugtassa István magát az ország jövőndő sorsa felől, eljegyezte Bélának a szerb fejedelem leányát, Ilonát.

És ekkor, mint aki bevégezte e földön minden dolgát, elvonult a hatalom fényétől, lelépett a trónról. Érezte, hogy kicsapongó, erkölcstelen életmódja miatt nem való oda, nem lehet méltó derék atyja örökében. Érezte, hogy elkövetett bűneiért, vétkeiért bűnbocsánatra van szüksége. Szerzetesi ruhát öltött, vezekelni egy kolostorba tért.

Abban az időben általában szokásban volt a kolostorok falai között keresni megtérést, nyugalmat. Több koronás főt említ a történelem, akik életük végén egyszerű barátok között, világtól elrejtőzve vezekeltek.

István királyt a betegség is kényszerítette, hogy oda hagyja a trónt. Könnyelmű élete miatt súlyos nyavalya szállta meg, melyből alig remélhetett menekülést. A szerzetesi élet léleknyugalmát megszerezte, de testi egészségét vissza nem adhatta. Ifjan, fiatalon, alig harmincz éves korában halt meg. A halál megszüntette fájdalmát, szenvedéseit s az országot megszabadította egy szerencsétlen kormányzattól.

II. BÉLA.

1131—1141.

EGY vak itju ember, kinek fején arany korona ragyog, kezében királyi pálcza villog, oldala mellett bájos ifju nő, körülte vitéz, lelkes nemzet, alattvalója mindannyi. . .

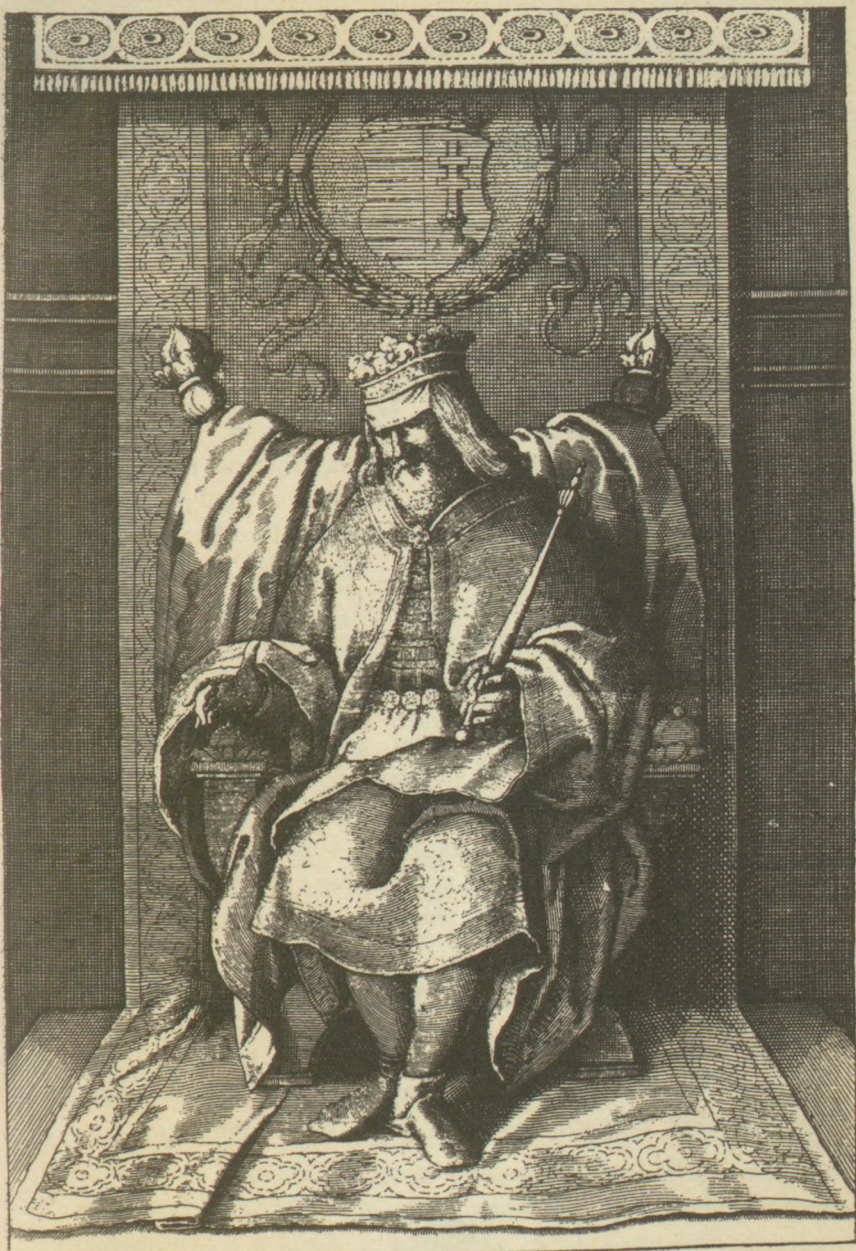
Mii szomoru uralkodás ez! . . .

Béla helyett tulajdonképen a felesége, Iona kormányzott. — Ez a nő szigoruan feltette magában, hogy ferjének megvakítóin kegyetlen boszut áll. Hogy ezen pokoli tervet megvalósíthassa, országgyűlést hívott össze Aradra.

A felszólításra megjelentek a magyar urak fényes kíséretükkel, s a Maros partján szabad ég alatt ütöttek tanyát. Őszegyűltek s várták a királyt, aki majd megnyissa a tanácskozásokat. Középen állott a királyi sátor, melynek szárnyait az adott jelre széjjel vonták s az urak magok előtt láthatták az ország szerencsétlen királyát, a vak Bélát.

A király oldala mellett csakhamar megjelent a felesége is, és lázító beszédet intézett a követekhez, felszólította őket, hogy királyuk megvakítóit, akik most is köztük vannak, öljék meg. És lón erre iszonyu ordítás, az urak felugráltak s megrohanták azokat, akik Kálmán királynak tanácsolták volt Béla megvakítását.

Szörnyü óra volt az, a felbőszült nemesség hatvannyolcz főurat konczolt le a királyi trón körül, a többiek lóra kaptak a vad mézárulás elől, és siettek ki Lengyelországba, hogy bajt, szerencsétlenséget zúdítsanak az országra.

II. B É L A.

Lengyelországban élt Kálmán királynak egy fia, akit ki-tagadtak, eltaszítottak az országból, mert az anyja roszeletu asszony volt, Kálmán király meggyulolte, elkergette. Ez a fiu: Borics, a hon határan kívül bujdosott, s a magyar koronaért sokszor kinyujtotta karját.

Az aradi vérnep után orosz és lengyel hadsereg élén be-tört az országba.

A Sajó folyó mellett találkozott Béla seregével.

A két nagy tábor harcra készen nézett egymással farkasszemet, de a koczka vérontás nélkül dölt el. A Sajó túlpárt-járól, a Borics táborából kiválik egy vitéz, daliás alak, Sámson gróf. A gazdag magyar főur átúsztat a folyón, becsap a ma-gyar táborba. Azt hiszik békekövet, utat nyitnak neki. A jöve-vény egyenesen a király sátorába megy és a királyt, épen mi-kor ebédnél ül, főembereinek közepette leszidja s felszólítja, hogy vonuljon kolostorba, trónját pedig adja át Boricsnak. A magyar urak ámulva, borzadva hallják az őrjöngő beszédet, az első pillanatban annyira meg vannak lepetve, hogy nem tudják, mit tegyenek. Mikor végre felocsudnak s a vakmerőt le akarják verni, az lovára kapva elszáguldott. „Utána, utána!“ Ordítja száz torok, de mig keresik lovaikat, addig Sámson gróf messze vágatott. Egy királyi apród hirtelen lóra veté magát, üldözöbe veszi a vakmerőt s utóléri a Sajó partján. Az vízbe rohan, hogy átússzék a túlparra övéihez, az apród a vízben is üldözi s a fo-lyó közepén beéri, kelevézzel agyon szurja a Borics harcosai-nak szemeláttára. Erre zavar támad a lengyel táborban, s csata nélkül visszavonulnak.

De később még sokszor megjelent Borics, nyugtalanságot, zavart okozva hazánkknak.

Béla trónutódjául idősebb fiát, Gézát nevezte ki, László fiának a Szerémséget, Istvánnak neje birtokát, Boszniát hagyta. Meghalt élete legszebb szakában, 32 éves korában.

II. GÉZA.

1141—1161.

Tíz éves volt Géza, mikor atyja, Béla halála után Magyarország trónját elfoglalta. Helyette Bélus az ország nádora, derék becsületes főúr, és az esztergomi érsek vezették a kormányzást. Minden szép rendben folyt, az ország nem érezte meg, hogy erőtelen gyermek ül a trónon. A lelkes Bélus nádor példás rendben tartotta az ország ügyeit, úgy hogy mire felnőtt az ifju király, jól rendezett kormányzatot, megerősödött országot vett át. Bélus intézte az ifju Géza minden ügyeit, ő házasította egybe az orosz nagy fejedelem, Mirosláv leányával. Szintén Bélus volt az, ki a Szepességen és Erdélyben letelepítette a szászokat, kik közül a szepesiek mai napság a legjobb érzelmű munkás, szorgalmas hazafiak.

II. Géza uralkodása kezdetén, míg ifju éveit élte, boldog, elégedett volt. Szerette a nemzet, s viszont neki is az volt legfőbb vágya, hogy honát boldogíthassa. De később, hogy multak az évek, sok nehéz gond, baj, küzdelem jutott osztályrészeül. Először az orosz nagy fejedelem érdekében kellett egy rakás bajnak, kellemetlenségnek kitennie magát. Szép seregét Oroszországba vezette, a magyar harcosok egyesültek az orosz szövetségesekkel, s közösen támadták meg Dolgoruki herceget, a ki Iziszlávot, Géza király feleségének testvérbátyját el akarta úzni a fejedelmi székről. A magyar sereg fegyvereinek köszönhette Iziszláv, hogy kénytelen volt vele békére lépni a

lázongó Dolgorucki herczeg, a kit azután később éppen abban a pillanatban ütött meg a guta, a mikor a szerződést meg akarta szegni.

Gézának az orosznál még több bajt okozott a szerb atyafisága. — Itt, a kis Szerbiánál kezdődik az a hosszú évekre terjedő kellemetlenség, mi a görög császári udvar részéről érte hazánkat. Bélus herczeg, a király gyámja ugyanis szeretne volna, ha Szerbia nem a konstantinápolyi görög császárt, hanem a magyar királyt ismeri vala el védnökéül, s ily irányban a szerb fejedelemez, a kivel rokonságban állott, felszólítást intézett. Az akkori hatalmas görög császár értesülvén a tervről, tüstént sereget vezetett Szerbiába, megfenyíteni az ingadozó Blachin fejedelmet. Aztán Géza királyra került a sor. Manuel a következő évben, 1152-ben elébb Szerbiát pusztította erős sereggel, majd betört hazánkba. Ekkor fogamzott meg Manuel ravasz agyában az a gonosz terv, hogy Magyarországot birodalmához csatolja. Ettől kezdve minden tette, minden intézkedése eme szándéka megvalósítására volt irányozva. Pártfogása alá vette a trónkövetelő Boricsot, annak pénzt és sereget adott, hogy nyugtalanítsa az alvidéket. Ő maga szüntelen ármánykodott, hol sereggel jött dúlni az országot, hol álnokul békét kötve de meg nem tartva szötte titkos terveit. De célját el nem érhetette. Géza okos volt a trónon, vitéz a sereg élén, pedig hajh! összezapott feje felett a vészfelhő. Nyugaton a hatalmas Fridrik német császár ugyanazt tervezte, a mft keleten Manuel görög császár. Fridrik is birodalma tartományává szeretne volna tenni szép hazánkat, s Géza nem csekély áldozattal tudta ezt megakadályozni.

Igy élt a király két ellenség közt.

Harmadik volt Borics herczeg, ki trónját fenyegette, s szünteleni zavargásával az országot nyugtalanította. De Géza annyi ellenség, annyi baj közepett is szilárdul megállotta helyét, országának épségét, a maga függetlenségét megőrizte. Uralkodása végén a pápaság ügyében döntő szerepe volt.

Akkor ugyanis két pápa uralkodott. III. Sándor a törvényes és IV. Viktor a Fridrik kegyeltje. Géza király elébb Fridrikre való tekintetből IV. Viktor mellett nyilatkozott, de később egy nagy egyházi gyűlés után, melyben a magyar fő-

II. GÉZA.

papok is részt vettek, III. Sándor törvényes pápa felé hajlott. Ezen nagy egyházi villongás közepett lepte meg a halál élte virágzó korában, 1161 május utolsó napján. Tetemei a sz.-fejérvári sirboltban tétettek örök nyugalomra.

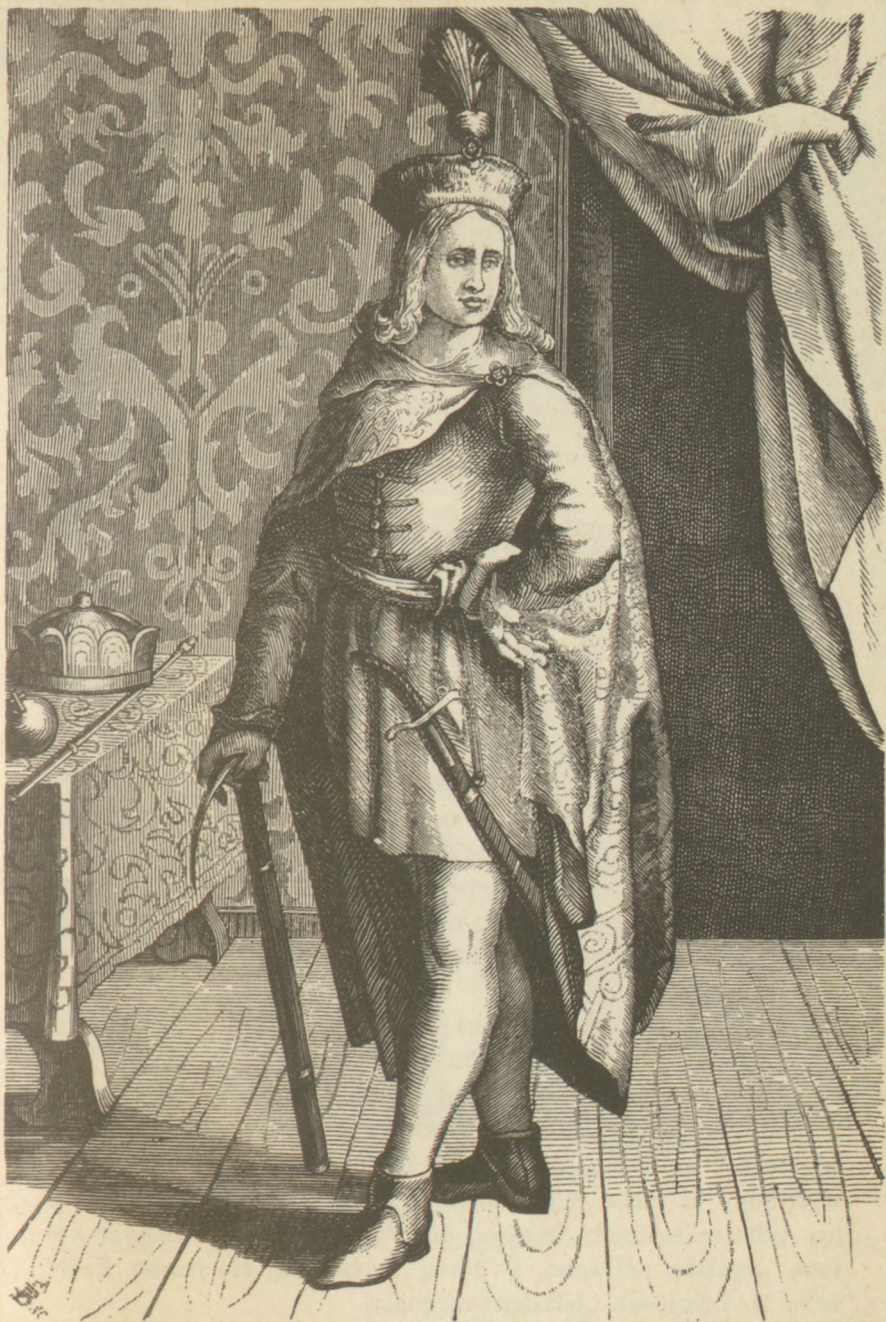
III. ISTVÁN.

1161—1173.

GÉZA dicsőséges uralkodása után, szomorú napok következtek az országra. Sok vizsály, szerencsétlenség vette kezdetét Géza idősebbik fiának, Istvánnak trónralépésével. István, ezen néven most már III-ik, tizenöt éves volt, mikor a trónt elfoglalta. A gonosz czélu Manuel görög császár most érkezettnek látta az időt keresztül vinni azt, a mit Géza uralkodása alatt nem valósíthatott: birodalmához kapcsolni Magyarországot. E végből mindjárt ott kezdte, hogy nem ismerte el törvényes királynak III. Istvánt, azt mondta a magyar főuraknak, hogy a korona Géza király testvéröcscsei közül Istvánt illeti meg, tehát ő lehet csak törvényes uralkodója az országnak. Géza király öcscsei: István és László herczegek ugyanis Manuel hú emberi voltak, s így a császár általuk remélte tervét megvalósíthatni.

III-ik István királynak sok keserőséget okozott Manuel császár, ki trónjától megfosztotta, helyébe előbb Lászlót, aztán István herczeget ültette, III. István, a törvényes király bujdosóvá lett, Manuel seregek élén hozta be kedvenceit, Lászlót és István herczeget. De a nemzet nem sokáig tűrte a nyakára erőszakolt új királyokat, hú maradt III-ik Istvánhoz.

Manuel ekkor cselhez tolyamodott, egészen megváltozott-nak mutatta magát, hizelegve békét kötött Istvánnal, miután előbb Lászlót és Istvánt méreg által megölette. Teljes barátságot színlelt, sőt kérte Istvánt, hogy testvéröcscsét Bélát adná át neki neveltetés végett. István átadta Béla öcscsét, s a császár az ifjú herczegnek eljegyezte a saját leányát, s azt ígérte, hogy majd halála után reá hagyja egész nagy birodalmát. De

III. ISTVÁN

mind ez csak hálós volt a magyarok szeretetének megnyerésére, a háttérben mindenkor ott lappangott a cél: okkal-móddal a két országnak egy uralom alatt való egyesítése.

Béla herczeg nem sokáig volt kedves, mert Manuelnek időközben fia született s természetes, hogy többé szó sem lehetett Béla trónörökösödéséről, de sőt ekkor már jónak látta Manuel minden áron szabadulni tőle s hogy ezen célját könnyebben elérhesse, nem irtózott megmérgeztetni III-ik Istvánt is, kinek trónját aztán Bélának kellett elfoglalnia. Ily szörnyű szerepet vitt hazánk történetében a görög befolyás. A jeles, vitéz, eszes és szeretett III-ik István király élte delén így halt meg gonosz kezek által.

II. LÁSZLÓ.

1161—1162.

CSAK fél esztendeig viselte szt. István koronáját Manuel görög császár addig áskálódott III-ik István ellen, míg végre a magyar urak megunták a sok ármányoskodást, s azt mondták Manuelnek: jól van, hát elállnak a törvényes királytól III-ik Istvántól, de azt ne kívánja, hogy István herczeget fogadják el, mert azt gyűlölik. Legyen inkább László herczeg a király. Manuel beleegyezett, s így László 1161 nyarán megkoronáztatott. A törvényes király, III-ik István ezalatt Pozsonyban tartózkodott, onnét volt kénytelen nézni, mint bitorolják az ő trónját.

László, e néven II-ik, nagyon rövid ideig ült a trónon, a következő év elején már meghalt.

Uralkodásáról s haláláról keveset jegyzett fel a történelem, de csaknem bizonyos, hogy Manuel ármánya ölette meg. Mert Manuelnek az volt a célja, hogy István herczeg üljön a trónra, mivelhogy az birta egyik közeli nőrokonát, unokahugát nőül, s így vélte teljesülhetni Manuel hő vágyát, hogy a magyar korona, legalább női ágon, a görög fenhatóság alá jusson. Ezért kelle II. Lászlónak „hirtelen“ meghalni.

II. LÁSZLÓ.

IV. ISTVÁN.

1161—1173.

Hosszas küzdelmek után végre Magyarország trónjába ülhetett IV-ik István, miután előbb hazája ellen árulást követett el: lázadást szított az országban, ármánykodott a király ellen. Aztán valószínű, hogy testvérbátyja II-ik László „hirtelen“ halálának előidézésében is az ő keze működött közre. Ily ember nem lehetett nemes szivü, érényekben ragyogó. . .

IV-ik István még annyi ideig sem uralkodott mint testvérbátyja, pár hónapig türték meg csak, s ő azalatt az idő alatt féktelen zsarnokoskodásban, a III-ik Istvánhoz hű urak üldözésében gyakorolta hatalmát. A nemzeti közérzület ezért felázadt ellene; mihelyt a görög sereg, melynek oltalma alatt foglalta el a trónt, kivonult az országból, kitört a lázadás, a bosszuszus nemzet a szó teljes értelmében kikergette IV-ik Istvánt és embereit az országból.

Az elűzött király természetesen apósához, Manuelhez futott, a ki rendkívül felháborodott a történetek miatt. Azonnal sereget adott Istvánnak s maga is táborba szállt. De a magyar nemzet sem pihent többé tétlenül, hanem egy akarattal egyesült mindenki a törvényes király: III-ik István körül. Manuel átlátta, hogy fegyverrel célt nem érhet, tehát újabb cselet vetett a magyarok elé. Békét kötött, elismerte III-ik Istvánt törvényes királynak, s elkérte tőle testvéröcscsét, Bélát, hogy udvarában tartsa, nevelje, koronáját ráhagyja. Ezután még párszor szerepelt IV-ik István, mikor szükségesnek látta Manuel betörések által gyengíteni az országot. 1173-ban aztán Zimonyban ez is „hirtelen“ meghalt. Manuel megmérgeztette. Nem volt többé sem reá, sem a másik Istvánra szükség, kezében volt Béla, kinek a tulajdon leányát adta nőül. Manuel ez uton most már biztosabban vélte valósíthatni kedvencz tervét, Magyarországnak birodalmával való egyesítését. De minden terve, minden számítása dugába dőlt. Az udvarában nevededett Béla nem romlott el, Árpád vére benne tisztán megmaradt.

IV. ISTVÁN.

III. BÉLA.

1173—1196.

NAGY forrongás keletkezett az országban III-ik István halála hírére. Az a kérdés támadt fel, hogy ki legyen az ország királya? Mert III-ik Istvántól nem maradt törvényes utód. Végre sok vita és alkudozások után, a nemzet többsége a III. István örszcsét, a Konstantinápolyban, Manuel udvarában taratózkodó Béla herceget választotta meg királynak, így remélték, hogy békés uton visszakapják a Szerémséget és Dalmáciát, melyeket mint Béla örökségét tartott elfoglalva Manuel.

Béla fényes kísérettel megjelent az országban, miután elébb esküvel megfogadta Manuelnek, hogy a görög koronáról, melyet már előbb neki ígért, lemond, és soha sem tart arra igényt, de sőt a görög császár ügyét mindenkor támogatja. Ez az ígértet nem jó vért csinált idebenn az országban. Voltak, kik attól tartottak, hogy ez azt teszi, miszerint most majd szép szerével a görögök kezére játsza a magyar koronát, s valóban nem is volt alap nélküli következtetésük, mert Béla tizenegy éves korától kezdve tíz hosszú esztendeig szakadatlanul a görög császári udvarban élt, tehát méltán feltehető volt róla, hogy az ottani levegővel, nézetekkel, szokásokkal és érzésekkel van eltelve, a felesége meg a görög császár leánya, szakadatlanul táplálja benne amaz érzelmeket. De mindez csak feltevés maradt, Béla a görög udvarban tudományt, ismereteket s finom műveltséget sajátított el, egyébként pedig lelkülete tisztán maradt.

fényes kísérettel megérkezett az országba, itt nagy forrongást talált, melynek élén az esztergomi érsek, Bánffy Lukács állott, ki a Béla testvéröcscsét, Gézát akarta a királyi székbe ültetni, s miután az akkori törvények szerint a királykoronázás joga az esztergomi érseket illette, Bélára meglehetősen kellemetlenül hatott Bánffy Lukács ellenségeskedése. Ily körülmények közt Béla a pápához fordult, kérve, hogy engedné meg a kalocsai érsek által leendő megkoronáztatását, mit a pápa megengedett s 1174-ben a kalocsai érsek koronázta meg Bélát.

Béla derekasan megállta helyét, bölcsen, okosan uralkodott. Ami jót és üdvöset tapasztalt a görög udvarban, azt nálunk is igyekezett meghonosítani. Rendkívül nevezetes s mivéldésünkre nagy behatású intézkedése volt az írás közhasználatává tétele. Abban az időben az írás mestersége nemigen nagy körben divatozott. A papok, a tudósok értették, de a közéletben alig alkalmazták. Ha a király rendeletet bocsátott ki, futárokat küldött szét az országban, s a futárok szóval mondták el a király akaratát. A bírák csak szóval intézték el az ügyesbajos emberek dolgait, élőszóval folyt mindenféle ügy tárgyalása, a mi természetesen igen sok kellemetlenségre és sok visszaélésre adott alkalmat. Béla tehát elrendelte, hogy írásban történjék minden fontosabb intézkedés. Ő maga is írásban adta ki rendeleteit, ugyancsak írásban folyt a törvényszék előtt a perek elintézése, s Magyarország történetének feljegyzése ezen kortól kezdődik. Ettől kezdve találjuk nagyobb számmal az okmányokat, melyekből a lefolyt cseményeket ki lehet kutatni.

A testvérharcz ezen időben is felütötte átkos fejét, Géza herczeg, a király testvéröcsöcsé nyílt lázadásban tört ki. Béla elfojtotta a lázadást s a hűtelen öcscsöt fogságra vetette, honnan azonban Géza megszökött s még erősebben fogott a lázadás és lázítás munkájához. Béla ekkor megint hatalmába kerítette az ifjút, s az előbbinél erősebb börtönbe zárta, hol tizenöt hosszú esztendeig tespedett a szerencsétlen. Mily nagy csapás volt ez nemzetünkre, hogy Árpád vérei így üldözték, így pusztították egymást. Nem csoda, hogy oly hamar kihalt az egész nemzetség. Ha békében megférnek vala egymással a tesvérek, a rokonok, még mai napig fentállhat az Árpád-ház...

A magyar tengerpart, melyet Kálmán király oly nagy

III. B É L A.

áldozatokkal szerzett meg az országnak, Béla uralkodása alatt ismét visszakerült. Manuel görög császár ugyanis meghalt, s halála után Dalmácia önkényt a magyar koronához hajolt. Béla megerősítette a tengerparti városokat, s másnemű intézkedésekkel is igyekezett biztosítani Dalmácia birhatását.

Béla, mikor görög származásu neje meghalt, Fülöp francia király leányát, Margitot vette nőül. A Franciaországgal kötött ilyetén kapocs csak javára szolgált hazánknak.

Béla uralkodása alatt megint nagy kereszties hadjárat indult Jeruzsálembé, mivelhogy a törökök erős csaták után hatalmukba kerítették a szent várost. 1189-ben nagy keresztieshad élén megérkezett hazánk határához Fridrik német császár. Béla szívélyesen fogadta, Zimonyig lekísérte s lovagias módon az utazás alatt ingyen szolgáltatatta ki az élelmet az egész hadsereg számára. Ilyen volt a magyar vendégszeretet már akkor is.

1190-ben ujra baj volt Dalmáciában, Velence indított háborút a tengerpart birhatásáért. Az összeütközésnél a mieinknek kedvezett a szerencse s a velencziek békére léptek Bélával. A békeidő alatt Béla igyekezett megszilárdítani a magyar uralmat Dalmáciában, idősebb fiát, Imrét, Horvát és Dalmátország kormányzójává rendelte.

Béla király minden tekintetben jeles, kitünő uralkodó volt. — Erélyes a kormányzásban, jó, nemes szívé azon kívül. Az ország rendjét, nyugalját igyekezett helyreállítani, az elszaporodott rablóbandákat tüzzel-vassal irtotta. Amily mértékben idegenkedtek eleinte tőle a papok, oly mértékben megszerették később, midőn tapasztalták, hogy az egyház iránt nemcsak szeretettel, hanem áldozatkészséggel is viseltetik. O hozta be Franciaországból a Ciszterciata szerzetes-rendet, több klastromot, püspökséget bőkezűen gyarapított s ő eszközölte ki, hogy I. László, a nagy király a szentek sorába igtattassék.

Élete végső éveiben a szent földre akart zarándokolni. De fogadalmát betegség s más bajok miatt be nem válthatta, kisebbik fiának, Andrásnak azonban szigoruan meghagyta, hogy a szent földre utazzék, sereggyűjtésre roppant összeg pénzt tett le számára. A derék, jó király meghalt 1196-ban.

I M R E.

1196—1205.

IMRE uralkodása szakadatlan lánczolatát képezte azon szomoru testvérharcznak, mely közte és Endre öcscse közt folyvást lángolt. Uralkodása idejének java részét arra kellett tordítania, hogy elfojtsa az Endre által ellene támasztott lázadást. És míg ők egymással czivódtak, azalatt az ország belbékéje megingott, mert a főurak kezdtek elhatalmasodni, nemigen engedelmeskedtek a királyi szónak, s a népet sanyargatták.

Béla király igen ügyes számítással intézkedett akképen, hogy Endre fia a szent földre vezessen sereget. Ugy vélekedett az okos király, hogy ily módon Imre idehaza békében uralkodhatik. Azonban nem így történt. Endre az atyjától öröklött kincseken gyűjtött ugyan sereget, de azt nem Jeruzsálem visszafoglalására, hanem bátyja elűzésére fordítá. Imre látván öcscse hűtlenségét, a pápához fordult azon kérelemmel, hogy tiltaná meg Endrének az ellene való lázongást, és parancsolná meg, hogy a szent földre zarándokoljon. A pápának abban az időben nagy beleszólásuk volt az országok dolgába, mint legfőbb törvényszék szoktak itélni a koronás fők ügyes-bajos dolgaiban. III. Incze pápa szívesen teljesítette Imre király kérését, meghagyta Endrének, hogy hajtsa végre atyja fogadalmát, menjen a szent földre. De Endre nem hallgatott a pápára, hanem nagy számú csapatával Horvátországba, majd Dalmáciába ment, ott a király hiveit elűzte.

I M R E.

Endre ezen erőszakos fellépése növelte az országban a zür-zavart, az emberek Imre és Endre király pártján oszoltak meg. A papok is beleavatkoztak a dologba, s egymást egyházi átokkal sujtották. 1199-ben Imre és Endre seregek elén álltak egymással szemközt. Imre támadta meg öcscsét, s a szerencse neki kedvezvén, le is győzte. Majd Horvátországban s Dalmáciában találjuk a királyt, aztán a szerb fejedelemségben, hol oly állapot volt mint nálunk, a fejedelem testvéröcscsével viszálykodásban élt. Az öcs Imre magyar királyhoz fordult segítségért. Imre egy sereg élén megjelent Szerbiában, s támaszkodva arra, hogy vak Béla neje, Ilona után ugyis Magyarországhoz tartozik Szerbia, tehát segítségére ment Vuk hercegnek s elkergette István szerb fejedelmet, helyébe ültette Vukot. Aztán ha már egyszer ugyis Szerbiában járt, kissé tovább ment, Bolgárországból is elfoglalt egy jó darabot s ettől kezdve Imre Szerb- és Bolgárország királyának is czimeztette magát. A később beállott zür-zavar közepett Szerbia kivonta magát a magyar uralom alól. Hogy a bolgár tartomány meddig tartozott Magyarországhoz, nem tudjuk, az kétségtelen, hogy 1202-től több évig Imre király gyakorolta a fennhatóságot.

III. Incze pápa újabban is sürgette Imre királyt, hogy váltaná be szent fogadalmát, Imre azonban újra mentegedőzött s új okul azt hozta fel, hogy időközben fia született s annak kell biztosítani a trónt. Imre gyermekét, Lászlót nagy pompával megkoronáztatta, s felszólította az ország rendeit és főpapjait, hogy ismerjék el a gyermeket a trón örökösének, esküdjenek neki hűséget. De ezt az ország rendjeinek csak egy részette meg, a másik rész Endrén kívül nem akart tudni más trónörökösről.

Imre haragra lobbant, hogy Endre megint háborura induljon. Végkép el akarta dönteni ez ügyet, élet-halál harczot cshajtott. Összegyűjtötte tehát seregét, s bosszútól lihegve vezette a hűtelen testvér ellen. Lent a Dráva folyónál találkoztak. És Imre király aggódva tapasztalá, hogy az Endre tábora jóval nagyobb az övénél. Megtudták ezt az ő emberei is, és félvén az ütközet rossz kimenetelétől, gyáva módon megszökdöstek a király táborából, s átpártoltak Endréhez, úgy, hogy mire észrevette magát Imre, alig volt körülte sereg. Ekkor leghűbb taná-

csosai azt javasolák, hogy felhasználva az éj leplét, menekülne el megmaradt csapatával. Imre szégyentől, bosszútól izgatottan vetette el tanácsosai javaslatát, és valami fensőbb sugallat által ösztönöztetve; oly nagy, oly vakmerő s mesével határos lépésre határozta el magát, melyhez fogható a világtörténelemben elő nem fordul.

Mikor látná Imre, hogy serege teljesen leapadt, szinte képzelenség lenne meg is kezdenie a harcot az átelleniekkel, s midőn tapasztalná, hogy az ország rendei, főurai közül sokan az ellen zászlaja alá szegődtek: ő, az egyetlen gyöngé ember egymaga megindul az ellenséges sereghez, véget vetni a harcnak, győzni ezrek felett. Felölti királyi palástját, fejére illeszti a koronát, és eldobva kardját, csak pálczát fog kezébe, így indul az ellen táborába. Ahogy eléri az első sorokat, a bátorság, az elszántság parancsoló hangján kiáltja: »Utat az ország királyának! . . .« Szemében, tekintetében csodás, megfeszíthetlen varázs rejlett, attól megbűvölten, tisztelettel engedelmeskedtek parancsának az örök, a katonák, és félre állva, sorfalat képezve engedték elmenni a királyt. Az pedig a sereg felett jártatva haragtól égő tekintetét, szikrázó szemekkel, s az uralkodó fenség szigorával hangoztatá: »Majd meglátom én, ki meri kezét emelni a felként királyra! . . .« És ment a táboron át Imre király, ment egyenesen öcsce sátoráig. A király e vakmerő fellépése, megfoghatatlan megjelenése elbűvöli magát Endrét is, és a helyett, hogy fegyverre szólítaná környezetét, vagy maga kardot rántana, engedi, hogy Imre megfogja kezét s kivezesse sátorából és magával vigye a katonák sorai között. Ezen csodás, megmagyarázhatatlan jelenet vége az lett, hogy Endre tábora letette a fegyvert, s az imént még ellenséges sereg hűséget esküdött Imre királynak. Endre pedig börtönbe került, hol azonban Imre nem sokáig tartotta; nagylelkűség által óhajtván kiengesztelni, magához fogadá s kormányzótársául nevezte ki. Halála esetére pedig őt rendelte fiának, Lászlónak gyámjául, s akként intézkedett, hogy a gyermek felnövekedéseig Endre vigye az uralkodást. Ezen intézkedései után nem sokára, 1204-ben november utolsóján meghalt.

III. LÁSZLÓ.

— 1205. —

HOMLOKÁT illette neki is Szent István koronája, s így kell, hogy helyet foglaljon Magyarország uralkodóinak sorai közt. Igaz ugyan, hogy fél esztendőre sem terjed azon idő, mit a történelem mint III-ik László uralkodásának idejét jegyzett fel. Imre halála után 1204 december 1-től számíthatjuk III. Lászlónak uralkodását, s már a következő év május 7-én meghal, de még előbb Bécsbe viszi anyja a koronával és az ország kincseivel együtt, mivelhogy nem érzi magát biztonságban a László mellé gyámként, kormányzóul rendelt Endre mellett.

Incze pápa Imre király halála után levelet intézett Endréhez, s a lelkére kötötte, hogy a gyermek- király mellett hűségesen kormányozzon, legyen gondja az ifju László jó irányu nevelésére, azután meg a László anyjának, Konstancziának kedvét keresse, királynői jogait épségben tartsa. De ezen intelmeknek kevés eredménye lett, mert az anya- királyné czélszerűbbnek látta kivonni úgy gyermekét mint magát az Endre gyámkodása alól, és Bécsbe menekült Lipót herceghez, kit felkért, hogy sereget vezessen Endre ellen, űzze el, fossza meg kormányzói méltóságától, s helyezze vissza Lászlót, mint egyedüli uralkodót, a ki mellett csak ő, az anya gyakorolná a kormányzói hatalmat. Lipót herceg Konstancia királynő kérelmét készséggel ígérkezett teljesíteni, s már épen indulni akart egy nagy sereggel Endre ellen, midőn hirtelen 1205. május 7-én meghalt László, s így szükségtelessé vált a háboruzás. A gyermek halála után visszerült a korona az ország birtokába, melylyel Endre nagy pompával királylyá koronáztatott.

III. LÁSZLÓ.

II. ENDRE.

1205—1235.

JERUZSÁLEMI Endrének nevezi a történelem, mert Jeruzsálemben járt, imádkozott a Megváltó születése helyén.

Testvérenek, Imrének halála után, nem jutott azonnal a trónra, mint tudjuk, az Imre fia: László volt a király, Endre mellette a gyám-kormányzó. — Azonban ez csak rövid ideig tartott, László fél év múlva meghalt s a királyi hatalmat egészen Endre vette át. Azt hinné az ember, hogy az, a ki oly nagyon vágyott a trónra, azért Imre életében oly sok vért ontott, annyit küzdött: végre mikor birtokába jut annak, erélyesen, bölcsen és nagy buzgósággal uralkodik. Nem így történt. Endre uralkodása a gyöngeség, az erélytelenség és oktalanság uralomra jutása. — Harmincz esztendeig ült a trónon, s e harmincz esztendő alatt semmi egyéb nem történt a hazában, mint hogy folyvást ásták a sirt az országnak . . . A sir épen készen lett Endre élete végére, s aztán pár év múlva bele temetkezett a nemzet. . .

Endre uralkodása kezdetén már ott követett el nagy tévedést, hogy a feleségének, Gertrudnak a kedvéért az országba hozott egy csomó német herceget s egy sereg éhenkórász népet, kiket nagy hivatalokba helyezve a nép nyakára tolt. Gertrud ármányos gonosz asszony volt, kegyetlen, rossz lelkű és felfuvalkodott. A magyar urak rendkívül meggyűlöltek, összeesküvést szőttek ellene, s egyszer csak, míg a király kint járt a halicsi

tartományban, ránrontottak és összevagdalták A király nem mert bosszút állani az összeesküvés fején: Bánkbánon.

Az országban az elégtelenség, az elszegényedés folyton terjedt. A gazdagabb nemes urak nem engedelmeskedtek a királynak, önkényüleg uralkodtak jobbagyaikon, s nyíltan ellene szegültek minden törvénynek. Endre, hogy az ellenséges érületü főnemeseket maga iránt lekenyerezze, nagy kiterjedésü birtokokat, mérhetlen földeket, sőt egész vármegyék_{et} ajándékozott egyes uraknak, ugyhogy mire észrevette magát, alig maradt már elajándékozni való birtok s a királyi jövedelem mód nélkül megapadt. Ekkor zsarolás következett, igazságtalan adókkal kelle pótolni a megcsappant jövealmef, a mi bizony nem kedves dolog a nép előtt. Mindazonáltal a sok baj okozójának, a gyülölt királynénak megöletése egy kissé lecsilapította a kedélyeket, s Endre a pápa folytonos sürgetésére aikalmasnak találta az időt a szent földre zarándkolni.

El lett tehát határozva a jeruzsálemi hadjárat, csak egy hiányzott hozzá: a pénz. A szent célhoz megkívántató temédek pénz beszerzésére a legborzasztóbb eszközökhöz nyult a király. Elszedte a templomok kincseit, az addigiaknál rosszabb arany pénzt veretett, s adta oly árban, mint a régi, több aranyat tartalmazó pénzt. Az adószedést, só-árulást, hidvámot, s más jövedelmek kezelését zsidóknak, izmaelitáknak bérbe adta s mindenféle uzsorásokkal szövetkezve, a népet pénzzsarolókkal rakta meg. Így rendbehagyván az országot, 10,000 lovassal, s nagyszámn gyalogsággal megindult, utazása előtt azonban egyik fiát, Bélát királylyá koronáztatta s a kormányzást reá bízta.

A magyar kereszteshad hajókra szállva, sok viszontagság és kaland után végre megérkezett Palesztinába. De Endre király tulajdonképeni célját el nem érhetette, nem harcolhatott a vad arabokkal, hanem a helyett mint a zarándokok szoktak, sorra járta a bucsuhelyeket, s aztán három hónapi ott időzés után visszatért. Ebből állott a magyar kereszties hadjárat. De következményei annál szomorubbak voltak. Mert azalatt idehaza derekasan dolgoztak a vérszopók, az uszorások és az urak. A királyi pénztárakba egy denár sem folyt be, mind az adószedők kezén ragadt. Leirhatlan nyomoruság dúlt az országban, mig az uszorások, s a várurak minden jóban dúslakodtak.

Béla királyfi, aki már akkor fejlett koru, értelmes ifju vala, elmondá a visszatérő királynak, hogy minden baj onnét eredt, hogy a királyi javakat egyeseknek ajándékozták, és tanácsolá atyjának, hogy ezen meggondolatlan adományozásokat vissza kell venni az uraktól.

Az érdeklett nemes urak a merész ifju ezen tervére természetesen nagyon megijedtek, s atya és fiu között ellenségeskedést támasztottak. A dolog annyira ment, hogy Béla sereget táborzott magának, s atyja szintén sereggel állt vele szemközt. Már háboru tör ki atya és fiu között, midőn az ország főpapjai közbe lépnek, helyreállítják a békét. Ekkor a király országgyűlést hívott össze 1222-ben. Ezen országgyűlés nagyon nevezetes hazánk történetében, mert ekkor adta ki a király a híres arany bullát, azaz a magyar nemzet szabadságlevelét. — Ezen királyi szabadságlevelre arany pecsétet tettek s azért nevezetik arany bullának. Ebben a szent István által alkotott törvények megerősítettnek, s több üdvös intézkedések létesítésére kötelezi magát a király: hogy évenként országgyűlést tart, melyen minden nemes ember megjelenhet; törvényes idézés nélkül a nemest elfogni, büntetni nem szabad; a nemes adót nem fizet, csak katonáskodik; két hivatalt senki sem viselhet; az elajándékozott királyi javak visszaadassanak sat. sat.

A király eme szabadságlevele távolról sem állította helyre az ország megzavart nyugalmát. Az elhatalmasodott uraknak sehogy sem tetszett a Béla erélyes fellépése, minden áron azon voltak, hogy a király maga kormányozzon, a fiunak ne legyen beleszólása az uralkodásba. Atya és fiu között adig szították az ellenségeskedés tüzét, míg a király csakugyan elűzte magától fiát, s egészen maga vette kezébe a kormányzás gyeplőit. Béla elmenekült az országból, az osztrák herceghez futott, s csak a pápa közbenjárására térhetett ismét vissza, s ekkor ugy jött létre a béke közte és atyja közt, hogy az atya teljhatalmulag uralkodjék Magyarországbán, Béla pedig Horvát és Dalmátországot kormányozza.

Endre amint egyedül ült a trónon, meg akarta mutatni, hogy tud erélyesen, szigoruan uralkodni, igazságos kívánt lenni le is, fel is egyaránt. Ámde az ilyen szigorusághoz már régen nem voltak szokva az urak, s annyira felingerlődtek a király

II. ENDRE.

erélyessége miatt, hogy összeesküvést forraltak ellene, meg akarták ölni, s helyette Frigyes császárt óhajtották trónra emelni. Az összeesküvés felfedeztetett, de az általános zavarokat nem volt képes orvosolni a király. A papság is nyugtalankodott, mondván, hogy törvénytelen adókkal terhelik.

Az ország illetén felfordult állapotának közepette, Endre megint nagy országgyűlést hívott egybe 1231-re. Ezen országgyűlésen az 1222-ben kelt arany bulla rendelete újból megerősített és néhány újabb czikelylyel kibővített, az esztergomi érseknek jog adatott, hogy a királyt egyházi átokkal sújtsa, ha a törvényeket meg nem tartaná.

Hasztalan volt minden intézkedés, a király nem volt képes az általános köznyomort megváltoztatni, de nem is akarta a dolgok addigi rendjét megjavítani, mert a zavarok, bajok fő okozóit nem mozdította el állomásaikból, sőt Dénes nádort is megtartotta méltóságában, pedig ez az ur volt oka mindennek, ez adta bérbe az adókat, a királyi jövedelmeket. Róbert esztergomi érsek látván, hogy a király nem tesz semmit, élt az országgyűlés által reá ruházott hatalommal. — „Mi tehát — mondja az érsek főpásztori levelében — miután Endre király ur (akkor még nem nevezték felségesnek a királyt) általunk többször megintetett s nem gátoló meg a kihágásokat, a pápa parancsára egész Magyarországot egyházi tilalom alá vetjük.“

Az 1232-ik esztendő végén be volt zárva minden templom, a harangok nem hívtak Isten tiszteletére, a papoknak meg volt tiltva az egyházi szertatások gyakorlása . . . Borzasztó helyzet volt, melytől megrémült az akkor már beteges, törődött király. Béla fiát kétszer is elküldte az érsekhez, hogy vonja vissza egyházi rendeletét, de az hajthatatlan maradt. — Végre Endre a pápához küldött követeket, s nagy kérésre a pápa visszavétette az egyházi tilalmat, de csak oly feltétel alatt, hogy Endre kötelezi magát a törvények szigorú megtartása, az egyház és papság érdekeinek megvédésére. Endre mindent fogadott, de semmit sem tartott meg. A végpusztulás elmaradhatlan, a teljesen megzavart viszonyok közt lehetetlenség megállnia az országnak. El is bukott. De azt már Endre király nem érte meg. Meghalt 1235. végén.

IV. BÉLA.

1235—1270.

MAGYARORSZÁG életében a legborzasztóbb idő IV. Béla király uralkodására esik. Meghalt ekkor az ország, el is temetkezett sírjába, melyet részben maga a meghasonlott nemzet, de leginkább a vad tatárok csorda-hada ásott meg. Teme-tővé változott a Tisza és Duna rónája, városok, falvak egytől egyig feldúlva, az emberek leölve . . . Tizenöt napi utat lehetett tenni a nélkül, hogy élő emberre akadjon a vándor. Iszonyu isten-csapás, borzasztó megpróbáltatás. De a nemzet feltámadt halottaiból, a hon újra éledt, a siralom völgyéből ismét ország lett. Ezt IV. Béla tette, ő volt az ország második alapítója. — Tisztelet emlékének . . .

Huszonkilenc éves ifju volt, mikor atyjának, II. Endrének halála után átvette az ország kormányzását. Ifju és máris tapasztalt, okos uralkodó, mivelhogy atyja életében már tiz esztendeig társ volt az uralkodásban, s mint tudjuk, nagyon is értelmesen, okosan vitte a kormányzás nehéz gondjait, s részben neki lehet köszönni, hogy atyja erélytelen, gyenge kormányzása alatt még jobban el nem pusztult az ország.

Béla uralkodása kezdetén minden áron azon volt, hogy a mit atyja elrontott, azt ő helyrehozza, főként az ország gazdag urainál tapasztalható fejtelenséget akarta minden áron megszüntetni. Szigoru rendeletet adott ki a királyi tekintély visszaállítására nézve. Rendelte, hogy a király jelenlétében a nemes urak-

nak ülni nem szabad, állva tartoznak hallgatni a király szavait, továbbá meghagyta, hogy a királyhoz a panaszokat, jelentéseket írásban adják be. Ezek inkább csak illendőségi szabályok voltak, s mégis rendkívül nagy elégedetlenséget támasztottak az urak közt, a kik már megszokták a király tekintélyét semmibe sem venni. Még nagyobb felháborodást okozott azon rendelet, hogy a II-ik Endre által könnyelműen elajándékozott királyi javak okvetlenül visszaadassanak. Ez már nemcsak keserűséget és elégedetlenséget keltett, hanem egyenesen lázadásra adott okot. Az urak nyíltan feltámadtak a király ellen, meg akarták fosztani trónjától s Fridrik osztrák hercegnek ajánlották fel a koronát. A kedves Fridrik be is jött a drágalátos magyar urakkal, hogy elűzze Bélát királyi székéből, de csúful járt, Béla megverte, tartományába visszakergette. Ezután az erélyes király még nagyobb buzgalommal szedte el az uraktól a jogtalanul bitorolt királyi javakat, s képzelhetni, hogy ez által ellenségei számát csak növelte. Ily körülmények közt jött a rémhír, hogy Ázsiából iszonyu áradatként másfél millió tatár had özönlött be Európába, és utjában minden országot meghódított. Az elüldözött fejedelmek már szállingóztak IV. Bélához, s mondták, hogy a tatároknak feltett szándékuk Magyarországra törni. Kuthen kún király negyvenezer főnyi népével letelepülési engedélyért könyörgött. Az ő országát is a tatárok dúlták fel, népét a vadak pusztították el. Béla szívesen fogadta a bujdosó királyt, letelepítette a kúnokat, a kikkel aztán később nagyon meggyült a baja.

A tatárpusztítás borzalmainak leírása előtt, emlékezzünk meg Béla királynak egy nevezetes tényéről. Az Ázsiában visszamaradt ősmagyar testvérek felkeresésére ő nevezetes intézkedéseket tett. A nép ajkán apáról fiura fennmaradt a hit, hogy mikor eleink kiköltöztek Ázsiából, ott sokan maradtak még, s egész országot képeznek, a nagy Magyarországot. Domokos rendü szerzetesek vállalkoztak, hogy elmennek Ázsiának vad országaiba, s telkeresik ott élő rokonainkat. — El is mentek néhányan s ezer viszontagságok között, egy közülök: Ottó eljutott az ősi magyarokhoz. Aztán sietve visszatért, hogy többet magával utazzon el megint s keresztény hitre térítse a pogány magyarokat. Ottó itthon meghalt, de elbeszélte tapasztalatait,

mire újabb szerzetesek vállalkoztak a nagy utra. Béla lelkesítette az utrakelőket, s pénzzel ellátva, kísérettel küldte őket Konstantinápolyig. Onnét négy szerzetes tovább utazott. Kettő, nem bírván ki az ut fáradalmait, visszatért, kettő azonban: Julián és Bernát folytatta az utazást. Bernát utközben elhalt, de Julián borzasztó akadályok után csakugyan eljutott Nagy Magyarországba, rátalált véreinkre, beszélt azokkal, s megértették egymást. Magyarok laktak nagy kiterjedésű földön. Magyarok, a kik pogány vallásuak voltak, állattenyésztésből éltek. Visszatért aztán Julián, hogy jelentést tegyen Béla királynak; s majd egész sereg élén menjen el újból a testvérekhez, azokat a keresztény hitre térítse, s tartományuk odahagyására bírva, elvezesse őket a Kárpátok bérceihez, a régen elszakadt testvérekhez, kik megerősödvé általok, itt közösen nagy, hatalmas nemzetet képezzenek.

De mindez csak szándék maradt, akkorra már itt volt a nagy veszedelem, a tatárok a határnál állottak, mindenki a borzasztó veszélyre gondolt... Azaz dehogy mindenki gondolt arra, ha így tesznek vala, megvédhetik a hazát. De az urak nem törődtek a hon veszedelmével, a nép pedig koldus-szegény volt, mitsem tehetett. Csak a királyé volt a haza, annak kellett a védelemről gondoskodni. Héderváry nádor lélekszakadva jött a határról s jelenté, hogy a tatárok betörték, az ő ellentálló hadát leölték, maga is alig menekülhetett meg. Az országban széthordozták a véres kardot, „Fegyverre, fegyverre“ hangoztatták a király hírnökei. De nem mozdult senki. A király országgyűlést hívott egybe s az urak a helyett, hogy egy szívvel-lélekkel egyesültek volna a király zászlója körül, szemrehányásokkal állottak elő, sérelmeiket emlegették. Csak nagyon kevésen sorakoztak a kibontott zászló körül. Pedig a tatárok már előhadaikat Pestig elküldték s utjokban mindenütt rémséges pusztítást vittek véghez.

Miután hasztalan várakozott a király a nemes urakra, kiknek törvény értelmében zászlóaljaikkal csatlakozni kellett volna a király csapatához: hatvanötezer főnyi sereggel megindult a tatárok feltartóztatására. A Sajó folyóig nyomult a magyar sereg. A végzetes Mohi pusztán ütöttek táborát és itt vérzett el az egész sereg, itt dőlt el az ország sorsa. Még ott is, a táborban, a mérhetlen számu ellenséggel szemközt, voltak

lelketlen honárulók, kik a sereget a király ellen ingerelték. „Nem árt, — mondták, — ha kissé megverik a királyt, majd aztán engedékenyebb lesz a nemes urak iránt.“ Így beszéltek, nem sejtve, hogy a királylyal együtt az egész ország porba hull az napon.

Borzasztó leírni a szerencsétlenséget; a tatárok mintha földből nőttek volna, ember-erdővel vették körül a magyaroknak szekerekkel elszánczolt táborát. Felgyújtották a szekér-táborot s iszonyu nyilzáporral ölték seregünket. Senki sem gondolt többé a támadásra. Mindenki menekülni akart, és a tatárok a menekülőket borzasztó öldöklés között üldözték. Alig menthette meg életét a király.. Hazánk történetében nincs gyászosabb harcz a mohi ütközetnél...

A szerencsétlen király futott, a tatárok pedig előzönlöttek milliónyi népükkel az országot, és folyt a pusztítás munkája, folyt leirhatatlan módon. A nép ezreit mészárolták le, védtelen nőket, ártatlan gyermekeket halomra öldöstek. Akadtak magyarok, kik a tatárokhoz szegődve azokat vezették, kalauzolták és segítették a gyilkolásban. Átkozott legyen emlékük.

A király Fridrik osztrák herceghez futott, hogy segítse a hon megvédésében. Segitse bármi áron. És mit tett a jó szomszéd? Okmányt íratott alá Bélával, s meg is esküdtette, hogy magát és országát alárendeli, ha a tatárok ellen megvédi. Mikor ezt a meggyalázó feltételt kicsikarta Bélától, akkor mint erdei haramia, rátámadt, elszedte minden drágaságát, a mit magával vitt, kifosztotta minden pénzéből, s a szeme közé nevetve elutasította magától, arra nem is gondolt, hogy sereget küldjön a tatárok ellen. A szerencsétlen király csekély kíséretével tovább vánszorgott a szivtelen hercegtől. Visszatért az országba, s a dunántuli részeken át, hol még akkor nem dúltak a tatárok, lement Horvátországba, majd később a dalmáciai szigeteken időzött, várva az események fejlődését.

A tatárok pedig azalatt dúlták a hont, képzeletet felülhaladó pusztítást vittek véghez. Később a tél beálltával átkeltek a Duna jegén, s a dunántuli részeket is pusztították.

Hogy szegény hazánk végkép meg nem semmisült, a véletlenek köszönhető. A tatárok főkhánja otthon Ázsiában meghalt, s erre a hirre a hazánkban pusztító Batu-Khán hazasigett.

IV. BÉLA.

Másfél esztendei pusztítás után elvonultak a tatárok, temetőként hagyva hátra az országot.

Visszatért a király és nem találta a népet az országban. Az alföldi nagy síkságon keresztül tizenöt napig utazott, míg élő emberre akadt. A temetetlen holttestektől büzhödt volt a levegő, a felégetett falvak, városok omladékai között farkasok tanyáztak. A szegény nép barlangokban, földalatti vermekben, erdők sűrűjében, lapályos rétek bozótai között volt elrejtőzve. Hasztalan hívatta őket a király, nem mertek kimozdulni, azt hitték, hogy a tatárok akarják rászedni, mint azelőtt, mikor hamisított királyi pecsétes levéllel hívták őket, s mikor megjelentek, rablásra vetették, vagy kardélre hányták. De végre mégis előbujtak a szegények, az éhség kényszerítette őket odahagyni rejtekhelyüket. És félve, remegve, egyenként, előszállingóztak. A király sirva fakadt, mikor a kiaszott, eléhezett népet meglátta.

Lassanként előjöttek és kenyeret kértek. Inség, borzasztó inség állott be; két évig nem aratott a nép. A király nagy költséggel gabonát hozatott az országba, szétosztotta azt, és másként is mindent elkövetett a nyomor enyhítésére; — nagy lelke egész erejével hozzálátott a meghalt ország feltámasztásához. Itt, az újraépítés munkájában magaslott ő ki egész nagyságában. Nagy észszel, még nagyobb erélylyel és lelkesedéssel gyógyította be az ország iszonyu sebeit. Az elhamvadt városok, falvak helyett ujakat emelt, a kiölt vidékeket idegenekkel benépesítette, a megmaradottakat pedig segítette, védelmezte. Lelke egész hevével dolgozott, fáradt, újból meglapította az elpusztult országot.

VI. Bélánál csodálatra méltó az a nagy erély, az a nagy alkotó erő, melylyel a hont újjászervezte, újra felépítette. Ha ily nagy, ha ily erélyes lett volna a védelmezés munkájában is, az ország nem pusztul vala úgy el. De a veszély idejében erélytelen, sőt rendelkezéseiben ingadozó, tapasztalatlanságot eláruló volt.

A szörnyü pusztulást aránylag gyorsan kiheverte az ország, néhány év alatt az erélyes király talpra állította a hazát, szakadatlan munkássággal, kitartó és bölcs intézkedésekkel ismét felvirult a hon, lassanként minden a régi kerékvágásba zökent, újra élt a nemzet.

Béla csakhamar arra is elég erősnek érezte magát, hogy a gonosz Fridriken bosszút álljon. Megtámadta, megverte. A harc hevében elesett maga az álnok herceg is. Ez újabb bonyodalmakra adott okot, mert a herceg birodalmát Béla is, Ottokár cseh fejedelem is szerette volna elfoglalni. Végre ugye gyeztek meg, hogy Béla kapta a stájer tartományt, Ottokár Ausztriát. Béla az új birtokba fiát, Istvánt ültette; de a fiút csakhamar elűzték s ekkor megkezdődött az a borzasztó viszály, mely átokként húzódik át történelmünkön. A fiu atyja ellen támaszt lázadást. Atya fiu egymás ellen harcolnak. A nemzet két táborra oszolva. A béke hosszas viszálykodás után végre helyreállott, mire Béla 1267-ben országgyűlést tart, melyen a II. Endre aranybulláját megerősíti.

A király ezután még néhány évig lehetett tanuja az általa újra alapított ország gyarapodásának. A vele kibékült fiu erős karjával érzékeny csapást mért a bolgárokra, tarományuk nagy részét a magyar koronához kapcsolta.

Az 1270-ik évben végre örök álmra záródtak a nagy király szemei. Meghalt boldogan, azon tudattal, hogy nemzetének nagy, pótolhatlan szolgálatot tett.

IV-ik Bélánál nagyobb alakot alig mutat fel történelmünk. Árpád elfoglalta a hont, IV. Béla megmentette a végpusztulástól.

A második honalapító volt ő.

Hamvai Esztergomban az általa épített templomban tetettek örök nyugalomra.

V. ISTVÁN.

1270—1272.

IV. Bélát követte a trónon fia V. István.

Atyja életében sokat küzdött, sok hányattatáson ment keresztül. Végre birtokába jutván a koronának, teljesülve látta szép reményeit. De a sors nem mindig igazságos, a megérdemlett jutalmat sem engedi élvezni. István alig viselte két évig a koronát, s azzal bevégezte e földön pályafutását, meghalt mint egy nemes lelkű, gyermekeért életét feláldozó apa.

Mikor Székesfehérvárott nagy ünnepélyességgel az ország királyává kikiáltatott, a fényes szertartásra temérdek-ur és nemes sereglett össze, miből azt lehet következtetni, hogy az ifjú király általános szeretetnek örvendett. A koronázás alkalmával fogadalmat tett István, hogy a nemesek jogait épségben tartja, az ország alkotmányát megvédi.

A koronázási ünnepély alatt gonosz dolgok történtek a király oldala mellett. Anna testvére egy arany koronát, drága kardot, nehéz arany lánczokat, ezüst edényeket s egyéb drága ékszereket magához véve, azokkal megszökött. Anna ugyanis azt állította, hogy atyja, a naldokló IV-ik Béla neki adta a kérdéses kincseket. A hercegnő néhány magyar ur kíséretében Ottokár cseh királyhoz futott. István a koronázás után azonnal Ottokárhoz fordult, követelvén a hozzá hurczolt családi kincseket s az áruló magyar urak kiadását. De Ottokár nem teljesítette a kérelmet s így harczra került az ügy. István

V. ISTVÁN

büszke, önérzetes volt, nem tűrte, hogy paczkázzanak vele s így a pár milliót érő kincsek miatt, véres és borzasztó harcokba elegyedett.

Az első háboru Mosony taján vivatott, s békével végződött. Ottokár kötelezte magát, hogy a hozzá vitt kincseket viszszaadja, a nála tartózkodó magyar uraktól pártfogását megvonja. Ezen feltételeket azonban nem tartotta meg, s István újból sereget vezetett ellene. Iszonyu volt e hadjárat, s a miénk részéről borzasztó elkeseredéssel vivatott, mi mellett tanuskodik azon történeti tény, hogy ez alkalommal a magyar csapatok temérdek zsákmányt és huszezer főre menő foglyot hoztak Ausztriából.

Ottokár a borzasztó vereséget visszatorlandó, százötvenezer nyi nagy hadsereggel tört hazánkra s a Duna felső részén kegyetlen pusztításokat vitt véghez. Majd újból fordult a koczka, a magyarok összeszedték magukat, hatalmasan elverték Ottokár hadait, betörték Ausztriába és Morvába. Végre midőn kölcsönösen tönkretették egymást, békére léptek, s nagy fogadalmakat mondva, aláírták az okmányt, melynek záradékát az képezi, hogy esküszegés esetében Ottokárt a magyar, Istvánt pedig a cseh püspökök egyházi átokkal sujthatják.

Uralkodásának javarészét ekként folytonos hadakozás közt eltöltvén, a béke megkötése után lázas sietséggel hozzá látott István az ország belbajainak orvoslásához. Egy pár igen hasznos intézkedése maradt fent, melyek bölcsességéről, okosságáról tesznek tanuságot. De a békés országlástól megint háboru szólította el. Szerbiába kelle sereget vezetnie, hogy megfenyítse Uroz szerb fejedelmet. Elment az ifju király és visszajött meghalni. Mig odajárt, ifjabbik fiát Endrét elrabolták. Az atyának hírül viszik a táborba a gyermekrablást, erre István a táborn sorsára bízva, lóra kap, s csekély kísérettel megy, fut gyermekének elrablója után. Az atyai szeretet nagyobb nála mindennél, nem törődik fáradtsággal, nem a veszélyekkel, megy, siet amig csak bír. De végre kimerül, eltikkad, s az ut közepén szörnyet hal. Így lett vége V-ik Istvánnak két évi uralkodása után.

IV. LÁSZLÓ.

1272—1290.

V. Istvánnak két fia maradt: László és Endre. Ez utóbbit, mint tudjuk, elrabolták, német földre Habsburgi Rudolphoz vitték, és pedig azon számítással, hogy a gyermeknek idővel majd eljegyezzék Rudolf leányát, Rudolf így akart a hatalmas magyar királyi udvarral családi összeköttetésbe lépni. A gyermekrablást Pektári Joachim hajtotta végre, valószínűleg a gyermek anyjának, Erzsébet királynénak beleegyezésével. Ezt abból lehet következtetni, hogy Pektárit Erzsébet királyné férje halála után leghivebb tanácsadójául tekintette, vele egyetérőleg vitte az ország kormányzását.

Törvény szerint V. István halála után fiát Lászlót illette a trón, ki azt el is foglalta, de mivel még csak tíz éves gyermek volt, helyette édes anyja, meg Pektári főtanácsos vitték az uralkodást. Az anyakirálynénak Pektári tanácsára első tette az volt, hogy az ország főméltóságait minden igaz ok nélkül elűzte, helyettük új embereket ültetett be. Ezen méltatlanság felbőszítette a hivatalaiktól megfosztott urakat, fegyveres csapat élén rátörtek Székesfehérvárra a királynéra s fiával, Lászlóval együtt fogságra vetették. A lázadást azonban Miklós erdélyi vajda s más urak, kik a koronázás végett Székesfehérvárra siettek, elfojtották, a foglyokat kiszabadították, s Lászlót 1272-ben augusztus végén megkoronázták.

VI. László uralkodásának ideje a gyász, a süllyedés korszaka hazánk történetében. A tíz éves gyermek, könnyelmű, tet-

teiben meggondolatlan anyja, és a gonosz indulatu Pektári mellett nem sok jót tanulhatott, neveltetésére nem volt a ki felügyeljen, s a gyermek ugyszólván minden gondosság nélkül nőtt fel, kénye-kedve szerint tehetette amit akart, annyival is inkább, mert Erzsébetnek és Pektárinak folytonosan nagy bajokkal, a fejük felé tornyosuló fellegek elhárításával kellett küzdeniök. Az előzőtt főméltóságú urak meg nem szűnő ellensegeskedéseket támasztottak, harczra ingerelték Ottokárt, akihez menekültek. Folyt a háboru, omlott a vér Pozsonyál, Győr alatt s Nyitránál... Ily körülmények közt nem csoda, hogy a gyermek-király magára hagyatva, romlott erkölcsü ifjává nőtt fel, kicsapongó rosz életű lett; mikor átvette az uralmat, nem törődött semmivel, csak az élvezetekkel. Ha dőzsöhetett, mulatozhatott, nem bánta bármi történik is az országban, elnözte, észre sem vette, hogy a várurak mint sanyargatják, fosztogatják a népet. Az adószedök, hivatalnokok zsarolásai példátlanok valának, az ország hihetetlenül alásülyedt, inségre, nyomorra jutott.

Éppen akkor kellett ilyen szerencsétlen uralkodásnak lenni hazánkban, midön a szomszédban egy nagyszerű államalakulás ment végbe. A Habsburgi uralkodó ház, mely mai napig ura Ausztriának, akkor vetette meg hatalmának alapját, és megvette azt a magyar fegyverek, a magyar vitézség árán, a nélkül, hogy abból valami hasznot látott volna hazánk. Mert gyáva, élheterlen volt akkor a kormányzat, a kivivott sikert nem tudták vagy nem akarták a nemzet hasznára fordítani.

Rudolfot 1273-ban a német apró fejedelmek császárrá választották. Ottokár is vágyott a császári koronára, de a választó fejedelmek cserbenhagyták, e miatti boszujának aztánugy akart kifejezést adni, hogy nem ismerte el Rudolfot. Ebből természetesen háboru keletkezett s a hadjárat idejére Ottokár is, Rudolf is meg akarta nyerni a szomszéd Magyarország szövetségét; nyilvánvaló volt, hogy a melyik részre állanak a magyarok, az lesz a nyertes. Okkal móddal, nyájas ígéretekkel és főként Pektári közbenjárásával Rudolfnak sikerült a maga részére vonni a magyarok szövetségét. Ottokár 1278 tavaszán megkezdzte az élet-halál harczot Rudolfal, a kinek akkor alig volt nehány ezer harczba állitható katonája. Nagy sietve tehát követeket küldött László királyhoz, kivel már előzőleg nagy

IV LÁSZLÓ.

barátságra lépett volt. Segítséget kért a vitéz magyaroktól. És az ifju László király hatvanezer főnyi tekintélyes sereggel sietett Pozsony alá, hogy mentől hamarabb csatlakozhassék Rudolf táborához. Rudolfnak azonban alig volt 8—10 ezer főből álló csapata, úgy hogy egész seregét ugyszólván a magyarok tették. Ottokár megtudván, hogy a magyar sereg egyesült Rudolf csapatával, sietve előre nyomult. A harcz mielőbbi megkezdését akarta és 1278. aug. 26-án összetűzött a két sereg. A magyarok csakhamar megszalasztották Ottokár morva csapatát, azután a lengyeleket is, később pedig az egész sereg bomlásnak indult. Csak a vezér, maga Ottokár nem tágitott. Óriási elszánt-sággal küzdött a középen; serege megfutott, nem állhatván el-lent a magyar fegyvereknek, de Ottokár ott állt és orosz-lánbátorsággal harczolt mint rettenthetlen, mint valódi középkori nemes lovag, ki előtt a hős halál szent, dicső. Sebeiktől elboritva végre lehanyatlott lováról, kiadta lelkét. Serege szétfutott, elszéledt, a menekülőket a Morva folyóba szorították a magyarok. A harcz eldőlt. Rudolf ura lett a csataternek és a császári koronának. Ottokár tartományait elfoglalta s megvetette alapját uralkodó-házának, melynek tagjai azóta országolnak Ausztriában és a melléktartományokban.

László azért a nagy szivességért, a mit Rudolfnak tett, viszonzásul mit sem kapott. Övé lett az Ottokártól elszedett zsákmány s hadi zászló. Ennyi volt az egész, s azzal, mint ki jól végezte dolgát, hazajött, szétküldte a harczosokat, maga meg folytatta előbbi kicsapongó rosz életét.

Az ország pedig siralmas állapotban sinylődött. A nagy urak, mindmegannyi kis zsarnokok a népen. Hozzájuk csatlakoztak a kúnok is, kik vérszemet kaptak, mert az anya- királyné, Erzsébet, kún szülektől származott. A kún urak kegyetlenül zsarnokoskodtak, a magyar népet fosztogatták, rabolták, ahol csak találták. A pápa megsokallta a dolgot, több ízben követet küldött az országba, sürgetve Lászlót a jobb utra térésre, s a kúnok megfékezésére. Kivánta a pápa, hogy a kúnok közöl azok, kik még mindig pogány hitnek hódolnak, végre vegyék fel a keresztény vallást. Az ifju király fogadta, hogy megjavítja magát, de ígérését egyszer sem váltotta be. Az ország felfordult állapotán már nem is birt volna segíteni. Iszonyu fejtelenség s

nyomor dúlt a hazában. Ekkor az ország jobbjai, nem nézhetvén tovább a nemzet romlását, rátörtek a királyra, s elfogták. A király fogságából kiszabadulva, javulásának némi jelét adta. A féktelen és az egész ország uralmára vágyó kúnokat, kik Ol-damur nevü főnökük élén sereget gyűjtöttek, megtámadta Erdélyben, megverte őket. Ekkor aztán szakított a kúnokkal, s úgy látszék, hogy egészen jobb utra tér. Fájdalom, mindez nem tartott sokáig, a kúnokat lassankint ismét barátságba fogadta, s újra az lett, a ki azelőtt volt: erkölcstelen, kicsapongó; nem iszonyodott a saját feleségét is fogságba vetni. A Margitszigeten záratta el, és sok ideig nehéz bilincsekben tartotta. Vegre 1287-ben a főpapok és urak országgyűlés egybehívására ösztönzék a királyt. Ezen országgyűlésnek egyéb célja nem volt, mint hogy rendes, tisztességesebb élet folytatására bírják Lászlót, kit a köznép „Kún-László“-nak nevezett el s e melléknevén emlegeti a történelem is. A király az országgyűlésen beismerte hibáját, ígérte javulását. Nejét szabaddá tette, visszafogadta.

De megint csak tünékeny volt a király javulása. Az ország pusztulása, a kúnok hatalmaskodása folyvást tartott. Tamás váci püspökről fel van jegyezve, hogy a kúnok elől a Margitszigetre menekült, hol abban az időben egész város, s erősi-tett várak állottak.

IV. Miklós pápa végre az országban garázdálkodó kúnok és pogány tatárok ellen keresztes háborút hirdetett. Össze is gyűlt jókora sereg, de ez, a helyett, hogy a kúnokra és a tatárookra tört volna, rabolt, pusztított uton-utfélen, s így a zavar még inkább növekedett.

Az ország leirhatlan nyomorának a király halála véget vetett. 1290-ben jul. 10-én éjjel, Biharmegyében a kőrösszegi várban, hol kúnjaival dőzsölt, mulatott, orozva megölték. Azok törtek életére, akiket oly igen kegyelt. Meghalt fiatalon, alig 28 éves korában, miután tehetetlensége, könnyelműsége által a hazának végteleni romlását okozta.

III. ENDRE.

1290—1301.

UTOLSÓ az Árpád nemzetségéből. . . Addig üldözték, pusztították egymást a királyi hercegek, míg végre magvaszakadt a nagy honalapító családjának. IV. László gyermektelenül halt el; rút, kicsapongó, gonosz életét nem áldá meg Isten fiakkal. Csak egyetlen férfiú élt még az Árpád-házból: Endre. Ez nem az az Endre volt, kit Habsburgi Rudolf elraboltatott V. István királytól. Az meghalt még Kún László életében. Az az Endre, ki most fejére tette a koronát, a II-ik András harmadik nejétől, Beatrixtól származott István hercegnek a fia. Ez az István herceg külföldön, Olaszországban élt, nem jöhetett soha haza, mert itthon rokonai halálra üldözték volna. Velenczében házasságra lépett egy főrendü olasz ur leányával s e házasságból való volt az utolsó Árpádházbeli király, kit a történelem Velenczei Endre, vagy András néven is szokott említeni.

Már IV. László életében bejött az országba, s királyi rokona által Tótország vezérévé neveztetett ki.

IV. László halála után Endre előlépett s követelte ősei trónját. Hogy magát megkoronáztassa, Székesfejérvárra sietett. De alig lépte át Tótország határát, Németujváry István, hatalmas főúr több társával egyesülve elfogta; fogságra vetette, bizonyára azért, hogy uralomra jutásában meggátolják, ők annál féktelembbül zsarnokoskodhassanak. A hatalmas urak ily gonzságra

III. E N D R E .

tudtak vetemedni. Ő előttük semmi sem volt az ország sorsa, jól tudták, hogy az Árpád-ház utolsó ivadéka Endre, jól tudták, hogy ha ő nem lehet király, lesz más, lesz talán idegen országbeli, s a nemzet ez esetben még önállóságát is elveszitheti. — Mindezt elgondolhatták űk, és mégis honárulásra vetemedtek, elfogták a haza trónjának jogos örökösét, épen akkor, mikor megkoronáztatása végett az ország fővárosába sietett. Rút dollog, szomorú, hogy magyar főnemesekről kell ezt feljegyezni a történelemnek. De más részről az előző lanyha kormányzatok voltak az okai, hogy az urak annyira elhatalmasodtak.

Endre herczeg csak egy-két napig volt Németujváry István fogságában, míg néhány jószívű ur kiszabadította. Ámde a koronát mégsem sikerült fejére tétetni. Ujabb ármány, ujabb csel állta útját. A szerencsétlen emlékezetű Kún László átkos uralkodása alatt, a magyar főnemesség annyira elhatalmasodott, az ország rendje, közbiztonsága annyira fenekestől felfordult, hogy az urak kényök-kedvők szerint paczkázhattak a törvénynyel, elkövethettek bármily vakmerőséget, felségsértést, hazaárulást a nélkül, hogy a törvény szigora sujtolhatta volna őket. A koronázás elé százféle akadályt gördítettek, ellopták a szent koronát is. Nekik nem kellett király, nekik a zürzavar, törvénytelen állapot volt az előnyös, hogy gázságaikat féktelenül űzhessék.

Végre nagy ügygyel-bajjal meg lehetett tartani a koronázási szertartást. 1290. év július 28-án királylyá avattatott Endre, attól kezdve azután még azokkal is meggyűlt a baja, kik helyette szerettek volna a trónra jutni. Három trónkövtelő állott elő, akiket sorjában le kellett győznie, ha békében akar vala élni. Alig volt még uralkodónak annyi baja, annyi küzdelme, mint III. Endrének, kinek sok zavarát tetézte az ország végtelen nyomora is. Kún László alatt koldusbotra jutott a nép, inség, nyomor dultak országszerte.

Alig hogy biztosnak érezte magát a trónon, azonnal nagy országgyűlést hívott össze. Az országgyűléssel nevezetes és üdvös törvényeket alkottatott a rend, biztonság helyreállítása végett, s a mélyen alásülyedt ország felemelésére. Ekként a jó törvények alkotása, és azoknak pontos végrehajtása által megnyerte az ország népének közbecsülését, felhívó szavára tekintélyes sereg gyűlt egybe trónjának védelmére. Ezzel a nemzeti

sereggel aztán leglébb is egy gazembert üldöztetett ki az országból, aki elég vakmerő volt magát III. Endrének kiadni. Azt állította, hogy ő az igazi Árpád-házbeli herceg. Ezt az ál-Endrét és kevés seregét hamarosan ártalmatlanná tették. Bajosabb volt Rudolf császárral végezni, ki szerette volna kéz alatt birodalmába olvasztani országunkat. Egy okmányt állított ki, melyben Magyarországot Albert fiának adományozza. Ily közprédának tekintette a jó szomszéd ezt az országot, s hogy csakugyan nem tréfál, azzal akarta megmutatni, hogy Albert fiát beküldte az ország elfoglalása végett. — De Endre nem várta tétlenül az ország-rablókat, vitéz hadak élén ő is megindult és pedig ment háborgatójának birodalmába, Bécszet fogta ostrom alá, gondolván, hogy ha látják Bécs veszedelmét, majd visszafordulnak Albert emberei. Ugyis történt, Albert teljesen zavarba jött, segédcsapatokat nem kapott, időközben atyja Rudolf is meghalt s így kénytelen volt végképen lemondani az ország elrablásának tervéről. Békére lépett Endre királyial.

Két vetélytársát ekként szerencsésen legyőzvé, csak egy trónkövetelő maradt még, a nápolyi Martel Károly, ki rokoni ágon formált jogot a trónhoz, mondván, hogy az ő anyja V. Istvánnak a leánya, tehát vér szerinti kapocs fűzi Magyarországhoz, a trónhoz. Az anya csakugyan, teljes erővel azon volt, hogy fia a magyar trónt elnyerje, s e célból minden követ megmozdított. Kún László halála után fiát Nápolyban, a pápa követével Magyarország királyává koronáztatta, s IV. Miklós pápa pártfogását egészen megnyerte. A pápa nem is késett levelet írni az országba Martel Károly érdekében, majd követséget is küldött s bizonyos, hogy nagy számu párthiveket nyert itt, s Endrének nagyon sok bajt okozott Martel Károly trónkövetése.

A mi Endrének szép szóval, ellenintézkedésekkel és fegyverrel nem sikerült: azt a véletlen megadta neki. Hirtelen meghalt a pápa, a trónkövetelő legnagyobb támaszát elveszítette, később pedig meghalt maga Martel Károly is, s így aztán teljesen nyugodtan uralkodott Endre.

A nyugalom, a békés uralkodás idejét arra használta a jó király, hogy a nemzet belügyeit igyekezett rendezni. Nagy volt az országban a baj, a zürzavar. Az urak hatalmasok, duszgáz-

dagok valának, törvény biztosította nagy kiváltságaikat. A király pedig szegény volt, a királyi jövedelmeket már rég eltékozolták, törvény parancsolá a királynak, hogy tisztelje a nemesek jogait. Ily körülmények közt bajos dolog uralkodni. Üres volt az államkassza, s ha a király valami intézkedést tett a jövedelmek szaporítására, s királyi hatalma gyarapítására, tüstént előállottak az urak kezükben a régibb kiváltságlevelekkel, melyeket mint tudjuk, őseik a megszorult uralkodóktól úgy csikartak ki.

Endre az ország belügyeinek rendezése közben, legfőbb törekvését arra fordítá, hogy az urak által elfoglalva tartott királyi birtokokat visszaadassa; megbizta főhivatalnokait, hogy vizsgálják meg, ki mely czim alatt tartja elfoglalva a királyi javakat, s hol a birtokjog igazságtalannak bizonyul, kényszerítsék az illetőket a birtok visszaadására. Képzeltetni, hogy az elhatalmasodott urak közt ezen intézkedés mily nagy ingerültséget idézett elő. Többen azonnal a nem régiben elhunyt Martel Károly trónkövetelő életben maradt fiához Róbert Károlyhoz szegődtek, kijelentették, hogy készek Endre ellenében az ifju Róbert Károlyt ültetni a trónra.

A királylyal szemben ime a magyarok állítottak új trónkövetelőt, a ki különben maga is mindent elkövetett, hogy a törvényes magyar királyt igaz örökéből elűzze.

Andrásnak mindinkább meggyült a baja a lázongó urakkal, kiknek száma félelmes módon gyarapodott. A hatalmas Németujváry István mellett találjuk már ekkor Gergely esztergomi érseket, a Brebiri grófokat, Ujlakyt, megannyi nagy urat, s még nagyon számosakat a középrendiekből. A király megdöbbsent, és nem merte tovább folytatni szigorát; ezzel azonban nem hódította meg a pártoskodók szívét, de sőt még inkább vérszemet kaptak azok, és saját hatalmukban elbizakodva, még jobban szorongatták jobbágyaikat, sarczolták a föld népét. A király ekkor végre országgyűlést hirdetett Pestre. Az országgyűlésen törvényt hoztak az urak tulkapásainak megtekezésére, zsarnokoskodásaik megakadályozására; de a végezesek csak papíron maradtak, Endre nem volt képes azoknak érvényt szerezni.

Igy vergődött a szegény haza hűtlen fainak árulása, és királyának tehetetlensége miatt. Szomorú, gyászos korszak. —

Csaknem az egész Dunántul a pártos Németujváry és Ujlaky kezében volt, az ország többi részében is mindenütt honáru-
lók szították az ellenségeskedés lángját. Hogy a zavar teljes legyen,
nem átalották azt hazudni a népnek, hogy az ország siralmas
állapotát a király gonosz uralma idézte elő.

A lázadók oly erősnek érezték magukat, hogy bátorkod-
tak az 1300 ik évben az országba. behozni az ifju Róbert Ká-
rolyt s őt Gergely érsek Zágrábban királylyá koronázta. A lá-
zadók öröme leirhatatlan volt, már elérkezettnek vélték az időt,
midőn a gyermekkirály mellett szabadon, féktelenül garázdálkod-
hatnak.

Endre király annyira tehetetlen volt már akkor, hogy nem
mert fellépni a behozott gyermek ellen, csak követet küldött
Rómába a pápához, kérendő, hogy a pápa tiltakoznék Róbert
Károly megkoronáztatása ellen. Ez a követ aztán levelet intézett
Rómából Andráshoz: a levélben arról értesítette, hogy a pá-
pai udvarnál dőreségnek tartják Róbert Károly megkoronázta-
tását.

A királyt e levél már súlyos betegen találta. A szerencsétlen
sokat küzdött ember megtörten feküdt. Betegágyát nem állta
körül szerető családi kör. Neje már nem élt, fiu gyermeke nem
volt, egyetlen leánya gyászolta csupán, ki Venczel cseh király
fiának jegyeztetett el, ez a szegény leány aztán később meg-
utálta a tivoruya-életü kicsapongó Venczelt, nem lett nejevé ha-
nem zárdába vonult s ott végezte be életét 1338-ban. A jobb
sorsa érdelmes, jó lelkü, de erélytelen király több havi beteges-
kedés után meghalt 1301-ben január 14-én. Benne kihalt az Ár-
pádnemzetség. Egy Franciaországi család a Crouy-Chanel gró-
fok azt állitják, hogy ők az Árpádház egyenes ivadékai. De hi-
vatalosan be van bizonyitva, hogy ez nem igaz. Árpád nem-
zetsége férfiágon kihalt III. Endre királylyal.

VENCZEL.

1301—1304.

Visszaesett a nemzetre a királyválasztás joga. Az Árpád-házból nem élt egyetlen férfi ivadék sem, így nem volt senki, ki törvényes örökösként fejére tehetné volna Szt.-István koronáját. Az országban nagy kérdéssé vált a királyválasztás kérdése, kit tegyenek meg királylyá!...

A nemzet egy része mint tudjuk Róbert Károly mellett állt, s az ifjút már behozták, meg is koronázták. De a többségnek nem kellett. Venczel cseh királyhoz hajoltak, ki ugyanis rokonságban állott az Árpád-házzal. Az öreg király nem kívánta az új méltóságot, hanem a fia számára, kit szintén Venczelnek hívtak, s ki jegyese volt III. Endre egyetlen leányának, elfogadta a magyar koronát.

Az ifju cseh herceget atyja egy cseh sereg élén beküldte s itt a magyar urak egy része által királylyá koronáztatott.

Venczel tizenhárom éves korában lett hazánk uralkodójává, s három évig ült a trónon, szánalmas képét mutatva egy szalmabábnak, kinek sem hatalma, sem tekintélye nem volt az uralkodásban. Az ország egy jó része Róbert Károly pártján állt, a másik is mindinkább hidegülni kezdett Venczel iránt, ki meglehetősen könnyelmű életet élt.

Az öreg cseh király látván, hogy a magyarok nem szeretik fiát, érte jött s haza vitte, de alattomos gonosz módon ugyan ekkor elrabolta a koronát s a koronázási jelvényeket, melyeket később Ottónak adott vissza.

VENCZEL.

O T T Ó.

1305—1308.

Németujváry Istvánnak és társainak tetszett Ottó bajor herceget királylyá választani. Azt mondták, hogy ez is rokón az Árpádházzal, mert IV-ik Béla leányának, Erzsébetnek a fia.

Ezen a réven jutott Ottó a magyar trónra. Vitéség, szellemi nagyság nemigen ajánlották.

Németujváry István azt mondta neki, hogy a trón birhatásának azon egy feltételét szabja, ha a szent koronát visszaszerzi Venczel cseh királytól. Ottó e feltételnek eleget tett, illő váltságdíjért megkapta a koronát, s azzal nagy titokban, nehogy az uton elfogják, az országba jött, a koronát is közönséges faszekrényben hozta, utközben el is vesztette, de nagy keresés után szerencsésen megtalálta.

Ottót Székesfehérvárott megkoronázták, s annak utána fején koronával, vállán Szent István palástjával tatotta bevonulását Budavarába, hogy lássa a nép, miként ő valóságos király.

A könnyen szerzett királyság azonban nem tartott sokáig. Nevetséges módon végződött. Ottó, hogy Apor erdélyi vajdát maga iránt lekenyerezze, hozzá utazott s leányát megkérte tőle. A ravasz Apor azonban a leánykérő ifjút elég udvariatlan volt elfogatni, elvette tőle a koronát, melyet mindig magával hordozott.

Igy lett vége Ottó királyságának.

Jó sokáig volt fogva Ottó Gyulafehérvárott, midőn végre, 1308-ban sikerült megszöknie. Többé nem akart király lenni. Elmenekült hazájába s aztán nem is áhitozott a trónra, melyről azonban haláláig (1312) nem mondott le.

ΟΤΤΟ΄.

RÓBERT KÁROLY.

1301—1342.

TÖBB mint negyvenkét esztendeig vallhatta magát Magyarország uralkodójának, mert mint láttuk, még III. Endre életében bejött az országba s megkoronáztatta magát. Venczel és Ottó uralkodásaik alatt az ország egy része folyvást Róbert Károlyt ismerte urául s ezen időszak alatt megint megkoronáztattatott, de az uralmat csak Ottónak az országból való eltávzása után vehette teljesen birtokába, sőt még akkor sem egészen; mert a szent korona folyvást Apor erdélyi vajda birtokában volt, s a hatalmas főur sehogy sem akarta azt kezéből kiadni. Végre azonban szép szóra, fenyegetésre mégis kiadta, s Róbert Károly, most már negyedszer, újból megkoronáztatta magát. Az ország főurai mellé állottak, hűséget esküdtek neki. A hatalmas Trencsényi Csák Máté is barátságot fogadott, a királyválasztó országgyűlésre követeket küldött, s ekként az ifjú király minden tekintetben kedvező jelek közt kezdette meg nagyfontosságú uralkodását.

Szomorú állapotokat talált az országban, a királyi kincstár üres volt, az Endre halála után bekövetkezett zavarban, a Venczel és Ottó uralma alatti féktelenség közepett, senki sem törődött az ország rendszeres kormányzásával, a királyi jövedelmek beszolgáltatásával, a joggal, az igazsággal. De a helyett az egyes urak igyekeztek magukat a törvény alól még jobban kivonni, vármegyéjükben mindmegannyian kis királyként szerepeltek. Egy pár közülök nagyobb ur volt, mint maga a koro-

nás király. Trencsényi Csák Máté például fényes udvart tartott, magas állású főhivatalnokokkal, miniszterfélékkel vette magát körül, épen mint a királyok szokták. Övé volt a felső Magyarország egészen Komáromtól s Kássától kezdve, tehát az ország-egyharmada. Temérdek vár felett parancsolt, a várakban fegyveres katonasága őrködött, háborút kezdett még külső országgal is. A királynak pedig nem volt se pénze, se katonája. Ily körülmények közt állott az ügyek élére Róbert Károly. És nagy eszével, csodás kitartásával legyőzött minden akadályt, egyike lett a leghatalmasabb s legbefolyásosabb európai fejedelmeknek, akinek a barátságát a külországok uralkodói is vetekedve keresték.

Trencsényi Csák Máté nem sokáig tartotta fogadását. Csakhamar türehtelennek találta, hogy Árpád országában létezzék még valaki nála hatalmasabb, nyíltan ellene szegült a király parancsainak. Sem a hazát, sem a királyt hűséggel szolgálni nem akarta, csak magának élt, a népet sanyargatta, zsarolta. De rá került a sor, Róbert Károly nem könyörögte többé barátságát, hanem hadat vezetett megfélemezésére. Az igazság fegyvere győzött, a zsarnok várai egyenkint meghódultak, s aztán maga Máté ur is elesett. Így járt a többi engedetlen főúr is, és Róbert Károly csakhamar az egész ország felett uralkodott, a hon minden fiát törvénytiszteletre, engedelmességre, az ország iránti kötelességek teljesítésére kényszerítette. Ekként ő nagy király lett, az ország hatalmas, fényes birodalom.

Visegrádot tette az ország fővárosává. Budára haragudott, mert két vetélytását, Venczelt s Ottót a budaiak pártfogolták, tehát e miatt előbb Temesvárott tartotta királyi udvarát, majd később Visegrádot választotta székhelyül. Itt a vár alatt, a festői hegy-csoport lábánál, a Duna partján fényes királyi palotát építtetett. Körülte építkeztek az ország főnemesei, s így az előbb elhagyatott hely, csakhamar gyönyörű várossá emelkedett. És Visegrádon tündéri élet folyt, a magyar király nagyszerű udvartartását csodálták a külföldiek, akik Visegrádon sokszor megfordultak. A király fényes lovagjátékokat rendezett, s az ünnepélyeken maga is vívott a főurakkal. Majd hetedhét országra szóló nagy dáridót csapott, a mikor nagy tanácskozásra hívta a cseh és lengyel királyt, a morva herezeget, meg a német

rendek követeit. Hogy minő nagyszerű ünnepély volt az, fogalmunk lehet abból, hogy a cseh királylyal jött kíséret számára naponként kétezeröttszáz kenyéret kellett kiszolgáltatni, a lengyel király kíséretének ellátásához ezeröttszáz kenyérré volt szükség, elfogyott naponként száznyolczvan hordó bor . . .

A visegrádi fényes királyi palota, szomorú jelenetnek is vált helyévé. Az ősz Zách Feliczián, a királyi udvar egyik leg-hivebb embere, ebédidőben, mikor a királyi család asztalnál ül, felbőszülten, kivont karddal, mint egy őrült betör, a királynéra vág, de az elkapja fejét, s kinyujtott kezével tartóztatja fel a vágást, s négy ujját metszi le a sujtoló kard. Aztán a királyi gyermekek felé csapdos a dűnödt ember, azokat nevelőjük védelmezi, s az erős ütések alatt földre hull ; a király is előrohan, karján megsebesül. A borzasztó pillanat elbűvöli a szolgálkat, végre Cselényi altárnokmester visszanyeri lélekjelenlétét, rárohan az őrjöngő ősz emberre, hátulról egy késsel leszurja, mire a szolgálk összevagdadják.

Leányáért akart boszut állani Zách Feliczián. Szép leányát Klárát, a királynénak egyik ifju rokona elcsábította, a szegény lány gyalázatát vérrel kívánta lemosni az atya. A csábító herczeg eltávozott, csak a királynén s gyermekein önthette ki boszuját Zách . . .

Borzasztó volt bűnhődése. Az öreg Záchnak testét négyfelé vágták s az ország nagyobb városaiban széthurczolták, Zách Klárának orrát levágták, a aztán ló farkához kötözve borzasztó kinezés után kivégeztek. Még ez nem volt elég, megölték Zách Feliczián egyetlen fiát is, s aztán kiirtották az egész nemzetséget . . . Valahol csak Zách rokont találtak az országban, irgalom nélkül lefejezték, jószágát elkobozták.

E szörnyü vérengzést az ég boszumatlanul nem hagyta. Reá csakhamar nagy szerencsétlenség érte a királyt. Sereget vezetett a Havasalföldre, Bazarád vajda ellen. Bazarád békeért könyörgött, ígért mindent, váltságdíjat, hadi sarczot. Károly király nem hallgatott rá, vonult tovább be a bérczes kis országba. Mikor már jól elbolyongott a harártól, egy szük völgybe, óriási hegyektől körülövezett katlanba szorult. Az oláhok elzárták a kivezető nyilásokat, mire megkezdődött a borzasztó vérengzés, melyhez foghatót nem sokat jegyez föl a történelem.

RÓBERT KÁROLY.

A farkasverembe szorult magyarokra felülről a magas sziklákról nyilzáport zúdítottak és köveket dobáltak az oláhok. A magyar sereg nem védhette magát, mert a sziklabérczek megmászhatlanok valának. Négy hosszú napig tartott a szörnyű mészárlás, míg végre a sereg megmaradt kis része utat törhetett magának s megmenekült. A királyt egy önfeláldozó derék ifju: Szécsy Dezső mentette meg, ki ruhát cserélt vele s ekként feltünővé levén, igyekezett magára vonni az oláhok figyelmét, mialatt a valódi király elmenekülhetett. A hős ifju nemesszivüségéért szörnyü halállal adózott, az oláhok nyilözöne között vérzett el. A fényes hadseregből egy elcsigázott kis csapat élén érkezett a király Temesvárra, a honnét pár nappal később Vi-segrádra utazott.

A nagy csapás nemsokára feledésbe ment, újabb országos gondok kerültek felszínre. Élete végefelé Róbert Károlyt azon szándék, azon vágy vezérelte intézkedéseiben, hogy mindegyik gyermekének egy-egy országot hagyjon örökségül. E célból nagy ügyességgel készítette elő külföldön a trónokhoz vezető utakat. Így sikerült megszereznie Nápolyt Endre fiának, akit ő maga nagy pompával Nápolyba vitt. Ott eljegyezte a tartomány örökösével, az ifju Johannával. Aztán a lengyel koronát biztosította családjá számára, s a szomszéd országok fejedelmeivel igyekezett folytonosan barátságos viszonyban élni, hogy bennük mindenkor támogatót találhasson.

Ország boldogításához, költséges hadjáratokhoz, a hatalomhoz, a fényhez nagy erő és sok pénz kellett. Az eszes uralkodó mindkettőt meg tudta szerezni. A nemes urakat okkalmóddal és ügyességgel maga köré édesgette, megengedte, hogy minden ur saját zászlója és czimere alatt állithasson bandériumot s csapatát maga vezethesse. Ez tetszett az uraknak, s vettekdedvé állítottak csapatokat, a gazdagabbak egész ezredeket, s így mikor kellett, könnyü volt jól rendezett, jól ellátott hadsereget fegyverbe állítani. A fényes királyi udvar tartásához a szükséges pénzt okosan alkalmazott újabb adók és a kereskedelem fejlesztése által igyekezett megszerezni. Az országba jövő idegen kereskedőknek szabadalmat nyújtott, csakhogy annál örömelebb jöjjenek s fizessék a kereskedéssel járó adót. Ő volt, ki az igazságszolgáltatásban, a kegyetlen, még a régiéktől ma-

radt rendszerrel szakított. Eltörölte az ugynevezett istenítéletet, mely abból állott, hogy a vádlottakat izzó vassal érintették vagy forró vízbe mártották, s ha ezen próbák alatt sértetlen maradt, kegyelmet kapott, ellenkezőleg kimondatott rá a vétkes. Ezen borzasztó és igazságtalan ítélet helyett rendes peres eljárást s észszerű törvénykezést rendelt el.

Nevezetes ujításokat léptetett életbe a pénzverést illetőleg is. Szabályozta, egyszerűsítette a különféle pénznemeket, meghatározta, hogy mennyi nemes érczet vegyítsenek a pénzek anyagához. Azelőtt ahány helyen vertek pénzt, rendszeren anynyiféle volt az, egyikben több volt az ezüst a másokban kevesebb, s a miatt egyiknek nagyobb volt az értéke mint a másoknak, és a szegény ember sohasem tudta mikor károsodik. Az új pénzverési rendelettel e bajon segítettek. Ebben az időben vertek először hazánkban arany-pénzt, s ezen arany-pénzt forint-nak nevezték el. A forint alatt tehát akkor egy darab arany-pénzt értettek. Egy ily arany a mai pénz-érték szerint hat forint értékű lehetett s négy arany tett egy ezüst girát. Egy girában volt 56 budai garas, egy garasban volt 6 dénár. E szerint egy ezüst gira (24 forint) 336 dénárnak felelt meg. Tehát az akkori legkisebb ezüst pénz, a dénár, 14 kr. értékű lehetett. Ez képviselte a mai ezüst tizkrajczárost.

Róbert Károly uralkodása alatt régen nem élvezett jólétre jutott az ország. Fejlődésnek, gyarapodásnak iudult minden, a király hatalma, tekintélye oly nagy volt, mint azelőtt soha. — Pusztulásnak, bomlásnak indult elszegényedett országot talált, s hátrahagyott egy megizmosodott, jólétnek örvendő virágzó birodalmat.

Uralkodása alatt tiszteletet szerzett a magyar névnek, szerepet biztosított hazánkban az európai országok között.

Meghalt 54 éves korában, 1342-ben Visegrádon, honnét elébb Budára, majd Székesfehérvárra vitték s nagy pompával helyezték örök nyugalomra.

Trónját és birodalmát fia, Lajos örökölte, ki mindenben atyja nyomdokán haladt, a nemzeti dicsőség emelésére pedig még atyjánál is többet tett.

I. LAJOS.

1342—1382.

NAGY-nak nevezte el az utókor, mert rettegetté tudta tenni fegyverét, országokat, tartományokat kapcsolt birodalmához, hatalmát magas fokra emelte; a haza jólétének, gazdagságának alapját megvetette, kifejlesztette. Sem azelőtt, sem azután nem volt oly hatalmas, oly nagy Magyarország; három tenger mosta partjait, az adriai-, a balti- és a Feketetenger. E három tenger által övezett roppant földön magyar volt az ur, a népek egy parancsolót ismertek, Lajost a nagyot. Európának harmadrésze mienk volt, a mi királyunk a világ első uralkodói közt foglalt helyet. Régi fény, dicsőség, hogy eltűntél... Alig maradt fent emléked...

Róbert Károly eltemetése után két nap mulva már elfoglalta Lajos atyja trónját. 17 éves ifju volt, de érett, okos és bölcs. Az ország nagyjai s a nép országszerte lelkes örömmel üdvözölték az ifjut. Mindenki bizott benne, mert szerény, higgadt gondolkozású okos főnek, nemes szívnek, angyali jósnak ismerték. Mihelyt véget értek a koronázási szertartások, a nemes lelkű, költői érzületű ifju utrakelt, a magyar nemzet legtiszteltebb, legjobban szeretett királyának, szent Lászlónak hamvaihoz zárandokolt Nagyváradra, s ott a szent hamvak fölött fogadalmat tett, hogy legfőbb törekvése lesz követni a nagy király és mindazon jelesek példáját, kik a szeretett hazáért vérüket is ontani készek voltak. Lajosnak e tette országszerte általános lelkesedést szült, bizalommal tekintettek uralma elé.

Az ifju királynak trónralépte után első tette volt, hogy az atyja által legutoljára alkotott pénzügyi intézkedéseket foganasította, s gondja volt a régibb jó törvények megtartására is. A következő években kezdetöket vették a nápolyi bajok, melyek nyolcz esztendőn át foglalkoztatták hazánkat.

Lajos öcscse Endre, nem jól érezte magát Nápolyban. — Nem fogadták ott jó szívvel, ifju neje Johanna nem szerette, de legfőbb baj volt az, hogy nem koronázták meg királylyá, a Johanna rokonai semmikép sem akarták Endrét a trónra segíteni. Hogy a dolog valamikép rendbejőjön, maga az anya-királyné Erzsébet indult Nápolyba. Lajos fényes kíséretet adott édes anyja mellé s tömérdek pénzzel, kincsekkel ellátva bocsátotta a hosszú útra. — A magyar király anyja olyan fénynyel, olyan pompával utazott, a milyen azon időben ismeretlen vala. Amerre ment, ahol megfordult, mindenütt mély hódolattal fogadták. Két hónapi utazás után érkezett meg Nápolyba. De nagyon kevés eredményt ért el. A pápát követei által sürgette, hogy rendelné el Endre mielőbbi megkoronáztatását. A válasz az lett, hogy majd később, most még nagyon fiatal Endre is, Johanna is. Az anya-királyné bizva a pápa ígéréteiben, s a nápolyiak mézes-mázos hitegetéseiben, visszatért Magyarországra. Endrének pedig attól kezdve még rosszabbra fordult a sorsa. Az elvetemült nápolyi udvar nem csak hogy nem siettette megkoronáztatását, hanem elhatározták megöletését, hogy így végkép megszabaduljanak tőle. A gaz tervet végre is hajtották, orozva megtámadták s megfojtották az ártatlan ifjut.

E szörnyü hirre féktelen haragra gyult Lajos király. Felvedve minden más bajt, tüstént sereget gyűjtött, s mihelyt lehetett, megindult nagy had élén Nápoly felé, hogy bosszút álljon szeretett testvéröcscse gyilkosain, s mivel nem szerezhett elegendő tengeri hajót, melyekkel tengeren szállíthatná nagy seregét Nápolyba, kénytelen volt a szárazföldi hosszú utat választani. Bosszúval szívében megindult az ifju király, hogy testvéri kötelességét teljesítse. Az egész világ részvételt viseltetett iránta. Amint vonult, vezette seregét, utjában a harcosok ezrenként csatlakoztak hozzá, hogy igazságos ügyében segítségére legyenek. Nápolyban remegve várták a magyar hadsereget. Remeghettek is, mert Lajos hadai minden ellenállást diadallal visz-

szavertek, az olasz városokat rendre meghódoltatták. A bűnös Johanna elmenekült, s így csak az ott maradt hercegeken, főurakon állhatott boszút Lajos. Azok közül a fő bűnösöket lefejeztette, a többieket pedig fogságra vetette. Majd aztán, mikor az egész tartományt meghódoltatta, visszatért, őrizetül ott hagyván serege javarészét. Visszatértekor erélyesen sürgette a pápát, hogy tartson vizsgálatot Endre meggyilkoltatásának ügyében, s ha bűnösnek bizonyul Johanna, büntesse meg.

A vizsgálat, s a büntetés elmaradt, Johanna visszament Nápolyba, hol a magyar őrség szorult helyzetbe jutott. Sietve jöttek hírnökök Visegrádra, hogy menne innét újabb segédem. Lajos maga indult új sereggel, nagyobb, mint előbb. Újra diadal vezette utjában, de megint csak eredmény nélkül tért vissza. Végre megunva a huza-vonát, s belátva, hogy Nápolyt úgy sem kormányozhatja oly messze földről, felhagyott a további hadjáratral, a pápára bízván az ügy elintézését. A pápa utoljára sem tett semmit, hanem az Isten, az megbüntette a bűnös asszonyt, évek múlva ellenségei megfojtották, tehát épen úgy halt meg, mint ártalan férje.

A nyolcz esztendőn át húzódo olasz hadjáratból egyébként haszna nem lett az országnak, mint hogy a magyarok megismerkedtek az olasz művészetekkel, szokásokkal, s azokat idehaza terjesztették.

Mikor Nápolyban, a második hadjárat alkalmával Canosa várost ostromolták a magyarok, Lajost felette boszantotta, hogy serege semmiképen sem tudja bevenni a magas kőfalakat. Hogy bátorítsa harcosait, maga is a falakhoz siet, létrát vesz kezébe s azon felmászva igyekszik bevenni a bástyát. Sebet kap ugyan, de csodás bátorsága erőt kölcsönöz a seregnek, új roham, új támadás, s a város megadja magát.

Szintén ezen hadjáratban történt, hogy Serra város alatt a vizet vizsgálta a király, ha vajjon átvezetheti-e azon seregét. Egy magyar fiú állt a vizparton, lovait itatva. „Menj be fiam — szól a király — hadd lássam a folyam mélységét.“ „Félek uram király, hogy elragad az örvény.“ — „Ne félj semmit, csak menj be“ — biztatja a király. A fiú beugrat a vízbe, de az ár csakugyan elkapja, magával ragadja. A király a veszély láttára lovastól a fiú után ugrat, a víz kikapja a nyeregből, de

I. LAJOS.

feltartja bő köpenyegje ; üstökén ragadja a fiut, s szerencsésen kiment a bizonyos halálból.

A hatalmas Velenczére sokszor mért érzékeny csapást Lajos, hadait többször vezette ellenük, s győzött, diadalmaskodott. Egyszer, midőn épen Trevisó várost ostromolta, meghal Velenczében a doge, a birodalom hercege; másikat választanak s a válásztás Trevisó város kormányzójára, Delfino Jánosra esik. Ugyde az nem foglalhatja el méltóságát, mert a várost Lajos serege tartja körül zárva. Velenczéből követség jő a táborba Lajoshoz, kéri, engedné meg Delfinonak a városból való kijövetelét. A lovagias király enged az ellenség kérésének, táborán keresztül bocsátja Delfinot, hogy menjen Velenczébe átvenni a főhatalmat.

Majd mikor Lengyelországnak segítséget vitt a betörő lithvánok ellen, párbajra hívta a lithvánok vezérét, s vitézül legyőzte s aztán szabadon bocsátotta, csak azt kérte tőle, hogy vegye fel a keresztény hitet.

Ilyen bátor, ilyen nemes szívü, ilyen lovagias volt Lajos király. Határtalan is volt a tisztelet, melylyel a nemzet övezte. Elszántan követték a csatában, hűségesen teljesítették minden intézkedéseit, mert tudták, hogy oly nemes, oly nagy lélek, csak jót akarhat. Negyven esztendei uralkodása alatt csak kétszer tartott országgyűlést, de azért nem zúgolódott a nemzet. Más-tól el nem fogadták volna, de tőle szívesen vették még az önkényü intézkedéseket is. Mert határtalanul szerették, mert bíztak benne.

Sokszor viselt Lajos hadjáratot külső országokkal. Velenczével, Boszniával, Szerbiával, Bulgáriával. Ez utóbbi országot egészen meghódította. Lengyelország királya Kázmér 1370-ben meghalt, s akkor régibb szerződés szerint a lengyel korona a Lajos fejére szállt. Lajos magát nagy ünnepélylyel Krakkóban Lengyelország királyává koronáztatta, a lengyelek számára üd-
vös törvényeket alkotott, s anyját Erzsébetet nevezte ki maga helyett Lengyelország kormányzójává. A lengyeleket előbb Kas-sára majd Zólyomba hívta országgyűlésre, hogy velük hazájok ügye-baja felett tanácskozzék. Ez utóbbi országgyűlésen a Lengyel urakkal úgy egyezett meg Lajos, hogy halála után a korona nagyobb leányára Máriára és annak jegyesére Zsigmondra

szálljon. A tizenöt éves Zsigmondot egy sereg élén azonnal el is küldte Lengyelországba, hogy a királyi várakat átvegye s azzal az uralmat magának biztosítsa.

Az 1360 ik esztendőben jelentek meg Európában a törökök. Száz évvel elébb a tatárok által űzve Turkestánból Syriába vándorolt át egy csapat. Ebből a kis vándor-csapatból lett a később oly hatalmas török birodalom. Ozmán volt az első hősük, ez jött át Kis-Ázsiából Európába, s azonnal tartományt hódított, országot alapított. A fia Urkhán növelte a kis török tartományt, ennek a két fia pedig, Szulejmán és Murad már az egész görög birodalmat meghódította, s egyszerre elő állott a nagy, rettegett Ozmán birodalom. Az európai fejedelmek aggodva nézték, hogyan alakul keleten egy hatalmas nagy ország; biztatták Lajost, hogy állja útját a törököknek, ne engedje megszilárdítani birodalmukat. Lajos nem hallgatott az unszolásra, nem állt a törökök elé, sorsára hagyta a nagy görög birodalmat, mely aztán végkép megsemmisült. A magyaroknak okuk volt gyűlöni a görögöket, mert tőlük sok baj, sok viszály származott hazánkra, ezért nem mozdult Lajos Paaeologus görög császár védelmére. Ha akkor segélyül sietve megtöri, megsemmisíti a török hadat, talán soha sem fejlődhetik ki a később anyyira rettegett török birodalom, s az egész világ folyásának egészen más iránya lesz vala . . .

Nagy Lajosnak lelke fogékony volt minden nemes, minden szép és magasztos iránt. A tudományokat szerette, érezte, hogy nemzetének szilárd alapot csak a miveltség adhat, e végből az iskolai ügyekre kiváló gondot fordított, Pécssett főiskolát állított. Királyi udvarában számos főrangú ifjút s leányt befogadott, akik ott erényes, jó nevelést nyertek; még a szomszédos uralkodók is szerencséjüknek tartották, ha leányaikat a Lajos udvarában neveltethették.

Visegrádról Uj-Budára tette át Lajos udvarát, s itt az uj székhelyen mesés fényvel, pompával vette magát körül. Nagyszerű harczjátékok folytak a palota melletti téren, a budai hegyek közt pedig külföldi urak tiszteletére vadászatok tartattak. Olykor aztán eltűnt a király palotájából. Nehány meghitt emberével áruhába öltözve utazott az országban. Felkereste a népet, kihallgatta baját, panaszát, így tudta meg a való állapotot.

Sokszor meglepte a tisztviselőket s ha hűtlen sáfárkodáson érte őket. példásan megbüntette.

A vallásnak, hitnek, erkölcsnek buzgó őre volt. Az országban a kúnoknál még fennmaradt pogány hitet végkép kiirtotta, több hadjáratot viselt szerbekkel, oláhokkal csak azért, hogy őket a kath. hitre térítse.

Csudás volt a nagy király egyénisége. Oly nagy fény, oly rettegett hatalom mellett szerény, angyszivü vala. Egy, azon korból fennmaradt levélben, melyet egyik pápai követ irt, a következő sorok fordultak elő: „Sohasem láttam fejedelmet, ki annyi nagysággal és hatalommal ennyi szerénységet s alázatos-ságot párosítana. . . Én e királyban a jónál, az erénynél egyebet nem tudtam észrevenni.“

Egy ily fenkölt lelkü nagy jellemnek csodás varázsszal kell lenni a népre is. Ugy is volt. Az egész ország törekedett erkölcsösségben, a nők iránti tiszteletben s a lovagiasságban vetekedni a királylyal.

Lajos élete végén családja ügyeit rendezte, nagy aggodalommal tölté el azon tudat, hogy figyermeke nem született. Két leánya maradt, Mária és Hedvig. Máriát a lengyelek, Hedviget a magyarok által ismertette el törvényes örökösnek. Nápolyban pedig, hol Johanna már nem kellett, egyik ifju rokonát Durazzói Károlyt segítette a trónra. Károlynak legelső gondja volt eltenni láb alól Johannát, kitől trónját féltette, tehát olasz módra orgyilkosok által megfojtatta.

Lajos leányainak trónöröklési ügyeiben tett intézkedésej után 1382-ben törődött, betegen Nagyszombatba vonult, s ott ugyanazon év szeptember 11-én megszűnt élni. Hűlt tetemeit Székesfehérvárra vitték s ott helyezték örök nyugalomra. Em-léke áldott leszen míg egy magyar él. Nála nemesszivübb, nagyobb, dicsőbb király nem uralkodott e hazában.

I. MÁRIA.

1382—1395.

ELŐSZÖR történik, hogy Szent-István koronáját nő viselje. Mi más irányt vehet vala az ország sorsának további folyása, ha a nagy király után erélyes férfi kezek vezetik a kormányzást... De úgy akarta a sors, hogy a nagy, hatalmas király után gyenge nő, egy kis leány következzenek.

Hogyan tarthatták volna féken ily kezek a Lajos által lenyűgözött, hatalomra vágyó urakat, s az országnak sok más ellenségeit?... A zavar, nyílt háborgás Lajos halála után csakhamar kitört...

Mária tizennégy éves leányka volt, midőn atyja hült tetemének eltakarítása után nyomban királylyá koronáztatott. Helyette édesanyja Erzsébet vitte a kormányzást, kinek életét ugyancsak megkeserítette ez a nagy dicsőség, s utoljára is szörnyű halállal adózott érette...

Erzsébet özvegy királyné és leánya Mária mindent elkövettek, hogy az ország javát, boldogságát előmozdítsák, de sehogy sem tudták eltalálni a módját.

Avval keztek, hogy sok magas állású urat hivatalaikból letettek, helyübe másokat ültettek. Ebből természetesen nagy elégtelenség támadt, az elégtelenség nyílt ellenségekké lettek, terjesztették a lázadást. Csakhamar az egész Horvátországban kitört a forrongás. — Lecsillapszik, midőn a két királyné megjelenik köztük, ígérve mindent, hirdetve nagy ki-

I. MÁRIA.

váltságokat. De a forrongás megint újra fellángol. A lázadók el akarják űzni a királynékat, hogy helyükbe a nápolyi királyt, kis Károlyt ültessék.

Károlyt Nagy Lajos segítette volt trónra, ő adott neki sereget, ő készítette elő trónra jutásának útját, s viszonzásul csak azt kérte, hogy soha ne támasszon igényeket a magyar koronához. Ezt Károly esküvel is felfogadta, és mindannak daczára, Lajos halála után azonnal kiveté hálóját a magyar korona után, a horvát lázongók és elpártolt magyar urak őt jelölik ki királyokul. Kis Károly bejő az országba, sereg élén nyomul fel Budára. A királynők megrémülnek, de nem képesek ellentállani, szívesen fogadják a rokont, de titokban boszút forralnak ellene, megöletik...

A vetélytárs halálával nem szűnt meg a baj, a lázadók annál nagyobb elkeseredéssel gyűjtötték a sereget a királynők ellen, most már azért is, hogy kis Károly halálát megboszulják. A királynéknak azt a rossz tanácsot adja hű emberük Garay Miklós nádor, hogy utazzanak le megint Horvátországba s ott megjelenésük által állítsák helyre a békét. A királynék hallgatnak a tanácsra, fényes kísérettel leutaznak a horvátok közé. Egy darabig minden rendben megy, a királynék hű alattvalókat találnak a hódoló horvát urakban. De amint beljebb hatolnak az országba, egyszerre levetették az álarcot a horvátok, megrohanják a királynék csekély tegeveres kíséretét, felkoncolják azt, magukat a királynékat pedig a novigrádi várba hurcolják, ott az anyakirálynét Erzsébetet megfojtják, Máriát nyolcz havi fogság után hosszas alkudozásokra adják ki Zsigmondnak, kit ezalatt királylyá választ az ország.

Mária Zsigmond férjével együttesen még hét évig ült a trónon. Meghalt 1395-ben. Nagyváradon Szent László hamvai mellé temettetett el.

Uralkodásának ideje alatt semmi fontos, semmi országboldogító tény nem fordult elő. Az történt, hogy a Nagy Lajos által szerzett tartományok igyekeztek az anyaországhoz való viszonyukat meglazítani. Az országban a lázongás, békétlenség mindjobban terjedt, s a még nem régen oly virágzó birodalom felett kezdett az ég beborulni. Mindenben érezhető volt, hogy gyenge nő ül a trónon....

H. (KIS) KÁROLY.

— 1385. —

OLASZ serege élén, kísérve az elpártolt magyar urak nagy számától, az 1384. év végén megérkezett Buda alá Károly. Erzsébet és Mária királynék nem mertek ellenszegülni, sőt látszólag szívesen fogadták, aranyos kocsin elébe mentek s így vitték fel a várpalotába. Azon év utolsó napján királykoronázás volt Székesfehérvárott. Kis Károlyt ünnepélyesen királylyá avatták. A királynők pedig forralták a bosszu tervét. És harmincznyolcz nap mulva végrehajtották azt.

Erzsébet királyné szinleg a legbarátságosabbnak mutatta magát, azt mondta, örül hogy eljött a kedves rokon, s megszabadítja őt a nagy gondtól s leányát a kormányzás nehéz terhétől. A különben alattomos ravasz ifju elhitte mindezt, s kezdte egészen beleélni magát a magyar királyi fényes méltóságba. Pedig napjai meg voltak számlálva, a boszu órája ütött. Garay Miklós nádor, a királynék leghivebb embere, intézte a boszu művét; nagy ügyességgel és elszánt vakmerőséggel végre is hajtotta azt.

1382. febr. 7-én estende Erzsébet királyné magához kéri Károlyt, izenvén hogy Zsigmondtól fontos evél jött, azt közölné vele. Károly megjelenik néhány olasztól kísértetve. Ekkor körülveszik a királyné főemberei, mintha nagy tanácskozást tartának. Ezt látva, elszélednek az olaszok, s e perczet alkalmasnak találja Forgách Balázs főpohárnokmester, hogy az öltönye alatt rejtegetett baltával agyonvágja kis Károlyt. Erre a palotába már előbb beosont magyar harczosokkal, Garay nádor leöli vagy szétüzi Károly olaszait, s a várat hatalmába keríti. A mélyen megsebesült kis Károlyt Visegrádra szállítják, ott fogságra vetik, hol pár nap alatt meghal, de négy esztendeig hever t e m e t l e n ü l a börtön fenekén, mivel VI. Orbán pápa már régebben egyházi átok alá vetette, s az ilyen kiátkozottat eltemetni nem volt szabad. Végre 1390-ben temették el a szerencsétlent, akin a végzet ily kegyetlen boszut állt esküszegéseért.

KIS KÁROLY.

ZSIGMOND.

1387—1437.

CSEHORSZÁGBÓL, 1386-ban jött be hozzánk Zsigmond. Jött hogy megszabadítsa novigrádi szomoru fogságából feleségét, Mária királynőt. A felszabadítás munkája nem ment oly könnyen, hadai kudarcot vallottak, visszatért Budára, hogy a hadjáratot újabb erővel indítsa majd meg. Az ország ez alkalommal uralkodó nélkül volt, mi nem csekély zavart okozott, s nehezítette a háboru viselését is. Ekkor a rendek azt gondolták, hogy mivel Mária királynőnek ugyis a férje Zsigmond, tehát királylyá koronázhatják őt s rábizhatják az uralkodást addig is, míg a törvényes királyné a fogságból kiszabadul. Így történt meg Zsigmondnak királylyá való felavatása 1387-ben márczius 31-én, virágvasárnapján. És ettől a perctől kezdve egy fél századig tartott uralkodása. Ötven esztendeig a trónon nem közönséges dolog, mivelhogy tudvalevőleg minden székek között a legkényelmetlenebb a trón szokott lenni, és Zsigmond is egy izben börtönnel cserélte fel... Kivüle senkit sem mutat még föl történelmünk, ki ily hosszú ideig uralkodott volna.

Megkoronáztatása után az ifju Zsigmond teljes erővel lépett fel Mária királyné érdekében ; segélyül hivta Velenczét is. Így több oldalról szorongatván a horvátokat, békére kényszerítette őket. Nyolcz hónapi fogság után végre kiszabadult Mária.

Horvátországban a lázongás tovább tartott, Zsigmond nem bírta elfojtani ; a magyarok nem viseltettek iránta szeretettel csak kelletlenül fogadták el királynak, nemigen lelkesültek mellette,

sőt hatalmas párt támadt, mely nyíltan kimondta, hogy neki nem kell Zsigmond uralma.

Zsigmond önkényüleg uralkodott, nem tartotta tiszteletben a törvényeket, s a nemzet boszúságára idegenekkel vette magát körül, a fényes hivatalokba, jövedelmező állásokba cseheket ültetett. Előkelő nemesek voltak, akik tiltakoztak Zsigmond uralma ellen, ezek közt legkiválóbb, legelőkelőbb Hédervári Kont István, akinek atyja Miklós, Lajos király idejében ország nádora volt. Hédervári Kont István felemelte büszke fejét s azt mondta, hogy az nem fog meghajolni Zsigmond előtt soha, nem ismeri el királynak, ellensége lesz halála napjáig. Zsigmond gondoskodott, hogy az a nap mentől hamarabb bekövetkezzék. Csellel elfogatta Kontot, s még harmincz társát, akik vele tartottak s mindnyáját maga elé rendelé. A büszke urak daczosan álltak előtte, tiszteletére nem hajlíták derekukat, mi oly dühbe hozta Zsigmondot, hogy minden további teketória nélkül parancsolá kivégeztésüket. Borzalom volt nézni, amint Budán, Szent-György terén a harminczegy derék nemes urat lefejezték. Zsigmondnak örömet szerzett; végig nézte az öldöklést. És mikor az iszonyu munka befejezése után távoznék kíséretével, hallja, hogy mily keservesen siratja Kont Istvánt hű szolgája: Csóka. „Ne sirj fiu — szólt Zsigmond — ezután én leszek urad.“ „Én téged cseh disznó, sohasem foglak szolgálni“ — viszonzá keservében a fiu. Egy pillanat, s porba hullt az ő feje is.

A harminczkét hős lefejeztetése nagy felháborodást keltett. Az ország uraiban, nemeseiben mind általánosabb lett az óhaj, hogy Zsigmondot meg kell fosztani a tróntól. E közben meghalt Mária királynő s ez jó alkalom volt a lázongóknak. Hirdették, hogy Zsigmondot csak Máriaért tűrte a nemzet. Mária halálával most már semmi joga többé Zsigmondnak a trónhoz. Többen Mária hugát Hedviget és férjét a lengyel királyt, Jagellót akarták a trónra emelni, még többen pedig a nápolyi királyt Lászlót, kis Károly fiát. A lázadás egyelőre nem tört ki, napirenden első sorban a török háboru volt. A török mindjobban fenyegette az országot, utját kellett állani idejekorán. Ez jól volt gondolva, és Zsigmond jó tervet is csinált a szándék keresztülviteléhez. A külföld is belátta, hogy a török erejét megtörni szükséges, mert másként Magyarországon ke-

resztül veszélyezteti egész Európa békéjét. Zsigmond kapott segítséget, pénzt és katonákat. Franciaországból, Németországból, Angliából, Olaszországból, Csehországból, derék csapatok sorakoztak a magyar sereghez. Zsigmond mintegy hetvennyolczvanezer főnyi egyesült sereget vezetett le a Duna mentén, Nagy-Nikápoly alá. Szörnyű csata fejlődött ki, maga Bajazid szultán jött kétszázezernyi haddal Nikápolyvár alá. Zsigmond seregéből huszezeren veszték el, a török hatvanezer fő veszteséggel nyerte meg a csatát. Iszonynyal értesült francia, olasz angol, német, cseh a szerencsétlenségről, s attól kezdve nem is igen volt többé kedvük harcolni a törökkel, magára maradt szegény hazánk, s háromszáz esztendeig viaskodott, küzdött a rettentő ozmán hadakkal. A többi nemzetek ráértek tudományt, irodalmat művelni, országukat fejleszteni, gyarapítani. Nekünk minden időnket a törökkel folytatott küzdelmek emésztették fel. Mi folyvást élethalál harcot vívtunk. Isten csodája, hogy mégis utólértük a külföld mivel népeit.

1401-ben ápril 28-án az ország főnemesei, papjai, zászlós urai fegyverrel kezükben megjelentek a királyi palotában. Megjelentek és parancsolák, hogy a király álljon elő. Bősz harag villámlott szemeikből, komor felhő ült homlokukon. A király tanácsosai nem mertek ellenszegülni, javasolák a királynak, hogy fogadja el az urakat, hallgassa meg panaszukat. Zsigmond elsápadt, midőn a csoport élén az ország nádorát Bubek Detrét, s testvérét Imrét az egykori országbirót, Kanizsai János esztergomi érseket s Ludányi Tamás egri püspököt megpillantotta. És szólottak az urak, a nemzet n a g y j a i. Elősorolták Zsigmond bűneit, a harminczkét nemes lefejeztetését, számos más zsarnokságát, erkölcstelenségét, pazárlását és a bünlajstrom végén kijelentették előtte, hogy a nemzet nevében fogolylyá teszik. Megdöbönt Zsigmond, s háta megett álló tanácsosaira tekintve, kérdezte hogy mit tegyen? Azok lehorgasztott fejjel, szótlánul álltak...

Trónról a börtönbe.

A nemzet hatalmas. Itél és büntet...

Közel négy hónapig volt az ország foglya Zsigmond. Előbb Visegrádon, később Siklóson a Garayak várában tartották.

Szerencséjére, a rendek nem bírtak megegyezni abban, hogy kit ültessenek helyébe. Vagy négy pártra volt szakadva az or-

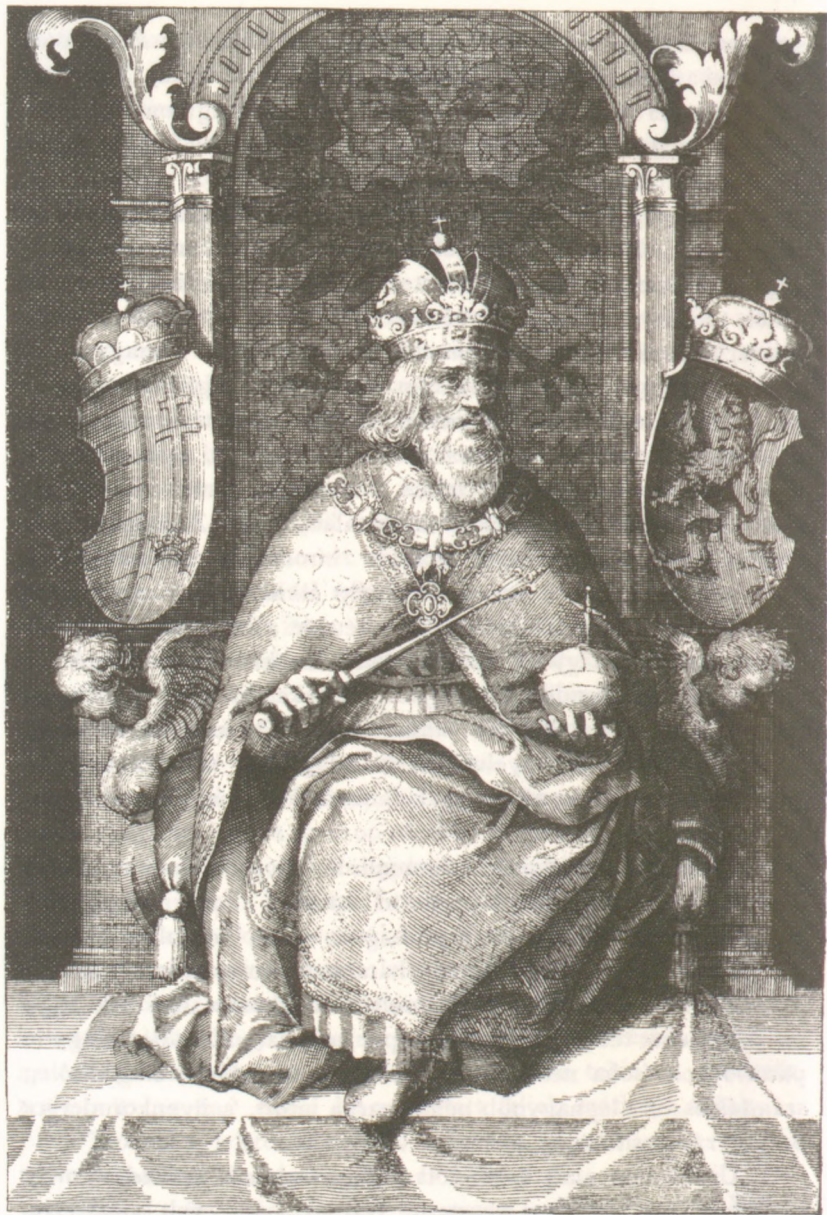
szág, mindegyik más-más trónjelölttel, utoljára is a Zsigmond párthívei ügyesen felülkerekedtek, s keresztülvitték, hogy az ország rendei ismét kegyelmükbe fogadták Zsigmondot, szabadon bocsátották, természetesen azon feltétel mellett, hogy a történekekért senkinek sem leend bántódása.

A fogság valamit javított Zsigmondon, erkölcsösebb életet kezdett, kissé tartózkodóbb volt. Később annyira vitte, hogy a nemzetben némi szeretetet is képes volt ébreszteni. Ez akkor történt, midőn magát római királylyá, a német birodalom császárává választatta. Zsigmond az egyetlen, ki a magyar királyi korona mellett a császárit is viselte, s ez tagadhatlanul némi dicsőségére szolgált történelmünknek. Tetszett a magyaroknak, hogy királyuk egyszersmind római király, azaz az egész világ katolikusainak világi feje s a hatalmas német birodalomnak is császára, kivált mikor tapasztalák, hogy Zsigmond mindenkor igyekszik kitüntetni magyar birodalmát. Frankfurtban 1411-ben a nagyszerű urnapi ünnepély alkalmával a német császári kétféjű sasos czimer mellett, kitétette a magyar czimert is, oldala mellett magyar kíséret volt; ha külföldre követséget kellett küldeni, rendszeren magyar követeket küldött, úgy hogy abban az időben a külföldi udvaroknál nagyon ismeretes volt a magyar név, sőt nyelvünket is világszerte kezdték tanulni hogy a sűrűn jövő-menő magyar követekkel annál könnyebben érintkezhessenek.

Érdekes feljegyezni Zsigmondról, hogy Hohenczollerni Frigyes német grófot ő segítette annyira, hogy megszerezhesse a brandenburgi határgrófságot. Ettől a Hohenczollerni Frigyesztől vette eredetét a mai hatalmas német császári ház.

Zsigmondnak szenvedélye volt az adakozás. Aki neki valami szivességet tett, busásan megkapta jutalmát. Átalában nagyon pazarló volt, soha nem állott jó rendben kincstára; ellenkezőleg számtalanszor a legnagyobb pénzzavarba jutott, s ilyenkor derűre borura zálogosította el a királyi várakat.

Uralkodása alatt kezdődött a nagy egyházi szakadás, mely később a refomációra vezetett. Három pápa volt egyszerre. Mindegyik pápa törvényesnek tartotta magát, a katolikus világ pedig egyiket sem fogadta el a Krisztus valódi helytartójául. A vallási fejtelenség, a zűrzavar tetőfokra hágott. Ekkor támad-

ZSIGMOND.

tak férfiak, a kik hirdették, hogy Krisztus vallása ki van for-
gatva eredeti tisztaságából, vissza kell állítani régi formájába.
Ez új tan sok követőkre talált. Csehországban például az ottani
hitujjitónak, Husz Jánosnak tanait a fél ország elfogadta.

Az egyházi bajok orvoslására Zsigmond, mint római csá-
szár, nagy egyházi zsinatot hirdetett Konstanczba. A világ ka-
tholikus országainak követői, fejedelmek, bibornokok, főpapok,
nagynevű urak jelentek meg a zsinaton. Letették a pápákat s
számos intézkedéseket hoztak a zavarok elhárítására. Aztán a
hitujjitókra került a sor. Halálra ítélték azokat, tanait tüzzel-
vással üldözni rendelték. A cseh hussziták ellen maga Zsigmond
fogott fegyvert. De azok nem egykönnyen adták meg magukat,
husz esztendeig küzdöttek s ezen hosszú idő alatt sok bajt okoz-
tak hazánknak is, melynek felső részébe sokszor be-be csaptak.
A husszita háború sok áldozatba került.

Izgékony, munkakedvelő természet mellett, nagyravágyás,
dölyf és elhamarkodás jellemzik Zsigmondot. Folytonosan akart
tenni valamit, de nem volt kitartása semmihez. Állított hatalmas
egyetemet Budán, de fennmaradásáról nem gondoskodott, s így
az intézet halála után valószínűleg megszűnt. Kapkodott minden-
hez, tetszett neki, ha pillanatnyi sikert elérhetett, de ahhoz már
nem volt türelme és erélye, hogy a kivívott sikert állandósítsa,
haza javára kihasználja. Jó volt a szíve, szerette a tudományt,
művészeteket, miről tanuskodik ama nevezetes mondása is, hogy
lovaggá ezer embert is tehet egy napon, de tudóst egész életén
át egyet sem. Beccadelli olasz költő fejére maga tűzte fel a bo-
rostyánkoszorút.

Zsigmond alatt a mesterségek gyakorlása némi lendületet
vett, kétszáz iparost hozatott be Franciaországból. Alatta kezd-
ték használatba venni nálunk a lőport, az üveglablakok általános
használata is azon időre esik. Hetven esztendőre terjedő késő
vénséget érve, meghalt 1437-ben uralkodásának 51-ik esztendejé-
ben. Végakarata szerint Nagyváradon, szent László lábaihoz te-
mettetett el, ahol nyugodott első hitvese Mária is.

ALBERT.

1437—1439.

ZSIGMOND-tól nem maradt fiútód, így a korona leányára Erzsébetre szállt, s a magyar urak már régebben szavukat adták Zsigmondnak, hogy halála után Erzsébetet ismerik el uralkodóul. Erzsébetnek Albert osztrák herceg volt a férje, és Zsigmond akként egyezett volt meg a magyarokkal, hogy Erzsébettel együtt a férjét is fogadják el uralkodójokul.

Zsigmondnak előleges intézkedései teljesedésbe mentek, Székesfejérvárott úgy Albert mint Erzsébet ünnepélyesen királylyá koronáztatott.

Székesfejérvárról Budára ment az új király és fényes kísérete. Itt rendkívül kellemetlen eset adta elő magát. Budán a németek nagyon elhatalmasodtak. Azelőtt úgy volt szokásban, hogy egyik esztendőben magyar, a másikban német bírót választottak. De most, hogy Albert, a német származású király jutott a trónra, a budai németek vérszemet kaptak, azt mondták, hogy ők a város urai, nekik áll a világ, ezután mindig német lesz a budai bíró. És elkezdték a magyarokat üldözni, egyik fő-fő magyar polgárt, Ötvös Jánost pedig titokban kézrekerítették, s a Dunába fojtották. A víz partra vetette a hullát; a magyarok végteleni haragra gyuladtak, megrohanták a németek házeit, s akit elfoghattak, legyilkolták. Aztán a csöcselék kezdett garázdálkodni, rabolt, pusztított a német kereskedőknél.

Rosz jel volt ez Albertre uralkodásának kezdetén. Csak-

ugyan következtek újabb és újabb kellemetlenségek, bajok, úgy hogy a rövid két évi uralkodás alatt nagyon kevés örömet élvezett. Csakhamar nagy szerencsétlenség is történt vele, kitörte a lábát, s bénán, betegen élte le azt a másfél évet, amit a sors még azután részére rendelt.

Uralkodása kezdetén abban a kitüntetésben részesült, amiben Zsigmond: német császárrá választották. Albert csak a magyarok különös megegyezésére fogadta el a császári koronát, s kikötötte, hogy az ügyeket Budáról intézendi, országát el nem hagyja. A magyaroknak okuk volt ily feltételhez kapcsolni megegyezésüket, mert Zsigmond némelykor esztendőik során át távol volt az országból, s azalatt itthon a legnagyobb zavarok burjánzottak fel.

Rövid idő múlva Albertet Csehország királyává is megválasztották, de ez a korona kevés örömet okozott neki, sőt míg koronázásra odajár, s a hussziták által behívott Kázmér lengyel herczeggel harcol az uralom birhatásáért, azalatt a törökök nagy haderővel Erdélyre rontanak, ott másfél hónapig iszonyu pusztitást visznek véghez, s hetvenezer szerencsétlen foglyot hurcolnak el magukkal.

Albertnek családi bajokkal is kellett küzdeni. Borbála, Zsigmond királynak gonosz özvegye, mindent elkövetett, hogy a koronát magához ragadhasa, nagy áldozatokkal lehetett a ros asszonytól békét vásárolnia, hogy a török ellen egész erővel védhesse a hont. Mert a félelmessé vált török hatalom mindjobban fenyegette az országot. Meghódítani a Duna és Tisza mentén lakó népeket: ez volt a török szultánok politikája

Murad szultán nagy sereggel ment Szendrő vár ostromára, hol Brankovics György szerb fejedelem fia, Gergely hősileg küzdött; négy hónapig védte a várat, de aztán élelem hiánya miatt kénytelen volt feladni. Albert, lábtöréséből alig felépülve, még Szendrő eleste előtt csatára gyűjté az ország véderejét, s a Tisza alsó részénél huszonnégy ezer főnyi sereg össze is gyűlt, de ily kis számú csapatot nem mert Albert a hatszor annyi török erő ellen vezetni. Az ország belsejéből újabb segélyhadakat várt. Mig várt, a sereg napról-napra fogyott, a harcosok szégyenletesen elszökdöstek, s egyszer, mikor a Dunán átjövő kis számú török csapatra vezetnék a magyar sereget, valaki farkast kiált, s arra

ALBERT.

mint felénk uyulak, szétfut a tábor; alig maradt hetezer ember a király oldala mellett. Ez a szégyenletes gyávaság némileg azzal menthető, hogy a seregben a vérhas kezdett elharapózni. A harcosok betegesek s elcsigázottak valának, de mégis csuf dolog volt az, a magyar történetíró nem szívesen jegyzi fel. Mentésül felhozható még az is, hogy Albert felette erélytelen hadvezér volt. Erzsébet, a felesége, mindig a sarkában járt, elki-sérte a hadjáratba is, és minden dologba beleártotta magát. — Így aztán asszonykéz tartván a vezéri pálczát, nem csuda, ha a vezérlet zürzavarosan ment, a vezető tisztek, a hány, annyifelé huzott, a sereg szétbomlása oly gyalázatos módon bekövetkezett.

Albert maga is betegen tért vissza Budára a dicstelen hadjáratról. Aztán némi ügyek elintézése után, egészsége helyreállítása végett Bécsbe akart utazni, de utközben dinnyét evett, mely fokozta lázát, betegségét, s Neszmélyen 1439. október 27-én hirtelen meghalt.

Becsületes, szavatartó jó király volt, ügyes a kormány vezetésében, vitéz a kardforgatásban, de erélytelen, asszonyszóra hallgató, lágyemeleg az uralkodásban.

Földi maradványait Székesfejérvárott tették örök nyugalomra.

I. ULÁSZLÓ.

1440—1444.

ERZSÉBET egyedül maradt a trónon Albert hirteleni halála után. Többszörös szerződés biztosította részére a koronát s a magyar urak nem is akarták kétségbevonni uralkodói jogát, de az ország fölé mindsűrűbben tornyosuló vészfelhők arra intettek, hogy gondoskodni kell erős, erélyes kormányról, a mely úgy a veszélyes ozmán uralmat, mint bent a hazában az elhaltalmasodott főnemességet meg bírja fékezni. Asszonyi kéz erre nem való, már volt része abban az országnak. Nagy Lajos után az asszonyi kormányzat a bajok, zavarok özönét hozta a honra.

A haza sorsát szivükön viselő urak tanácsolák Erzsébetnek, hogy választana magának új férjet, aki segítségére lenne az uralkodásban. Épen akkor jött a hír, hogy Murad szultán újabb hadjáratot készül indítani az ország ellen, s hogy annál biztosabb legyen diadala, szövetséget kötött az ifju Ulászló lengyel királylyal. E rémes hír azon gondolatot adta a magyar uraknak, hogy Erzsébet özvegy királyné menjen férjhez Ulászló lengyel királyhoz. Így egyfelől férfi uralkodót nyer az ország, másfelől a törökkel való szövetség is megghiusítható. Erzsébet nem akart beleegyezni a kényszerházasságba, már csak azért sem, mert Ulászló tizenhat éves ifju, ő meg kétszer annyi idős. Végre mikor leghivebb emberei is tanácsolák a házasság elfogadását, csak azt kérte, várakozzanak bekövetkezendő szüléseig, s ha fiut szülne, a korona öröklése annak biztosítható. Az urak az utóbbi felté-

telt elfogadták, de az elsőt nem. Azon erős hitben voltak, hogy a kormány gyepelőit sietve erélyes férfi kezeknek kell megragadni, mert minden halogatás veszélylyel jár. Erzsébet Visegrádra menekül az urak ostromlása elől, azok oda is utánna mennek. Itt végre beleegyeznek kérelmükbe, s innét indul a követség Lengyelországba Ulászlóhoz, hogy értesitse az örömhírről. Erzsébet Visegrádról távozik, Pozsony felé siet. Komáromnál megállapodik, s nagy, merész tette határozza el magát. Egyik udvarhölgyét, Kattaner Ilonát visszaküldi Visegrádra, s meghagyja neki, hogy onnét a szent koronát lopja el s vigye utánna. A ravasz udvarhölgy hiven teljesíti urnője parancsát, titkon kivieszi a szekrényből a koronát s nagy kendőbe takarva, az éj homályában magával hurczolja. Erzsébet a nemzet kincsével folytatni akarja utját, már a szekerek is előállnak, de ekkor hirtelen szülési fájdalmak lepik meg, fiu gyermeket szül, kit Széchy Dénes érsek még aznap László névre megkeresztelt.

Erzsébet a szülés után azonnal futárokat küldött a követek után, izenvén nekik, hogy miután fia született, szakítsák félbe az Ulászlóval való alkudozásokat. A követek azonban akkor már nagyjából mindent rendbehoztak, Ulászló elfogadta az Erzsébettel kötendő házasságot s azzal a magyar koronát. A követséget a magyar ellenzéki főurak sarkalták, hogy ne hallgassanak Erzsébet üzenetére, a nemzet nevében kössék meg Ulászlóval a végleges egyességet.

Ulászló bejött az országba, Erzsébet és a pártján levő főurak tiltakoztak ellene, és az újszülött Lászlót Székesfehérvárott megkoronázták. Erzsébet Csehországból és Ausztriából segélyhadakat kért s ezzel a polgárháboru kezdetét vette. Ulászló pártján állott Hunyady János szőrényi bán is, aki vitézsége s erényei jutalmául még Zsigmond által emeltetett a főméltóságra. Hunyady előtt az ország nyugalma lebegett, erős kormányt akart, azért állott Ulászló mellett.

Ulászló megkoronáztatása végett nagy országgyűlésre se-reglettek össze a nemesek s a városok küldöttei. Visegrádról a szekrényt, melyben a koronát elzárva hitték, Budára hozatták. A szekrény felnyitvatván, üresen találtatott. Szörnyü haragra lobbantak az urak s kicsibe mult, hogy Garay Lászlót, a korona őret darabokra nem vagdalták.

Ulászlót a Szent-István koporsójáról levett kis koronával koronázták meg, miután elébb kijelentették, hogy az oly érvény-nyel bir, mint maga a szent korona.

Két koronázott király volt tehát, a csecsemő Lászfó, és Ulászló, kinek a kötött egyesség szerint Erzsébetet nőül kellett volna venni, ami ellen azonban Erzsébet állandóan tiltakozott, sőt mindent elkövetett, hogy Ulászlót az országból kiűzhesse. Csehországból folyvást szállingóztak a csapatok, s az egész felső Magyarországot megszállották; a Dunántuli részeken több pontot szintén Erzsébet hívei tartottak birtokukban. De a hős Hunyady Szegszárdnál megtámadja, megveri Garay hadait, s megakadályozza, hogy az Buda alá feljöhessen, s egyesülhessen Erzsébet ittenköri levő csapataival. Ulászló Hunyadyt és vezértársát Ujlakyt szerencsés győzelmükért erdélyi vajdakká nevezte ki.

A pártharcz Erzsébet és Ulászló között tovább folyt. A pápa közbevetette magát, s békéltető követül Julián bibornokot küldte be. A békéltetés végre sikerült is, Ulászló Győrben meglátogatta Erzsébetet, s ott kibékült vele. Erzsébet azt is megígérte hogy rövid idő múlva Budára megy s a béke ügyét véglegesen ott hozzák rendbe. E szándékát azonban nem teljesítette, néhány nap múlva hirtelen meghalt.

Mig Erzsébet és Ulászló között folyt a huza-vona és háboru a korona birhatásaért, azalatt Magyarország történetkönyvébe arany-lapokat irt Hunyady János. Csodálatra méltó, hogy bár az ország pátokra szakadva, a főnemesség féktelenségig elhatalmasodva, a nép régibb harczok, zürzavarok, ros z kormányzat miatt elszegényedve: mégis támadnak lánglelkű hazafiak, országért, nemzetért hön lelkesülő hősök. Nem csak Hunyady, hanem egész tömeg név magaslik ki. Nádorfehérvárt Tallóczy János néhány ezerre menő őrségével hónapokig védi, Murad szultán huszezer főnyi veszteséggel szégyenkezve kénytelen abbahagyni az ostromot, s Mezid béget küldi nyolczvanezer harcsossal Erdélybe, hogy szerezzen kárpotlást a nádorfehérvári veszteségekért. A török eleinte kis csatát nyer, e miatt elbizakodik. Mezid bég parancsolja, hogy Hunyadyt élve vagy halva elibe vigyék. Kemény Simon értesül titokban erről, s addig rimánkodik Hunyadynak, mig az ruhát, lovat cserél vele. A török sereg fő ereje az ál-Hunyadyt támadja meg, s száz sebtől találva,

rettenthetlen hősi küzdelem után összerogy Kemény Simon. Ujjong a török had, de rettegéssé válik öröme, midőn egyszerre előtör a valódi Hunyady, későn ugyan, hogy a vitéz Keményt megmentse, de épen idejében, hogy az egész török hadat megsemmisítse. Huszezer török maradt a csatatéren, vagy mézárolatott le futtában, úgy hogy egész az ország határáig holttestek boríták az utakat. Elesett a büszke Mezid bég is fiával együtt. A török ujjabb boszuló hadjáratot indit, megint 80 ezer főnyi sereg jó, Hunyady csak 15 ezer emberrel megy elébök és Vaskapunál még az iméntinél is nagyobb diadalt arat, megsemmisíti az óriási török hadat, 200 zászlót, 5000 foglyot ejt hatalmába.

VI. Jenő pápa eme fényes diadalok hírének vévén, elérkezettnek vélte az időt a pogány török végképen leendő megsemmisítésére. Keresztes háborút hirdetett a török ellen egész Európaszerte. Julián bibornok a szomszédos országokban járt, de bizony kevés lelkesedést tapasztalt, alig hozott pár ezer keresztet. Ulászló vezette Szendrőhez a sereget, melyet Hunyady az alföldön gyűjtött sereggel negyvenezer főre emelt. Ily csekély erővel indult Ulászló megtörni az ozmán erejét. És csudák csudája, sikerült az. Dicsőbb hadjáratot nem jegyez fel ennél a világtörténelem. Hunyady a hős, az utólérhetetlen nagy hadvezér, e 40 ezer főnyi hirtelen összetoborzott vegyes sereggel, tönkreteszi a törököt számos ütközetben, szetszórja százezrekre menő seregét, elfogja, leöli vezéreit. Az ugynevezett hosszú hadjárat ez, melyben Hunyady egész csata-lánczoiatot nyer. Mindjárt kezdetben 20,000 főnyi török haderőt semmisít meg Hunyady 12 ezer vitézével, kikkell a fő-hadtól előre sietett. Aztán Nissa várának fordult, megostromolja, beveszi. Alig pihent meg a két heves csata után, midőn hirül hozzák kémei, hogy három basa három különböző irányból siet feltartóztatására. Hunyady a három basát egyenkint megverí, seregeiket szétszórja, a futókat Szófiáig üldözi, s ha már idáig ment győzelemittas harczoisaival, beveszi Szófiát is. E közben jó a fontos hir, hogy maga Murad szultán közeledik egy nagy sereggel megtorolni a kapott csapásokat s feltartóztatni a diadalmas magyar fegyvert. Hunyady e hirre sietve visszafordul, hogy az utána jövő fő hadsereggel egyesüljön.

ULÁSZLÓ.

Alig távozott Szófiától, midőn az ellenség egy nagy tömegére bukkant, melyet tizenkét basa vezérelt. Hunyady elszánt, bátor és vakmerő lelkes csapatával estefelé rátör az ellenre és csodás erélylyel harczol, s győz. Feljő a hold, s annak világánál folyik a szörnyü harcz, a parányi magyar sereg oroszlánerővel harczol, a diadal teljes, elesik egy csomó basa is. Így győzött, így harczolt a nagy hadvezér.

A hadjárat befejezéseül még egy szörnyü ütközet, még egy nagy csapás várt a törökre. A szultán sehogysem akart nyert csata nélkül visszatérni. Ütközetet fogadott el s óvatosan, járhatlan sziklák közé, hegyormok mögé rejtette seregét. Tél van, fagy, hó borít mindent, kétszerte járhatlanabbak a hegyi utak. És Hunyady mégis győz, tönkre teszi a török hadat. Ekkor aztán visszatér Ulászló király. Nagy pompával tartja bevonulását Budavárba. A diadalmenet élén az előkelő foglyokat viszik, aztán az ellenségtől elszedett zászlókat, hadiszereket.

A nagyszerű hadjárat hírére külső országokból rendre érkeztek az üdvözlő követek, az uralkodók biztatták Ulászlót, hogy csak folytassa a török üldözését, most már könnyen megtörheti annak erejét. Julián bibornok, a pápai követ is arra buzdította Ulászlót. Az ifju király hajtott a szóra, biztatásra, országgyűlést hirdet, s elhatározza a török ellen való újabb hadjáratot. Gyűl a sereg, már forgatja diadalhoz szokott kardját a hős Hunyady János, midőn követség érkezik a szultántól békekötést ajánlva hosszú időre. Szerbországnak, Boszniának, Herczogovinának visszaadására kötelezte magát, s barátságot ígért tiz hosszú esztendőre. A király elfogadja a békét, Szegeden aláírják, megpecsételik, s Ulászló ünnepélyes fogadalmat tesz a bibliára, hogy esküjét meg nem szegi, a békét tiz esztendőn keresztül meg nem töri. De alig távozott a török követség, már esküszegővé lett Ulászló. Julián bibornok folyvást unszolta, hogy csak indítsa meg a hadjáratot, ennél kedvezőbb alkalom soha sem lesz végkép megtörni a törököt. Az ifju király maga is hiszi hogy az lehetséges, izgatja a dicsvágy, bizik Hunyadyban, akinek Bolgárország királyságát ígéri ha győz. Hunyady vonakodik megszegni az esküt, de végre enged királyának. Ujra megkezdik a harczy készülődést, s egy hó mulva Ulászló mintegy tizenkétezernyi csapattal átkel Orsovánál a Dunán. Re-

mélte, hogy mint ígérte Skanderbég, a török gyűlölő albán vezér, harminczezer főnyi sereggel egyesül vele s a görög császártól is segély érkezik. Mindezek azonban elmaradtak, csak a hős Hunyady érkezett meg ötezer harczossal, s Drakul oláh vajda adott hozzá négyezer embert. Ennyivel s nem többel indult Ulászló megsemmisíteni a törököt. Mondá is Drakul vajda, hogy Murad szultán vadászatra is szokott vinni ily kíséretet.

Ulászló ment kis seregével keresni az ellent, utjában elfoglalta az apró várakat, megfutamította az ellenálló csapatokat. Aztán mint lovagias ellenfélhez illik, megizente a háborút Murad szultánnak, a ki Kisásziában volt seregével, bizván a békekötésben. Murad szultán felbőszült a hadizenetre, tüstént békét kötött kisásziabeli ellenségével, s hadait óriási költséggel átszállította a tengeren, és sietett a magyar sereg elé. Várnánál találkoztak. Nov. 10-én reggel kezdődött az ütközet. Murad szultán tábora közepén nagy póznára feltűzte az Ulászlóval kötött béke-szerződést. Százezer főből állt a török had, a magyar csak huszból. És a hadak istene úgy akarta, hogy a parányi sereg diadalmaskodjék az ötszörösen tulnyomó ellen felett. Hunyady bámulatos erélylyel és ügyességgel állította fel seregét, s vezette az ütközetet. Már ingadozik, már futni készül a török had, midőn az ifju király kimozdul biztos helyéről, és siet ő is üldözni a törököt, nehogy az egész diadal csak Hunyadyé legyen. A törökök megpillantják a magyar királyt, bős ordításban törnek ki, megfordulnak a futók s egész erővel Ulászlóra és kevés számú környezetére vetik magukat. Heves csata után halállal lakol Ulászló esküszegéseért. Fejét levágják s lándzsára tűzve hurczolják körül a török táborban. Uj erő, uj lelkesedés száll a seregbe, megfordul a koczka, s a futó ellenség támadóvá lesz, pár óra alatt végkép megsemmisítik a magyar sereget. Elestett számos főnemes és főpap, köztük az esküszegés fő okozója Julián bibornok. Maga Hunyady is csak nagynehezen menekülhetett meg.

Az 1444-ik esztendő szomorú időpont a magyar történelemben. Várna örök időkre emlékeztető jel az adott szó, az eskü megtartására.

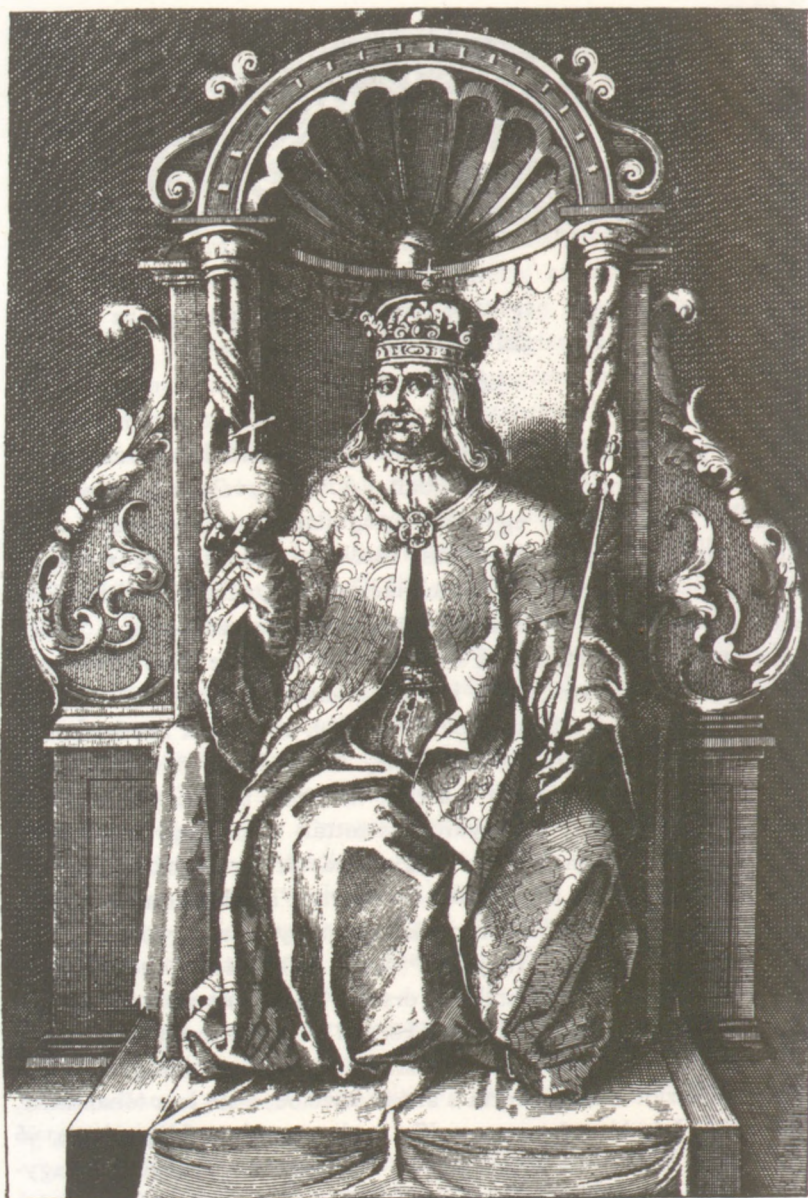
V. LÁSZLÓ.

1444—1457.

A SZERENCSETLEN kimenetelű várnai ütközet hírére nagy zavar támadt az országban. A királyválasztás ügye s a törökök hadikészülete egyaránt nyugtalaníták a kedélyeket. Mindenki tudta, hogy a diadalmas török új csapást fog mérni az országra. Épen azért a főrendek még a királyválasztásnál is előbbvaló dolognak tartották a hon megvédelmezését s míg a királyválasztás megejtetnék, az országot öt főrészsre osztották s öt főkapitányt választottak, a kik a hatalmat gyakorolnák. Aztán megkezdődtek az alkudozások Fridrikkel, az osztrák fejedelemmel, akihez vitte volt Erzsébet királyné, Albert király özvegye, a magyar koronát és piczi fiát Lászlót, kit mint tudjuk, előbb itthon megkoronáztatott. A magyarok tartották a hűséget, ragaszkodtak Lászlóhoz, a már ugyanis megkoronázott királyhoz. Igen, de a gyermek Lászlót és a koronát nem akarta Fridrik kiadni. A rendek a teendők felett tanácskozandók, országgyűlésre gyűltek össze 1446. június elejére. Hunyadyt nagy lelkesedéssel fogadták, s egy akarattal reá ruházták az ország kormányzój főméltóságát míg László felnő s Fridrik körmei közül valahogy kiszabadul.

Hat esztendeig kormányozta Hunyady az országot, midőn végre Lászlót kiszabadította s annak kezeibe tette le a főhatalmat.

V. László még zsenge ifju volt, gondos felügyeletre, jó nevelésre lett volna szüksége, de e helyett nagybátyja, a nagy-ravágyó Czillej szándékosan roszra, könnyelmű hajlamokra vezette csak azért, hogy báb-királyt alakítson belőle, s így oldala mellett ő vihesse az uralkodást. A szerencsétlen ifju László azt tette, a mit Czillej akart, Czillej pedig azt akarta, hogy a király Hu-

V. LÁSZLÓ.

nyadyt ölesse meg. Czilley jól tudta, hogy mig Hunyady él, addig ő czélját el nem érheti. Cselt vet tehát a hon legnagyobb fia elé, de csele nem sikerül, aljassága kiderül, a nagy hős a kitett kelepceből szerencsésen menekül. Hunyady a hitvány ember ellen nem forralt boszut, nem mért reá megsemmisítő csapást. mit vitézi kardjával oly könnyen tehet vala. Előtte az ország nyugalma szent volt, a polgárháborut kerülni akarta. Megbékült Czilleyvel, hive volt a könnyelmű ifju királynak tovább is.

A haza megint veszélyben forogott. A török 150 ezer harczossal, s 300 ágyuval indult Belgrád ostromára. Itt vivta Hunyady legfényesebb csatáját, de fájdalom, az utolsót is . . .

Hunyady halálának hírére az ország mély gyászba borult, csak a Czilley öröme volt határtalan. Szép álmait teljesülni látta, egyedül uralkodhatik a báb- király mellett, övé a hatalom, dicsőség. De maradt a nagy Hunyadynak két fia, Czilley ezektől is fél, s most azok élete ellen tör. A király Nádorfehérvárra megy. hogy megszemlélje az isménti fényes diadalok színhelyét. Czilley itt akarja orvul megöletni Hunyady Lászlót, de a hős ifju titokban értesül mindenről, magához hivatja Czilleyt, szemére hányja gonoszságait. Erre kardot ránt Czilley, megtámadja Hunyady Lászlót, az elfogja az erős csapást, a zajra elősietnek a melléktermekből Hunyady barátai és darabokra vagdalják a gonosz Czilleyt. A király megbocsát Hunyadynak, együtt vonulnak be Temesvárra, a Hunyadyak várába. Itt a gyászbaborult Hunyady né fogadja a királyt és kéri ő is, hogy bocsátaná meg Czilley halálát. A király újból fogadalmat tesz, s esküvel is igéri, hogy Czilley haláláért boszut állani nem fog. Aztán Budavárba mennek, ott már a Hunyadyak ellenségei nagy számmal voltak egybegyűlve és körülvették az ingatag, mindenre hallgató királyt, elhitették vele, hogy Hunyady László a koronára vágyik, tanácsolák ugy Lászlónak mint a másik Hunyadynak, Mátyásnak, elfogatását. A szerencsétlen király hallgatott a tanácsra, elfogatta a két ifjut, s Lászlót minden ítélet nélkül lefejeztette. E szörnyű tett felhaborította az országot, Hunyady né Szilágyi Erzsébet, meg testvére Szilágyi Mihály hadseregekkel jönnek Buda felé. A király menekült, magával hurczolván a gyermek Mátyást. Menekül Bécsbe, aztán Prágába. Ott megszáll egy várban, s hirtelen meghal, mint állítják Podjebrád György cseh helytartó által megmérgeztetve.

HUNYADY JÁNOS

k o r m á n y z ó.

TÜNEMÉNYSZERŰ jelenség Magyarország történelmében Hunyady János. Éppen akkor, mikor a hon legnagyobb szükségben volt, előáll, feltűnik mint lánglelkű meteor s majd fél századon keresztül megvédelmezője a nemzetnek. Nagy Istenáldás a hazára, hogy élt, hogy oly hős szerető nagy hazafi volt. Mint áttörhetlen bástya állt a törökök diadalmas fegyvere előtt s egy-maga megvédte az országot.

I. Ulászló eleste után, a végtelen zavarok közepett a Pesten tartott országgyűlésen kormányzóvá választatott. Az országnak volt ugyan koronás feje, V. László, de az gyermek, s nincs is a honban, a koronával együtt Fridrik örzi. Hunyady, ha akarja vala, könnyen trónnal cserélheti el a kormányzói pálcát. De tőle távol volt minden ily szándék, szerényen viselte magas hivatalát s hiven beszámolt a rendeknek minden tettéről.

Hunyady mint kormányzó nem székelte az ország fővárosában. Hadvezéri kardját akkor sem tette le, ott termett, a hol veszély volt, rettegett kardjával ítélte az ellen felett. Mindjárt legelsőben is Havasalföldre sietett, ott a törököt segítségül hívó Drakula legyőzte, a vajdaságból elűzött Dán vajdát hatalmába visszahelyezte. Havasalföldről visszatérvén, a gyermek királyt és koronát kiadni vonakodó Fridrik ellen vezeti hadait. Fridrik megretten, békét ajánl. Hunyady elfogadja, alkudozik a ravasz uralkodóval, de minden eredmény nélkül. E közben a török újból félelmissé kezdett válni, Hunyady Murád szultán ellen vezeti hadát, de főellensége Czillej Ulrik mindent elkövet, hogy hazafias tervét megghiúsítsa. Titkon felbujtogatja a magyar főurakat, hogy a hadjáratot ne segítsék, harczosaikat ki ne állítsák, hadd menjen maga Hunyady. Maga részére nyerte Brankovits György szerb vajdát is, aki elég gyenge volt engedni a bujogtatásnak. — Hunyady gyorsan összeszedte maroknyi seregét, és sietett a szultán feltartóztatására. A Rigómezőn találkoztak. Szomorú hely ez a magyarrá. A rettenthetlen hős veregetést szenvedett itt. 24 ezer főnyi kis csapata vitézül helyt állt

ugyan a szultán óriási serege előtt, de a gonosz Dán oláh vajda, kit' csak nem rég helyezett vissza birtokába Hunyady, se gélycsapatával átszökött a törökökhöz. E hitvány árulás döntötte el a csatát. Győzött az ozmán, de rettenetes ára volt győzelmének, 40 ezer embere maradt a csatasíkon, a mieinkből pedig 17 ezeren véreztek el. Hunyady maga is nagynehezen menekülhetett meg. Egyedül bolyongott az ismeretlen vidéken, midőn két rabló elébe került. Védtelenül, fegyvertelenül állt velök szemben. Azok kifosztják drágaságitól, de midőn arany nyaklánczának birhatása felett összevesznek, Hunyady hirtelen kicsavarja egyiknek kezéből a kardot, s azzal leöli a másikat, emezt pedig megszalasztja. Ujabb veszély fenyegeti bujdosásában, valami gonosz szerb Nádorfehérvár helyett Sendrőbe vezeti Brankovicshoz. — Ez megőrül a szerencsés véletlennek, s jó díjért felajánlja drága foglyát Murad szultánnak. De a nemeslelkű szultán visszautasítja az aljas ajánlatot, s Brankovics szabadon bocsátja Hunyadyt, mivel az akkorára Szegedre egybegyült rendektől is fenyegetést kapott. Előbb azonban súlyos feltételeket csikart ki foglyától. Visszaadatta lefoglalt magyarországi birtokait s kezesül Hunyady nagyobbik fiát, Lászlót tartotta magánál. A szabaddá lett Hunyady természetesen nem maradt adósa Brankovicsnak, hadat vezetett ellene, de miután László fiát kiadta, békére lépett vele

Mig ezek lent délen történtek, azalatt fent, Felső-Magyarországon, az Erzsébet által hehivott csehek féktelen pusztitást vittek véghez, Giskra vezérük alatt valóságos ostorai lettek a népnek. Minden hegyormon várat építettek, s sziklaváraikból kikitörve pusztitották a vidéket. Hunyady megfélemezésükre sereget vezetett, de nem igen boldogult velük, mert ellenségei szándékosan megghiusították terveit. Számos gonoszlelkű irigy szemmel nézte Hunyady diadalait. Legforróbb óhajtásuk volt megsemmisíteni a nagy embert. Bizony szörnyű állapotban volt akkor az ország. Nyílt ellensége volt a török, az oláh, a szerb; tésztén pusztított egy sereg rabló-banda, a kebelén pedig egy csomó hazaáruló. Hunyady megutálta őket, menekülni vágyott a kormányzói méltóságtól. A vitéz törökkel harcolni, a nagy hadvezető szultánokkal, pasákkal, mellett mellhez szegezve küzdeni a hadvezéri diadalmakért: az illett ő hozzá, ez való volt neki.

HUNYADY JÁNOS.

Hunyady legsürgősebb teendőnek tartotta megszabadítani Lászlót Fridriktől, hogy aztán kezébe letéve a kormányzói hatalmat, nyugodtan mehessen a törökkel harcolni, oláhot, ráczot ránczba szedni. Fegyveres erővel azonban ezuttal nem lépett fel, maguk az osztrákok, egyesülve sok magyar ur csapatával, fogták ostrom alá Bécsujhelyet, hol Fridrik tartózkodék, s így kényszerítették László kiadására. Fridrik végre kiadta a gyermeket, de oly kikötéssel, hogy míg felnő, Czilley Ulrik felügyelete alatt maradjon. És ez nagyon súlyos feltétel volt, mert mindenki tudta, hogy a gonosz Czilley a gyermek-királyból szinten gonosz embert fog nevelni. Hunyady is ily véleményben volt, ép ezért maga nem is ment fel Bécsbe a kis király kiszabadulásának örömnepére. Kassa körül táborozott seregével.

A gyermek László továbbra is Bécsben maradt, Czilley volt oldala mellett, s nevelte rosza, gonoszságra. Tele beszélte a fejét azzal, hogy mily vad indulatuk a magyarok, s főként Hunyady mily rettenetes ember, aki csak nem régiben már megöletett egy királyt Várnánál, s most bizonyosan azt fogja tenni Lászlóval is. A gyermek hallotta, hallgatta e beszédet, de nem hitt azokból el semmit. A szive, a lelke magyar volt, érezte, hogy nemzete nagyjai, jelesei nem lehetnek olyanok, mint a milyeneknek Czilley mondja. És mikor aztán a nagy hős kormányzói tisztét az ifju király kezeibe letette, az beszterczei grófnak nevezete ki, ujabb uradalmakkal ajándékozta meg, s megbizta, hogy továbbra is kezelje az ország bevételeit. Ez volt a válasz a Czilley ármánykodásaira. Czilley ekkor szerepet változtatott, barátságot színlelt Hunyady iránt, így akarta törbe csalni, de láttuk már, hogy ebbeli szándéka nem sikerült.

Hunyady lerázván magáról a kormányzói gondokat, felelősséget, annál nagyobb erélylyel foghatott hadserege szervezéséhez, hogy a törökkel uj csatát kezdjen. A hős, a rettegett vezér győzött, és ismét győzött Nádorfehérvárnál, Mahomed szultán 150 ezerre rugó seregét tette semmivé, elfoglalta az egész tábort, el a vár ostromára odahordott 300 ágyut. És e nagyszerű diadallal bevégezte életét, 1457 augusztus 11-én 69 éves korában meghalt Zimonyban, hova Nádorfehérvárból magát már előbb átvitette.

HUNYADY MÁTYÁS.

1458—1490.

MAGYARORSZÁGNAK nála nagyobb királya nem vala, jobban szeretett, népszerűbb uralkodó pedig alig fordul elő az egész világtörténelemben. Nagy volt mint ember, nagy volt mint király, mint hadvezér; erélyes, ernyedetlen buzgóságu, szigorú és igazságos. Népe, nemzete javát munkálta mindig, csak egy vágya, egy elérnivalója volt: a haza dicsősége, nagysága. Ifjan, ugyszólván mint gyermek került a trónra s 31 esztendeig ragyogtatta azon nagyságát, hatalmát.

Mikor V-ik László király kifutott az országból az ellene feltámadt ingerültség, lázadás elől, magával vitte Mátyást is. Elhurczolta Prágába, s ott Podjebrádnak adta át őrizet végett. Podjebrádnak nem sokáig kellett őriznie Mátyást, érte jött a magyar nemzet, s visszakövetelte. A jó cseh ur. tiszteséges váltságdíjért s előnyös szövetségkötésért kiadta az itjut, kit aztán nagy diadallal vittek Budavárba. Királyává lett a magyar hazának.

A nyakas főurak eleinte nemigen akarták Mátyást, huzták-vonták a tanácskozó gyűlést, míg egyszer csak lent a Duna jégén és a partokon álló katonaság, megunva a hidegben való álldogállást, éltetni kezdé Mátyást; az éljenzés tovább terjed, s csakhamar általános lesz, erre aztán az urak is rámondták: éljen Mátyás király!

Mátyásnak sokáig kellett várakozni, míg a koronát fejére tehetette, mert az még mindig Fridriknél volt, s a jó szomszéd

most már nem kevesebbet akart, mint hogy a koronával őt magát koronázzák meg. A Garay- és Ujlaky-párt vele tartott, s meg is tették azt a tréfát, hogy megkoronázták Fridriket. Erre aztán Mátyás is komolyra vette a dolgot, sereget küldött jogainak bitorlója ellen, majd ő maga is megjelent, s Fridrik csapatát megverte. Ekkor alkudozásba bocsátkozott, s pápai közbenjárás mellett végre megkapta a féltett nemzeti kincset s miután elébb számos nagyszerű tények és vitézség által még inkább kiérdemelte a nemzet becsülését: 1463-ban megkoronáztatta magát.

Mátyás már uralkodása kezdetén égető szükségét érezte egy rendes hadsereg szervezésének. Addig úgy volt szokásban, hogy mikor a szükség kívánta, összetoborzották a sereget, s aztán ha elmúlt a baj, megint szétbocsátották. Mátyás király állandó hadsereget állított, s ebből lett később a híres fekete sereg, mely uráért lelkesült, bárhova követte, s melyet Mátyás is annyira szeretett, hogy még a közvitézeket is nevékről szólította.

Mátyás nagyszerű diadalait személyes bátorságának is köszönheti. Sokszor maga vállakozott a kémkedés nehéz szerepére. Álruhába öltözve, csodás bátorsággal átment az ellenség táborába, megvizsgálta a hadállást, s így saját tapasztalatai szerint vezette tovább a hadjáratot. Így tett a Kázmér ellen: hadjáratkor, s akkor is, mikor Bécsset ostromolá. Mint a rege beszéli, megtudták Bécsben, hogy Mátyás álruhában a város fái ain belől van. Nosza kiadták tehát a rendeletet, hogy szigoruan vigyázzanak a városból kimenőkre, s minden áron fogják el Mátyást. A nagyeszü király aztán úgy játszotta ki az öröket, hogy rongyos tótnak öltözve, maga előtt kijavított szekérkeket hajtva osont ki a kapukon. Egyik őr rá is ütött a hátára mondván: ejnye atyafi de hasonlít az orrod a Mátyáséhoz.

A nagy király nemcsak az ellenséget kémlelte ki álruhában, hanem országának tisztviselőit is. Elvegyült a nép közé, úgy tudta ki ügyét-baját, s ahol a tisztviselők részéről visszaélést tapasztalt, szigoruan büntetett. Az államkincstár üres volt, a bevételek nem fedezték a nagy kiadásokat, az országnak folytonos harcokban való védelme sokba került. Új adókat kellett kigondoni, s szükséges volt a meglevő adónemeket emelni. Mátyás mindkettőt megtette. De ezért, s igazságosságaért, szigo-

HUNYADY MÁTYÁS.

raért sok ellensége támadt, a féktelenséghez, számadásnélkü gazdálkodáshoz szokott elhatalmasodott uraknak nem tetszett az új állapot, duzzogtak, forrongtak. Összeesküvés támadt, de a nagy király vérontás nélkül ügyességgel, leleményességgel elfojtotta a lázadást, s végül az országgyűlés nemcsak hogy helybenhagyta az új adókat, hanem azoknál négyszerte többet ajánlott fel. Alig volt uralkodó, ki nála hivebben ragaszkodott volna az alkotmányhoz. Semmit sem tett az ország rendének tudtok s beleegyezésük nélkül. Minduntalan országgyűlést tartott, úgy hogy az urak bele is untak a sok gyűlésezésbe, s utoljára maguk mondták, hogy tegyen belátása szerént, ők bizonyosak abban, hogy amit tesz, csak jól és bölcsen lesz téve. Hosszu uralkodása alatt sokat kellett harcolnia a törökkel, a csehekkel, az osztrákokkal, és ő harcolt, ott állt a sereg élén mindig s hadvezető volt ha kellett. De mindezen terhes dolgok mellett is tálált elég időt és módot a politikai és közügyeket bölcsen, okosan, terv szerint vezetni. — Hazánk abban az időben nagy szerepet játszott az európai többi országok koncertjében. Mátyásnak volt beleszólása a világeseményekbe, hazánk tekintélyes, tisztelt állam volt.

Van a nagy király életében egy sötét folt, mely különben az országkormányzás magaslatáról nézve ellenkezőképen is bírálható. Ugyanis nem sokára trónralépte után, fogságra vetette nagybátyját, Szilágyi Mihályt, pedig a trónt e jó öregnek köszönheté, Szilágyi hnszezer főnyi sereggel jelent meg Pesten a királyválasztáskor, s tulajdonképen ez a tekintélyes hadsereg kiáltotta ki Mátyást. Hanem aztán nagyon is akarta éreztetni Mátyással, hogy neki köszönheti koronáját. Igaz, hogy a királyválasztó országgyűlésen Szilágyi kormányzóvá választatott négy évre, míg Mátyás huszadik évét eléri, s így mindenesetre lehetett belezólása az ország dolgaiba. De Szilágyi Mihály apró kicsinyes dolgokkal boszantotta királyi öcscsét, mindig korholta, intette, akkor is mikor dorgálásra ok nem volt. Addig zsémbeskedett, míg végre Mátyás megsokallta a dolgot, menekülni akart a nyügtől, szabad kezet kívánt az uralkodásban hogy megtéhesse mindazt, amit haza javára nagy essze, forró honszerelme javasolt. Tehát egy jó alkalmat felhasznált az öreg elfogatására. Szilágyi ugyanis fegyverrel támadta meg az engedetlen Besz-

tercze városát, melynek grófjává neveztetett volt ki, s a polgárok felett szigorú katonai ítéletet tartott, miért az erdélyi szászok fellázadtak. Ezért fogatta el aztán Mátyás. Később megbékültek, Szilágyi nem avatkozott többé az uralkodásba.

Élete végefelé nagy aggodalmat okozott Mátyásnak a trónöröklés kérdése. Egyetlen fiát, Jánost akarta maga után a trónra emelni. Igyekezett az egyes befolyásos főurakat, főpapokat megnyerni. Azok ígérték is mindent, s az országgyűlés is általános esküt fogadott, hogy utána fiát választják meg királynak. De aztán megszegték esküjüket. Mátyás fia, Korvin János nem juthatott a trónra.

Mátyás sok harczai s gondjai közepett is nagy előszeretettel csüggött a tudományokon. Udvarában tudósok, művészek éltek, s budavári palotájában, ötvenezer darabra menő nagyszerű könyvtárt állított. E tény fontosságát csak akkor méltathatjuk eléggé, ha elgondoljuk, hogy azon korban még nem ismerték a könyvnyomtatást, s a könyveket írni kellett. A könyvtár minden darabja diszesen be volt kötve, s a királyi címerrel ellátva. E becses könyvtárból alig maradt fenn néhány darab. Elpusztult, megsemmisült az egész, pótolhatlan kárára a tudománynak. Néhány darabot a múlt években ajándékozott vissza a mostani török szultán, pár példány más oldalról került elő, s ezek az ugynevezett korvinák (Korvin Mátyás könyvei) Budapesten a nemzeti muzeumban őriztetnek.

A tanügyre kiváló sulyt fektetett, Pozsonyban egyetemet állított, s Budán egy oly óriási tanintézetet akart emelni, melyben az egész nemzet ifjusága nyerhetett volna oktatást. A nagyszerű iskola negyvenezer tanuló befogadására volt tervezve, de a kivitelben megakadályozta a halál, mely fájdalom, korán utólérte. Alig volt 47 éves, midőn rövid ideig tartó kinos betegség után meghalt. Mikor koporsóját elhelyezték a székesfehérvári királyi sirboltba, a nemzet géniusa elfátyolozá arczát, sűrű könnyeket hullatott a haza sorsa felett. Vége lett nemzeti dicsőségünknek, nagyságunknak. A rettegett nagy alak után törpe, gyáva lelkek jöttek. Pusztulásnak indult a hon, s csakhamar bekövetkezett a mohácsi vész... Lássuk a nemzet sülyedésének eme szomorú korszakát.

II. ULÁSZLÓ.

1490—1516.

MÁTYÁS király mindent elkövetett volt, hogy trónját egyetlen fia számára biztosítsa. Halála előtt is épen abban fáradozott, hogy a trónöröklés ügyét Fridrikkel is rendezze. Idebent az országban mindent megtett, hogy az urak hivek legyenek fiához. És mégsem lehetett Korvin János az ország királyává. Kezei közt volt a szent korona, s mégsem tehetette azt a saját fejére. Pedig eszes, jeles ifju volt, a mellett vitézül bánt a karddal, török-verésben, hadviselésben derekasán kitüntette magát. Hanem tulságosan bizott az emberekben, nagyon jó, nagyon nemesszivü volt. A háta megett aztán királynak Ulászlót, a cseh királyt választották meg. Deli természetü hős mellett egy tehetetlen, semmivel sem törődő jámbor lelket, aki csak akkor látta be mily rosszul áll saját dolga, mikor többé ebédrevaló sem futotta.

Az uraknak épen ilyen király kellett.

Nagyszerüen jellemzi Korvin János jó szivét, nemes lelkét azon tény, hogy mikor tapasztalta mellóztatását, kiadta a kezei közt lévő koronát, sőt megjelent Ulászló koronázásán is.

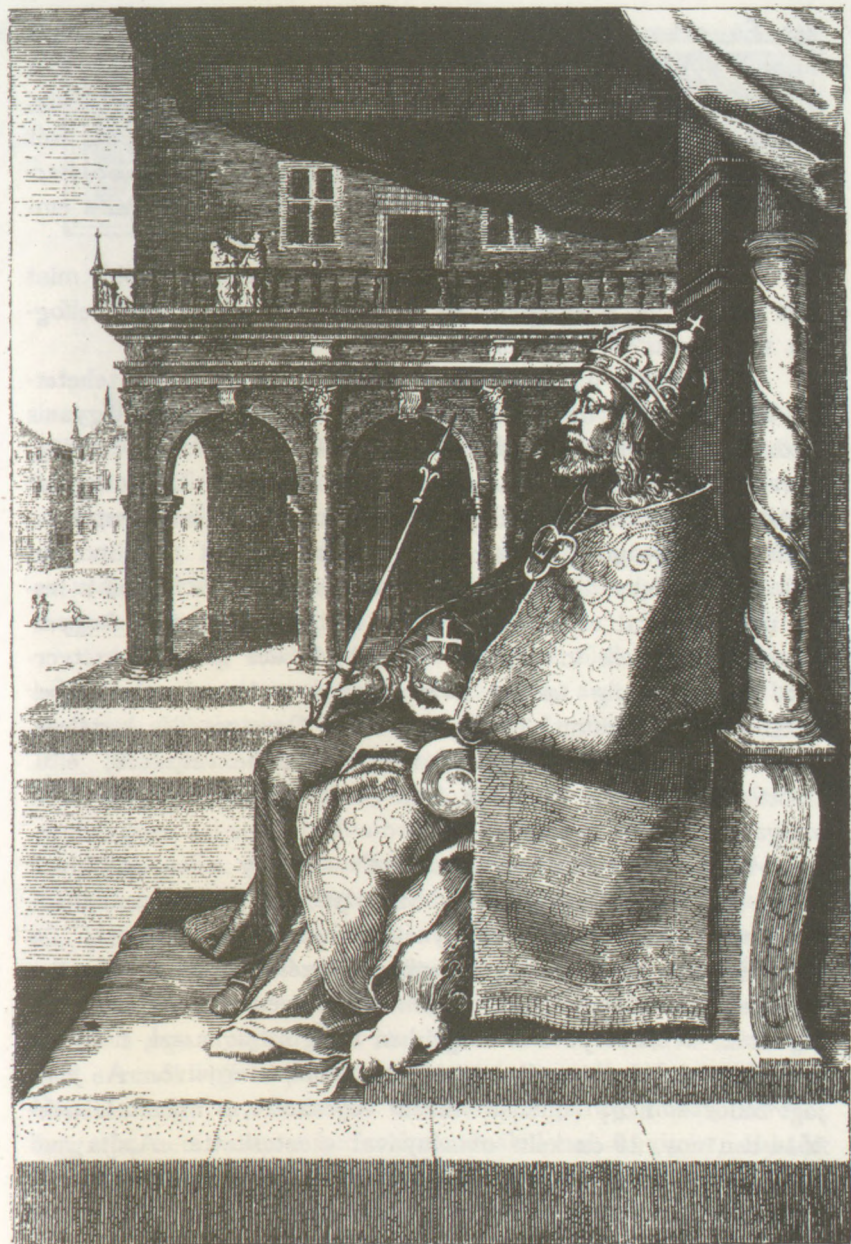
Ulászló egészen báb volt a főnemesség kezében. Azt tette, mit elibe diktáltak. Mikor országgyűlést tartott, az urak oly törvényeket hoztak, melyek a királyi hatalmat mindjobban megszorították; a nemesi kiváltságokat pedig megerősíték, sőt kiszélesíték. Ulászló mindenre azt mondta: »Dobzse« — jól van. Ily körülmények közt a szegény haza mind mélyebben sülyedt, sorsa szánandó lett, a virágzó, hatalmas birodalomból alig két év alatt elszegényedett koldus ország lett, hol mindenki elégedetlen volt. Ulászló gyakran tartott országgyűlést a bajok orvoslására, de

nem volt erélye valami üdvös intézkedés keresztülvitelére. Az országgyűlésnek csak arra volt gondja, hogy a nemesség számára egy-egy újabb kedvezményt csikarjon ki, a mi az erélytelen királylyal szemben nem volt nehéz feladat.

A belső bajok mellett támadtak még külső országokból jövő kellemetlenségek is. A török folyvást ostromolta az alvidéket. Egy darabig dicsően helyt állott a Mátyás fekete hadserege, de Ulászló nem bírta a katonák zsoldját fizetni, e miatt aztán lázadásban törtek ki, s a vége az lett, hogy az élheterlen kormányzat feloszlatta az egész sereget. Ettől kezdve már csak a vitéz Korvin János karja bírta feltartóztatni az ozmán áramlatot. Két ízben állt ki a hős ifju s nagy veszteségeket okozva, üzte vissza a törököt. De aztán elmúlt ő is, és nem volt többé semmi gát. Bitang jószág lett a haza, nem védte senki, könnyű volt a töröknek rátenni kezét, elfoglalni egészen. Meg is tette. .

A sok szerencsétlenséghez csatlakozott még egy, minden nél nagyobb, borzasztóbb: a parasztlázadás, mely hetvenezer magyar életébe került...

Bakács Tamás esztergomi érsek Rómában időzött a pápánál. Itt hallotta, hogy itthon a törökök már megint háborgatják az alvidéket, tehát gondolta, hogyha már ugysis Rómában van, egyuttal a pápától engedelmet eszközöl ki a törökök elleni újabb keresztes had kihirdetésére. Az engedélyt megkapta s itthon az országtanácsban előterjesztette. Voltak, akik ellenezték az újabb keresztes háborut, de a többség mégis elfogadta, s így az érsek kihirdette azt. Gyülekeztek az önkénytes harcosok, a tömeg élére az érsek Dózsa György erdélyi származásu vitézt állította, aki a török elleni hadjáratok alkalmával magát már többször kitüntette. A földmivelő nép nagy csapatokban sorakozott, a keresztes vitézek tábora ezrenként növekedett minden nap. Egész vidékek kipusztultak, a férfi nép mind elment keresztes vitéznek. Ezt a földesurak nem nézhették jó szemmel. Ha elmennek a férfiak, ki munkálja földjeiket? Többen megtiltották a jobbágyoknak a keresztesekhez való csatlakozást, mások meg az otthon maradt nőknön kegyetlenkedtek, hogy így a férfiakat visszatérésre kényszerítsék. De ebből nagy szerencsétlenség támadt, mert a keresztesek megrohanták a földesurak kastélyait, leölték a bentlevőket, s felégették az épülete-

II. ULÁSZLÓ.

ket. És akkor az egész mozgalom más fordulatot vett. Nem mentek a törökre, hanem az urakra. A gyülevész had felkapta a jelszót, hogy ki kell pusztítani az urakat. Maga a vezérük, Dózsa György hirdette, hogy le kell ölni minden urat, szét kell osztani a vagyont a szegények közt, nem kell többé zsarnoki törvény, mely az uraknak mindent enged, a szegény embernek pedig semmit, nem kell többé király sem.

Rémitő pusztítást vitt véghez a csőcselék-had, több mint száz urat ölt le, s pusztított ki vagyonából, több várat elfoglalt s az egész Alföldet uralta.

Isten tudja, mi történik szerencsétlen hazánkkal a tehetetlen kormány alatt, ha a véletlen szerencse nem kedvez. Ugyanis Báthory István temesei főispán és Zápolya János erdélyi vajda, egyesült seregükkel Temesvár alatt megverték Dózsa kurucz hadát. A csőcseléket iszonyu vérontások után szétriasztották, vezéroket fogságba kerítették, s rettentő ítéletet mondtak ki reá. Tüzes trónba ültették, tüzes vas-koronát tettek fejére s testét izzó vasakkal szurkálták. A fő izgatókat is hasonló kegyetlenséggel végezték ki. Ezután a többi kurucz hadat is szétverték. Négy hónapig tartott a nép-lázadás s hetven ezer ember életébe került. Ezután következett a többi. Országgyűlés tartatott, melyen a jobbágyok a legsulyosabb helyzetbe vettek, eltiltatott nekik még a szabadon való költözködhetés is és örök szolgaságra lettek kárhoztatva.

Ez országgyűlés hevesen kikelt a király ellen is, kinek tétlensége okozta a baj elhatalmasodását. A király azzal mentette magát, hogy nagy szegénysége miatt mitsem tehetett.

Érdekes még ez országgyűlés végzései közül az, hogy a Verbőczy István országbirói ítélőmester törvénygyűjteményét elfogadták. Verbőczyt már régebben megbízták azzal, hogy az összes törvényeket szedje össze, s foglalja együvé. A jeles jogi tudós e nagy munkát híven teljesítette, s művét Ulászló 1514-ben nov. 19-én kelt okmányával szentesítette. Azóta mai napig nagy fontossággal bír Verbőczy törvénygyűjteménye.

Ulászló 1516-ban, márczius 13-án halt meg, halálos ágyán Lajos gyermeke mellé gyámokat rendelt, s a lelkükre kötötte, hogy a gyermek trónra juttatására mindent elkövessenek.

KINIZSY PÁL.

HŐS Kinizsy Pál élettörténete oly meseszerű, mint a régi görögök históriájában a csodás alakok, a félistenek tündérregéi. Magyar Herkulesnek szokták nevezni, mert óriási testi ereje, vitézsége tulhalad minden képzeletet. Bámulat és rettegés tárgya volt míg élt. Az elismerés és hála adójával tartozik emlékének az utókor. Hősi bátorságával, hadvezéri tehetségével tiszteletet szerzett a magyar névnek.

Az ifjuság előtt mintaképül lebeghet élettörténete, látjuk, hogy erős akarat, szorgalom, kitartás mint aratnak diadalt, hogy segítenek fel alacsony sorsból az ország legfőbb méltóságáig.

Kinizsynek meseszerű élettörténete van.

Egyszerű molnárlegény volt. Elrejtett, félreeső falucskában, egyhanguan zakatoló malomban élte le gyermekéveit.

Egyszer a malomhoz fényes vadász-társaság érkezik. Délczeg lovagok, angyalszép leányok. Az elől lovagoló éltesebb ur megáll, beszél a molnárhoz, hogy adnának egy ital vizet a szomjazó nőknek. A malomból szálás, markos legény jó ki csinos kis korszóval, s felkap egy malomkövet, arra mint tálczára helyezi a korszót s ugy nyújtja fel a lovon ütő nőknek. Általános bámulatot kelt e rendkívüli testi erő, s a társaság vezetője, Magyar Balázs, hirneves nagy ur, beszédbe ereszkedik a paraszt-fiuval, kérdezi, faggatja, nem volna-e kedve katonának lenni, királyért, hazáért harczot vivni, törököt verni, várakat védeni? Kipirul az ifju arcza, s remegve mondja, hogy élete legforróbb vágya ez. Megegyeznek, Magyar Balázs felveszi dandárjába s alkalomadtával bemutatja Mátyás király előtt. A királynak megtetszik az ifju, biztatja, hogy tüntesse ki vitézségét, s aztán majd lesz reá gondja.

Kinizsy hiven teljesíté a király parancsát, rettentetlen bátorsággal küzdött több csatában. Mindig Magyar Balázs oldala mellett harczolt, részese volt jóltevője diadalainak; Balázs ur annyira becsülte a hős ifjút, hogy hozzáadta feleségül a leányát.

Később Mátyás király a legnagyobb kitüntetésekkel halmozta el Kinizsyt, aki folytonosan, minden ütközet alkalmával újabb jelét adta vitézségének, királya iránti hűségének s hazaszeretetének; nemsokára a legfőbb méltóságok egyikét nyerte el, temesi bánná nevezte ki Mátyás.

Kinizsy Pál gyors emelkedését nemcsak hatalmas testi erejének köszönheté, hanem kitartó szorgalmának s szellemi tehetségeinek is. Buzgalommal képezte, mivelte magát, úgy, hogy csakhamar a király tanácsosai között látjuk őt. Fel van róla jegyezve, hogy az 1477-ik esztendőben, mikor Mátyás király nagy tanácskozásra gyűjté az ország főrendeit, hogy határozzák el, vajjon megkezdessék-e a háboru Fridrik császár ellen, a ki megsértette az országot, megszegte a békét, vagy eltűretvén a sérelem, a nemzet inkább a török ellen fordítsa erejét? Jelen volt a gyűlésen a hatalmas Báthory István is, és ő azt mondta, hogy az ország most inkább türje Fridrik sértegetéseit, s menjen a török ellen. Szavait helyeselték az egyházi főméltóságok, kik abban az időben nagy mértékben befolytak a háboruk eldöntésének kérdésébe. De felállott hős Kinizsy Pál, s tényes szónoklatot tartott annak bebizonyítására, mennyire szükséges a megsértett nemzeti becsületért kardot fogni, a sértegető császárt megfenyíteni. A haza becsülete mindennél elébbvaló, s bármily áldozatok árán elégtételt kell venni az elbizakodott császártól. E lelkes beszédre a főurak, főpapok, meghajoltak, s ki lón mondva a hadizenet. A háboru megkezdett, s fényes diadalt szerzett Mátyásnak.

Győrótt gyűltek össze a királyi hadak, ott volt Kinizsy is, aztán gyorsan Bécs alá vonultak, s körülvéve a büszke várost, ostrom alá fogták. Fridrik látván Bécs elvesztét, s tartományai pusztulását, megadta magát, békéért könyörgött.

Kinizsynek legnagyobb, legfényesebb diadala volt a kenyérmezői ütközet. Mátyás már ekkor hadvezéri tisztre emelte a hőst, s megbizta Báthory Istvánnal együtt, hogy védjék meg Erdélyt, hova a hűtelen oláh vajda, egyesülve tizenkét pasa vezérlete alatt álló nagy török sereggel, betört, s kegyetlenül

KINIZSY PÁL.

dúlt. Az ellenség feltartóztatás nélkül pusztított, s temérdek fogolylyal és zsákmánnyal, már elvonulni készül, midőn Báthory a Kenyérmezőn utjokat állja. Vitéz seregével harcot kezd, de a tulnyomó erő előtt fenn nem tarthatja magát. Maga hős Báthory is már hat sebből vérzik, serege ellankad, a szerencsétlenség már-már bekövetkezik, midőn megérkezik segélycsapatával Kinizsy Pál. Mindkét kezében kardot villogtatva, mint öldöklő daemon ront az ellenségnek s két erős kardjával zuzza, aprítja a megrémült ozmánokat. Bömbölő harsány hangon Báthory nevét kiáltozza, s úgy tör utat az ellenség tömegén át. Árként sepi el az ellent, s elérkezik a szorongatott Báthoryhoz.

Kimentí, megszabadítja Kinizsy bajnoktársát s aztán neki fordul az ellenségnek, minden oldalról vágja, pusztítja azt. Körülte hull az ozmán nép, mint kasza előtt a gabona. Egy darabig helyt áll az ellenség, de aztán futásnak ered. Fut, rohan aki menekülhet, de az a fele résznek sem sikerül.

Harminczezer ozmán borította a csatatért, kiomlott véreiktől a Maros vize mértföldekre veres lett.

A kifáradt magyar sereg a csatasíkon töltötte az éjet. Nagy lakomát csaptak, az elesett törökök testeiből raktak asztalokat. A lakoma hevében tánczra kerekedtek vitézeink. Tánczra szottyant kedve Kinizsynek is. Felkapott fogaival egy török holttestet s úgy tombolt örömeiben.

Meghalt a nagy király, utána szomorú korszak következett. Fénynek, dicsőségnek vége lett. A kard nem aratott több babért.

II. Ulászló alatt néhányszor látjuk még diadalmas csatában Kinizsy Pált, s aztán egy szomorn kötelesség teljesítésében mutatta ki hadvezéri ügyességét. Szétverte a Mátyás által alapított fekete sereget, mely lázadással szennyezte be régi hírnevét.

Kinizsy ezután országbiró lett.

Utolsó hadjárata volt 1493-ban, a Szerbországba intézett betörés, melyet Drágfi erdélyi vajdával vitt keresztül.

Késő vénséget ért meg a nagy hős, de élete utolsó ideje szomorú kinlódás volt. Szélhűdés érte, tagjai megbénultak, s a szenvedésekben meg is némult. Meghalt 1493. nov. 13-án.

H. LAJOS.

1516—1526.

A HUNYADYAK dicsőséges korszaka után, szomorú idők következtek a szegény hazára. Hunyady Mátyást a szánandó Ulászló váltotta fel a trónon; erélytelen, gyáva kormányzásával nyomort, szerencsétlenséget árasztott az országra. Utána fia Lajos, a tíz éves gyermek következett. Gyámja Brandenburgi György volt, ki ismételte azt a veszedelmes játékot, mit rendszerint el szoktak követni a lelketlen gyámok a gondviselésükre bízott gyermek-királyokkal. Szándékosan elhanyagolják a nevelést és törekednek semmivel sem gondoló báb-királyt nevelni, hogy ők annál szabadabban gazdálkodhassanak.

Brandenburgi György is ily gonosz célzattól a gyermek Lajost folytonos játékkal, könnyelmű multságokkal foglalta el. És célzt ért.

Lajos, gyermekora daczára csakhamar kedélytelenné, minden komoly dolog iránt fogékonytalanná lett. Irtózott a munkától, boszantotta, ha országos ügyekkel kellett foglalkoznia. Elképzelhetni, milyen élet folyhatott ily körülmények között a királyi udvarban. A dicső napok után megvesztegetett pulya korszak... Hazaszeretet, közügyek iránti lelkesedés kihalóban... Ezer szerencse, hogy a töröknek épen akkor Ázsiában s Egyiptomban volt baja, mert ha nagy erővel tör az országra, végkép megsemmisítheti azt. De ami késett, el nem maradt. Néhány év múlva jött a mohácsi vész... Addig is azonban Sabácz vára és Nándorfehérvár eleste valának az előposták a bekövetkezendő végveszedelemről!

A harcias szellemű Szulejman szultán, a miatti haragjában, hogy a II. Lajos király udvarához küldött követét letartóztatták, 200 ezer főnyi sereggel tört az országra. Hadának felét Nándorfehérvárra küldte, másik felét Sabácznak vezette. Jellemzi az akkori romlott korszakot azon egyetlen tény is, hogy a fenyegetett várak kapitányai a veszély közeledtekor Budára mentek, hogy személyesen sürgessék régen elmaradt fizetéseiket. Azalatt a török ostrom alá fogta az uratlan várakat. Sabáczt hősileg

védte Logody várnagy. Megesküdteté az őrséget: inkább meghalnak, mintsem hogy a várat feladják. Esküjüket megtartották, mindnyájan a vár-udvaron hulltak el. Ekkor Szulejman egész hadát Nádorfehérvárra vezette, és elesett e hatalmas védbástya is, miután husz erős rohamot dicsően kiállott.

E kettős csapás rémületbe ejtette az egész országot. Az urak készséggel ajánltak meg mindent. A várak jobb karba helyezésére újabb adókat szavaztak meg, és saját erszényüket is megnyitni ígérték. Ez azonban nem történt meg, de sőt a megszavazott adók sem folytak be, a derék urak megvesztegették az adószedőket, s a kilátásba helyezett százezrek helyett, alig gyűlt be 46 ezer forint az ország kincstárába.

A szerencsétlen király oly szegénységre jutott, hogy kénytelen volt családi ezüstneműit zálogba adni, hogy a saját asztalának ellátására szükséges pénz előkerüljön.

Ebből a csunya korszakból két nagy diadalt mégis jegyezhetett fel a történelem. A vitéz Tomory Pál, kalocsai érsek, nagy csatát nyert 1523-ban a Szerémségben 15 ezernyi betörő török seregen. Megsemmisítette az egész táborát, hírmondó is alig maradt belőle. Frangepán Kristóf pedig Boszniában Jajczánál győzött 20 ezer török hadon, Csodálatos! E fényes győzelmek nemhogy lelkesedést ébresztettek volna a nemzetben, hanem ellenkezőleg alkalmat adtak a hanyagság, a gondatlanság még erősebb felburjánzására. Az urak könnyen vették a dolgot. Mintha a két győzelem után most már tartani se kellene többé a töröktől, elkezdtek egymással civakodni. Országgyűlés nyakrafőre tartatott ugyan, de ott éktelen veszekedésnél s egymás szidalmazásánál, vádolásánál egyebet nem tettek.

Mig az urak egymással s a királylyal civódtak, azalatt a török óriási előkészületet tett az ország megtámadására. Hir jött, hogy Szulejman szultán minden eddiginél nagyobb erővel készül betörni. Tüstént elhatározták a rendek, hogy az egész haza fegyvert fogjon, minden telektől fél arany forint adó szedessék. De mint ez időben mindig, úgy ezuttal is jámbor óhajlás maradt a határozat. Az országban semmi készüllet nem történt a török had fogadására. Az utolsó perczben tettek némi komolyabb intézkedést, de mikor szétnéztek magok körül, hogy ki lenne alkalmas a török elleni hadsereg fővezérére, nem találtak arra-

II. LAJOS.

való embert. Harcztól, vitézi munkától végkép elszoktak az urak, hadvezér nem volt az országban. Se pénz, se katona, se vezér: ugyan hogy állhatsz meg szegény magyar király, Szulejman szultán harczedzett rettentő serege előtt? . . .

Amint jött a hír a török közeledése felől, akkor végre elkezdtek kapkodni, katonát szedni, adót behajtani. De a közerkölcsök alásülyedésének eme rut korában, nem ment egyik sem. A körülhordozott véres kard nem lelkesített senkit, pénz meg teljességgel nem folyt be, s a nagy háboru előtt két hónappal, még junius elején is Budavár védelmére egyetlen ágyut sem bírtak szerezni, s az ország kincstárában nem volt annyi pénz, hogy a futárok díját kifizethették volna. A kormánytanács naponként gyűlésezett, de csak vitatkozásokkal töltötték az időt.

Hát a király mit csinált?

Azt a mit azelőtt: mulatozott, versenyfutásokat rendezett, s mint fel van róla jegyezve, e válságos, szörnyü napokban is délig aludt. És ha valamikor elment az országtanácsba, egykedvüen hallgatta meg a jelentéseket, nem érdekelte semmi.

1526 július 2-án Szulejman Nádorfehérvárhoz érkezett 200 ezret meghaladó roppant seregével. Tomory érsek ment elibe a Dunán negyven hajófélével, de csakhamar visszavonult, mert a török 800 naszádja borította el az Al-Dunát. Tomory visszatértekor javasolta Lajos királynak, hogy meg ne mérkőzzön Szulejmannal, vásároljon tőle békét bármily áron. De a könnyelmü király nem hajlott az okos beszédre.

A mohacsi vész szörnyü bünhödése volt a nemzetnek. Bünhödött hazafiatlanságaért, erkölcsi alásülyedéseért, könnyelmüségéért. A büntetés nagy, rettenetes volt, majd beleveszett az ország. . . De a gondviselés nem engedte meghalni a hazát.

A csapás 1526. augusztus hó 29-én következett be. Voltak jó hazafiak, kik az ütközet előtti napokban is javasolák a visszavonulást. A kémek hírül hozták, hogy a török sereget háromszázezer főre lehet tenni, s a csapatokat 300 ágyu védi, míg a magyar sereg legnagyobb számítással is alig rug 27—28 ezer főre s mindössze 50 ágyuval rendelkezik. Mindezek ellenében azt vetették a harczvagyó urak és Tomory érsek, kit szavazattöbbséggel a sereg fővezérévé választottak volt, hogy a török sereg bár roppant nagy, de nincs jól felszerelve, mindössze 70 ezer

ember van ellátva fegyverekkel, s az ágyukat nagyobbára keresztények, olaszok, németek kezelik, kik a harcz hevében valószínűleg a török ellen fordulnak. Ily okoskodásokkal sürgették a királyt a csata megkezdésére. Zápolya János izente, hogy nagyszámú segélycsapatával utban van Erdély felől, kérette, hogy várják be megérkeztét; Batthyány Ferencz is közeledett a tótországi haddal. De a hevesvérű, harczvagyó urak nem látták szükségesnek a segélycsapatok bevárását, és a harcz felvételét követelték. Augusztus 29-én délután három órakor összecsapott a két sereg. Oroszláni harcz felődött ki. A török legjobb harczosait küldé előre, de a magyar csapatok diadalmasan visszaverték a támadást. Tomory ügyesen vezeti a harczot, s az első összeütközésnél megfutamtja Ibrahim nagyvezir csapatát. A pillanatnyi győzelem feltűzeli ja mieinket, nagy hévvel úzik az ellent, a török seregben utat vágnak, s mélyen benyomulnak. Némelyek már a szultán testőrségeig hatolnak. De e perczben megszólalnak a törökök ágyui. A csapás borzasztó, halomra hullanak előre törő harczosaink. Aztán a törökök újra támadnak, a megzavart magyar csatarend nem bir ellentállni, egyik szárnyát két tűz közé fogják, s aztán az egész sereg összezavarodik, a csatarend felbomlik, s másfél órai rémséges harcz után meg volt semmisítve a magyar sereg, melynek egy töredéke menekülés közben a tábor mellett elterülő mocsárba fult. Estefelé esni kezdett, majd zápokként ömlött, s ez nehezítette a menekülést. 7 főpap, huszonnyolcz zászlós ur, ötszáz főnemes s huszezer vitéz lelte halálát a mohácsi sikon. A király elmenekült; de a mint a kiáradt Cseleptakon átugratni akarna, lova visszacsuszik, s ló és lovag a mocsáros vízbe ful. A szerencsétlen király holttestét csak későbbi időben találták fel. A diadalmas török sereg több napi pihenő után, megindult Buda felé, utjában mindenütt égetett, pusztított, s ezrével ölette le a foglyokat. Október 12-én végre kivonult Szulejman szultán a szerencsétlen országból, másfél hónapig tartó hadjáratával kétszázezer lélekkel fogyasztotta meg az országot.

ZÁPOLYA JÁNOS.

1526—1540.

MOHÁCS a legnagyobb forduló pontot képezi Magyarország történetében. Voltak ugyan már azelőtt szerencsetlenebb napjai is az országnak. A tatárjárás például százszor rémesebb csapás volt. De a nemzet, akkor is, máskor is könnyedén kilátozott a bajból, mert nemzeti királya volt, aki szívvvel lélekkel a haza javát akarta, s ha huzavona, elégtelenség volt is király és nemzet közt, a nagy veszélykor elnémult a viszály, mind a két fél egy szívvvel lélekkel a közveszély elhárítására törekedett, a haza felvirágoztatásán munkált. De a mohácsi vésszel elvesztette a nemzet önállóságát. Megszűnt a haza sorsát függetlenül intéző, hatalmának érvényt szerezni bíró ország lenni. Idegen nemzetiségű királyi család szerezte meg szt. István koronáját, s a király és nemzet érdeke nem valának többé azonosok. A török attól kezdve másfél száz esztendeig dulta hazánkat, a hon egy része örökös harcban állt a királylyal.

A mohácsi csata után a szerencsétlenül elveszet II. Lajos király fiatal özvegye, Mária királyné országgyűlést hirdetett Komáromba, november 25-ikére, oly czélból, hogy ott királylyá választassa testvérbátyját Ferdinántot, kinek már II. Ulászló király biztosította volt a magyar koronát az esetre, ha Lajos fiörökös nélkül halna meg. Ferdinánd ugyanis II. Ulászló leányát Annát, feleségül vette, s ekkor ígérte meg Ulászló, hogy a korona Anna leánya révén a Ferdinándé lesz, ha Lajos magtalanul halna el. Így jutott a Habsburg család a magyar koronához.

Zápolya János erdélyi vajda, értesülvén Mária királyné szándékáról, nem késett ő is kinyujtani kezét a magyar koronáért, melyre a mióta leverte volt II. Ulászló alatt a Dózsa-fele paraszt-lázadást, igényt tarthatni vél. Mellette vannak számosan; a nemzet önállósága iránt feltékeny urak, bárkit inkább szivesen látnának a trónon mint idegent. Zápolya husz nappal előbb mint Mária, november 5-ikére, szintén országgyűlést hirdet Fehérvárra. Megjelennek hivei s a környékbeli nemesek nagy számmal, egy akarattal királylyá választják, s nov. 11-én ünnepé-

ZÁPOLYA JÁNOS.

lyes szertartások között, a törvényes formák megtartása mellett, a könnyedén kézrekerített szent koronával megkoronázzák; másnap befejeztetik az országgyűlés s János király tényleg megkezdik az uralkodást, követeket küld a külföldi uralkodókhoz s intézkedik több országos dologban. Elérkezett nov. 25-ke. Az özvegy királyné által e napra Komáromba összehívott urak szintén királyválasztó országgyűlést tartanak, később Pozsonyba tétetik át a gyűlés s ott dec. 16-án Ferdinánd királyllyá választatik.

Két király volt tehát az országnak, mindkettő arra törekedett, hogy a nemzet többségét maga részére nyerje, s külföldi uralkodók pártfogását megszerezze.

Zápolya János szerencse-csillaga csakhamar aláhanyatlott, Ferdinánd fegyvert fogott ellene, hadaival elfoglalta azon pontokat, melyeken előbb János fészkelte be magát. Hatalmába kerítette Budát is és megverte a vajda seregét Tokajnál. Ehhez járult még az is, hogy Jánost számos párthive elhagyta, úgy, hogy ő nem látott más módot hatalma biztosítására, mint a haza legfőbb ellenségének, a töröknek karjaiba vetni magát. Hiu és nagyravágyó vala. Legfőbb volt előtte a saját személye, a haza jövőjével nem gondolt. Követet küldött ki Konstantinápolyba, ahol akkor egy hatalmas ember, Gritti nagy szerepet vitt a szultán udvarában. Zápolya követe Gritti kegyét megnyervén, ennek közbenjárásával Szulejman pártfogását is megszerezte. A szultán megígérte, hogy oltalmába veszi Zápolyát, s minden hatalmával megvédi, visszahelyezi a trónba. Szulejman ez ígértét beváltandó, 1520. Május 10-én kétszázezret meghaladó iszonyu sereggel indult Magyarországra, hová midőn ellenállás nélkül megérkezett, ismét Mohácsnál ütött tábor, itt fogadta Zápolya Jánost, kit nagy kitüntetésekkel halmozott el, s pártfogásáról biztosította. Ennek után megindult a nagy török sereg, bevette Budavárt, elfoglalta Visegrádot a koronával s aztán ment fel Bécsig, hol azonban nem boldogult s visszafordulva 50,000 magyar fogolylyal takarodott ki az országból; elébb azonban Szulejman szultán átadta a koronát Zápolyának, néhány ezer főnyi török csapatot is hagyván mellette.

A törökök elvonulása után Ferdinánd folytatta János elleni harczát, miért is az megint a törökhöz fordult s ettől kezdve folyvást jöttek-mentek a török csapatok, iszonyu pusztitást okoz-

ván az ország alsó részének. Zápolya később Grittit, az alattomos, gonosz cselszövőt tette kormányzóvá, s ez által csak nevelte a szerencsétlenséget, miből az országnak ugyis bőven kijutott.

Az 1532-ik évben Szulejman szultán megint 200 ezer főnyi sereget vezetett ránk, s főcélja volt Bécszet elfoglalni. El is ment, de ott csatába sem bocsátkozva visszatért 30,000 fogolylyal.

A két ellenkirály között végre egyesség jött létre; mit a nemzet örömmel fogadott. Kölcsönösen elismerték egymást királynak. Zápolyaé egész Erdély- és Magyarországból jó darab; ha meghal, a korona Ferdinándra száll. A törökök e békekötést nem nézhették jó szemmel, Zápolya neszét vette, hogy a szultán haragszik, jónak látta gazdag ajándék-küldés által kiengesztelni. Az ajándék előteremtése végett sulyos adót vet Erdélyre, miért is a nép fellázad. János a lázadás elnyomására siet, de mielőtt célját érhetné, meghal 1540. tavaszán. Halála előtt megfogadtatta hiveivel, hogy kis fia Zsigmond érdekében mindent elkövessenek, részére a trónt megszerezni törekedjenek, s addig is özvegyét, Izabella lengyel királyi nőt a trónon fenntartsák.

I. FERDINÁND.

1526—1564.

MENYASSZONYI hozományt kapott I. Ferdinánd Magyarországbán. II. Ulászló ígérte oda Anna leányával. Ferdinánd eljött, hogy a felesége jegypénzét átvegye. Nem ment könnyen a dolog, a rendek azt mondták, Árpád és Szent István birodalmát nem lehet menyasszonyi hozományul idegen embereknek elajándékozni. De akadtak elegenden olyanok is, akik belenyugodtak a dolgok új folyamába, mivelhogy így hivatalt, pénzt reméltek, amit bőséggel is ígértek Ferdinánd megbizottai. Sőt fájdalom, nagy számmal voltak olyanok is, akik áruba vetették hazafiságukat, a mellé álltak, aki többet ígért. Előbb Zápolyát pártolták, de aztán Ferdinándhoz szegődtek, mivelhogy itt többet reméltek. Ilyen világ volt a mohácsi szerencsétlenség után.

Hosszas küzdelmek között végre mégis csak megkapta Ferdinánd a felesége hozományát, szép Magyarországot. Azóta mai

napig az ő családjából származó uralkodók birják hazánkat. — Már a rendek egy töredéke megválasztotta volt királynak Zápolya Jánost, mikor husz nappal később a Mária özvegy királyné által egybehivatott országgyűlésen, 1526. decz. 16-án, Ferdinánd szintén királyvá választatott.

Midőn ekként mind a két király formaszerinti megválasztása tényé vált, megkezdődött az országban az iszonyu zavar, és az embervásár. Ferdinánd egymásután édesgette magához a Zápolya párthiveit, úgy hogy a trónkövetelő vajda rövid idő alatt igen megfogyni érzé táborát. Erdélybe vonul, s követeket küld Konstantinápolyba. Szulejman szultán barátságába fogadja, megindítja Magyarország ellen a hadjáratok egész sorát, melynek célja volt János király trónjának biztosítása, de a mellett az ország megtörése, leigázása, úgy hogy sokszor maga János is borzadva kiáltott fel: Isten őrizzen az ilyen baráttól! s jobb óráiban hajlandóságot érzett a Ferdinánddal való békekötésre. De egyet nem tudott egyik sem feláldozni: a saját nagyravagyását. Uralkodni akart mindkettő az egész ország felett. Ebből támadt aztán az a nagy nemzeti szerencsétlenség, melynek utókövetkezményeit még most is érezzük.

A pusztító török hadjáratok alatt támadtak lelkes honfiak, kik csodás erélylyel, vakmerő küzdelemmel, egy perczre feltartóztatták az ozmán áramlatot. De hősi halálokkal alig használtak valamit a honnak. Ily nagy hős volt Jurisics Miklós. Kőszegnél csekély számú várőrségével megállította Szulejman szultánt, ki épen akkor azon határozott szándékkal indította utnak kétszáz-ezernyi nagy hadseregét, hogy meg sem áll Bécsig, megostromolja a hatalmas német várost. A büszke tervből nem lett semmi, a rettenthetlennek híresztelt nagy sereget Jurisics hétszáz főnyi parányi várőrséggel feltartóztatja; harcot fogad el a tengernyi haddal és védi az omlatag várfalakat. A török nem bír vele, megszágyenyülve távozik s nincs kedve Bécsot ostromolni. Szégyenszemre visszafordul s úgy áll boszut, hogy harmincezer magyar foglyot hurczol el zsákmányul.

Ferdinánd sem szép szóval, sem fegyverrel nem boldogult János királylyal. Egyikőjük sem engedte a maga jussát. Egyszerre aztán csatlakozott hozzájuk egy harmadik ur is: a gonosz lelkű Gritti, ki nem kevesebbet akart, mint mindkettőjüket le-

I. FERDINÁND.

buktatni a trónról s helyettük egyedül uralkodni. De ő bukott el, az erdélyiek elfogták, lefejeztették.

Gritti megöletésével nagyot változott a helyzet. Zápolya félt, hogy a török neheztelni fog rá, tehát engedékenyebbnek mutatkozott Ferdinánddal szemben. Létrejött az oly sokak által óhajtott béke, mire aztán nemsokára meghalt Zápolya.

Ferdinánd mindent elkövetett, hogy magát trónjában megszilárdítsa. Zápolya özvegyével egyezkedett, a törököknek 30 ezer arany évi adót ígért, ha békében hagyják. De az ország nem élvezhetett nyugalmat. Zápolyának maradt egy fia, Zsigmond, most ez állott elő trónkövetelőként. — Voltak hatalmas gyámjai, akik dolgoztak érdekében. Különösen egy papi rendből való rendkívüli erélyű férfiú, Utjesenich, vagy Martunizi György, ki a legalsóbb osztályból emelkedett fel oly nagy polczra. Mátyás király fiának, Korvin Jánosnak volt cselédje, aztán egy zárdába került kályhatűtőnek, kiszolgálónak; csakhamar szerzetes lesz, később mind feljebb halad az emelkedés lépcsőjén. Mint János Zsigmond gyámja, fegyverrel kezében csodás erélylyel harcol Erdélyben, aztán intézi védencze dolgát a törökkel szemben. Szulejman megint az országban van; oda ajándékozza a magyar trónt János Zsigmondnak, beveszi Budavárt. Ferdinánd most százezer arany évi adót ígér a szultánnak, ha békét köt s kivonja hadait. De Szulejman visszautasít minden békeajánlatot.

A jobb hazafiakat mélyen elszomorította a hon szánandó helyzete, főként az, hogy az ország fővárosa a török kezében van. Országgyűlésre jöttek össze, s bármily áldozatra készeknek nyilatkoztak. Külföldről is érkezett 40 ezer főnyi segélycsapat, evvel, s a szintén ennyi magyar sereggel megkezdeté Ferdinánd a főváros visszavételére tervezett ostromot. De a roszt vezénylet miatt nem lehetett célzt érni, a dolog vége az, hogy Szulejman szultán ismét hadjáratot vezet az ország ellen, Siklóst, Pécsét feldulja, aztán nagyszerű bevonulást tart Budavárba, majd Esztergom, Tata, Sz.-Fejérvár ellen vezet sereget, s rémes dúlás után vonul ki a szerencsétlen országból, melyet már ekkor a csaknem minden ponton hátrahagyott török csapatok csaknem végpusztulásra juttattak. A török által elfoglalt területeken török módra rendezték be az igazságszolgáltatást, a helységekben török bírókat tettek.

Az 1547-ik évben végre sikerült Ferdinándnak öt évi békekötést nyerni Szulejman szultántól. A békét nem sokáig élvezhette az ország. Új vihar tört ki Erdélyben, melyet hosszas alkudozások után János Zsigmond hajlandó volt átadni Ferdinándnak, s megegyezés történt köztük. De a török nesztét vette a dolognak, hadsereget küld Erdélybe. Utjesenich azonban utját állja s nagy diadalokat nyer a török seregen. Szulejman felbőszül a kapott vereségek felett, pusztító hadakat küld az országra.

Ez időben vívattak azok a csodás harcok, melyek arany betűkkel vannak felírva történetkönyveinkben. 1552-ben Achmed pasa százezer főnyi sereggel támadta meg Temesvárt. Losonczy István 2500 főnyi őrségével védi magát, a török minden ostromot elveszit. Már-már elvonulni készül, midőn Losonczyt kényszerítik az őrségében levő spanyol és német származású katonák, hogy szabad elvonulás feltétele mellett adja fel a várat. Losonczy a saját emberei kényszerítésére enged. A törökök aztán a kivonuló várőrséget egytől egyig kardélre hányták.

Nagyszerű volt a drégelyi hős harcza is. A törökök másik tömege északnak kerülve, Drégelyt fogta ostrom alá. Szondy György védi a várat maroknyi őrséggel. Az ellen mindent ígér, ha feladja a várat, melyet már ugysem lehet soká védeni, Szondy visszautasít minden ajánlatot, hanem mikor már látja, hogy csakugyan védhetetlen a vár, két kedvencz apródját kiküldi Ali pasához, kéretvén, hogy fogadná magához a két kis apródot, nevelje vitézségre, őt pedig majd az ostrom után temettesse el tisztességesen. Ekkor a várudvaron egybehalmoztatja minden vagyonát, s felgyújtja azt. Aztán kirohan őrségével. És elvéreznek mind dicsően, hősi halállal. A lovagias pasa a várral szemközt álló dombon temettette el a hős Szondyt, sirjára lobogót tüzetett.

Mi szép, mi nagyszerű, mi költői vitéz Szondy György élete! De bezzeg a környék urai nem vettek példát tőle, a török ellenállás nélkül foglalta el a várakat. Hanem egy helyen, Egernél mégis megakasztották diadal-hadjáratát.

Dobó István, a csodás erélyű hős vezér, megvédte Eger várát. Az óriási török sereg egy egész hónapig ostromolta a sánczokat, de a hős egri nép bámulatraméltó elszántsággal, törhetlen bátorsággal védte magát. Végre is, annyi sikertelen ostrom után megszegeyenülve távozott a török.

1562-ben Ferdinánd újabb békealkudozásokat kezdett Szulejman szultánnal. És most végre hosszabb időre, nyolcz évre sikerült is megkötni a régen óhajtott békét. De alig tartott az két évig. Ez az idő azonban épen jó volt arra, hogy Ferdinánd János Zsigmonddal is végképen rendezze a dolgokat, és hogy az oly nagy küzdelmek, erőfeszítések aran szerzett magyar trónt fíának, Miksának biztosítsa. Ez nem ment könnyen, mert a magyarok szívósan ragaszkodtak azon jogukhoz, hogy a királyt országgyűlésen, szabadon válaszsák. De végre az urak mégis engedtek, Miksa 1563-ban a magyar szent koronával megkoronáztatott.

János Zsigmondal nem lehetett végleges egyességet kötni. Addig huzódott halasztódott a dolog, míg Ferdinándot munkás élete közepett, 61 éves korában meglepte a halál. Halála hírére Szulejman szultán ily szókat mondott: Benne valóban igazságos, becsületes fejedelmet vesztek el népei.

Ferdinánd uralkodása alatt hatolt be és terjedt el hazánkban a reformáció. Az új vallásnak számos követője akadt, a nép tömegesen karolta fel. Később aztán megtörtént a visszahatás: vallásháboruk, üldözések következtek be, s így a nemzetnek a török dúlása, s az osztrák uralkodó ház elleni küzdelem mellett, még ezt a harmadik harczot is fel kellett vennie.

JÁNOS ZSIGMOND.

ZÁPOLYA János hült tetemeit Erdélyből Székesfejérvára vitték párhivei, s ott nagy pompával eltemették, ez által is jelezni akarván, hogy Zápolya hamvait a magyar királyok koporsója mellett illeti meg a hely. A temetés után a Rákosmezőn gyűltek össze, oda vitették a kis Zsigmondot is, ki alig néhány nappal született atyja halála előtt. És a csecsemőt kiáltották Magyarország királyának, hűséget fogadtak neki, s elrendelték, hogy míg felnőtt, édesanyja, Izabella özvegy királyné kormányozza az országot, a kincstartó, mint legfőbb miniszter Utjesenich Martunuzi György legyen.

Szulejman szultán követet küldött Budára; a követ megjelent Izabella anya-királyné előtt, és kezeit a gyermek Zsigmondra téve megesküdött, hogy az és nem más leendő Magyarországnak királya. Majd a szultántól levél érkezett Izabellához, melyben Zsigmondot az ország törvényes királyának ismeri, s a hatalom jelvénye gyanánt aranyos biborköntöst, kardot s buzogányt küldött a kis királyfinak. Ferdinánd királynak pedig meghagyta, hogy engedje békében kormányozni Izabellát, vég-

JÁNOS-ZSIGMOND.

kép mondjon le a trónról, mert ellenkezőleg újra hadat vezet az országba.

A vitéz szultán utóbbi ígérését fél év múlva beváltotta. Nagy sereg élén megjelent Buda alatt. Izabella a körülte levő urakat leküldte a szultánhoz, hogy üdvözöljék. A szultán kegyesen fogadta az üdvözlést, s izente, hogy Izabella küldené el hozzá a kis Zsigmondot, hogy láthassa. Az alig egy éves kis királyfit aranyos kocsiban vitték a szultán elé, ki nagy pompával fiává fogadta, s újra is ígérte, hogy az ország trónjára segíti, s ha felnő, Budavárát, melyet most elfoglal és megszáll, visszaadja neki. Ezt az utóbbi ígérést azonban nem teljesítette a szultán. Budavár attól fogva hosszú időközön keresztül a török uralom alatt nyögött.

Zsigmonddal ezután Erdélybe vonul édes anyja, majd hosszabb alkudozások után egyességre lép Ferdinánddal, átadják neki Erdélyt, lemondanak a koronáról, elhúzódnak Lembergbe. E közben a gyermek ifjává fejlődik, a dolgok is átalakulnak, Utjesenich meghal, más emberek állanak az ügyek élére. Zsigmond ismét elfoglalja az erdélyi fejedelmi méltóságot, a török segíti, később maga Ferdinánd is elismeri Erdély feletti uralmát. Anyjának időközben történt halála folytán, János teljesen átveszi Erdély kormányát, s mint erélyes, tettre kész ifjú serényen, nagy buzgósággal vezeti az ügyeket. Alkudozik Ferdinánddal, majd fegyverbe öltözötten küzd serege élén, melyet a Ferdinánd-párti urak megfélekezésre vezet. A lázongó székelyekkel is harcra kerül a sor. Mindenfelől háborúk szorongatják. A bajok elmúltával újra egyezkedni látjuk Ferdinánddal. De az öreg király keményen tartja magát, azt sem akarja megadni, mit már előbb ígért. E miatt az alkudozások függőben maradtak. Közbejött Ferdinánd halála. János fejedelem Miksa király alatt is folytatta eddigi szerepét, a török támogatása mellett tartotta fent uralmát Erdélyben s a Tisza környékén.

1566-ban Szulejman szultán újból nagy sereget vezetett szegény hazánkra. Ez volt az utolsó hadjárata, mert a szigetvári ostromnál meghalt. A bú és harag ölte meg, hogy hős Zrinyi Miklós maroknyi seregén nem diadalmaskodhatik.

A hadjárat kezdetén, mikor Zimony alá érkezett Szulejman, magához rendelte János Zsigmondot, ki háromszor térdelt le előtte. A vén szultán megcsókolta az ifjú fejedelmet, megígérte, hogy folyvást védeni fogja. A szép ígérést nem sok hasznát vette János Zsigmond. Mértéktelen életnek, kicsapongásnak adta magát, nehéz betegség fogta el, s négy év múlva 1571-ben kinzó betegségben elhunyt. Benne kihalt a Zápolya-nemzetség.

FRÁTER GYÖRGY.

Szegény horvát szülőktől származott, atyja Mátyás király fiának, Korvin Jánosnak hadában szolgált, s őt mint nyolcz éves szegény gyermeket, szintén a herczeg szolgálatába adták, Korvin Hunyady várába küldte, s ott nőtt fel egyszerű szolgai minőségben, később katona lett, de ezt megunva, zárdába vonult, s remetei életet élt. Egy táborozás alkalmával ismerkedett meg vele János király s csahhamar átlátta, hogy az egyszerű szerzetesben nem mindennapi tehetség lakik. Magas állást ígért neki az esetre, ha országát visszanyerheti.

Az ifju szerzetesben fellobbant a nagyravágyás tüze, hűséget esküdött az üldözött királynak, s attól kezdve élte végső perczéig, a Zápolya-család szolgálatában látjuk. Kezdetben mint lelkesítő szónok járta be a bujdosó János király elcsüggedt hieit, aztán mikor tette került a dolog, tudta Utjesenich, vagy szerzetesi nevén Fráter György, a kardot is forgatni, s mikor ravaszkodni kellett a török pasákkal vagy Ferdinánd minisztereivel, ahhoz is derekasan értett, az ő eszén tul nem járhatott senki. Páratlan az a leleményesség, ügyes furfang, melylyel képes volt egyszerre három urat is szolgálni. János királyt, később özvegyét, Izabella királynét benső ragaszkodással támogatta, de csak addig, amig azt a haza veszélye nélkül tehetette. Mert legfőbb érdeme Utjesenichnek, hogy mindenkor a haza sorsa lebegett szeme előtt. Az országot nagynak, hatalmasnak és függetlennek akarta látni. Szövetkezett a törökkel, hogy Ferdinándot megtörhesse, uralmát meggyöngítse, a magyar trónt magyar uralkodó számára biztosítsa. De ha a török hatalmát az országban erősödni látta, titkon ellene dolgozott.

E furfangos politikát nem lehetett a végtelenig folytatni, torkára forrott az neki is. Ellensége lett mindenki, gyűlölte a török, az osztrák s maga Izabella is. És nem csak gyűlölték, hanem egyesén életére is törtek. Szulejman szultán megparancsolta, hogy élve vagy halva elébe vigyék. Fráter György vitézebb, ügyesebb volt a szultán pasáinál. Hanem Ferdinánd célját érte. Castaldó nevű tábornokát küldte ki, hogy intézze a

FRÁTER GYÖRGY.

János király özvegyével, Izabellával, a békeszerződés ügyeit. Ez a Castaldó, Ferdinánd király biztosa és seregszereparancsnok, közelebről szemlélhette Fráter Györgynek, ekkor már esztergomi érseknek és bibornoknak bámulatos erélyét, nagyszerű működését. A csodával határos az, mit Utjesevich Fráter György véghez vitt Erdélyben, midőn e tartomány három oldalról támadtatott meg. A török a Maros völgyén nyomult fel, az oláh vajda és a moldvai vajda, mint a török hű szövetségesei, az ellenkező oldalról lépték át a határt. Fráter György éppen akkor egészen szétbocsátotta seregeit, híven a tartós békében. És a rendkívüli erélyű férfi pár nap alatt ötvenezer főnyi sereget gyűjtött táborba, A sereg elére állva feltartóztatja, visszauzi a befelé nyomuló oláh vajdát, aztán hirtelen a Maros völgyébe csap, ott állítja meg a törököt, Kendy János pedig az oláh vajdát veri meg.

Igy szabadult meg Erdély az ellenségtől, így őrizhette meg függetlenségét. Ha Fráter György nincs, aligha rá nem teszi a török kezét Erdélyre is, így azonban e tartomány függetlenül, a saját nemzeti fejedelmei alatt ápolta alkotmányát még akkor is, midőn a testvérországban török és osztrák gyakorolta uralmát.

A ritka tehetségű férfiu orgyilkos tör alatt vérzett el, Ferdinánd király adta ki a jelszót Castaldó tábornokának, hogy meg kell ölni a bibornokot. A szörnyű királyi elhatározást Castaldó teljesítette, éppen akkor, mikor a bibornok szerencsésen létrehozta az egyességet Ferdinánd és Izabella között, és a magyar szent koronát Kolozsvárott átadta a királyi biztosoknak. Ekkor következett be a rémes gyilkosság. Castaldó azon véleményben volt, hogy most Fráter György őt is meg az egész császári sereget a török kezére játsza, s így a török oltalma alatt Erdély uralmát magának szerzi meg. Ezt megakadályozandók hajtották végre a bűnt Alvinczon a bibornok kastélyában, hova pihenőre mindnyájan kirándultak. 1551. dec. 17-én reggel a vendég Castaldó felbérelt orgyilkosai a bibornok hálószobájába törtek, s a hetvenéves főpapot éppen reggeli imájának bevégzése közben megölték... A pápa meg akartaátkozni Ferdinándot az egyház főpapján elkövetett gyilkosságért, de nagy rimánkodásra elengedte a büntetést.

DOBÓ ISTVÁN

az egri hős.

SZOLNOK, várnagyának Nyáry Lőrincznek erélytelensége, meg a német, spanyol és cseh gyűlevész-nép-várórség csuf megszökése miatt, vérontás nélkül Ahmed török vezér kezeibe került. Ahmed Szolnok alól Egernek vezette százezer főnél többre rugó roppant seregét, mondván, hogy az egri várba, melyet hitvány akolnak nevezett, szándékozik besétálni s majd csak az után kezd komolyabb háborút a felvidéki magyarokkal. Hanem a büszke vezér kemény dióra talált az „egri akol“-ban.

Oláh Miklós egri püspök, Eger várának parancsnokává Dobó Istvánt s mellé Mecskey Istvánt nevezte ki. Ahogy megérkezett Szolnok alól Ahmed, legelsőben is levelet küldött Egerbe, melyben teljes elvonulási szabadságot ígér, ha feladják a várat, halállal fenyegetve az ellenállókat. Dobó vasra verette a levélhozót, s haditanácsot tartva, megesküdteté embereit, hogy inkább egytől egyig meghalnak, mintsem magokat megadják.

1552 szeptember 11-én kezdé meg ostromolni Ahmed a várat, roppant ágyuiból félmázsás golyókat dobott a várfalakra, s ez így ment tizenkét napon át. Dobónak mindössze kilencz tüzére volt s kevés nagyobb ágyuja. Nem is igen lövöldöztette az ellenséget, mert a löport kimélnie kellett. Csak hatalmas védelemre szorítkozott; a nappal lőtt réseket éjjel földdel telt kosarakkal és gerendákkal betömte.

A rettenetes tüzelés végre is nagyon meggyengítette a sánczokat. Ezt látván Ahmed, az ostrom tizenharmadik napján újra levelet küldött Dobóhoz. De a nagy hős el sem olvasta a levelet, hanem tűzbe vetette, a levél hozóját pedig vasra verette. A törökök ezen felbőszülve, újabb ágyuzást kezdtek, s aztán négy oldalról heves ostromot intéztek a vár ellen. És itt kezdődik Dobó nagyszerű védelme.

A rések felé nagy számban tóduló ozmánokat alig kétezer főnyi őrségével vitézül visszaverte. Lóháton nyargalt a veszélyes pontokra, s ahol szükséges volt ágyuztatta a falak felé tolongó ellent, majd a bástyákról égő szurkot, forró vizet zúditott az alant álló ostromlókra.

Ahmed harmadszor is levelet küldött a várba. Dobó a levelet olvasatlanul ketté szakította, felét tűzbe dobta, a másik felét a levél hozójával megetette.

Az ostrom alatt, bent a várban több szerencsétlenség történt. A vár védői között összeesküvést szított néhány elégedet-

DOBÓ ISTVÁN.

len nagyravágyó. Dobó idejekorán elfojtotta a lázadást. Ennél még nagyobb baj volt az, hogy az összehalmozott lópor-készlet felrobbant. Dobó nem esett kétségbe, volt kén és salétrom, csináltatott lóport. Október 12-én újabb, minden eddiginél hevesebb ostromot intézett Ahmed a vár ellen, de most is dicső győzelemmel verték azt vissza a mieink. Végre okt. 14-én minden eddiginél nagyobb új rohamot intéznek a törökök. Dobó vitézül helyt állt, lelkesít, buzdít. A csata hevében több sebből vérzik már, midőn észreveszi, hogy a legmegrongáltabb pontra veti az ellen teljes erejét. Az a maroknyi harcos, a melyik e pontot a védi, már kifáradt, ellankadt. Fris erőért küld Dobó. De míg az megérkezik, az ellen áttörhet a réseken, elfoglalhatja az egész várat. Oda áll a sebeitől vérző hős, a hol legnagyobb a veszély, buzdítja, lelkesíti a kimerült harcosokat. Előszólít minden nőt, minden leányt és gyermeket, és a harcosok újabb lelkesedés tüzétől égve küzdenek, a nők s gyermekek hatalmas köveket hengeritenek az ellenre, égő szurkot, forró vizet öntenek a réseken feltörekvő törökökre. E csodálatos és örök tiszteletre méltó hősi védelem elől hátrálni kénytelen az ozmán.

Más ponton is ily dicső győzelemmel harcoltak a mieink. Az ágyuk működtek, s ezrenként pusztították az ostromlókat. A török rémitő veszteséggel minden oldalon meghátrált, este felé már hasztalan parancsoltak a török vezérek új rohamot.

E nagyszerű harci vitézséggel Eger megmenekült. Másnap Ahmed elvonult a falak alól. A várban a belövéldözött nagyobb golyókból tizenkét ezeret szedtek össze. Ferdinánd király Dobó hősi védelmének jutalmául zászlós urrá tette, s erdélyi vajdává nevezte ki. Dobóval ezután Erdélyben találkozunk. Mint királyának hí embere védi Szamosújvárat. Majd az Izabella párti urak által elfogatik, de fogságából szökés által menekül. Miksa uralkodása alatt Dobó összeesküvésbe keveredett. János Zsigmond az elégtelen magyar urak közt lázadást szittatott. Az volt a terv, hogy Miksát kiszorítsák az országból, és János Zsigmondot kiáltsák ki uralkodónak. Az összeesküvés felfedeztetett, Dobó fogságba került. Hogy országszerte mily nagy népszerűségnek örvendett, legjobban mutatja az, hogy szabadon bocsáttatásáért 200 ezer arany roppant összeget ajánlott fel a nemesség. A király nem fogadta el, később aztán abbéli örömeiben, hogy a rendek fiát Rudolfot királynak megválasztották, megkegyelmezett Dobónak. A hős azonban nem sokáig élvezhette visszanyert szabadságát, pár hét múlva meghalt Szendrő várában 1572-ben.

M I K S A.

1364—1376.

Élete delén, harminczhét éves korába foglalta el atyja halála után a trónt s tizenegy esztendeig viselte az uralkodás gondjait. Neki is mint atyjának, Ferdinándnak, sok baja volt a törökkel, még több az alattvalóival.

A nemzet a sulyos mohácsi veszedelemből még mindig nem lábolt ki, régi fényét, erejét, hatalmát nem bírta visszaszerezni. A töröknek volt gondja rá, hogy ne is szerezhesse. A rettegett Szulejmán szultán egyebet se tett, mint szakadatlanul újabb és újabb hadakat vezetett a megtört nemzetre Ezenkívül János Zsigmond folyvást küzdött a trónért.

Miksa kedvező jelek közt kezdte meg uralkodását. Atyja békét kötött volt Szulejmannal, a ki hajlandó volt a békét Miksával is fentartani. A János fejedelemmel Ferdinánd által megkezdett békealkudozásokot Miksa folytatni óhajtotta, el volt tökévelé méltányos egyességre lépni a trónkövetelővel. De az alkudozások nem vezettek kívánt eredményre, János nem engedett. Aztán következett a másik baj is. A török megszegte a békét. 1566 ban Szulejman rémitő hadsereggel s 300 ágyuval betört. Ez volt e rettegett szultán utolsó hadjárata. Szigetvárnál hős Zrinyi Miklós megállította a hódítót, s bámulatos védelemmel hiúsította meg az ostromot. A szultán meghalt az ostrom alatt.

Szulejman halála után könnyebben lehetett a törökkel alkudozni, és sikerült Miksának évi 30 ezer arany adóért békét kötni. János Zsigmondnak természetesen nem szolgált öröme a béke, igyekezett is az elé akadályokat gördíteni, de törekvése nem sikerült, sőt egyenesen utasítást kapott Konstantinápolyból, hogy ragaszkodjék ő is a megkötött békéhez. Az ifju fejedelem ekkor más módon akarta Miksától az uralmat a maga részére nyerni. Összeesküvést szított ellene. Az összeesküvés élén Ballassa János és Dobó Istvánt az egri hős állott, hanem tervük felfedeztetett, s szabadságukat, jószágaikat elvesztették.

Végre sikerült Miksának János fejedelemmel is létesíteni a

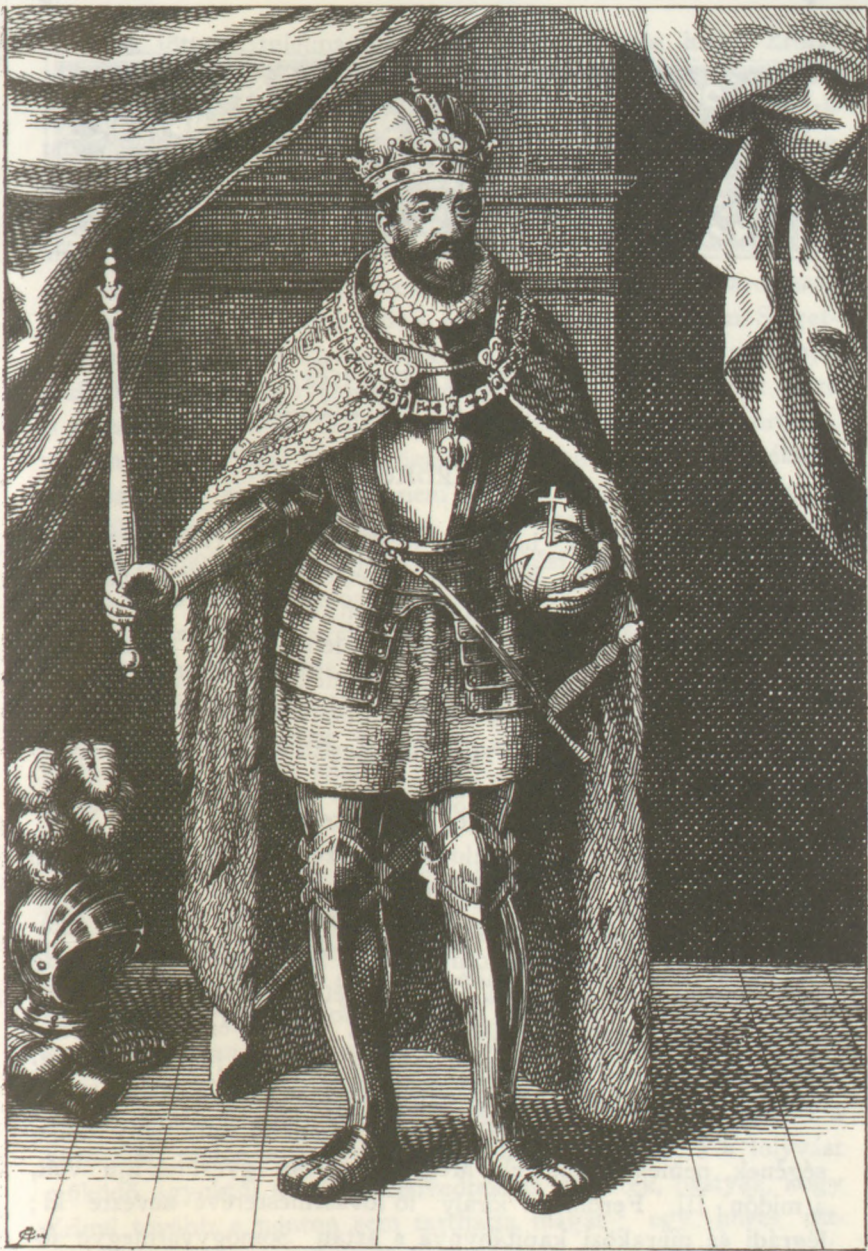
régen óhajtott békét, mely szerint az királyi csimérről lemond, a törököt közös ellenségül tekinti, Miksa hugát hozzá adja feleségül. A békét nem sokáig élvezhette Szapolyai János Zsigmond, 1571-ben meghalt.

Ettől kezdve Miksa minden törekvését arra fordította, hogy a magyar trónt családja számára örök időkre biztosítsa. Ez időben a reformáció nagyobb elterjedést nyert hazánkban. Miksa türelmes, békés természetű volt, s a mellett nem titkolhatott el magában némi érdeklődést az új tan iránt, később az érdeklődés vonzalommá változott. Megengedte, hogy a protestánsok némely helyen szabadon gyakorolhassák vallásukat, elnézte, hogy két német tábornoka, mint kassai főkapitányok, tűzzel-vassal terjesztik az új hitet.

Erdélyben még nagyobb lendületet nyert a reformáció. Itt 1557-ben, majd 1561-ben országgyűlési végzések alkottatának a szabad vallásgyakorlat védelmére. A törvény megengedi, hogy kiki saját lelkiismerete szerint oly vallást gyakoroljon, amilyet akar, s erőszakot egyik fél se kövessen el a másik felett.

Mikor meghalt, János Zsigmond, az erdélyi rendek Gyulafehérváron tartott gyűlésükben, 1571-ben Báthory Istvánt választották meg fejedelmükké. Ime a kis Erdély akkor is függetlenül, szabadon választhatja uralkodóját, a mikor már az anyaország nem teheti azt.

Báthory István jeles, derék férfiú, nemes jellem, eszes fő. Teljes erélylyel vezeti a kormányzást, intézi Erdély ügyeinek rendezését, Miksa készséggel adja megerősítését Báthory megválasztásához. Később azonban vetélytársat lát Báthoryban, ki esze, vitézsége által gyorsan nagy tekintélyre tesz szert, úgy, hogy a lengyel urak többsége méltónak véli a lengyel trónra. Báthory megválasztatik lengyel királylyá, de arra Miksa is igényt formál, s midőn Báthory nem enged, kitör a két uralkodó közt az ellenségeskedés. Miksa el van tökélve fegyverrel szerezni meg a lengyel koronát, hadsereg gyűjtéséhez fog. E közben azonban 1576. október 12-én hirtelen meglesi a halál. Trónját azonban elfoglalta fia Rudolf, kivel még életében többször megosztotta volt az uralkodói teendőket.

MIKSA.

ZRINYI MIKLÓS

a költő.

SZIGETVÁR hősnék méltó unokája. Nagy volt mindenben: vitézségben, hadvezéri tehetségben, jellemzilárdságban, de mindenek felett honszerелеmben.

Az 1600-as éveknek második felében haladt az idő kereke. Lipót volt Ausztria császára, s uralkodék egyszersmind Szt. István birodalmában is. Uralkodása szomorú korszak hazánk történelmében. A nemzet elnyomása, elpusztítása volt a jelszó Bécsben jobban mint valaha.

Hejh, szükség volt akkor a honszelemre . . .

Zrinyi Miklós sok oldalú és nagyszerű egyéni tulajdonságai mellett, még birt egy rendkívülivel is: költő volt, ihletett dalnok. Korát túlhaladó magaslaton álló irodalmi műveket alkotott. «Szigeti veszedelem» című nagy hőskölteményével pedig örök időkre hallhatatlanná tette nevét. Irodalmi kincsünk ez alkotás, s legnagyobb költői műveink mellett említi fel az irodalomtörténet. Éppen ennél fogva «a költő» jelzővel szokták nevezni, megkülönböztetésül nagy elődétől, a szigetvári hőstől.

Zrinyi már itju korában fényes tanujelét adta nagy tehetségének, nemes jellemének. Még ugyyszólván gyermek-ifju volt, a midőn III. Ferdinánd király fő lovászmesterévé nevezte ki; légrádi és muraközi kapitányává s aztán Somogyvármegye főispánjává tette. 1646-ban már mint vitéz hőst látjuk harcolni Morvaországban a svéd seregekkel; hősiességének, fényes diadalának szemtanuja volt III. Ferdinánd is, és ez indította arra,

hírnökök jöttek Szulejmánhoz, a kik tudatták vele, hogy Zrinyi Miklós, Szigetvár ura, az ottan körül tartózkodó török parancsnokot Siklós alatt megtámadta, megölte, táborát zsákmányul ejtette. Felbőszül erre a szultán, megváltoztatja tervét, s most már nem Eger, hanem Szigetvár ellen vezeti seregét. Eszéknél hidat vernek a Dunán, s azon átkelve, augusztus elején Szigetvár alá érkeznek.

A török had kilenczvenezer fegyveresből és háromszáz ágyuból állott. Ily óriási erővel vonatta körül Szulejman Szigetvárt, mely egyszerű sárfészek, alig van egy-két bástyája, csupa földből hányt falak, rőzsével feltöltött gátak védik, s mint neve is mutatja, az Almás folyó által képezett mocsár veszi körül. A várban a lakosokkal együtt összesen 2500-an voltak, s néhány számbavehető ágyunál több nem állott Zrinyi rendelkezésére.

2500 védő 90,000 támadó ellen!.. Nem nevetséges arány ez! És e 2500 védő mégis hosszú és hősi ellentállást tudott kifejteni a 90,000 ostromlóval szemben.

A haza szent szerelme lelkesítette őket csodás bátorságra, rettenthetlen hősi küzdelemre.

Zrinyi megesküdüött hű bajtársainak, hogy a várat fel nem adja, utolsó csepp vérig védelmezi. És neki viszont a védők esküdtek meg: inkább készek egytől egyig meghalni, mintsem hogy a várat feladják. Így, kölcsönös szent fogadalmat téve várták az ostromot.

A török augusztus 7-én az új városnál kezdte meg a támadást. Zrinyi két napig védte e városrészt, de ekkor belátta, hogy meg nem tarthatja azt, tehát felgyújtatta az összes házakat, hidakat, épületeket, és elvonult onnét, mire a török megszállta az üresen hagyott romokat, s innét intézte a további támadást az ó-város ellen. Minden nap újabb és újabb erő kifejtésével vívta a török hadvezénylet az ó-várost. A mocsáron keresztül óriási munkával gátat kezdtek hordani. — Tíz napig tartott a küzdelem, midőn a gát csaknem a falig elkészült, s a folyvást működő ágyuktól annyira szenvedtek az épületek, bástyák, hogy Zrinyi tovább e ponton sem tarthatta magát; egy heves ostrom után, sok ezer elhunyt harcosának árán, a török az ó-városnak is birtokába jutott. A szorongatott védőknek már csak egyetlen menedékük volt, a felső vár. Mikor látták, hogy az ó

ZRINYI MIKLÓS
a költő.

város falain az ellenség nagy tömegekben tódul be, hirtelen a felső varba huzódtak. De e közben az ellen egy csapata a kapukhoz ért, s ott elalalta az utat, úgy hogy számos hős a törökök martaléka lett.

A török sereg fővezére, Mohamed, a város nagy részének birtokában érezvén magát, levelet küldött a várba, melyben fényes ajándékokat, s egész Horvátországot igéri Zrinyinek, ha feladja menhelyét. A hős tűzbe dobta a levelet, vivőjét visszakergette. Erre Mohamed felbőszülve, másnap erős ostromot intézett a felső vár ellen. Bömböltek az ágyuk, s a török harcosok sűrű sorokban nyomultak a falakra. Heves volt a támadás, de sikertelen. A mi hőseink diadalmasan verték vissza a támadókat. Ismét több ezer török vérzett el, s két zászlót hagytak a mieink kezei között. Az erre következett két napon át szakadatlanul lövették a falakat, s intézték a rohamokat. De épen semmi eredményt sem birtak kivívni. A vén Szulejman szultán fel van bőszülve a sikertelen harcok miatt, augusztus 29-én újabb, minden eddiginél rettenetesebb rohamot parancsol. Maga is nyeregbe ül, úgy lelkesíti híveit. Mind hasztalan, e napon is diadalmasan visszavertek minden támadást a várbeliek. Pedig ez a nap végzetszerű napként lebeghetett előttük. E nap a mohácsi vész, Nádorfehérvár és Budavár elestének napja.

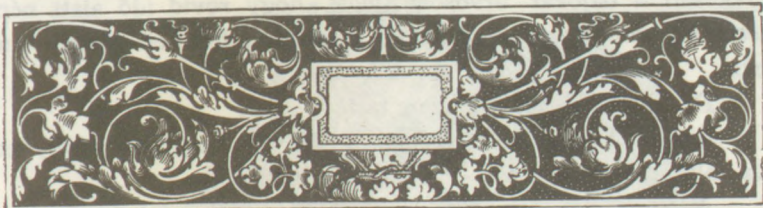
A szultán dühében megbetegszik, s betegen intéz, parancsol; összes seregét rohamra kergeti, valamenyi ágyuját működteti. Nem használ semmit. A szultánt a halál veritéke környékezi. Halottféhéren, üvegesedő szemmel nézi a várfalakat, melyeken büszkén leng a három színű zászló. „Még sem égett ki e füstfészek, és még sem riadnak meg a diadal kürtjei“ — hörgő a beteg nagyur, a ki hős, csodás alak volt egész életében, országokat hódoltatott, vitéz seregeket győzött le nagy, fényes csatákban, de ily szégyen még nem esett rajta. Nem is tudta tul élni. Meghalt a táborban Szigetvár falai alatt. Mohamed nagyvezir kétségbe van esve. Ha időelőtt megtudja serege a szultán halálát, szétfut, a tábor felbomlik. Tehát szigorú parancsot ad ki, hogy a szultán halála titokban tartassék, s másnap, harmadnap újabb és újabb rohamokat vezényel a vár ellen. És midőn látják, hogy kard kard ellen nem nyerhet diadalt, az ő erejök, vitézségök, megtörik a mi hőseink honszerelmén: pokoli mun-

kához fognak. Összehordanak az egész vidékről, messze környékről, mindenhonnan fát, rőzsét, szalmát, gaszt; hordják ezer és ezer kézzel, száz meg száz igával a bástyák alá. És aztán felgyújtják a száraz anyagot. Az iszonyu tűz körülnyaldossa a belső várat; lángot fognak a tetők. Ég az egész vár, miközben bömbölnek az ágyuk, s a szabadon álló oldalon roham rohamra intézetik. Az ugynevezett nádasdi bástyánál két izben nyomul be az ellenség. Már bent vannak a várban, már azt hiszik urai a romoknak. De hős Zrinyi rémitő csapást mér reájok, mind a kétszer visszaveri a benyomulókat. Oh ha férfiú vitézség, hősiesség, elszántság intézhették volna a harczot, soha nem kerül Szigetvár a török kezébe. De az emésztő tűz elől nincs menekvés, csak a vár közepén, a nagy lőportorony áll még sértetlenül. Ide huzódott tehát az egész őrség. Ez is tüzet fogott szeptember 8-ára virradóra.

Most már nem volt hova menni; lehetetlenség volt tovább folytatni a harczot. A fogolyul esés, vagy a halál közt választhattak.

És a hősök a halált választották. Felöltözött Zrinyi legszebb öltönyébe, könnyü bibormentét akasztott nyakába, zsebébe helyezte a vár kulcsait, s mellé száz aranyat tett. „Ne mondhassa — ugymond — aki levetkőztet, hogy nálam semmit sem talált.” Nyakába nehéz arany lánczot akasztott, fejébe gyémánt forgóval ékesített kalpagot tett, s aranyos markolatu kardot fogva kezébe, lelkes beszédet intézett kevés számú bajnokaihoz s aztán a kapu felé indult. Felnyittatá azt, s vas szegekkel, apró golyókkal töltött ágyut süttetett el. Ennek füstje alatt mint égből lecsapó villám, rohant le hősei élén a hidra, melyen át be akart tolni az ellen. A harcz rémséges volt. A kardok szörnyü munkát végeztek. De hirtelen vége mindennek. Hős Zrinyi Miklós halálos sebek alatt csakhamar elvérzik. Mellette hullnak el hős társai: Juranits Miklós, Istvánfy Pál. Csáky György, Bajony János, Palacsis Péter és néhány kivételével az egész kis csapat . . .

Csak holt testeiken keresztül juthattak a földig leégett vár birtokába. Az ára volt: a szultán halála s huszonötezer harcos eleste. Ennyibe került a sárfészek.

BÁTHORY ISTVÁN

erdélyi fejedelem.

JÁNOS-ZSIGMOND, Erdély fejedelme, 1571. márczius 14-én minden utód nélkül elhalálozván, a kis tartomány rendei már ápril hó 1-én Gyulafehérvárott összegyűltek, hogy intézkedjenek az új fejedelmválasztás iránt. Közmegegyezéssel a következő május hónap 17-ét tűzték ki fejedelmválasztó gyűlésül. Két jelölt volt: Békes Gáspár, János-Zsigmond főembere, ki ura mellett vezetete volt a kormányzást, és Báthory István a jeles, általánosan tisztelt főúr. A győztes Báthory lett, 1571. május 25-én a rendek őt kiáltották ki Erdély fejedelmévé. Békes Gáspárnak csak a harag és bosszuság maradt. El is követett mindent, hogy ellenfelének árthasson. Ajánlta magát töröknek, osztráknak pártfogásába, Miksa császár hajlott is hozzá, hanem egyelőre mégis belenyugodott a dolgok új állapotába, kivált midőn Báthory István követe által izené, hogy hű barátja óhajt lenni a császárnak, elfogadja elődjének, János Zsigmondnak a császárral kötött szerződését.

A trónkövetelő Békesnek Konstantinápolyban sem voltak biztató kilátásai, a szultán beleegyezett Báthory megválasztatásába, sőt fényes követséggel, teljes barátsága jeléül zászlót, buzogányt és főveget, a fejedelmi hatalom jelvényeit küldé Báthorynak.

Megerősödvé érezvén magát Báthory a fejedelmi székben, tartománya felvirágoztatására kezdé fordítani gondjait. Rövid idő alatt serényen munkálta hazája javát, üdvös intézkedések által

igyekezett a bajokat orvosolni, úgy, hogy rövid idő alatt népe szeretetét megnyerte, ellenfelei közül mindtöbben csatlakoztak hozzá.

De a békés állapot nem tartott soká.

Egy év mulva Lengyelországban, II. Zsigmond király halála folytán trónváltozás következett be.

A lengyel nemesek a trónjelöltek közt leginkább Báthory István nevét hangoztatták. Ez Bécsben a császári udvarnál rossz hangulatot keltett, mert Miksa császár is szeretete volna megszerezni a trónt Erneszt fia számára. Mikor erről értesült Báthory, a császár iránt érzett tiszteleténél fogva, pusztá gyöngédségből visszalépett a jelöltségtől. Miksa császár mindazáltal attól kezdve megváltoztatta Báthory István iránti érzelmeit, titkon ellene tört, Békes Gáspárt pártolta, arra dolgozott, hogy Báthory helyére juttassa, különösen, midőn a lengyelek nem az ő fiát, hanem a francia király öccsét, Henriket választották meg királyukká.

Miksa császár erélyes támogatása mellett, Békes rendszeres lázadást kezdett Báthory ellen. A fejedelem haddal állta utját a békebontó urnak. Fogaras várában megtámadta, heves ostrommal a várat bevette. Az ostrom közben Békes kiszökött a várból, s Bécsbe menekült, magával vivén János-Zsigmond kincseinek értékesebb részét.

Ujból békét élvezett a bérczes ország, egy kevés ideje megint maradt a fejedelemnek hona javát, boldogságát munkálni. De a béke ezuttal is csak rövid idejű volt. Ismét bonyodalom következett.

Lengyelország új királya egy szép reggelen megszökött Krakkóból, Párizsba sietett, hogy ott a testvérbátyja halálával megüresedett trónt elfoglalhassa. A lengyelek egy darabig csak várták királyukat, de midőn az nem tért vissza, trónvesztettnek nyilvánították. Küszöbön állott az új királyválasztás. Miksa újból megmozgatott minden követ, hogy Erneszt fiát a lengyel trónhoz juttathassa, s jól tudván azt, hogy most már Báthory sem fog pusztá gyöngédségből félreállani, tehát oda irányult a bécsi udvar működése, hogy Erdélyben zavarok támadjanak, s így Báthory kénytelen legyen erejét ott lekötöni. A terv kivitelére alkalmas eszköz volt Békes Gáspár. A trónkövetelő most nagy erővel lépett fel, és sikerült a maga részére

BÁTHORY ISTVÁN.

nyerni a török udvart is olyképen, hogy kétszeres évi adót, azaz harmincz ezer aranyat ígért a szultánnak, ha a fejedelmi széke segíti. Segélyt ugyan nem kapott, de megengedte neki Mohamed nagyvezir, hogy ha tudja, elűzheti Báthoryt s elfoglalhatja a trónt.

Báthory nagysága teljes valójában most tünt ki. Elhagyatva osztráktól, töröktől, de sőt alattvalóinak, a reá haragos székeleknek is nagy tömegétől, ugyszólván csak saját erélyére, hősiességre támaszkodhatott. És megvédte magát, teljesen leverte a lázadást.

Békes Gáspár Marosvásárhely felé sietett, hogy a székeleket ott egyesítse seregével. Utközben Radnótnál táborba szállt, hol csakugyan csatlakozott is hozzá több ezer főből álló székely segédhad. De Báthory István is összeszedte magát, jól szervezett seregével utólérte Békest, s heves harczot kezdett vele. Életre halálra folyt a küzdelem. Vagy győz Báthory s akkor egyszersmind a lengyel trónra is számolhat, vagy elbukik s elveszti az erdélyi fejedelemséget is. Maga vezeti a csatát. Az elején lankad serege, de aztán fényes győzelmet arat. Alig bir nehányad magával megmenekülni Békes.

A szerencsés győzelem után Báthory azonnal országgyűlést hirdetett Kolozsvárra, s itt kemény ítéletet hozatott a lázongókra. Az elfogottak közül a főbbeket lefejezték. Békest és a vele elmenekülteket jószág és fejvesztésre ítélték.

A tényes diadal, a lázadás erélyes elfojtása csak növelték Báthory dicsőségét, most már bizonyos volt, hogy övé a lengyel trón.

Ugy is lett.

A lengyel rendek 1575-ben, december hóban, tiz nappal karácsony előtt, egy szivvel lélekkel királylyá választották Báthory Istvánt. Miksa sietett tiltakozni a választás ellen, inté Báthoryt, hogy a lengyel trónt el ne fogadja, kárpoztulás inkább Szathmár és Nagybánya városokat kapja. Báthory nem hallgatott a tiltakozásra, elfogadta a trónt. A saját országától a következő évben (1576.) jan. 15-én Medgyesre összehívott országgyűlésen elbucszott, utódául testvérbátyját, Kristófot nevezte ki. Ezután fényes lengyel követség érkezett Erdélybe s annak élén az örömmámorban uszó Krakkóba utazott Báthory. Ott

május 1-én megkoronáztatott, s másnap nőül vette II. Zsigmond lengyel király testvérhugát, Annát.

Miksa a dolgok ily folyásával szemben elhatározta, hogy fegyveres erővel támad Báthoryra. Már meg is kezdődött a hadgyűjtés, midőn a császár hirtelen meghalt, s így abba maradt a kétes eredményű hadjárat.

Báthory nagy dicsőséget szerzett a magyar névnek. Bölcseséggel, eszélyességgel uralkodott a lengyel nemzeten, fényhez, hatalomhoz juttatta az országot. Megvédte küllellenségtől, s erősítette, gyarapította a határokon belül. A lengyel história mint legnagyobb uralkodót örökíté meg nevét.

Tíz esztendeig viselte Báthory a lengyel koronát. 1585-ben december 13-án hunyt el: halálát két ország siratta.

Attól kezdve Erdélyre is szomorú napok következtek.

R U D O L F.

1576—1608.

A prágai várakban egy törődött, beteges ember él, ki összes idejét arra szenteli, hogy korának rögeszméjét, az aranykészítés titkát kutatja, csillagokat vizsgál, fest, lovagol, órát készít, s más efféle kézműves mesterséget űz. E különös ember Rudolf, a császár és király, a nagy birodalmak ura. Természetes, hogy ily uralkodó alatt, aki elvonul a tróntól, s oly sajátságos módon éli napjait, nem lehetnek boldogok a népek, Rudolf széles birodalmában is mindjobban kiütött az elégületlenség. Ő nem törődött semmivel, nem foglalkozott állami ügyekkel, elzárkozott a világtól, s mint remete élt gyönyörű várakában, melynek óriási költségekkel csodás szépségűvé varázsolt kertjét sem igen látogatta. Vastag falakkal elzárt folyosón sétálgatott, várát soha el nem hagyta, mert félt, hogy megölik. Lassankint üldözési félelmek vették körül nem bocsátott magához senkit. Mély csöndben üldögélt bűvös szerei között, vagy festőtermében. A festészetet rendkívül szerette. Halála után husz millió forintra becsült kép és más ily művészeti gyűjteményt találtak várakában.

Ha a király elbujt a világ elől, ki uralkodott akkor az országban? Testvére Erneszt, őt bizta meg Magyarország kormányzásával, később aztán Mátyás főherczegre ruházta a kormányt.

Magyarország népeinek sehogysem tetszettek Rudolf intézkedései, főként mivel és újabb újabb sérelmek követték el az ország ellen. A rendek országgyűléseiken sürgették a bajok orvoslását, de hasztalan, a király Prágából nem hallotta meg.

E közben kiütött a török háború is, és ettől kezdve tartott tizenöt esztendeig, soha vége nem szakadt, évről évre újabb török hadjárat indult a szegény, haza ellen. A történelem a tizenöt éves törökháborúnak nevezi ezt a korszakot.

Szinán nagyvezír 1593-ban 150 ezer főnyi haddal érkezett az országba; az alsó részeken pusztítva, Veszprémet és Palotát megvette, mire nagy csapásokat okozva kitakarodott. Később új haderővel jött megint, s újabb szerencsétlenséget szerzett hadjáratával, több erős várat megostromolt, mások önkénynt hódoltak meg. 1595-ben a nyolczvan éven felül levő, de vitéz s harcias szellemű nagyvezír, újból roppant sereg élén, Erdély felé indult, Báthory Zsigmond ellen, de az ifjú fejedelem vitézül feltartóztatta. Ezalatt Magyarországon is szerencsésen küzdöttek a török ellen úgy, hogy Mohamed szultán nagy had élén szükségesnek látta segítségül jönni. Egert fogta ostrom alá. Bezzeg most nem maradt hű e vár régi hírnevéhez. Az ellenség kezébe jutott. A derek Nyáry Pál kapitány el volt tökéelve épp úgy megvédeni a falakat, mint előde Dobó tette volt. De a vár védői közt volt egy csomó külföldi származású zsoldos. Ez az idegen nép összeesküvést forralt, elfogta Nyáry kapitányt s más több magyar vitézt. A foglyokat kezesekül kiküldték a török táborba, mire a kapukat, szabad elvonulás feltétele mellett megnyitották. E gyalázatos árulásért az lett a bérök, hogy a benyomuló török sereg mindnyájukat felkoncizolta.

Eger eleste után Mohamed szultán Mezőkeresztes körül ütötte fel táborát. A Miksa főherczeg vezénylete alatt egyesült magyar sereg itt támadta meg a törököt. A szultán első nap negyvenezer főnyi hadat küldött ellenük. A mieink vitézül megverték a hadat, elszedték ágyúikat. Második nap még erősebb támadást intéztek a magyar táborra. Megint sikertelenül. Végre harmadnap a szultán egész erejét küldte harczra. A győzelem megint részünkön volt. A török had a nagy összecsapások alatt hátrálni kezdett. Maga a szultán sem állhatta meg többé helyét, a hátul levő segélycsapatok oltalma alá húzódott vissza. A törökök mindinkább hátráltak, odahagyták ágyúikat. Egész táboruk, kincstáruk, a szultán sátra, mind, mind a mi seregünk kezébe jutot. E felett nagy lett az öröm. A magyar s német harcosok a zsákmány összegyűjtésével foglalkoztak, s örömeikben elkezdtek tánczolni, észre sem véve, hogy ezalatt a háttérben a törökök megvert hada összeszedi magát, s itt is ott is lovas csapat törtet elő, akik meglepik a könnyelműen mulatozókat, s nemcsak

RUDOLF.

hogy visszafoglalják a saját ágyuikat s hadikészleteket, de sőt martalékul ejtenek a mi részünkről 96 ágyut és sok hadiszert.

A következő évben új török hadjáratok következtek. Hol mi győztünk, hol ők. Ez így ment szakadatlanul, örökös harcok színhelye volt az ország, melyet már nem csak a törökök dúltak, hanem a külföldről behozott német és más segélyhadak is.

Ily szomorú állapotban volt hosszú esztendőkön át a haza. Irtóztató nyomoruság terjedt el a nép között. A háború izgalmi alatt országgyűlés nem tartott, a nemzet sérelmei nem orvosoltattak, s vallási viszálykodások is növelték a zavart.

Ily körülmények között ült össze 1604-ben [az országgyűlés. A rendek összeállították a nemzet sérelmeit, s 20 pontból álló törvénycíkket terjesztettek Rudolf elé megerősítés végett. Rudolf erre azzal felelt, hogy egy 21-ik törvénycíkket tett a végre, mely keményen megtiltja az országgyűlésen a vallási vitatkozást. E miatt a rendek mód nélkül felháborodtak. A sok mindenféle baj, csapás annyira elkeserítették a kedélyeket, hogy csak szikra hiányzott a lázongás kitörésének fellobbantásához.

Megjött a szikra is Bocskay István személyében.

Erdélyben szörnyű állapotok voltak. A zsarnok Báthory Zsigmond ellen kitört a lázadás. A császári kormány részéről egy kegyetlen vérszomjas kormányzó küldetett a fejedelemségbe. A gyászos emlékezetű Basta volt ez, ki a legzsarnokibb önkényes dulta, pnsztította a kis hazát. A törökök keresték az alkalmas embert, akit Basta helyett az erdélyi fejedelmi székbe segíthessenek. Végre megtalálták azt Bocskay Istvánban. Ez a tekintélyes főúr, ösztönöztetve barátai által, biztatást nyerve török részről, kitűzte a lázadás zászlóját, és rövid idő alatt fényes sikereket vívott ki. A felvidéki várak, az urak, a nemesség kivétel nélkül pártjára állottak. Az egész Erdély zászlója alá szegődött úgy, hogy Basta kénytelen volt sietve menekülni.

1605 elején Bocskay Szerencsre országgyűlést hirdetett, melyen a nagy számmal egybegyűlt rendektől Magyarország és Erdély fejedelmévé kiáltott.

A király ezalatt is folyvást prágai palotájába volt zárkózva, hallgatta nagyszámu órái ketyegését, szétszedte meg összerakta azokat, aztán festegetett, vegyészkedett, csillagokat vizsgált. Helyette Mátyás főherczeg törte fejét, hogy miképen állithassa helyre a rendet, hogyan akadályozhassa meg a lázadás tovább terjedését. Legokosabbnak látta szép szerével békés uton lépni egységre Bocskayval, ki mellett a vitész hajdu nép oly erős és bátor sereget képezett, hogy azzal a zsoldos had nem mérkőzhetett. A főherczeg a nagytekintélyű Illésházy Istvánt bizta meg a Bocskayval való alkudozással. Illésházy elvállalta e nehéz megbízatást s közbelépését siker koronázta.

Bocskay az ország érdekében hajlandónak mutatkozott a békes megoldás terére lépni, s így jött létre a híres zsitva-toroki békekötés. Komárom mellett a Zsitva folyó torkolatánál találkoztak egymással: Rudolf császár, Bocskay és a török szultán meghatalmazottjai. Az itt létrejött szerződés értelmében 20 esztendei béke kötöttet, Bocskay úgy a zsitva-toroki, mint már előbb Bécsben kötött egyesség értelmében Erdélyt függetlenül bírja, utána az erdélyi nemzet szabadon választ fejedelmet.

Bocskay a békét nem soká élvezhette, 1606 végén meghalt, mint némelyek állítják, megmérgezték.

A gyenge elméjű s öregség által megtört beteges Rudolf, rossz tanácsosaira hallgatva, Bocskay halála után mit sem akart tudni a bécsi és zsitva-toroki békekötésről, megtagadta azoknak elfogadását. Ez az országot ujjabb izgalomba hozta, s most az elégtelenség pártján állott Rudolf testvére Mátyás főherceg is, ki minden áron le akarta rázni nyakáról eszelős, beteges testvérbátyját, hogy egészen átvehesse az uralkodást. Mátyás országgyűlésre hívta össze a rendeket, a kik örömei egybegyűltek, és akkor sem oszlottak el, mikor megjelnt köztük Forgách Ferencz bibornok Rudolf feloszlató királyi rendeletével. Rudolf fenyegette a magyarokat: nem használt semmit. Mátyás uralta a helyzetet. És Mátyás 25 ezer főnyi, nagyrészből magyar hadsereggel Prága felé indult, követei áltai kívánta Rudolf bátyjától az uralkodásról való lemondást.

Rudolf egyszerre felocsudott tétlenségéből, midőn öcscsét, Mátyást nagy sereg élén közeledni hallá. De már késő volt az ellenállás, jóllehet a hozzá hú csehok szintén tekintélyes hadal álltak mellette. Mátyás követséget küldött be a prágai várba Rudolfhoz. Kívánta, hogy az uralkodásról mondjon le. Rudolf habozott, ígért egyetmást, de aztán másnap megint visszavonta ígérését. Végző perczben görcsösen ragaszkodott az uralomhoz, melyet előbb nem tudott használni. Az alkudozások hosszan elnyúltak s vége mégis csak az lett, hogy Rudolf lemondott a magyar koronáról s az osztrák tartományokról. Kiadta kezei közül a magyar szent koronát és a királyi jelvényeket, melyek nagy ünnepélyességgel vitettek át Mátyás főherceg táborába.

Mátyás erre országgyűlést hirdetett, mely által, egy kis huzavona után, megerősített a trónon.

Rudolf ezután még többször próbált alattomban lázadást szítani Mátyás ellen, hogy az uralmat tőle visszaszerezze. De minden kísérlete dugába dőlt, s e miatti bujában, bánatában 1612-ben január 20-án meghalt minden utód nélkül.

BÁTHORY ZSIGMOND

erdélyi fejedelem.

A nagy Báthory István, mikor a lengyel trónra meghivatott, öcscsére, Kristófra ruházta a fejedelmi méltóságot. Kristóf oly jó, oly nemes, oly jeles volt mint bátyja, kinek megkezdett hasznos munkálkodását sikerrel folytatta. Csak az a kár, hogy rövid ideig vezette a kormányzást, 1586-ban meghalt. Követte a fejedelmi székben fia, a nyolcz éves Zsigmond.

A gyermek Zsigmond helyett az uralkodást háromtagu kormányzótanács vezette, melyet Lengyelországból Báthory István bölcsen és okosan igazgatott s minden a legjobb rendben volt. De ez nem tartott sokáig, Báthory István meghalt, s ezt Erdély is megérzé. A gyermek fejedelem tanácsosai nem tudtak egymással megegyezni az uralom fővezetése felett.

E közben nőtt, fejlődött a kis Zsigmond, átlépve a gyermekéveket, érezni kezdé, hogy neki talán már nem is igen van szüksége a gyámkodásra. Az országgyűlés beleegyezésével átvette a kormányzást, előbb azonban hosszas alkudozás volt közte és a rendek között, kik kívánták a jezsuiták kiűzését. Ezt nem szívesen tette a fejedelem, mert nevelői épen jezsuiták voltak s így kegyelettel viseltetett irántok. De akkoriban csekély kivétellel az egész Erdély protestáns hiten volt, miért is nem lehetett ellent állani a rendek kívánságának. Erre aztán létre jött a megegyezés, a gyermeket nagykorúvá avatták, ki is a templomban ünnepelesen felesküdünt a törvényekre, ennek utána pedig heted-hét országra szóló nagy lakomát csaptak.

Báthory Zsigmond uralkodásához gyászos emlékek vannak fűződve, az a huszonöt esztendő, a mennyi ideig zaklatta, gyötörte, sokszor elárulta szegény hazáját, a nyomor, a küzdelem korszaka Erdély történetében. Nála zsarnokibb, kegyetlenebb és gonoszabb fejedelem nem volt Erdélynek. Féktelen önkényre vágyott. Nem türt az országgyűlésen ellenzéket. Azokat a képviselőket, akik önkénye ellen felszóltak, gyalázatos alattomosággal a tulajdon palotájában elfogatta, aztán lefejeztette. Ily borzasztó vérengzéssel oltotta ki életét tiz főurnak . . . Nem volt többé ellenzék az országgyűlésen, kénye kedve szerint teheté Zsigmond fejedelem azt, a mit akart. Az ifju harczí dicsőséggel óhajta lecsillapítani lelkiismeretét, kereste a babért. Meg is találta. Pár alkalommal fényes diadalokat aratott a török felett. De aztán megunt mindent, szabadulni akart méltóságától. Hirtelen átadja Erdélyt Rudolfnak. Csakhamar megbánja tettét, ismét

BÁTHORY ZSIGMOND.

előáll, visszahelyezi magát a kormányba. Rövid idő múlva újra másat gondol, megint menekülni kíván, Endrének, bibornok testvérének adja át a hatalmat, sőt felajánlja neki a feleségét is. Azt akarja, hogy lépjen ki az egyházi rendből, s vegye nőül Mária Krisztina osztrák főhercegnőt, kit ő soha nem szeretett. Báthory Endrét aztán elűzte Mihály havasalföldi vajda s ekkor újból előtermett Zsigmond, újra megjelent, s a fejedelemségről Rudolf javára újra lemondva, 50 ezer forint évi díj biztosítása mellett Csehországba vonul, s 1613-ban bekövetkezett halálával szünt meg végre zaklatni szerencsétlen hazája nyugalmát.

BOCSKAY ISTVÁN

fejedelem.

1600-ban, s az azt követő években, minden képzeletet felülmúló zür-zavar és nyomoruság uralta hazánkat. Az ország királya, Rudolf, prágai várába zárkózva, órát csinál, titkos szereket gyárt, nem törődik semmivel. A hazában török is, német is uralkodik, zsarolja a népet, a mellett vallási harcz-viszály dul mindenfelé. A nagy számmal protestáns hitre tért népet a király emberei tüzzel vassal kezdik visszatéríteni, a nemzet folytonos sérelmeket kénytelen tűrni, a gyámoltalan öreg király alatt az alkotmány minduntalan csorbulást szenved.

A nemzet jobbjai fájó szívvel látták a haza siralmas állapotát, az ősi alkotmány megnyirbálását, keblükben élénk volt az óhaj: mielőbb változtatni a helyzeten. Bocskay István a hatalmas nagy ur, az erdélyi fejedelemséget bíró Báthory nemzetséggel közeli rokon, lépett ki az elégtelen nemzet zászlóvivőjeként. E nagy eszű, lángoló hazaszeretet által tüzelt férfiú, számot vetve a helyzettel, megfontolva minden eshetőséget, kitűzte a lázadás zászlóját. Ő annakelőtte hiv embere volt Rudolf királynak, megfordult udvarában, tanácsadója volt országos dolgokban. De a haza sorsa elébbvaló volt előtte a királyi kegyelnél. Szembe állott a trónnál, s kívánta a haza alkotmányának sértetlen visszaállítását, a vallásszabadságot. Mikor felszólította az országot Kassáról kelt kiáltványában, a nemzet egy szívvel lélekkel mellé állott. Ő buzgó protestáns volt, a saját felekezetének vallásszabadságáért fogott kardot. Azt akarta, hogy úgy mint a kath. vallást, szabadon lehessen gyakorolni a protestáns vallást is.

A vallási küzdelemben egyszersmind küzdött a haza szabadságáért, alkotmányáért is.

BOCSKAY ISTVÁN.

Az erdélyiek legelőbb csatlakoztak hozzá, 1602 február 21-kén nemzetgyűlésükön fejedelmükké választották.

Bocskay, hogy rendszeresen szervezhesse a felkelést, 1605. ápril 17-én Szerencsre országgyűlést hirdetett, melyre úgy a magyarországi mint az erdélyi urak nagy számban egybegyűltek. Hosszas tárgyalásra nem volt szükség, mindenki érezte az ország helyzetének tarthatlan voltát, Bocskayt a nemzet szabadítójaként üdvözölték, és közakarattal, nagy lelkesedéssel Magyarország és Erdély fejedelmévé választották, kimondták a vallásszabadságot, hogy t. i. a kath. vallással egy református, mint az evangélikus vallás teljesen egyenjogunak tekintessék. Általános harczot hirdettek az osztrák uralom ellen.

E rendkívüli mozgalommal szemben, a császári ház tagjai nem tudtak mit tenni. Rudolf császár még mindig tétlenül ült prágai palotájában, a családjához tartozó hercegeknek még pénzt sem adott a hadviselésre, így aztán meg volt könnyítve a mieink helyzete, és Mátyás főherceg nem tehetett okosabbat, mint szép szerével birni engedelmességre Bocskayt. Követeket küldött hozzá a békefeltételek megtudása végett. Bocskay, nem tekintve a saját előnyét, hogy t. i. a két ország fejedelméül van megválasztva a testvérnemzet által, haljandónak mutatkozott a császáriakkal való békés kiegyezésre, mert úgy biztosabban vélte kivivhatni az ország számára a maradandó békét, a független alkotmányt. Az ország közepe, és lent a dunai részek ugyanis a török kezében, így törökökkel körülvéve, a császáriak által fölülről szorongatva, csak ideigóráig tarthatná magát Bocskay az ország uralmában. A Mátyás herceg követeinek tehát kedvező választ adott, kijelentette, hogy ha Erdélyt és a tiszai részeket önálló fejedelemség alatt birhatja, s a nemzet békéje, vallásszabadsága biztosíttatik, kész a békealkudozások megkezdésére. Mindazáltal a törökkel sem akart szakítani, a szultánnal formális szövetséget kötött, gondolván, hogy ily módon annál kedvezőbb békét csikarhat ki Rudolf császártól.

A török örömmel fogadta Bocskay szövetség-ajánlását, remélvén, hogy azzal Ausztriát megtörheti. 1605. október 28-án megérkezett Konstantinápolyból a szövetségkötési okmány, november 10-én pedig Budavárban a török szultán nagyvezire, forma szerint Magyar- és Erdélyország fejedelmévé koronázta Bocskayt, kardot övezett oldalára, királyi pálczát adott kezébe.

A törökkel létesített eme baráti viszony, jó fedezetül szolgált Bocskaynak az osztrákkal való további alkudozásoknál. Mátyás főherceg Illésházy István magyar főurat bizta meg a tárgyalások közvetítésével. Illésházyval Bocskay is szívesen közlekedett, sőt a dunántúli részek kormányzójává nevezte ki.

Rudolf császárral semmire sem lehetett menni. Az elzár-

közva élő despota, nem ismervén a dolgok tulajdonképeni állását, makacsul tartotta magát, keveset engedett, huzta halasztotta az elintézést. A császári ház tagjait méltó aggodalom fogta el Rudolf makacskodása miatt. Ők nagyon jól tudták, hogy mily általános a felkelés, meggondolták, ha az alkudozások sokáig elhúzódnak, végre is a magyar urak kifogynak a türelemből, s végkép szakítanak az uralkodóházzal, s a család örökre elveszitheti az országot. Annál fogva a herczegek értekezletet tartottak, s Mátyást megválasztották a család fejének, s kivítették, hogy Rudolf Mátyást, Magyarország kormányzójává nevezte ki.

Mátyással, mint teljhatalmu kormányzóval a mieink részéről újra felvették a békealkudozások, s végre Bocskay a nemzetre nézve sok tekintetben előnyös békét, a történelmünkben oly fontos „bécsi békét“ kötötte. A bécsi békekötésben a valóság szabadsága biztosított, Bocskay fejedelmi birtokaiul egész Erdély, továbbá Bereg, Szatmár, Ugocsa megyék és Tokaj jelöltettek ki, kimondatott, hogy a hivatalok magyarokkal töltesse nek be.

A bécsi békekötés aláírása sok huza-vona közben történt meg. Rudolf folyvást habozott, újabb és újabb módosításokat akart tenni. Végre mégis aláírták és a Zsitva folyónak Dunába ömlésénél a még függőben levő ügyeket is elintézték. Most már a török kiküldöttek közbenjárásával is, a béke végleg megerősített. Ez az ugynevezett zsitvatoroki békekötés.

Bocskay már azután nem soká élt. Vízibetegsége mindjobban erőt vett rajta, érezte élte végét. Még egyszer látni akarta hű népét, a nemzet küldötteit. 1606 december 13-ra Kassára országgyűlést hívott egybe. A rendek a megkötött béke több pontjával nem voltak megelégedve s kívánták azok bővítését, részben módosítást és némely újabb kívánalmaik teljesítését, Bocskay december 22-én megerősíté az országgyűlési végzéseket, s rá hat nap mulva megszűnt élni. Halálát siettetten egy gonosz tett; titkára Kállay Mihály mérget kevert ételébe. Többen állítják, hogy egyenesen e mérgezési mérényletnek lett áldozata.

A nemzetnek hű fia, nagylelkű, erős jellemű oszlopa volt. Nemzeti alkotmányunk fenntartásában, megőrzésében nagy érdemeket szerzett magánk.

Hűlt tetemei, végakaratahoz képest, Gyulafehérvárott tétettek örök nyugalomra.

II. MÁTYÁS.

1608—1619.

MIKOR sikerült Mátyás főherczegnek lemondásra kényszeríteni Rudolfot, még mindig nem vallhatta magát birodalma feltétlen urának. Hátra volt népeinek hozzájárulása, a magyarok részéről a szent koronával való megkoronáztatás, mely nélkül a magyar nemzet előtt semmis az uralkodás.

Mátyás előbb az osztrák és morva rendek által akarta magát törvényes uralkodónak elismertetni. De úgy az osztrákok mint a morvák azt mondták, hogy előbb függetlenséget, vallás-szabadságot kívánnak, olyat, mint a melyet nyertek a magyarok a bécsi és zsitvatoroki békekötéssel. Mátyás vonakodott e kérelmet teljesíteni, és a magyar rendekhez folyamodott, hogy koronázzák hát meg ők előbb. Az osztrákok és a morvák kérve kérték a magyarokat, hogy pártfogolják ügyöket, az ő kívánságuk teljesítésétől tegyék függővé a koronázást. A magyarok ígérték, hogy közbenjárnak Mátyásnál, meg is tették, de kevés eredménnyel, így ment aztán a dolog a maga útján. A Mátyás által koronázás végett egybehívott országgyűlés, inkább a nemzet ügyét-baját akarta intézni, mint az osztrákokét. Több tisztázatlan ügy volt még, melyeket a koronázás előtt jónak láttak rendbehozni. Ujabb engedményekre kényszerítették Mátyást, ki annyival is inkább foganatosítani ígerte a nemzet ujabb kívánalmait is, mert időközben a vén Rudolf felhívást intézett az országhoz, hogy mindent megtesz, ha újra trónra juttatják.

Nemzet és uralkodó közt a tárgyalások befejeztetvén, az országgyűlés királylyá kiáltotta ki Mátyást. Általános volt a remény, hogy az új királyban valóban második Mátyást, azaz Hunyady Mátyáshoz hasonló nagy uralkodót nyer a nemzet; arra engedett következtetni az az erély, melylyel Mátyás mint főherczeg, bátyja Rudolf ellenében pártfogolta a magyar ügyeket. De mikor a formák szerint is törvényes uralkodónak mond-

hatta magát Mátyás, egyszerre köpönyeget változtatott. Már akkor nem a nemzet, hanem a saját érdeke képezte legfőbb gondoskodási tárgyát. A megkoronáztatása előtt és után alkotott híres törvényeket nem tartotta tiszteletben, megengedte, hogy bécsi főminiszterei kijátszák a magyar alkotmányt.

Mátyással egyidejűleg választott az országgyűlés nádort is. E nagy méltóságra Illésházy Istvánt emelték, ki már addig is oly nagy szerepet játszott az ország dolgainak intézésében. Illésházy protestáns főúr volt, s így nagyon ügyelt arra, hogy a Rudolf uralkodása alatt kivivott, s Mátyás által mint király által is megerősített vallásszabadsági törvények épségben tartassanak. Azon kívül nagy esze, hatalma által kellően utját állotta a bécsi urak által alkotmányunk ellen intézett cselszövényeknek. De a nagy politikus, a lelkes hazafi 1609 május 5-én elhunyt, s ekkor Mátyás tanácsadói elérkezettnek látták az időt, hogy a magyar nemzet alkotmányára, függetlenségére halálos csapást mérjenek. Azt akarták, hogy most már ne választassék nádor, hanem kinevezendő helyettes vigye az ügyeket, tehát ne legyen meg a nemzetnek a király oldala mellett az ellenőrző képviselője. A magyar urak átlátták, hogy mily veszély rejlik a bécsi udvar eme kívánságának teljesítésében, épp azért semmi áron nem egyeztek bele a nádori szék üresen hagyásába. Mátyás kénytelen volt engedni, mert Rudolf még mindig élt s folyvást hajlandónak mutatkozott újra átvenni az uralmat, ha ezzel a magyarok megkínálnák. Ettől való féltében egyezett bele Mátyás, hogy történjék meg a nádorválasztás a régi módon, azaz a király által kijelölt négy főúr közül szabadon válasszon az országgyűlés. Ekként egyhangulag Thurzó György, a protestáns főúr választatott meg nádorrá.

Mátyás most minden törekvését arra fordította, hogy valahára megszabaduljon Rudolftól, aki mint cseh király és római császár még mindig nagy akadályként állott utjában. Az agg Rudolt érezvén halála közeledését, a cseh trón örökösévé unoka öcscsét, Lipót, passauai püspököt nevezte ki, s e közben megsértette a cseh urakat, kik aztán úgy álltak bosszút, hogy a trónt Mátyásnak ajánlották fel. Mátyás természetesen nem késett megjelenni Prágában a felajánlott trón elfoglalása végett. A koronázás nagy fénynyel ment véghez. Mátyás ez alkalommal drága szövetekből készült, gazdagon aranyozott magyar ruhát viselt, nem a magyarok iránti különös szeretetből, hanem azért, mert a magyar viselet felette alkalmas fény, pompa kifejtésére. Mátyás pedig az ily külsőségekben nagy örömét találta.

Birtokában lévén ilyképen az egész hatalom, idején valónak látta Mátyás, hogy 58-ik évében végre boldog életet kezdjen. Ugy is tett, megházasodott. Elvette egyik unokatestvérét,

II. MÁTYÁS.

a 26 éves Anna tiroli hercegnőt. Aztán ifju feleségével nagy dáridókat csaptak, a hejehujának végehossza nem volt, az ország ügyeit természetesen végképen elhanyagolta, épen úgy, mint bátyja Rudolf, azzal a különbséggel, hogy ő nem zárkózott el, hanem nagyon is fényelegve élte öreg napjait. Szeretett a Rudolf által összegyűjtött régiségekben, festményekben gyönyörködni; azok egy részét, Rudolfnak aközben bekövetkezett halála folytán Bécsbe vitette, s naponként órákig nézegette, rakosgatta.

Igy élt a magyar király Bécsben, nem törődve semmivel, se országgal se törvényekkel, ami nem lett volna épen nagy szerencsétlenség, mert a magyar nemzetnek hú védője volt a királyi udvarral szemben Thurzó György, a nádor. Tudta volna ő király nélkül is tiszteletben tartatni a hon törvényeit, oltalmazni függetlenségét, csak valóban ne is lett volna hát uralkodó fő. De volt. Mátyás Khales püspökét bizta meg az ügyek intézésével s e férfin úgy helyettesítette királyát, hogy folytonos ellenségeskedésben állt Thurzóval s a magyar nemzettel. Az bántotta a püspököt, hogy Magyarországon a protestáns hit nagyon el volt terjedve s jó részben az ő fondorlatainak köszönhető, hogy a világ egyik legnagyobb háboruja, az ugynevezett harminczéves háboru épen akkor tört ki, mikor a hatalom egy, világgal politikával keveset bajlódó uralkodó kezében volt.

A katolikus világban átalánossá vált a szándék, hogy a nemrég protestánsná lett urakat vissza kell téríteni a kath. hitre. És magindult a visszareformálás munkája elébb szóval és irodalmi viták által. Mindkettőben nagy mester volt a hirneves Pázmány Péter jezsuita. Később erőszakhoz is fordultak, a protestáns falvak népeitől visszakövetelték a templomokat oly helyeken, hol a földesurak megint visszatértek a kath. vallásra, mondván, hogy a templom az uraké volt azelőtt is és nem a népé. Így aztán nagy vallási zürzavar állott elő. Ehhez járult még azon körülmény is, hogy Mátyás tapasztalván házassága magtalan voltát, trónja utódjául unokaöcscsét, Ferdinánd stiriai herceget jelölte ki, a kiről tudta volt, hogy halálosan gyűlöli a protestánsokat. Ezért fogadták őt rémülettel Magyarországon és Csehországban, hol szintén a protestánsok voltak többségben. De Mátyás király minden eszközt igénybe véve kivitte, hogy Ferdinándot úgy Magyarországon, mint Csehországban megválasztották királynak. Csehországban a protestánsok rendkívül elkeseredtek, a katolikusok meg elbizakodtak, s vérszemet kapva, kezdték üldözni a protestánsokat, miből aztán nyílt ellenségeskedés lett, és kezdetét vette a harminczéves háboru.

Mátyás annyi bajt, zavart hagyván hátra, 1619. márczius 20-án meghalt. Nejét már elébb eltemette.

RÁKÓCZY ZSIGMOND

erdélyi fejedelem.

A nagy Bocskay után Erdély rendei Rákóczy Zsigmondot választották meg fejedelmükké, pedig Bocskay hátrahagyott végrendeletében Homonnay Bálint magyarországi jeles főurat ajánlotta a fejedelmi székre. Homonnay a Rákóczy Zsigmond leányát bírta nőül, s így nem képzelte, hogy Rákóczy ő ellene dolgozzék. Pedig azt tette. Rákóczynak megtetszett a kormányzás, melyre Bocskay őt kinevezte volt, s most már feltétlen ura kívánt lenni Erdélynek. Az erdélyi rendek teljesítették óhaját, megválasztották fejedelmüknek, pedig nem volt alkalmas a fejedelmi polczra, idős is volt, s erélytelen, gyenge oly nehéz szerepre. Mert vészterhes napok jártak akkor Erdély felett. Függetlensége, szabadsága a válság tetőfokához jutott. Homonnay Bálint nem lázongott apósa ellen, hagyta békén uralkodni. Hanem Báthory Gábor erélyes, nagy tettekre termett ifju főur: az nem szünt meg követelni a trónt, melyre ősei jussán igényt formált.

Rákóczy Zsigmond érezvén öregsége miatti hanyatló erélyét, s nem akarván trónharczot folytatni, 1608. márczius 7-én néhány hónapi uralkodás után lemondott, semmi nevezetes tett által nem örökítve meg nevét. Utána Báthory Gábort választották meg fejedelemmé.

RAKOCZY ZSIGMOND.

BÁTHORY GÁBOR

erdélyi fejedelem.

MIKOR az elaggott beteges Rudolftól sikerült kicsikarni Mátyás herczegnek az uralmat: ugyanakkor Erdélyben is hasonló viszonyok állottak elő. Rákóczy Zsigmond megunja a fejedelmi méltóságot, leköszön. Helyébe megválasztják Báthory Gábort.

Báthory Gábor leggazdagabb embere az országnak, ősi javaihoz örökül kapta nagybátyja, az ecsedi Báthory István birtokát is, mérhetlen kincseihez viruló jó egészség, tehetség, hatalmas testi erő és ifjuság járultak. Tehát minden feltétel meg volt, hogy belőle derék, jeles fejedelem válhassék.

És még sem lett az. Romlott volt a szive, hiányzott belőle az erkölcsi erő, erély. Ez okozta vesztét. Bebizonyult nála is azon örök igazság, hogy erkölcsi alap nélkül minden romba dől.

1608 márcz. 3-án tartatott Kolozsvárott az a nevezetes gyűlés, melyen Rákóczy Zsigmond leköszönt s utána nyomban megválasztották Báthory Gábort, ki ekkor élte virágában levő 19 éves ifju volt. Ily itjan oly magas polczon, s hozzá oly roppant gazdagság birtokában: nem csoda, ha a fej szédül, a szem kápázik, főként ha nincs szülei gyámolító kar, nincs jóakaró, tanácsadó rokon, nincs senki aki védjen, helyes irányba tereljen. Ily körülmények közt rendesen van jó barát, van csábító elég. Báthory is talált ilyeneket maga körül, s ezek társaságában, ezek csábítására sülyedt mindig mélyebben az erkölcstelenség mocsarában. Részegeskedés, tivornya járta a fejedelmi udvarban.

Kezdetben a katolikusoknak fogta pártját, biztatta a főpapokat, az esztergomi érseket, hogy ő alatta a kath. vallás pártolásra számíthat. Ekkor természetesen a protestánsok lettek ellenségei. Később üldözte a katolikusokat, kitiltotta a jezsuitákat, erre a katolikusok gyűlölték meg. Majd maga ellen ingerelte a szászokat, a székhelyeket is, egyszóval mindenkit.

Eme nagy izgalom közepett aztán zsarnoki önkénnyel folytatta az uralkodást, úgy, hogy felbőszült ellene minden jó érzésű

BÁTHORY GÁBOR.

ember, s két leghivebb barátja: Kendy és Kornis, titkon meg-
egyezttek egymással, hogy orozva megöletik a gyűlölt fejedel-
met. Felbérelték az orgyilkost, ki a halálítéletet Báthoryn a besz-
terczei országgyűlésre való utazása közben lesz végrehajtandó. De
a dolog napfényre jő. Kendy elmenekül, Kornis elfogatik, s a
beszterczei országgyűlés által lefejeztetik. Báthory attól kezdve még
zsarnokibb uralmat folytatott.

Báthory több háborút viselt, ügyesen és vitéziül. A szá-
szokat megtámadta, főhelyüket, Szebent bevette. Majd 1611-ben
Oláhországba csapott, s ügyes hadviselés után az egész országot
meghódította, az addigi vajdát elűzte. De ezzel csak növelte a
saját baját, mert az elűzött vajda összeszedve magát, csakhamar
visszafoglalta országát, s megtámadta Báthoryt. A szászok is
fellázadtak. Magyarországból szintén haddal fenyegették a hatal-
mas Forgáchok, kik azért valának bosszusak reá, mert a katho-
likus vallást cserben hagyta. A magyar csapatok benyomulnak
Erdélybe, a szászok is lázongnak, mellettük van az oláh vajda
sereggel. Ennyi zavar közé jutott a fejedelem. Brassóban seregét
megverték a szászok és oláhok, alig birt maga is menekülni.
A Forgáchék betörése ellen azonban ügyesen megvédte Beth-
len, tönkre tette a magyar csapatot.

Ennyi ellenséggel, bajjal szemben, szükségét látta Báthory,
hogy a török támogatását minden eshetőségekre kikérje. Tehát
ajándékokkal és barátságos levéllel Ghyczy főurat Konstantiná-
polyba küldte. Ez az uri ember azonban Konstantinápolyban
azt mondta, hogy az ajándékokat a rendek küldik és kéri a
szultánt, tegye le a fejedelemségről Báthoryt s adjon nekik más
uralkodót. A szultán hitelt adott a beszédnek, a szerint csele-
kedett, s új fejedelemmé magát Ghyczyt nevezte ki.

Ghyczyre nézve a fejedelmi kineveztetés pünkösdi király-
ság volt, mikor visszatért, Brassó alatt a Báthory serege várta,
mely sikeresen harczolt barátaival: a brassói szászokkal s a ve-
lök egyesült oláhokkal.

Báthoryt felingerelte a szultán hűtlensége, végkép szakítani
akart a törökkel, Mátyás királylyal kezdett alkudozni. Erdélyt
kész volt egészen a magyar uralom alá rendelni, csakhogy a
töröktől szabadulhasson, és hogy minden jó rendben menjen,
megbékült a szászokkal, visszavonta az ellenük kiadott szigorú

rendeleteket, megbékült Ghyczyvel is. De már minden késő volt. Uralmának utolsó szakához jutott. Eszeveszett zsarnokságának, zürzavaros politikájának az a kéz mutatott netovábbot, a mely kéz a fejedelmi székbe juttatta. Bethlen Gábor elérkezettnek találta az időt véget vetni Báthory zsarnokságának. Bethlen úgy volt meggyőződve, hogy a török megsemmisíti Erdélyt, ha tapasztalja, hogy az a német császár védelme alá adja magát. Annál fogva a török szultánt figyelmeztette, hogy eleve akadályozza meg a Báthory és Mátyás közt tervezett szövetséget. A szultán megfogadta a tanácsot, letette a fejedelemségről Báthoryt, helyébe kinevezte Bethlent, s hogy a szónak nyomatéka is legyen, nagyszámu török sereget adott mellé. A török sereg oltalma alatt 1613. szeptember havában bevonul Bethlen Erdélybe. Báthory érezve elhagyottságát, menekül. Bethlen okt. 23-án az egybegyűlt rendek által erdélyi fejedelemmé választatik.

Báthoryval mi történt? Nagyváradra bujdosott, ott várta ügyének jobbrafordulását. De az nem következett be, a helyett egy törzsurás véget vetett életének. Összeesküvést forraltak ellene a hajduk, s két hajduhadnagy: Szilassy és Ladányi orvul megtámadták és megölték.

Báthory Gáborral kihalt a századokon át virágzó Báthory nemzetség.

PÁLFFY MIKLÓS

a hős hadvezér.

OLYAN volt, mint Zrinyi Miklós, Szigetvár rettegett védője, vagy Dobó az egri várnagy. Élete, vére a hazáé vala, bámulatos erélyvel, halálmegvető bátorsággal védte a rábizott falakat, vagy ostromolta az ellen táborát. Számos harcza, sok heves csatája volt a törökkel, mert vitézi élete a szomorú emlékü tizenötéves török hadjárat korára esik. Az 1500-as esztendő utolsó tizedében írta ő a történelem aranylapjait.

Méltó a honszerelem, a nagy, dicső tettek eme könyvében fölemlíteni nevét, följegyezni hősi életének nagyszerű tényeit.

Rudolf, az uralkodástól elvonuló, a csillagvizsgáló, az órákészítő, s bűvös szereivel prágai várakában elrejtőzve élő beteges kedélyű zsarnok viselte Szent István koronáját. Nem sokat törődött a hon védelmével, tőle ugyan egészen uralma alá hajthatta volna a török a Duna-Tisza vidékét, Magyarországnak Kárpátok által határolt hazáját. Ő kardot forgatni, törökkel harcolni ki nem állott. Elzárta magát a prágai várba, Magyarország sorsát német főherczegekre bízta. A német főherczegek aztán hoztak magukkal német hadvezéreket. Ezekre volt ruházva a haza védelme Szinán hős török nagyvezír szörnyű betörései ellen.

A német hadvezérek bizony meg nem védtek volna Magyarországot, ha nem találkoznak vala lelkes honfiak, törökverő hősök, kik gátat vetnek a török hadjáratoknak.

E hősök egyik kimagasló nagy alakja Pálffy Miklós.

1586-ban látjuk először feltűnni. Akkor még csak komáromi várnagy volt, ifju és tette vágyó. A dunántúli részeken pusztító törökök ellen ment kevés sereggel, Fehérvárnál heves csatát kezdett s rövid tusa után 250 foglyot ejtett, közel százat kardélre hányt, maga a pasa is csak futással menekülhetett.

Ettől kezdve szakadatlan harcok között élt Pálffy.

1593 szept. elején Szinán nagyvezír 150 ezer főnyi sereggel jött megboszulni Hasán bosnyai pasának s vele 18 ezer töröknek a sziszeki csatában történt elestét. A nagyvezírnek kedvezett a szerencse, elfoglalta Sziszeket, s aztán birtokába jutott Veszprém is melyet gyalázatosan feladtak, ugyszintén Palota, honnét a várnagy gyáván elmenekült. De ezeken kívül egyéb eredményt nem vívtak ki a török hadak, s tél közeledtével hazájukba vonultak. A törökök elvonulásának hírére a magyar urak táborba szólíták zászlóaljaikat, s Komárom alatt 40 ezer főnyi sereg gyűlt össze. Pálffy Miklós volt a sereg lelke, ő és Zrinyi György meg

PÁLFFY MIKLÓS.

Nádasdy Ferencz, Thurzó György, Illésházy István állíták össze a sereget, mégis a német gróf Hardech lett a fővezér.

A magyar sereg Fehérvár vivására indult. E közben hírül veszik, hogy a budai pasa 20 ezernyi segélysereggel készül a város védelmére. A mieink erre felhagytak Fehérvár ostromával, az érkező segélyseregre vetik magukat. Pákozdnál nagy csata fejlődik ki. A harczot Pálffy kezdi meg és pedig a török sereg diszével, a janicsárokkal, kiket hősi küzdelemmel csaknem egytől egyig levágott. Erre az egész török sereg bomlásnak indul, a mieink minden ponton diadalmaskodnak, vad futásra kényszerítik a törököket. A Budára vezető uton egész hosszában hatezer hulla hirdeti a fényes győzelmet, martalékul esett a török egész tűzörsége 44 ágyuval.

E nagyszerű diadal kivívásában Pálffy hősiességének fő része van, mégis mikor a jeles vezér s méltó hős társa Nádasdy, sürgetnék, hogy most már forduljanak Fehérvár ellen, mely magára hagyatva, könnyen elfoglalható: Hardech fővezértől tagadó választ kaptak, s e jeles német ur a sereget Győrbe rendeli. Így kénytelen volt Pálffy is letenni az ostromról. E helyett a maga seregét a Dunán átvezetvén, a felvidéken befészkelődött török kiűzésénél segédkezett. Teuffenbach kassai főkapitány Füleket akarta a töröktől elvenni. E czélból zászló alá gyűjté a felvidéki urak hadait, s Füle környékén megkezdte a csatát. Pálffy megérkezte nagy lelkesedést keltett, s az ő harczedzett derék seregével egyesülve, diadalmas sikert aratnak. Nemcsak Füleket, de még több pontot is elfoglaltak a töröktől. Pálffy ez alkalommal is sürgette, hogy folytassák a hadjáratot. De Teuffenbach a beállott téli idővel mentegetőzött, és Kassára vonult vissza, még azt sem tette meg Pálffy kérésére, hogy néhány ágyut kölcsönözzön a hadviselés tovább folytatására, így Pálffy is kénytelen volt Komárom várába visszahuzódni. Utközben azonban Szécsényt, Drégelyt és Palánkot még hatalmába kerítette. A következő évben ismét a felvidéki várak visszafoglalásának nagy munkájában találjuk Pálffy, ki Nógrádot, mely 50 éven át volt a török uralom alatt, hősi küzdelem után visszafoglalta. Pálffy ekként rövid idő alatt összesen kilencz várat foglalt vissza. Ezután is folytonos része volt a befészkelődött törökök kiűzésében. Nádasdy bajnok-társával Párkányt elfoglalta a törököktől, majd Tatát ostromolta meg s aztán Verőczenél 3000 törököt vágott le. Veszprémet, Palotát szintén hősileg megostromolta. De legfényesebb vitézi tette volt Győr elfoglalása, mely nevezetes pontot a törökök már másfél év óta elfoglalva tartottak.

1598 márczius 27-én Pálffy egyesült Schwarczenberg Adolf köztiszteletben álló jeles német tábornokkal. Sikerült összegyűjteni pár ezer magyar harczost, s háromezer német, francia s

más idegen népből álló segélycsapatot. E nevetséges csekély sereggel határozták bevenni Győrt, a természet által is oly igen védett, s várépitmények által hatalmasan megerősített fő hadászati pontot. Ami hiányzott az ostromlók számában, azt pótolták a vezérek hadvezéri ügyességgel, és a harcosok hősi bátorsággal.

Harcra felkészülve, Komárom felől lassan óvatosan közeledtek Győr felé, márczius 28-án érkeztek meg, és időt nem vesztegetve, még ugyanazon nap éjjelén, elszánt bátorsággal egészen a város falaihoz huzódtak fel. Az éj csöndjében, alkalmas pillanatban odadobott petárdával felrobbantják, beszakasztják a kaput, hirtelen benyomulnak, s mielőtt a török őrség felocsudna, a városban teremnek. A várban levő kétezer főnyi török őrség kétségbeesetten védi magát. Borzasztó harc felődik ki az utcákon, a falakon, a vársánczokban. Három óráig tart az éjjeli csata... És mire felvirradt, a 188 ágyuval megerősített vár a mieink birtokába jutott, 300 török harczost foglyul ejtettek, a többit kardélre hányták. A harc hevében elesett Ali pasa is.

A győri nagyszerű ostrom ritkítja párját a hadviselés történetében. E nagyszerű hadidicsőség meghatotta az elzárkózva élő Rudolfot is. Jutalmul Pálffy Pozsony örökös főispánjává nevezte, Schwarzenberget pedig Győr kapitányává tette.

Győr szerencsés megvétele által felbátorítva, Pálffy Budát javasolá megtámadni, hogy végre szabaduljon fel a hon fővárosa a török járom alól. Meg is indult Schwarzenberggel és Nádasival, de nyolczezer főnyi seregükhöz nem kaptak erősítést s Rudolf császár Prágából csak sokára küldte meg az ostromlásra királyi engedelmét, így a beállott őszi esős idő miatt nem fejthettek ki nagy sikert. A Gellérthegyi erődöt azonban bevették, Buda vizivárosi részét hatalmukba kerítették, de a mondott okok miatt 40 ágyut zsákmányul ejtve, kénytelenek voltak téliszállásra vonulni.

Eme nagy harczok, tényes csaták után még pár évig szentelhető a honnak Pálffy hadvezéri tehetségét. Számtalan apró csatát vívott. Legutolsó hadjárata volt a Dunántul, a Sárrét vidékén, felszabadított a török iga alól vagy hat nevezetes erősséget. Kaposvárt isszándékozott megostromolni, hanem a beállott őszi rozsz idő és az országra nehezedett nagy inség, s az ebből támadó ragályos betegségek miatt kénytelen volt e város megostromlását a következő évre halasztani. De ez az év: 1600, a nagy hős halálát hozta meg. Márczius 14-én 50 éves korában jobblétre szenderült. Az általa alapított Pálffy nemzetség maig bírja a pozsonyi örökös főispánsági méltóságot.

ILLESHÁZY ISTVÁN

n á d o r.

AZ 1590-ik évtől kezdve mintegy husz esztendeig főszerepet vitt az ország dolgainak intézésében Illésházy István. Hatalmas nagy ur volt. Vagyoná többre ment egy millió forintnál, ami az akkori viszonyok szerint óriási gazdagság vala, a mai állapotokhoz képest tíz milliónak bátran megfelelt. A dús-gazdag főúr e mellett nagy tehetségével, lángoló honszerelmével az ország általános tiszteletét vívta ki.

Rudolf császár kormánya korán felismerte Illésházyban a nagy államférfiut, a nagy hazafit. Belátták, hogy e főúr nagy ellenzékét fog képezni a bécsi elnyomatás, elnémetesítés ellen. Annálfogva elhatározták jóeleve szárnyát szegni Illésházynak. Vagyonában támadták meg, az általa birt Bazin és Szent-György városokat ki akarták venni kezéből, miáltál jelentékeny jövedelmektől esett volna el. A főúr erélyesen tiltakozott a jogtalanság miatt, s ezért aztán felségsértési pert indítottak ellene. De a főbírók nem voltak hajlandók a bécsi miniszterek óhajta szerint ítélni. Ekkor cselhez folyamodtak, Bécsbe idézték Illésházyt azon szándékkal, hogy ott majd szépen fogságra vetik. De Illésházy élt a gyanuperrel, nem ment fel Bécsbe, hanem az üldözés elől Lengyelországba menekült.

Illésházy másfél évig volt önkénytes száműzetésben. 1605 vége felé Rudolf császár testvéröccse, Mátyás főherczeg levelet intézett hozzá, melyben arra kéri, hogy lépjen ki elvonultságából s állítsa helyre a magyar nemzet és Rudolf között kitört viszályt. A haza ellen intézett sérelmek és alkotmányszegések, mint tudjuk, lázadásba űzték a nemzetet. Bocskay István kitüzte a hon és a protestáns vallás megvédésére a lázadás zászlaját.

ILLESHÁZY ISTVÁN.

Fegyverei diadalt arattak a császári seregeken, nyomról nyomra birtokába kerítette az országot, s a Szerencsre egybehívott országgyűlés fejedelemmé választotta, s e méltóságában a török szultán megerősítette. A császári ház csak ekkor látta be a vesztély nagyságát, s ekkor fordultak Illésházyhoz, hogy legyen közbenjáró Bocskaynál. Illésházy megtette amire kérték, alkudozásba bocsátkozott Bocskayval, aki daczára az általa kivívott sikereknek, hajlandó volt a békére, mert hazája sorsát jobban vélte biztosíthatni kölcsönös békeszerződés által kivivandó előnyök, mint a további kétes háboruk által. Illésházy nagy tapintattal és államférfiúi bölcsességgel vezette az alkudozásokat, melynek vége a bécsi és zsitvatoroki békekötés lett.

A béke létrehozása mellett főczélja volt Illésházynek az uralkodással mit sem törődő Rudolfot megbuktatni, s helyébe Mátyás főherczeget ültetni, ki a magyar ügynek és a protestantismusnak buzgó barátjaként mutatta magát. Mátyás is hő vágyat érzett az uralmat névleg is hatalmába keríteni, miután tényleg már ugys birta.

II. Mátyás trónrajutásával Illésházy is elérte a legfőbb polcot: a rendek által országnádorává választatott. Ő buzgó protestáns volt, s mégis egyhangulag választatott meg, még a kath. főpapok is reá szavaztak, pedig abban az időben már nagy harcz folyt a két felekezet között.

A nemzet lelkesedése általános volt, mikor Illésházyt tudták a nádori széken. Megnyugvással tekintének a jövőbe, mert hitték, hogy a nemzet jogainak hű védője áll az ország és a korona közt, hitték, hogy a zsitvatoroki es bécsi béke, melyet Illésházy hozott létre, most már végre fognak hajtatni. De fájdalom, e remények beváltásában megakadályozta Illésházyt a halál. Áldásos életének 68-ik évében, 1609. május 5-én jobb létre szenderült, élete által forduló pontot írva a történelem könyvébe. Ha ő nincs, talán nem jó létre a bécsi béke, talán török pártfogás alá jut az ország, végkép elszakadva a Habsburg-háztól.

THURZÓ GYÖRGY

n á d o r.

Illésházy halálakor keserűen tapasztalák a rendek, hogy Mátyás jósága, magyarokhoz való nagy ragaszkodása, mind csak tettetés volt. Hogy nem élt többé Illésházy, Mátyás sem tartóztatta magát, szint vallott s láthatta az ország, mint szeretné az alkotmányt megrövidíteni, a haza függetlenségét elnyomni. Mátyás semmikép sem akart abba beleegyezni, hogy a megürült nádori méltóság betöltessék, nem akart oldala mellett ellenőrző, számonkérő főminisztert tűrni. De a nemzet résen állott, szerencsére még élt a trónvesztes Rudolf, azzal fenyegettek, hogy hozzá pártolnak, ha jogos követelésüket nem teljesítik. Ez hatott, megtörtént a nádorválasztás. Thurzó György protestáns főúr, egyhangulag nádorrá választatott.

Thurzó már azelőtt is tekintélyvel és nagy befolyással bírt, a nádori szék pedig az ország ügyei intézésének teljhatalmu vezetőjévé tette. Lángoló hazaszeretettel fogott munkájához, s nagy buzgósággal karolta fel a protestáns ügyet is, melynek ő legfőbb oszlopa volt. 1610-ben Zsolnán, zsinatra gyűjté össze a protestáns főpapokat és főurakat. A zsinat rendszerbe foglalta a prot. vallás szervezetét, annak a kath. valláshozzi viszonyát. Érdekes, hogy az ausztriai protestánsok is, mint megmentőjüket tekintették Thurzót, hozzá fordultak, hogy eszközöljön ki nekik is oly szabad vallásgyakorlatot, mint a minővel a magyarok bírnak. Thurzó készséggel tett lépéseket érdekökben, Mátyás érte is, hogy védelmébe veszi az osztrák protestánsokat.

Mint tudjuk, II. Mátyás élete vége felé épen oly tétlenségbe esett, mint bátyja Rudolf. Visszavonult az uralkodás gondjaitól, s ekkor Thurzó Györgynek az összes bécsi miniszterekkel, főurakkal szemben kellett védeni a magyar haza alkotmányát. Thurzó híven teljesítette e feladatot. Ugy a hazának, mint a protestáns ügynek rendkívüli szolgálatokat tett. Tevékeny életének 1616-ban vetett végét a halál.

THURZÓ GYÖRGY.

II. FERDINÁND.

1619—1637.

MMAGYARORSZÁGON a katolikus vallás, Szent István után a legnagyobb hálával tartozik II. Ferdinánd királynak. Sz. István behozta, meghonosította az országban a kath. vallást, II. Ferdinánd pedig fentartotta azt. E munkájában főtámogatója volt Pázmány Péter, a nagytekintélyű szónok, az ügyes politikus.

A protestáns vallás a mohácsi vész óta lefolyt száz esztendő alatt oly nagy elterjedést nyert, hogy tartani lehetett az egész országnak protestánsná változásától. II. Ferdinánd, mikor testvérbátyjától, II. Mátyástól átvette az uralmat, megesküdött, hogy nagy birodalmában mindenütt kiirtja a protestáns vallást, s visszaállítja a kath. hitet. Többször elmondta, hogy kész volna pallos alatt elvérezni, ha tudná, hogy martyrhalálával eltörölhetné a protestáns vallást, s minden alattvalóját visszaterelhetné a kath. egyház kebelébe. Ezért aztán birodalmában a protestánsok mindenütt ellenségekét látták benne, félték tőle, és védték magukat. Ferdinánd trónrajutásakor kész háborút talált. A borzalmas harmincz éves vallási háboru már akkor javában dühöngött. Csehország túlnyomó protestáns lakosai nyílt lázadásban álltak, semmikép sem akarták uralkodójokul elismerni Ferdinándot. Nehogy a csehországi lázongás áthatoljon Magyarországra is, Ferdinánd sietett Pozsonyba országgyűlésre hívni a magyar rendeket. A meghívó királyi iratban az volt mondva, hogy Ferdinánd személyesen nyitja meg az országgyűlést, ezt az ígéretet azonban nem lehetett teljesíteni egy váratlan esemény miatt. A cseheknek ugyanis sikerült szövetséget kötni az osztrák protestánsokkal, s így ezek által támogatva, betörték Ausztriába, hirtelen Bécs alatt termettek, s a Bécs városában élő protestánsok által támogatva, csakhamar megszállták az alig védett birodalmi várost. És körülfogták a császári lakot, hangoztatva, hogy „kolostorba Ferdinánddal, kardélre tanácsosaival“ ha ki-

vánságaik nem teljesítettnek. A minden oldalról szorongatott Ferdinándnak leghivebb emberei is azt tanácsolák, hogy tegyen engedményeket az ostromlóknak. De Ferdinánd hallani sem akart arról, a legnagyobb veszély pillanatában is rendithetetlenül áll s kápolnájába sietve, térdre borul a feszület előtt, Istentől kér segédelmet. És akkor, mint csodás égi jelre, feltűnnek a várak előtt a felszabadító Dambier harcosai, megzendülnek a hadi kürtök, a várban terem egy lovas század, mely a Dunán leusztatva, nagy veszélyek között jutott be. A felszabadítók megérkezése lelkesedést támaszt, 600 diák s 1500 polgár csatlakozik hozzájuk, megvédik a belső várat, s a később megérkező segélyhadak visszavonulásra kényszerítik a cseheket.

A cseh, morva és osztrák protestánsok levelek és követeik által sarkalták a magyar protestánsokat, hogy lépjenek velük szövetségre s egyesülten verjék vissza a protestántizmusra mért csapásokat. Nem maradtak eredménytelenül e biztatások, főként midőn tapasztalták, hogy Pázmány Péter szónoklataira, s ügyes vallási irataira, mind többen térnek vissza a protestáns hitről a kath. vallásra. A nyílt lázadás kitöréséhez már mi sem hiányzott. A lázadás vezére lett Bethlen Gábor erdélyi fejedelem.

Még jóformán el sem oszlott a pozsonyi országgyűlés, midőn Bethlen hirtelen az országban terem, csakhamar hatalmába keríti az egész felvidéket, aztán Pozsony alá siet, azt ostromolni kezdi. Forgách Zsigmond nádor beszorult a koronával együtt s nincs elkészülve az ostromra, tehát feladja a várost. Bethlen aztán a nádorral új országgyűlést hivat egybe, mely rendezze az ország dolgait, új egyességet kössön a királylyal, a sérelmeket orvosolja. Az országgyűlésen a protestáns rendek felingerülnek, kívánják Ferdinánd letételét, új király választását. A Ferdinánd király által egyezkedés végett leküldött biztosokat meg sem akarták hallgatni, sőt kicsibe mult, hogy a békéltető nádort ki nem dobták az ablakon. A dolgok ily állása mellett, Ferdinánd megbizottai eget földet ígértek Bethlennek, ha békét köt; ígértek neki német birodalmi hercegi czimet, a sziléziai Oppelnt és Ratibort, továbbá Magyarországból tizenhárom vármegyét. Bethlen mindezeket előlegesen elfogadta, de kívánta, hogy Beszterczére új országgyűlés hívassék egybe, mely az ügyeket rendezze.

Ferdinánd ekként egy kevés időt nyervén, teljes erejével a csehek ellen készült fellépni, úgy vélekedvén, hogy ha a csehekkal végez, majd a magyarokkal is könnyebben boldogulhat. Szövetséget kötött több német fejedelemmel. Bethlen erre nyíltan a csehek mellé állott, s a beszterczei országgyűlésen kijelentette, hogy semmiféle békealkuba nem bocsátkozik addig, míg Ferdinánd a csehekkal békét nem köt, vallásszabadságukat nem biztosítja. A Ferdinánd emberei erre nem voltak hajlandók.

II. FERDINÁND.

Ezzel vegkép el volt mérgesítve az ügy. A magyar rendek a nádornál tartott gyűlésükön Bethlen Gábort Magyarország királyává kiáltották ki, és megindult a harc újból. Bethlen Nyitra ellen fordult, a várost bevette s még több felvidéki várat is.

Igy folyt az ellenségeskedés, midőn Bethlen, cserben hagyatva az időközben megvert csehektől, békét ajánlott Ferdinándnak. A béke Nikolsburgban, 1622. elején meg is kötött Bethlenre és az országra kedvezően. A békefeltételek közt az is bennfoglaltatott, hogy a bécsi békekötés, és a 1608-iki törvények újból is megerősítetnek, s a sérelmek orvoslására országgyűlés hívatik egybe. Ez a béke sem volt végleges, Bethlen újra feyvert ragad, változó szerencsével harcol. A harc egy újabb békével, a bécsi békekötéssel ér véget, mely némi változtatással megerősíti a mult évben kötött nikolsburgi békét.

Ferdinánd ezután szerencsésebb körülmények közt folytathatta uralmát. A harminczéves háboru első fejezete a csehek leveretésével véget ért, Bethlen sem lázongott. Ez időt arra használta a király, hogy a kath. vallás erősítését munkálja. E művében Pázmánynyal ritka erélylyel és buzgósággal haladt előbbre.

Ferdinánd végre rendezvén dolgát Bethlennel, szükségesnek látta a törökei is megujítani a békét, de úgy, hogy abba beleszólása ne legyen Bethlennek. Bethlen azonban Konstantinápolyba küldött követe által kivitte, hogy a szultán vele és Ferdinánddal együttesen kötötte meg a békét Szőnyben 1627-ben.

A szőnyi békekötés után nemsokára meghalt Bethlen Gábor, utána a felesége, majd Rákóczy György bírta az uralmat, kit Ferdinánd nem akart elismerni, de az újra fellángolt harmincz éves háboru miatt, kénytelen volt mégis békére lépni Rákóczyval.

Messze éjszak felől nagy veszély jött Ferdinándra hős Gusztáv Adolf svéd király személyében. E rettenthetlen nagy térfiu a protestáns vallás védelmére ragadott fegyvert, s jött, hogy boszut álljon a protestantismus fő ellenségén, Ferdinándon. És a nagy vallási hős pár nap alatt fényes diadalt aratott Németországban, s Ferdinánd azon pontra jutott, hogy trónját is féltethette. Szorultságában Pázmány Pétert Rómába küldötte, hogy a pápa segítené, de segítségül kevés pénznél egyebet nem kapott. Csak a véletlen volt még, a mi ingó trónját megtarthatja. És ez a véletlen Gusztáv Adolf halálával megérkezett. Ferdinánd mentve volt, hadai is szerencsével folytatták a harcot.

Élete vége felé Ferdinánd fiának, III. Ferdinánd trónra-jutásának utját egyengette. Zivataros életét 1637-ben febr. 15-kén fejezte be. Alig volt uralkodó, ki annyi zúr-zavar, harc és háboru közt élt volna. Ő alatta hozatott azon maig fenálló törvény, hogy az országgyűlés minden három évben összeüljön.

BETHLEN GÁBOR

fejedelem.

TÖRTÉNELMÜNKNEK egyik fő alakja Bethlen Gábor. Harmincz esztendőn keresztül nagy befolyást gyakorolt az ország sorsára, Erdélyre úgy, mint Magyarországra. Már 1603-ban, és 1604-ben mint ifju embert több ízben megkínálta a török az erdélyi fejedelemséggel, de ő szerényen visszautasította a fényes kitüntetést, s Bocskay Istvánt unszolta annak elfogadására. És még Bocskay után sem ő következett a fejedelmi székben, hanem Rákóczy Zsigmond, azután pedig rövid félév múlva Báthory Gábor, kit Bethlen pártfogolt, s mindaddig támogatott, míg a fejedelmi méltóságot kicsapongó, tivornyázó életével be nem szennyezte, s roszt politikája által magát tarthatatlanná nem tette. De ekkor 1613-ban, nehogy a haza szenvedjen, fellépett Bethlen s a török pártfogása mellett megbuktatta Báthory Gábort, s elfoglalta a fejedelmi széket.

A török barátsága mellett szüksége volt még Bethlennek az osztrák császár és magyar király jóindulatára is, mit abban az időben rendszerint úgy szereztek meg az erdélyi fejedelmek, hogy a törökkel fenyegetöztek. Szavuknak csak így lett fogantja Bécsben.

II. Mátyás ült a trónon, hozzá küldé tehát követeit Bethlen. Mátyás már akkor az uralkodásban kifáradva, nem sokat törődik a tényleges kormányzással, így történt, hogy két esztendeig huzódtak el a tárgyalások Khlesl püspök, Mátyás mindenható emberének fondorkodásai miatt, aki, mint kath. főpap, sehogy sem akart azon gondolattal megbarátkozni, hogy erdélyi fejedelem a protestáns Bethlen legyen. Minden áron azon volt, hogy Homonnay Bálint buzgó katolikus főúr jusson a fejedelmi székbe.

De végre a törökök erélyes fellépése kényszeríté Khleslt az egyesség megkötésére, mely 1615-ben létre is jött. E szerint a bécsi békekötés alapján elismeri II. Mátyás Bethlent Erdély fejedelmének. Báthory István óta, nem volt oly jó, oly erélyes és igazságos uralkodója Erdélynek, mint Bethlen Gábor. Uralkodása alatt jólét, boldogság áradt a kis országra. Ő behegesztette előde, a zsnarnok Báthory Gábor által ejtett sebeket, helyre állította a nemzetben a fejedelemség iránti bizalmat.

Jó tisztviselőket állított a közügyek élére, Németországból behozott bányászok által virágzásra emelte a bányászatot.

Felvilágosodott, nemes lélek vala. Szerette a tudományokat, fejedelmi bőkezűséggel támogatta az iskolákat, a mai nagyenyedi főtanoda neki köszöni létesülését, nagyszerű alapítványokkal ő állította fel Gyulafehérvárott, s külföldről behozott hírnévű tudós tanárokat ültetett a tanodába, mely ekként gyorsan hirre tett szert. Ugyancsak Gyulafehérott nagy könyvtárt alapított, s szép világot vet műveltségére, hazaszeretetére az, hogy minden áron meg akarta könyvtárának szerezni a Hunyady Mátyás könyvtárából Konstantinápolyba hurczolt könyveket. De ez a szándéka nem sikerült, bár nagy összeget ígért a könyvekért. A szultán barátságban állt ugyan vele, de a Korvinákat nem adta neki. Kétszáz ötven esztendőnek kellett eltelni, hogy a Bethlen óhaja teljesüljön, a Korvinák hazakerüljenek Konstantinápolyból.

Nagy előszeretettel csügött Bethlen az ifjuság tudományos kiképzésén. A tehetségeseket kiküldte külföldi híres egyetemekre, s némely egyetemen ösztöndíjakat alapított magyar ifjak számára.

Teljesen nagyszabású uralkodói fő volt, aki átérezte, hogy mi a feladata egy valódi jó uralkodónak. Ha nagy, gazdag ország trónján ül vala, neve a világtörténelem lapján ragyog. De így mint a kis Erdély urának, nem volt alkalmá kifejtetni uralkodói képességeit. Legszebb színben tünteti fel jellemét a vallási ügyekben követett politikája. Ő szívvvel lélekkel protestáns volt, s hitének védelmére fegyvert fogott, de azért elfogult bigot nem vala. Ő általános vallásszabadságot akart, s épp azért nem hogy nem üldözte Erdélyben a katolikusokat, hanem teljes szabadságot adott nekik szerzetes rendek alapítására, sőt segélyezte is őket Karánsebesen egy új társház és iskola felállításában. A közhivatalok osztatásában nem törődött vele, hogy ki milyen valású, csupán a képességet tekintette; így történt, hogy egyik titkára katolikus, a másik szombatos volt. (Zsidóféle vallás mely akkoriban keletkezett, s néhány községben maig fentáll Erdélyben. Hívei tősgyökeres székelyek, de körülmetélik magukat, a szombatot megszentelik, a zsidó vallást sok tekintetben követik.)

Bethlen bent bércezi között boldoggá tette kis hazáját, még adóját is leszállította tizenöt ezer aranyról tizezerre, ami hallat-

BETHLEN GÁBOR.

lan dolog a fejedelmek életében; kifelé hirt, nevet, dicsőséget szerzett a kis Erdélynek. Tíz esztendőn át remegtek Bécsben Erdélytől, Magyarország pedig védelmezőjét üdvözölte Bethlen Gáborban.

A harminczéves háboru Csehországból áthatott hozzánk is. A csehek biztatták Magyar- és Erdélyországot, hogy szintén ragadjanak fegyvert s együttesen kényszerítsék a tulbuzgó vallásos II. Ferdinándot a protestáns hit szabad gyakorlatának törvény általi biztosítására. Bethlen egy részről a csehek, más részről a magyarországi protestáns rendektől ösztönöztetve, fegyvert ragad, diadalról diadalra vezetí seregét, hatalmába keríti a felvidéket, s ingadozóvá teszi a makacs Ferdinándot, ki pedig megesküvék, hogy inkább meghal, mintsem újabb jogokat adjon a protestánsoknak.

A császáriak sokszor kénytelenek alkudozásra kérni Bethlent, ki arra mindannyiszor hajlandó, valamikor csak remélheti, hogy a protestáns ügynek, s haza szabadságának védelmére egy egy újabb békepontot csikarhat ki. Bámulatra méltó ügyességgel viszi az alkudozásokat, tul jár a bécsiek eszén, s valódi diplomaciai bölcsességgel intézi az egymásután sűrűn következő békekötéseket.

A törökkel szoros szövetséget volt kénytelen fentartani, de távolról sem azért, hogy annak uralmát hazánkban megsziárdítsa, hanem azért, hogy Ausztriával szemben saját jogait annál jobban és nyomatékosabban érvényesíthesse. Neki egy szerelme volt: a haza átalában, s szűkebb értelemben Erdély, melynek függetlenségét biztosítani óhajtatta. Célját el is érte, Erdély teljes függetlenséget élvezett, s az erdélyi fejedelem oly nagy tekintélynek örvendett, mint Báthory István óta soha.

Bethlen Gábor esze, ügyessége a kormány gyeplőinél, vi tézsége a harcztéren, átalános tiszteletet és becsülést szerzetek. Tisztelte Pázmány Péter is, aki pedig tüzzel vassal ellene dolgozott a protestáns vallásnak, s abban teljesen egyetértett II. Ferdinánddal, hogy a protestantizmust ki kell irtani az országból. De Pázmány Péter szerette a haza szabadságát is, s meg volt győződve, hogy az ország alkotmányát csak addig tartja tiszteletben a bécsi kormány, mig független nemzeti fejedelem ül az erdélyi fejedelmi székben.

Élete vége felé szomoruan kelle tapasztalnia Bethlennek, hogy Isten nem áldotta meg utóddal, a kire hagyhatná uralmát, s így nem tehetett mást, könnyelmű ledér nejeére ruházta méltóságát.

A halál 1629-ben november 15-én érte utól, Gyulafehérvárott. Utolsó perceiben írószert kért hú emberétől, Kemény Jánostól s e szavakat írta az elébe tett papírra: »Ha Isten velünk, ki ellenünk.«

PÁZMÁNY PÉTER.

II. Ferdinánd király és Pázmány Péter hírneves jezsuita, később esztergomi érsek, tartották meg Magyarországon a kath. vallást. Ha ők ketten utját nem állják az új hit terjedésének, úgy ma alkalmasint teljesen protestáns állam volna hazánk.

A magyar katolicismus sokat köszönhet Pázmány Peternek, ki nagy eszével, ügyességével a hatalom legfőbb polczára küzdötte fel magát, s karöltve a vallásos Ferdinánddal, egyesült erővel védték, oltalmazták a kath. egyházat.

Nehéz, küzdelmes korszak volt az, a hitért a vallásért villogott a kard, minden e körül forgott, minden érdek a vallásban összpontosult. Forrongott a világ a körül a kérdés körül: hogy ki mely hitágazat szerint imádja Istenét. Hazánkban is nagy tér jutott e vallási forrongásnak, s e forrongó, vajudó korszak egyik fő szereplője Pázmány Péter.

Rendkívül érdekes élettörténete.

Biharmegyében egyszerű nemesi családból származott. Apja, anyja református vallásuak voltak, s természetesen őt is e hitben nevelték. Senki sem gondolta, hogy a kis kálvinista gyermek lesz egykor a katolikusoknak megmentője, a magyar egyház legfőbb papja: esztergomi érsek.

A falusi iskolai oktatás bevégezése után, a gyermeket Kolosvárra vitték az ottani jezsuita főiskolába. És itt kezdődik a fordulópont.

A jezsuiták tanintézetében csakhamar felfedezték a kis Pázmányban a rendkívüli tehetséget, a lángészt, a vas erélyt, a nagy szorgalmat.

A jezsuita atyák nagy előszereettel foglalkoztak az „eretnek” fiúval, örömmel látták annak fejlődését, tudományokban való

előrehaladását, és feltámadt bennük a vágy: vajha az ifju ne lenne „eretnek“, hanem áttérne a kath. vallásra.

A rajongó, tettvagyó ifju megértette tanárai óhajtását, elhagyta hitét, áttért a kath. vallásra. Lelkesülésében odáig ment, hogy új hitének a legbuzgóbb szószólója lett, és mintegy átszellemülve fogadalmat tett, hogy életét apostolként fogja tölteni, a kath. egyház kebelébe téríti a protestáns hiten levőket. Tanult szorgalmasan, kitartóan, hogy tudományos készültséggel állhasson ki a nagy munkához. Belépett a jezsuita rendbe, aztán külföldre ment, s tanulva, buvárkodva hosszú időt töltött kint. Mint felszentelt jezsuita atya tért vissza Magyarországra 1607-ben harminczhet éves korában.

Itthon egyszerre szerepet vállalt, csakhamar bele élte magát a helyzetbe. Kitűnő szónok, nagy tehetségű tudós volt. Az országgyűlésen, vitákon, szónoklataival hatást keltett, s rövid idő alatt emlegették nevét.

Hozzá kezdett a hittérítés nagy munkájához is. Kiszemelte a protestáns főurakat, akiket kath. hitre szándékozott téríteni, és bámulatos ügyességgel, furfangossággal behálózta s tömegesen visszatérítette őket. Vagy harmincz ily előkelő családot térített vissza, akikkel természetesen a jobbágyok nagy száma szintén áttért.

Pázmány egész szenvedélylyel űzte a hittérítést. Elbűvölő szónoklatával, rendkívül ügyes vitáival, még a legbuzgóbb protestánsokat is megíngatta hitökben.

A nyilvánosság terére is átvitte a vitát. Röpiratokban, könyvekben támadta a protestánsokat. Ha támadásaira válaszoltak a protestáns papok, ügyes viszonzásával nem késett kiforgatni állásaikból. Legtöbbit vitázott a híres Alvinczi Péterrel, Kassa város érdemes ref. lelkipásztorával, ki nagy tudományu, hitbuzgó férfi volt. Tehát teljesen méltó ellenfél. Egy-máshoz intézett irataik olykor gorombaságokat, heves kifakadásokat tartalmaztak, szidták, gyálázták egymást, de meleg hitszeretet, buzgó vallásosság sugárzott ki azokból.

A visszareformálás munkájában nemcsak Pázmány és Alvinczi folytattak irodalmi vitát, kívülök még számosan álltak ki a küzdőterre, úgy hogy e nemben egész irodalom keletkezett.

E vallási vitáknak a magyar irodalom és nyelv jelentékeny hasznát vették. Itt kezdődik a nemzeties irány, Pázmány tősgyökeres magyar zamatu nyelvezetével jó iskolát nyitott a magyar irodalom művelőinek. Szépen írott műveit ma is élvezettel olvashatjuk. A vele vitázók szintén törekedtek magyarosan, tisztán, érhetően fejezni ki magukat, hogy a nagy közönséget maguk részére nyerhessék.

Pázmány nyolcz évig buzgólkodott, apostolkodott és tevő-

PÁZMÁNY PÉTER.

kenykedett a hazában, mikor a legnagyobb kitüntetést, amit papi férfit maga elé czélul kitűzhet, elérte.

Forgách Ferencz, az esztergomi érsek 1625-ben elhunyt. Utána az egyszerű jezsuita, Pázmány Péter emeltetett az érseki székre. Oly nagy diadal volt az, minővel alig dicsekedhetik valaki. Haragudtak is a mellőzött püspökök és egyéb főpapok, és hogy Pázmány még nagyobb sikert nem érhetett el a visszareformálás terén, annak oka azon hidegségben, feszült viszonyban keresendő, mely közte, s a püspökök és főpapok jelentékeny része között fennállott.

A nagytehetségű jezsuita oly hatalommal rendelkezve, képzelhető, hogy még jobban érvényesíthette czélzatait, főként ha figyelembe vesszük, hogy fellépése után a koronát csakhamar II. Ferdinánd tette fejére, ki talán még nála is rajongóbb, buzgóbb apostola volt a kath. vallásnak.

II. Ferdinánd ellen, mint tudjuk, Bethlen Gábor nagy harcokat vívott, s a mellett Csehországban is dühöngött a vallási háboru. Pázmány a harcok közepett ügyesen, ravaszul védte, oltalmazta a kath. érdekeket, s ebben a ravasz politikában, mit a még ravaszabb Bethlennel a bécsi udvar folytatott, neki is fő része vala, azzal a külömséggel, hogy ő Bethlen ellen csak mint protestáns ellen harczolt, míg a bécsiek a magyar szabadság, függetlenség védőjét is gyűlölték Bethlenben. Pázmány ilyenkor titkon a Bethlen pártján állott, mert a haza sorsát nem akarta a vallási ügynek alárendelni.

Elismeréssel lehet feljegyezni Pázmányról, hogy hazafias érzelmektől volt áthatva. Hazaszeretet, nemzetéhez való ragaszkodás vezették működésében.

Harmincz esztendeig szerepelt e nagy egyházi férfit. Hatvanhét éves korában 1637-ben halt meg. Alig egy hónap mulva követte II. Ferdinándot, hú társát és szövetségését az apostolkodásban.

Emlékét nagytevékenységű munkássága mellett megőrizte a maig tennálló bécsi Pazmanem, papnevelő intézet. Ő alapította százezer forinttal, mi abban az időben legalább egy milliónak felelt meg, a híres nagyszombati egyetemet is, mely később Budára tétetett át.

Életéve, működésével helyet igényel emléke Magyarország történetében.

ESZTERHÁZY MIKLÓS

n á d o r.

AZ 1600-as esztendők első felében három nagy alak magaslik ki hazánk történetében: Bethlen Gábor, Pázmány Péter és Eszterházy Miklós. A közvélemény a »három nagy magyar« jelzővel tisztel meg őket. Mert bár különböző eszközökkel, de a magyar haza függetlenségeért küzdöttek mindhárman. Bethlen Gábor fegyverrel harczolt a császári ház ellen, Pázmány és Eszterházy ügyes közvetítő politikával birták engedékenységre a bécsi kormányt.

Eszterházy Miklós épp úgy mint Pázmány Péter, protestáns szülőktől származott s úgy tért át a kath. vallásra, melynek hatalmas pártfogója sőt térítő apostola lett. Testvérei hívek maradtak szülei hitéhez, egyik bátyja, Eszterházy Tamás, mint protestáns író is működött.

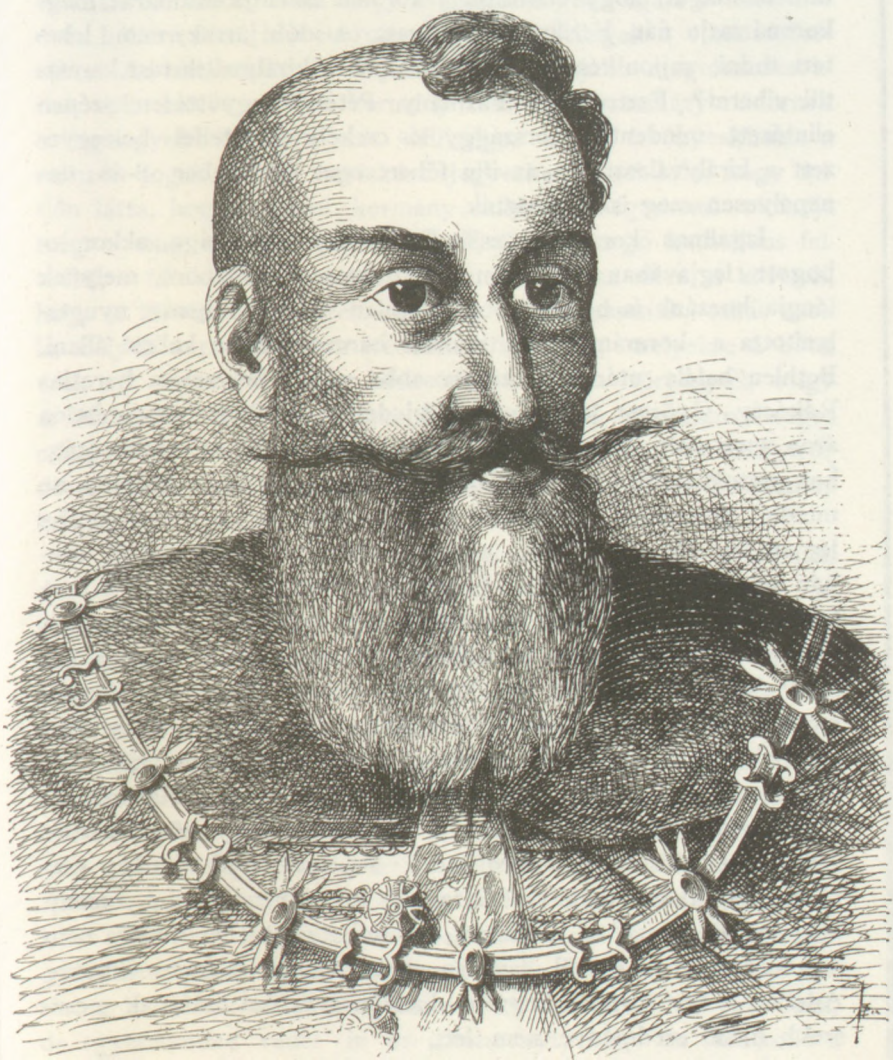
Eszterházy Miklós hatalmas vagyonos főúr volt, s így a közpályán annál sikeresebben működheték. Új hite iránti buzgalomban odáig ment, hogy úgy első, mint második nejét a protestáns vallásról a kath. hitre térítette. Első jelentősebb szereplése II. Mátyás király uralkodásának végső éveire esik. 1618-ban Mátyás a Nagy-Károlyban egybehívott bizottság elnökévé Eszterházy Miklóst, akkor még alsómagyarországi főkapitányt nevezte ki. A bizottságnak legfontosabb feladata az volt, hogy a felkeléshez készülődő Bethlen Gáborral békés megegyezésre jusson, hogy így elkerülhető legyen a vallási \ddot{u} viszály, melynek magva már akkor a felső magyarországi urak között el volt hintve. A nagykarolyi bizottságra Bethlen is küldött követeket, és Esz-

terházy tapintatos vezetése mellett szerencsésen elintézték a tárgyalás alá bocsátott ügyeket, úgy hogy a végzésekkel maga Bethien is meg volt elégedve.

Ettől kezdve Eszterházy folyvást kedvesebb személyiség lett a bécsi udvar előtt. Ott ugyanis azt gondolták, hogy teljesen az ő emberük, vak eszköze a hatalomnak. Pedig ügyes diplomácia volt Eszterházy magaviselete, hűséget szinlelt a bécsi urakkal szemben, csakhogy hazája sorsára annál több alkalma lehessen befolyhatni, az ügyeket kezében tartani.

II. Mátyás halála után II. Ferdinánd kormánya alatt mind nagyobb hatalmat nyer Eszterházy Miklós, már országbíró és érsekujvári főkapitány, csak egy hajszálon mult, hogy a király utáni legfőbb méltóságot, a nádorságot, Forgách Zsimond nádor bekövetkezett halálával el nem nyerte. Megérdemelte volna, mert legjelesebb, legalkalmasabb vala a három jelölt közt. De a véletlen, vagy alattomos ármánykodás, a gyenge Thurzó Szaniszlót emelte a főméltóságra öt szavazatnyi többséggel. Pár év mulva aztán, 1615-ben, csakugyan Eszterházy választott ország nádorának. A bécsi udvar mint már régebben is, úgy most is ellenzé a nádorválasztást, szerették volna a nemzetnek eme király oldala melletti főellenőré, egyszerűen királyi helytartó által helyettesíteni, akit Bécsből küldenének az országba. II. Ferdinánd király ugyan meg volt arról győződve, hogy Eszterházy választatik meg nádorrá, s e férfiúról tudta, hogy hiva az uralkodó családnak, s buzgó védője a kath. vallásnak, de mindamellett is jobb szerette volna, ha egyáltalában nem léteznék többé az alkalmatlan nádori hivatal, az ország Ausztriába való beolvasztásának eme jelentékeny gátolója. Az országgyűlésre egybehívott rendek azonban hazafias érzülettől áthatva, nem tágitottak, követelték a nádorválasztást, melynek megtörténtéig megtagadtak minden más ügy tárgyalását. Így végre kijelölt a király a felterjesztett névsorból két kath. és két protestáns főurat, kik közül alkotmány szerint az országgyűlés választhatja a nádort. A választás 125 szavazattal 25 ellenében Eszterházyra esett.

Az új nádor mingyárt ugyanazon országgyűlésen tanujelét adta ország dolgai intézésében való nagy ügyességének. A felmerült sérelmek tárgyalása közben, higgadt mérséklettel oly kedvezően intéztette el a dolgokat, hogy a király is, az ország

ESZTERHÁZY MIKLÓS.

is megelégedett az eredménnyel. Aztán következett a királyválasztás. II. Ferdinánd király ugyanis, élve a kedvező helyzettel, melyet Bethlennel kötött békés egyesség folytán nyert, arra határozta magát, hogy biztosítja a koronát családjá számára: megkoronáztatja fiát, Ferdinándot. Zivataros idők jartak, nem lehetett tudni, vajjon később lesz-e alkalom a királyválasztást keresztül vihetni? Eszterházy, Pázmány Péterrel együttesen, szépen elintézték mindent, az országgyűlés csekély kivétellel beleegyezett a királyválasztásba, az ifju főherczeget deczember 8-án ünnepélyesen meg is koronázták.

Izgalmas korszakra esik Eszterházy nádorsága, akkor lobogott legjavában külföldön a harmincz éves háboru, melynek lángja hozzánk is be-becsapott. Bethlen Gábor folyvást nyugtalanította a kormányt, folytonosan harczra készen kellett állani. Bethlen halála után még zavarosabbá vált a helyzet, a harczias Rákóczy György lett Erdély fejedelme, s Eszterházy minden áron azon volt, hogy Erdély végre megtöressék, az anyaország-hoz csatoltassék, vagy legalább katolikus fejedelmę legyen, ne mindig protestáns. Ferdinánd királyt ösztönzé, hogy ily irányba lépjen fel. Pázmány Péter azonban ellenkező nézetten volt, ám-bár neki is hő vágya vala Erdély katholizálása, de az időt nem tartá alkalmasnak a Rákóczy ellen való fellépésre, s tanácslá a királynak, hogy lépjen békekötésre Rákóczyval. E miatt a két nagy férfiú, Eszterházy és Pázmány között ellenségeskedés támadt. Pázmánynyal tartott természetesen a papság, s így sokszor sikerült akadályokat gördíteni Eszterházy nádor utjába. A következés pedig Pázmánynak adott igazat, mert a Rákóczyval kötött béke sokat ért, mikor a protestáns nagy hős, Gusztáv Adolf, svéd király, diadalmaskodék a Lipcse melletti nagy csatában, ha akkor Erdély fellázad, s leköti Ferdinándot, bizony könnyen földönfutóvá válhatik az uralkodóház. De Erdély nem mozdult, ami rendkívül zavarba ejtette az erre számító Gusztáv Adolfot, s így történt, hogy a diadalmas lipcsei csatának meszszebb menő eredménye nem lett.

Az ellenségeskedés Eszterházy és Pázmány között mindjobban növekedett, s e dolog annyira ment, hogy Pázmány egyházi átokkal fenyegette Eszterházyt. Nemsokára aztán meghalt Pázmány, s így Eszterházy maga maradt a dolgok intézésének élén.

Pázmányval egyidőben halt meg II. Ferdinánd király is, tehát Eszterházy egészen megváltozott körülmények között folytatta tovább működését. És ez ujjonnan alakult körülmények nem valának kedvezők. Kint nagy Németországban égett a harmincz éves háboru tüze, idebent tornyosultak a fellegek a vihar kitöréséhez. Az alkotmány is folyvás ujjabb és ujjabb megtámadásoknak volt kitéve a bécsi kormány részéről. Eszterházy nádornak a legnagyobb erélyre volt szüksége, hogy érvényesíthesse a nemzet jogait. Szép vonásként jegyezhetjük fel róla, hogy midőn látta, hogy a bécsi kormány mily igazságtalanul támadja meg a magyar protestánsok jogait, ő a hitbuzgó katolikus felszólal, s tiltakozik a kormány zsarnokoskodása ellen, s követeli, hogy a törvények minden irányban megtartassanak, tehát azok is, melyek a protestánsok védelmére hozattak, melyekre a bécsi urak azt mondták, hogy csak »kierőszakolt« törvények, s így mellőzhetők. A császáriakkal folytatott eme kínos harc végére odáig vitte a dolgot, hogy Eszterházy lemondott méltóságáról, de a király nem fogadta el a lemondást, inkább tiszteletben tartani ígérte a törvényeket.

E közben néhány évre nyugalom állott be az országban, de 1640-ben véget ért az Rákóczy György fellépésével, ki kedvet érzett a harmincz éves háboru tüzét Magyarországon is felgyújtani. Szövetségre lépett tehát a svéd és francia megbízottakkal, s kitűzte a felkelés zászlaját. A harcz befejeződését, mely a híres linczi békekötéssel 1645-ben ért véget, Eszterházy már nem érte meg. Néhány nappal a békekötés előtt bevégezte eseményekben és tettekben gazdag életét. Nevezetes alakja történelmünknek, pártolója volt a trónnak, de a mellett rajongott a haza függetlenségeért, s e kettőt össze tudta egyeztetni. Az volt meggyőződése, hogy az ország csak mint egységes állam maradhat fent, s ezért törekedett Erdélyt egyesíteni Magyarországgal. Mindenkor hive volt uralkodójának, mert hite szerint a haza csak a Habsburg ház uralkodása alatt állhat vala fenn, de egyszersmind védte is az alkotmányt, hogy az uralkodó s tanácsosainak tulkapásai a nemzet életére ne törhessenek. E kettős küzdelemben folyt le élete, működésével nagy nyomot hagyva a nemzet történelmében.

I. RÁKÓCZY GYÖRGY

erdélyi fejedelem.

A NAGY Bethlen Gábor után a felesége következett az erdélyi fejedelmi székben. Katalin fejedelemasszony azonban rövid ideig viselte a nehéz méltóságot. Nem értett a kormányzáshoz, ügyetlenül is vitte dolgát, úgyhogy csakhamar mindenkire nézve unottá vált.

A fejedelemasszony mellé Bethlen Gábor a testvéröccsét, Istvánt rendelte volt kormányzó társul, de ketten se sokra mentek, Katalin eszélytelen, meggondolatlan volt ugyanígyra, hogy Bethlen István, hazája sorsát szem előtt tartva, szükségesnek vélte Erdélyben a fejedelemváltást. Bethlen István azt gondolta, hogy legméltóbb volna a fejedelmi székre a Tiszavidék hatalmas gazdag ura Rákóczy György, ki Bethlen Gábornak egyik jeles vezére volt. Nem sokáig habozott tehát, megkínálta Rákóczyt a fejedelemséggel. De a nagy ur semmi kedvet sem érzett a kitüntetésre, csak nagy unszolásra fogadta el a fejedelmi jelöltséget.

A Rákóczyval való alkudozások alatt azonban az a sajátos körülmény állott be, hogy az erdélyi rendek lemondásra bírták Katalin fejedelemasszonyt, s helyére megválasztották Bethlen Istvánt, ki már úgyis bele élte magát a kormányzásba. A dolgok ily fordulása mellett Bethlen természetesen nem kínálgatta többé a fejedelemséget senkinek, hanem szépen magának tartotta azt meg. Ámde most már Rákóczy György vérszemet kapott, nemcsak hogy nem idegenkedett a fejedelemségtől, hanem egyenesen kijelentette ahhoz való hajlandóságát, sőt mikor értesülne, hogy Bethlen István elfogadta a megválasztást, nyíltan fegyverkezni kezdett, eltökélt szándéka lévén a fejedelemséget vérrel is megszerezni.

Bethlen István nem akarván a polgárháboru előidőzésében részes lenni, visszalépett, s így 1630. november 26-án Rákóczy György Erdély fejedelmévé választatott.

Az erdélyi állapotok az új fejedelem alatt korántsem valának kielégítőek. Forrongtak az elemek; egyrésztől Katalin, másrésztől Bethlen párhívei tarták magukat várakozó állásban.

Eszterházy Miklós Magyarország nádora, ismervén az erdélyi viszonyokat, a legalkalmasabb időt elérkezettnek vélte Erdély megtörésére, az anyaországhoz való csatolására. Nem is késett tanácsolni Ferdinánd királynak, hogy intézne támadást Erdély ellen. Pázmány Péter érsek azonban mérséklésre intett s így elmaradt az összeütközés aminek később Ferdinánd nagy hasznát vette, mert midőn a hős Gusztáv Adolf fenyegeté trónját, ha Erdély ekkor oldalról támad, Bécs könnyen két tűz közé szorulhat, s az uralkodóház nagy válságnak néz elébe.

Rákóczy Ferdinánd királylyal két ízben is békét kötött, s a békekötések által megerősíteni iparkodott magát a trónon, mire nagy szüksége volt, mert ugyancsak sűrűn támadtak hatalmára sóvárgó ellenfelek. A hamu alatt szunnyadó tűz lobbogott, a fejedelem ellenében lázadás ütötte fel fejét. Székely Mózes, a hajdani hős fejedelem fia, jogot velt formálhatni a fejedelemséghez, fegyvert ragad, segíti a Temesvárott székelő török basa. Hanem elbukik, Rákóczy könnyű szerrel szabadul tőle. Félelmesebb ellenfél támadt Zólyomi Dávid hatalmas urban, kinek nagy része volt abban, hogy Rákóczy a fejedelmi székre jutott. Zólyomi most ellenségévé lett a fejedelemnek, gyűlöli meg hunnyászokó politikája miatt, s azért, hogy a bécsi kormánnyal szemben oly engedékeny.

Rákóczy mikor látta, hogy ellene Zólyomi már hadat is gyűjt, szépen elfogatja a zavargó urat, s az egybehívott országgyűlés által törvényt mondhat felette.

Alig hogy megszabadult Rákóczy a két vetélytárostól, vette a hirt, hogy Bethlen István megmozdult Szatmármegyében, hova akkor huzódott volt, mikor a fejedelemségről lemondott. Az öreg ur nem akart Erdélyben élni, nehogy összeütközésbe jöjjön a fejedelemmel. De most ime Erdély felé tart, és pedig török segítséggel. A budai pasa adott mellé jókora segítséget, s az öreg Bethlen bizalommal vezette seregét a bérczes hon felé azon szándékkal, hogy elűzi onnét Rákóczyt. Akarja pedig tenni ezt azért, mert fiát Bethlen Pétert, a fejedelem elüldözte Erdélyből.

Hanem hadjáratának rossz vége lett, Nagy-Szalonta városánál ráütöttek Rákóczy csapatai, s megszalasztották a török-magyar vegyes sereget.

I. RÁKOCZY GYÖRGY.

Ilyesféle apróbb bajok többször felmerültek Rákóczy uralma alatt, de mindannyiszor szerencsésen diadalmaskodott.

A nagyobb küzdelem az 1640-es években következett el. Ekkor a harminczéves vallási háboru szövetségeseként lép tel Rákóczy. Tartott ugyanis attól, hogy elhalván Pázmán Péter, most Eszterházy Miklós nádor majd végrehajtatja a királyljal régibb tervét, t. i. elfoglaltatja Erdélyt, egyesíti Magyarországgal. Hogy ezt megelőzze Rákóczy, szövetségre lép a svédekkel, később a francziákkal és hadait összegyűjtve, betör Magyarországba. Itt nagy lelkesedéssel fogadtatik, az egész tiszai vidék hozzá csatlakozik. Nagy-Kállóból kiáltványt intéz az országhoz, melyben biztosítja a nemzetet, hogy a többször megsértett alkotmány és vallásszabadság védelmére fog tegyvert. Az ország örömmel üdvözlí, az egész felső vidék ellenállás nélkül meghódol. Kassára a polgárság örömrivalgása között vonul be Rákóczy.

A felkelés mindjobban aggasztóvá vált a bécsi kormányra, szükségés volt minden árom békét vásárolni. Rákóczy is hajlandó volt a békére, mi csakugyan végleg megkötetett Linczbén 1648-ban. Ez a híres linczi békekötés, mely ujabban is biztosítja a magyar szabad vallásgyakorlatot, s Rákóczynak jelentékeny előnyöket nyujt.

A linczi békekötés után nem sokára elhunyt Rákóczy, küzdelmes hányatott életét nemes lelkületü neje, Lorántffy Zsuzsánna édesitette meg. E jó nő védpaizs vala ránézve a harczok, a sokféle baj közepett.

Rákóczy uralkodása jótékony volt Erdélyre. Ha nem volt is oly nagy elme mint előde Bethlen Gábor, de nemes törekvés, jó akarat jellemzik tetteit. Fösvény, kapzsi embernek mondják, de azért több adat maradt fent róla, hogy sokat áldozott az egyházra és iskolákra.

Mint egyik legnevezetesebb, belügyi intézkedését, fel kell említenünk azon törekvését, melylyel az Erdélyben lakó oláhok között terjeszteni kezdette a reformációt. Ha ezt az okos munkát utána tolytatták volna, ma már aligha lenne oláh Erdélyben, hanem magyar reformatus nép lakná a bérczek vidékeit...

Rákóczy fellépése, szövetsége a svédekkel, francziákkal, azt eredményezték, hogy Erdély hatalmi állása szilárdult, az erdélyi fejedelemség számba veendő tényezőül szerepelt. A linczi béke után nemsokára létrejött westfali béke, mely befejezése volt a harminczéves háborunak, megemlékezett Rákóczyról is, aki a béke megkötésére már megszűnt élni.

LORÁNTFY ZSUZSÁNNA.

ORSZÁGOK sorsának intézésében jelentékeny részük van a nőknek is. De az ő nagyfontosságú közreműködéséről ritkán emlékszik meg az utókor, mert legtöbbször nem is jó köztudomásra, hogy egy s más ügy előmozdításánál mily fontos szerepet vittek a nők.

A férfiak sikereiket, diadalaikat nagyon sokszor nejeiknek köszönhetik. A nők éles esze, mindenre kiterjedő figyelme és gondossága, sokszor megbecsülhetlen tanácscsal látják el a férfiakat, és sok esetben nagyon megilletné őket a hála és elismerés.

De a történetíró csak a nyilatkozó eseményeket és tetteket jegyezheti fel, s így a nők csak oly esetekben nyernek külön méltatást, midőn valami rendkívüli hősi nagy tettet vittek véghez.

Ily nő alakja nagy számmal van történelmünknek, s e mű hiányos lenne, ha ezen nagy női alakokat mellőznék.

Lorántfy Zsuzsánna korának legnagyobb honleánya volt, méltó hogy emlékének e sorokkal adózzunk. Áljon mintaképül nemes lelke, fenséges jelleme az utókor hölgyei előtt.

Azon kor, melyben e nő élt, a harcz, a fegyver kora volt, s talán jobban mint valaha. Az egész világ égni látszott. Kint a harminczéves vallási háború dult, ide bent pedig török hadjáratok, Ausztria elleni szakadatlan harczok foglalták el a közvéleményt. És e nő, ily mozgalmak közepett hazájának a tudomány, közművelődés terén kíván használni. Azt akarja, hogy a fegyverek által okozott sebek a közművelődés fejlődése által gyógyuljanak be. Érzi, hogy nemzetének mivelttség, tudomány kell és férjével megalapítja a hírneves sárospataki főtanodát.

LORÁNTFY ZSUZSÁNNÁ.

Lorántfy Zsuzsánna regi nemesi családból származott. Atyja, Lorántfy Mihály, Sárospatak ura volt, s forrón szeretett egyetlen leányát, 1616-ban I. Rákóczy György erdelyi fejedelemhez adta nőül. Az eszes, nemes kedélyű, vallásos életű nő magához méltó társat nyert Rákóczyban, kiről tudva van. Hogy buzgó barátja volt a tudománynak, az irodalomnak. Egyesült buzgósággal nagyon sokat tettek a tudományos műveltség fejlesztésére. Külföldről jeles tanárokat hoztak be, a tanulókat segélyezték, könyvek kiadására pénzt fordítottak.

Férje halála után (1648.) még nagyobb buzgalmat fejtett ki. Fiával, Zsigmonddal a sárospataki ősi várba vonult. Hogy a már megalapított főiskola felvirágozzék, szinte pazar bőkezűséggel adta az alapítványokat az intézetnek. Lépésről lépésre szélesbítette, terjesztette az iskolát, s nagy áldozatokkal, fényes fizetés ígérese mellett, behozta az országba a híres Komenius János nagynevű tudós tanárt, ki aztán hazai tanügyünk fejlesztésére sokat tett.

A nagy műveltségű nőnek az volt a kitűzött célja, hogy a pataki tanodát a külföldi legelső intézetek sorába emelje. Ezért dolgozott, fáradozott egész életén át, s ez eszméért áldozott mérhetlen kincseket.

És a szép céljt sikerült elérnie. Az intézet felvirágozott, s mai napig egyike a legjelesebb hazai főtanodáknak.

A lelkes nő sokat tett még az irodalom emelésére is. A tehetséges tanulókat segély mellett külföldre küldte, hogy tapasztalatokat szerezve, itthon irodalmilag használjanak. Ő maga is kívánta szolgálni az irodalmat, 1641-ben hittani művet írt és adott ki.

Mint erényes, vallásos érzésű, és honszerető nő, emléke ragyogó példaképül lebeghet az utókor női előtt.

Odaadó szeretettel ragaszkodott férjéhez, ezer gond, ezer aggodalom szállta meg, midőn harczokba elegyedett a fejedelem. De hitvesi fájdalmát elnémitotta a honszeretet. Aldó szavak kíséretében adta férje kezébe a fegyvert, hogy azzal Erdély és a magyar haza szabadságát biztosítsa, Bécs ellen megvédje.

Nemes egyszerűség jellemzik egész lényét. Soha nem regezte a ragyogást, nem hivalkodott, nem tetszelgett. Külső megjelenése oly egyszerű volt, mint bárhány kisbirtoku nemes nőé. Pedig hatalmas fejedelemasszony vala.

Meghalt e jeles nő 1666-ban. Emlékére kétszáz évvel később, 1866-ban Sárospatakon fényes ünnepélyt rendeztek, amikor kitünően sikerült márvány-szobrot leleplezték.

III. FERDINÁND

1637 — 1657.

TIZENKÉT évig volt már megkoronázva, midőn végre atyjának, II-ik Ferdinándnak halálával átvette a kormányt.

Átalában abban az időben szokásukban volt az uralkodóknak még életükben megkoronáztatni trónjuk örökösét, nehogy később a magyarok saját kedvök szerint találjanak maguknak uralkodót választani. Így sietett volt II. Ferdinánd is jó előre megválasztatni és megkoronáztatni fiát.

III. Ferdinánd okos, mivel, józan gondolkozásu, igazság-szerető fejedelem volt. Nem vakbuzgó mint atyja, ki megesküdütt, hogy kiirtja a protestánsokat, nem zsarnok, mint II. Mátyás vagy Rudolf.

Uralkodásának ideje válságos időre esik. A harmincz-éves vallási háboru folyvást lángol, uralkodóházát folyvást fenyegeti a vész. De elmulnak a bajok, végkép befejezést nyer a hosszú háboru, létrejő a béke a magyarokkal, erdélyi fejedelemmel egyaránt.

Uralkodásának kezdetén mindjárt alkalma nyílt III. Ferdinándnak igazságot, jóságot gyakorolni.

A Pozsonyba egybehívott országgyűlésen, a protestáns rendek hosszú panaszokkal állottak elő. II. Ferdinánd vakbuzgó uralma alatt a protestáns hit folytonos üldözést szenvedett, s most e sérelmek orvoslását kívánták, mielőtt az előterjesztett ügyek elintézéséhez fognának. A király, tanácsosaira hallgatva, eleinte tiltakozik a protestáns rendek azon kiváltságos joga ellen,

hogy feltételeket szabjanak az ország dolgainak tárgyalására nézve. A királyi leiratban az mondatik, hogy ha a protestáns országgyűlési követek nem tárgyalnak, majd lesz országgyűlés protestáns urak nélkül. De ez a fenyegetés abba maradt, tanácsosabbnak látszék nem ingerelni a kedélyeket, s csakhamar másik királyi izenet jő, melyben az eddig alkotott vallási békekötések és törvények ezután leendő pontos megtartása ígértetik, a felmerült sérelmek tárgyában vizsgálat rendeltetik.

Meg lévén ekként némileg nyugtatva a protestáns rendek, a királynét ünnepélyesen megkoronázták, melylyel befejeztetett az országgyűlés.

Az ezután következő néhány évben béke volt ugy Magyarországon mint Erdélyben, hol a nagyereyü I. Rákóczy György fejedelem uralkodék, s eszéyes, ügyes kormányzásával kincset gyűjt halomra, hogy majdan háborut kezdhessen, s a fejedelemséget maga és családja számára minden oldalról biztosithassa, esetleg még a magyar trónt is megszerezhesse. Az 1642 év alkalmasnak látszék arra, hogy Rákóczy fellépjen a bécsi kormány ellen. Szövetséget kötött a harminczéves vallási háboru főintézőivel, a svédekkel s francziákkal. Aztán a török szultántól eszközölt ki segedelmet III. Ferdinánd megtámadására, s így előkészülve, benyomult Magyarországra, szervezte itt a felkelést, s magát királylyá kiáltatta ki. III. Ferdinánd nem késett megtenni minden ellenintézkedést, a dolog vége az, hogy béke jő létre Ferdinánd és Rákóczy között, melyet később 1645-ben a hires linczi békekötés követ, mely teljesen biztosítja a protestánsoknak a szabad vallásgyakorlatot.

A linczi békekötés után 1646. augusztushó végére országgyűlést hívott egybe III. Ferdinánd. Ez az országgyűlés egyike volt a leghevesebbeknek, a legnagyobb foku vallási viták idéztettek elő, a protestánsok régi vallási sérelmeik orvoslását követelték, kívánták, hogy négyszáz templomuk, melyek régebben elvették tőlök, adassanak vissza. A vita és viszálykodás hónapokig elhúzódott, végre Ferdinánd ugy oldotta meg az elkeseredett ügyet, hogy kilenczven templom visszaadását elrendelte, s egyéb sérelmeket is orvosolt.

Ez engedékenység megnyugtatólag hatott a protestánsokra, bár kívánságukat csak negyedrészen látták teljesülve.

III. FERDINAND.

A rendek végre egyéb dolgokat is tárgyalhattak s a király óhajtására királylyá választották s megkoronázták fiát a tizenhárom éves Ferdinándot, ki IV-ik Ferdinánd név alatt szerepel történelmünkben. Az ifju azonban csak rövid ideig vallhatta magát Szent István koronája tulajdonosának, a következő évben meghalt. Erre a király új országgyűlést hirdetett, melyen Lipót fiát óhajtotta királylyá megválasztatni. A protestáns rendek ismét megragadták az alkalmat, hogy jogaik épségben tartását követeljék, a sérelmeket orvosoltassák. Előbb panaszaik tárgyalását kívánták, s csak midőn megnyugtatót nyertek, egyeztek bele az új királyválasztásba s Lipót főherczeggel megerősítették a felavatási oklevelet, s aztán megkorozták.

Szükséges volt sietni a trónöröklés ügyének rendbehozásával. III. Ferdinánd ideje ki volt mérve, egy év se telt el, betegségbe esett, mire pár hó múlva 1657. április 2-án meghalt.

Halála részvétet keltett, erényes, tisztelt férfiú volt, közbecsülést és szeretetet nyert még a protestánsok részéről is, kik igazságot tapasztaltak. A Ferdinánd uralkodása alatt létesített linczi békekötés, egyik legnevezetesebb szabadsági okmánya törvénygyűjteményünknek.

Ezért hálás elismeréssel adózhat emlékének Magyarország.

Mint ember nem volt közönyös a vallásos érzelmek iránt, desőt ragaszkodó szeretettel csüggött egyházán, annak ügyét szíven viselte. De az uralkodásban nem vezette vallási elfogultság, tudott higgadt mérsékletet tanusítani ha arra szükség volt.

Nem egy alkalommal állott módjában türelmessége, mérséklete által hódítani, megnyerni a sziveket, midőn még az atyja tulzásai által felizgatott vallási ügyekben kelle itélnie.

Husz évre terjedő uralkodása nem maradt nyomtalanul a történet könyvében.

Józan főt, előrelátó uralkodót ismertek benne népei.

Az ő higgadt mérsékletének, eszélyének, okosságának köszönhető, hogy végre valahára befejezést nyert a harminczéves háború, s Európa megszabadult a rettenetes csapástól, mely annyi időközön keresztül elfoglalá, előhaladásában, fejlődésében megakasztá.

II. RÁKÓCZY GYÖRGY

erdélyi fejedelem.

1648-ban követte atyját a fejedelmi székben.

I. Rákóczy György okos, erélyes és messzelátó uralkodó volt, ellenben fia, II. Rákóczy György ügyetlen és botor; nagyravágyás ugyan volt benné, épen úgy mint atyjában, de hiányzott hozzá a képesség. Az ifju fejedelem szerette volna magát lengyel királynak megválasztatni, de ehhez a merész tervhez nem volt egyebe pénzénél, melyet takarékos, kincsszerző atyjától örökölt. A sok pénz aztán szépen elfogyott, a nagy remények füstbeszálltak, alig hogy ép bőrrel menekülhetett a fejedelem a bajból.

Mióta a nagy Báthory István dicsőséggel megszerezte a lengyel trónt, azóta az erdélyi fejedelmek igényt formálni véltek arra, de törekvésük meddő maradt. II. Rákóczy György nem elégedett meg a pusztá óhajtással, törekedett okot találni, hogy a lengyelek ügyesbajos dolgába avatkozhasnék, s így magát megismertethesse, s idővel kezét a korona után is kinyujthassa. Mikor a lengyelek és svédek közt kitört a harc, Rákóczy a svédekkel kötött szövetséget, hogy így egyesült erővel legyőzvé az országot, ő majd okkal-móddal a maga részére hódíthassa a koronát.

A lengyelek is keresték szövetségét, ígértek neki jó barátságot, meg a tizenhat szepesi várost, melyek már századok óta Lengyelországnak voltak elzálogosítva. Rákóczy keveselte az

ajánlatot, neki több kellett: az egész ország. Tehát a lengyelek ellenségével a svédekkel lépett szövetségre.

De bezzeg megbánta . . .

Jókora hadsereget gyűjtött össze, lovasságot és gyalogságot, úgy indult meg minden szó nélkül Lengyelország felé. Nem sokat törődött sem osztrákkal, sem törökkel, pedig mindkét oldalról hűbéri viszonyban állott. Csak elindulásakor izente meg Bécsbe III. Ferdinándnak, hogy külföldre indul. De még a saját országával semigen törődött, az erdélyi rendeket nem gyűjtötte össze országgyűlésre, mit kelle vala tennie ily fontos dolog elhátározásakor.

Ebből az történt, hogy felzudult ellene e három tényező mind: saját népe is, a török is, az osztrák is. Ez utóbbi oldalról nyomatéka is lett az elégtelenségnek, az időközben elhunyt III. Ferdinánd utóda, I. Lipót szövetséget kötött a lengyelekkel, s jelentékeny hadsereget vezetett az országba. A háta megett pedig a török tört be nyugtalanítani Erdélyt. Mindezekhez járult még az is, hogy a svéd szövetségeseeknek más bajuk is akadt, s így Rákóczy egymagára maradt, s annyi tűz közé szorulva, csak a legnagyobb áldozatok árán menekülhetett meg a legrosszabbtól. Másfél milliónyi hadi kárpótlást kellett fizetnie, s azonkívül visszabocsátani az elfoglalt területeket.

A fellengős tervek ily szomorú füstbeszállása még nem lett volna magában véve elviselhetlen baj. De következett újabb csapás is. A török eme háborus kaland folytán arról győződött meg, hogy az erdélyi fejedelemség nagyon meg van erősödvé, a fejedelem dús gazdag, aki képes költséges hadviselésre is vállalkozni, tehát azt határozták Stambulban, hogy kissé össze kell zavarni a dolgokat, hadd legyen polgárháboru a tartományban, hadd gyengüljön, pusztuljon Erdély. A szultán parancsot küldött az erdélyieknek, hogy Rákóczy helyett más tejedelmet válasszanak. Az erdélyi rendek ugyan jól tudták, hogy hazájuk függetlenségével játszanak, ha idegen parancsszóra leteszik fejedelmüket s helyette ujat választanak. De Rákóczy ellen nagy volt az ingerültség, s így párt támadt, mely sürgette a szultán panasza teljesítését.

Csakugyan úgy is lett, új fejedelemmé Rhédey Ferencz megválasztatik. Rákóczy szinleg megnyugszik ebben, de később

II. RÁKÓCZY GYÖRGY.

hadat gyűjt. Beüt Erdélybe, a marosvásárhelyi országgyűlés által magát újból visszahelyezteti a trónba.

Ebből nagy szerencsétlenség támadt, a török haddal nyomul be, szörnyű dulást visz véghez Erdélyben, felégeti, elpusztítja Gyulafehérvárt, s csak nagy nehezen és sulyos feltételek mellett köt békét Barcsay Ákos kiküldött békekövettel. Aztán úgy segít a dolgon a szultán, hogy erdélyi fejedelemmé Barcsayt, akivel oly könnyen lehet alkudni, nevezi ki.

A kinevezéssel újabb viszály magva hintetett el. Rákóczy megtámadja Barcsayt, szétüzi seregét, s magát újra visszahelyezi a fejedelmi székbe, mire ismét baj, zavar és török beavatkozás következik.

Ez így tartott még sokáig, romlására a kis Erdélynek, mely a letűnt harmincz esztendő alatt jólétre, virágzásra emelkedett, s most a szerencsétlen kormányzat, Rákóczy rossz politikája a legszomorubb helyzetbe juttatta. A Báthory, Bethlen-korszakban a külföld kereste Erdély szövetségét, ma elhagyatva vonoglik a polgárháború pusztítása alatt.

Meghalt Rákóczy 1659. jun. 6-án Barcsay ellen vezetett ütközetben kapott seb következtében.

Halálával még válságosabb lett a helyzet Erdélyben, a fejedelemség kérdése újabb és újabb bonyodalmakat idézett elő.

IV. FERDINÁND.

HOMLOKÁT érintette Sz.-István koronája, Magyarország rendei saját akaratukból választották volt meg, s a törvényes formák megtartása mellett még is koronázták. Tehát annak rendje és módja szerint beigtattott a magyar királyok sorába. Ennélfogva méltányos, hogy e gyűjteményben neve előforduljon, alakját a többiek mellé sorozva megőrizzük, habár tényleg nem is uralkodott.

III. Ferdinánd király az 1646-ik esztendőben, május 1-re országgyűlést hirdetett Pozsonyba. Ez az országgyűlés azonban csak augusztus 24-én nyitott meg, mert időközben a király neje meghalt. A király szept. 11-én személyesen is megjelent a rendek között.

Erre aztán megindultak a viták.

Volt elég elintéznivaló. Legelsőben is új nádort kellett választani, aztán a vallási ügyek kerültek szőnyegre. Elkeseredett vita támadt. A protestáns rendek négyszáz templomuk visszaadását kívánták. A katolikus rendek semmit sem akartak visszaadni. Végre aztán a király úgy oldotta meg a dolgot, hogy kilenczven templom visszaadását elrendelte, a mi némi megnyugvásra talált a protestánsok részéről is. Ekkor az országgyűlés kiküldte a templomvisszafoglaló-bizottságot.

Mire idáig jutott az országgyűlés, már 1647 ápril 9-ikét irtak, tehát megnyitásától kilencz hónap telt el.

Mig a biztosok kint jártak a templomok visszaadásának nehéz ügyeit intézni, azalatt az együtt maradt rendek, nem is

várva be, hogy arra a király által felszólíttassanak, a királyfiak idősebbikét, Ferdinándot, Magyarország leendő királyává egyhangulag megválasztották. Ez a nagylelkűség a rendek részéről, előzékeny viszonzás akart lenni III. Ferdinánd jóságaért, igazságszereteteért.

A királyválasztás 1647 június 3-án történt. Ekkor a királyfi tizenhárom éves volt, s IV. Ferdinánd nevet nyert. A rendek elkészítették a felavató eskü-levelet is, mit az ifju Ferdinánd elfogadott, esküvel megerősített, mikor is mi sem hiányzott többé, hogy meg is koronáztassék, ami két hét mulva csakugyan meg is történt.

Teljes fény és pompa kifejtése mellett, juniushó 16-án ünnepélyesen megkoronáztatott IV. Ferdinánd.

Hogy a történelem is hazánk királyai közé vette fel Ferdinándot, mutatja az, hogy neve, mint IV. Ferdinánd, a sorrendbe igttatott. A később következett Ferdind már mint V-ik czimeztetett.

A koronázás megtörténtével, végetért a példátlan hosszú országgyűlés, mely egy huzamban tíz hónapig tartott. A rendek azon tudattal oszlottak szét, hogy hosszas gyűlésük alatt sok jó dolgot végeztek, s az országnak egy jó, becsületos, derék trónutódot adtak.

Az ifju Ferdinánd teljes mértékben igazolta a hozzá kötött reményeket. Jó, kedves, szeretetreméltó volt mint gyermek, s aztán hogy ifjuvá serdült, még jobban kidomborodtak lelkének nemes vonásai. Nyílt szívé volt, önérzetes, jellemes és igazságszerető. Bizonyára átalánosan tisztelt derék király vált volna belőle, ha a halál ifju kora legszebb szakában ki nem ragadja az élők sorából.

Alig volt huszonegy éves, midőn himlőbetegségbe esett, s rá csakhamar elhunyt, mély bánatára atyjának, gyászára az országnak.

Sokszor kiszámíthatlan következményűek a sors utai. Ki tudja, mily fordulat áll be hazánk történetében, ha a szelid lelkű erényes IV. Ferdinánd ülhet a trónra, s nem öcscse Lipót, ki alatt annyi sorscsapás érte hazánkat, s oly nagy átalakulás történt az alkotmányos életben! . . .

IV. FERDINÁND.

Nem lehetetlen, hogy IV. Ferdinánd trónrajutásával egészen más fordulatot vett volna a magyar történelem.

De a sors kereke másfelé fordult.

Hazánknak még át kellett esni a Lipót önkényü zsarnokoskodásán is.

A nemzet életerejéről még egy bizonyosságra volt szükség.

IV. Ferdinánd halálával a bánatos király tanácskozás végett egybegyűjtván a rendeket, főtárgyul a királyválasztás ügye tüzetett ki. Ferdinándnak csak egyetlen fia volt még életben, Lipót, kit már előbb papi pályára adtak. Most előhívták az ifjut, s némi előző vitatkozások után a rendek megválasztották s megkoronázták.

KEMÉNY JÁNOS

fejedelem.

HOSSZU időre terjed szereplése. Már Bethen Gábor fejedelem idejében nagy befolyásra tett szert. Mint ifju harcos, lelkesesülni és tenni egyaránt tudó hazafi, jókorán megnyerte Bethlen Gábor bizalmát annyira, hogy a fejedelem 1625 nyarán őt is elküldte leánykérő követül Ferdinánd királyhoz.

Kemény János ebben az időben élte virágában levő itju vala, nemes tüzzel, lángoló honszerellemmel vett részt Bethlen Gábor harczaiban. Sokszor fontos dolgokat végzett, például mikor Bethlen politikai megbizással Pázmány érsekhez küldte. Kemény a politikai szerelésben is otthonos volt. Eszes, ügyes, tanult fő, ki a tollat is jól tudta torgatni.

Kemény János mind nagyobb tevékenységi kört biztosított magának. Bethlen halála után már Erdély egyik legfőbb embere. Őt küldi a özvegyen maradt Katalin fejedelemasszony Ferdinándhoz és Pázmány érsekhez, hogy hódolatát bejelentse, s a fejedelmi székben való megerősíttetését kérelmezze. Az ez utáni zürzavaros időben, midőn Katalin fejedelem asszony kénytelen visszalépni s helyébe Bethlen István jut: Kemény János ennek ellenében II. Rákóczy György pártjára áll.

II. Rákóczy György uralkodása alatt Kemény János főhadvezér, a fejedelem legmeghittebb tanácsadója. Mikor Rákóczy a szerencsétlen kimenetelű lengyel hadjáratra indult, serege egyik fővezérévé Keményt tette, s aztán hogy a csuf kudarc megtörtént, a lealázó béke megkötése után a fejedelem pár száz főnyi lovas kísérettel hazasietett: Kemény Jánosra hagyja az

egész sereget. Ekkor történt az a kellemetlen kaland, hogy a gonosz Sapicha vajda úgy kalauzolja Kemény seregét, hogy egyszer csak a lengyelek segélyére érkezett tatárok táborába jutnak. A tatár khán fogolylyá tette a sereget ugyszintén magát Keményt is. Fogsága huzamosan tartott. Otthon nagy forrongás ütött ki, nem volt ki reá gondoljon. Rákóczyt letették a fejedelemségből, Barcsay Ákos lett utóda. Ő sem tarthatta magát soká, s éppen jókor váltották ki Keményt a krimi tatár fogságból százezer forintért: Barcsay a hazatérőnek felajánlja a fejedelemséget, melyet úgy sem birhatna békével.

Kemény János elfogadja Barcsaytól és a rendektől a fejedelemségét, és barátságosan értekezik II. Rákóczyval, megérteti vele, hogy tőle a rendek idegenkednek, kijelenti, hogy ő csak addig fogja viselni a fejedelemséget, míg a dolgok rendje megváltozik, s a török ismét kegyelmébe fogadja Rákóczyt, amikor aztán hajlandó lesz a trónt visszabocsátani, addig pedig Rákóczyt minden javainak élvezetében meghagyja, az országos ügyeket csak az ő megegyezésével intézi.

Ez egyesség Kemény nemes jelleméről tesz tanúságot.

Kemény első izbéli fejedelemsége rövid ideig tartott, Barcsay megbánta tettét, semmisnek jelentette ki a Keménynyel kötött megegyezést. Ekkor aztán az következik, hogy a rendek Rákóczyt magát emelik a fejedelmi székbe. Erre Barcsay a török védelme alá helyezi magát, török seregek jönnek a kis Erdély pusztítására. Elesik Rákóczy. Barcsay vetélytárs nélkül érzi magát a trónon, adót fizet, alkuszik a törökkel. De előáll Kemény János, s biztatást nyerve Magyarországból, kiáltványt intéz Erdély népéhez, melyben kijelenti, hogy a tartomány függetlenségeért tegyvert fog, felhívja a rendeket, csatlakozzanak hozzá, aztán sereg élén megindult, megverte a feltartóztatására küldött csapatot, mire Barcsay magába szállván, hajlandónak mutatkozik a békére, s személyesen találkozni kívánt Keménynyel. Annak utána mindketten meghívták a rendeket Szász-Régenbe, s ott Barcsay ünnepélyesen és végkép lemondott a fejedelemségről, mire 1661 január 1-én Kemény megválasztatott.

Kemény a magyarországi urakkal kötött megegyezés értelmében, de saját szive sugallatát is követve, azon volt, hogy Erdély kivonassék a török befolyás alól, és Magyarorszá-

KEMÉNY JÁNOS.

nak teljes szövetségesévé tétessék mi a török udvarnál természetesen rossz vért szült, s a szultán nem is volt hajlandó fejedelmül elismerni. Ez a körülmény újból arra indította Barcsayt, hogy adott szavát megint visszavegye, ünnepélyesen tett lemondását harmadszor is érvénytelennek nyilvánítsa. Izgatni kezdett Kemény ellen, ki végre megsokalta a dolgot, s a rendektől azt kérdezte, hogy mit tegyen az ország nyugalmanak örökös háborgatójával? A rendek azt mondták tegye azt amit jónak lát, Kemény aztán orgyilkosok által megölette Barcsayt.

Kemény sürgősen kérte a magyarországi rendeket s Lipót királyt, hogy küldjenek segítséget Erdélynek, hogy végkép lerázhassa a török igát. Lipót csak nagy nehezen szánja el magát, hogy Montecucculi vezetése alatt némi segítséget küldjön. A török mindjobban szorította Keményt, ki hasztalan várta a felszabadító császári sereget. Végre megérkezett az, s Szatmárnál egyesült Kemény seregével. Erre a török sereg Erdélybe huzódott, s a szultán parancsnoka úgy zavarta fel a dolgok rendjét, hogy Kemény ellenében ellenfejedelemül Apaffyt állította. A császári sereg harczolva Kolozsvárra vonult, s miután az utban eső várakat őrséggel megrakta Montecucculi, visszatért.

Az erdélyi nép vérig sanyargatva minden áron nyugalmat óhajtott, de arról természetesen szó sem lehetett két fejedelem mellett. Tehát egyik vagy másik. A rendek kérik Keményt, mondana le önkényt a fejedelemségről, engedné azt át Apaffynak, ki derék, becsületes ember, s kit a török is szeret, ki alatt biznynyal nyugalma lenne a tartománynak. Kemény hallani sem akar erről, nagyravágyás vett rajta erőt, s képes volt fegyvert fogni hona ellen, melyet előbb oly nemes hévvel szeretett. Apaffy ellen indul hatezer főnyi vegyes sereggel. Apaffy sietve segélyt kér a temesvári pasától. A segélyhad megérkezik, s másnap rácsap Keményre. A harcz csakhamar eldőlt, a török lovasság megfutamtja Kemény táborát. Maga Kemény a csata hevében lováról lebukva, agyongázoltatott (1662 január 23.)

APAFFY MIHÁLY

fejedelem.

ALI basa visszatérőben levén Kemény János üldözéséből, Marosvásárhelynél megállott, s táborába gyűjtven a környékből csekélyszámu nemességet, s egy csomó száz urat, ezekből némi országgyűlésfélét képezve, Erdély fejedelmévé Apaffy Mihályt választatta meg, miután előbb hasztalan kínálta meg Petky István urat, és Soter Péter papot.

Ki volt Apaffy Mihály? Egy előkelő uri nemzetség tagja, de sem ő, sem ősei nemigen foglalkoztak ország dolgával, eszükbe sem jutott volna soha a fejedelmi méltóság, Apaffy Mihály épen csak hogy hazakerült a tatárfogságból, melybe a közelébbi hadjárat alkalmával került, midőn házába egy csomó törököt lát belépni. Megrémül, azt hiszi ismét elfogják, rabságra hurczolják. De csodálkozásra válik rémülete, midőn tapasztalja, hogy a jövevények a legmélyebb tisztelettel hajlonganak előtte s Ali basa nevében kérik, hogy jöjjön velük a táborba. Ott aztán még nagyobb meglepetés várt reá, tudtára adják, hogy az «országgyűlés» Erdély fejedelmévé választotta.

Ilyen könnyen még senki sem jutott uralkodói méltósághoz.

Az új fejedelemnek nemigen lehettek rózsásak álmái. Mingyárt legelső teendője volt 250,000 forintnyi hadisarcz lefizetése, melyet Ali basa volt szives ráparancsolni. Adószedéssel kezdeni az uralkodást, bizony nem valami jó előjel. Nagy baja volt még, az, hogy mint annak előtte ismeretlen ember, alig

birt valami tekintélyre szert tenni, s a végén soha nem tudhatta, mely perczen tetszik őt a szultánnak elbocsátani, vagy mikor sikerül Kemény Jánosnak őt elüzni. Ez utóbbi aggodalom ugyan nem tartott sokáig, mert Kemény már csak rövid ideig állt utjába.

Kemény elhunytával maga maradt Apaffy, s akkor befejezést látszék nyerni az a szörnyü belháboru és féktelenség, mely II. Rákóczy György szerencsétlen kimenetelü lengyelországi hadjárata óta folyvást dulta a kis országot. Az állandó nyugalmat, mely után oly nagy volt a vágyakozás, ugy remélte elérhetni Apaffy, hogy kérte Lipót császárt, vonnák ki hadait az erdélyi várakból, mert ha tovább is ott maradnak, a török részéről újabb és újabb támadásra számolhatnak. A kérelmet csak nagyjából teljesítették, sokkal fontosabb dolgok kerülnek napirendre. Vallási kérdések nyomultak előtérbe. Elkeseredett harcz fejlődött ki nemzet is király között. Az alkotmányért, vallásért fegyvert fogókat vad kegyetlenséggel mészároltatta a bécsi kormány. Akik elmenekülhettek Erdélybe huzódtak meg, hol Apaffy barátsággal fogadta a bujdosókat. Illetőleg Teleky Mihály erdélyi főúr intézte az ország sorsát, ő volt az akarát, Apaffy a végrehajtó.

Erdélyre végzetes idők következtek Apaffy fejedelemsége alatt. Megszabadult ugyan a törökvédnökség alól, de egyszersmind elvesztette önállóságát. Teleky a mellett volt, hogy Erdély Magyarországgal egyesüljön, Lipót császárt ismerje el főpártfogójául. A bécsi kormány nyal csakugyan szerződés is jött létre, mely szerint elismertetik ugyan Erdély önállósága, s fejedelemül meghagyatik Apaffy, sőt megerősittetik fia, II. Apaffy Mihály is, de viszont Erdély hűbéri adóul évenként 25,000 aranyat fizet, s nehány várába császári őrséget fogad.

Ez volt a kezdet, s némelyeknek már ez sem tetszett, különösen a várak átadásában láttak nagy veszélyt.

De bezzeg a folytatás még rosszabb volt. Egy császári hadsereg azzal a czimmel, hogy Erdélyben tart téli szállást, nyomult, és aztán ott is maradt. Most már nem csak egy-két várat szállottak meg, hanem tizenkettőt, az ország minden fontosabb erősségét. Ekkor diktálták a békét az erdélyi rendeknek. Később Karaffa neveztetett ki Erdély parancsnokává. Pusztá nevének hallatára rémület fogta el a népet. Karaffa az előző évben Eper-

APAFFY MIHÁLY

jesen vértörvényszéket tartott s rémitő kegyetlenséggel végeztette ki a honfiakat. Karaffa előmondta a rendeknek akaratát, s azok remegve teljesítették, úgyhogy csakhamar a hatalom tervei szerint intéztetett el minden. A rendek hűségi esküt tettek Lipót császárnak.

Mindez természetesen be nem következhetett volna, ha a kormány élén erélyes, tetterős fejedelem áll. És a dolgok ilyen lefolyásából is könnyű belátni, hogy Apaffy erélytelen gyámoltalan fejedelem lehetett.

Valóban az vala.

Apaffy báb volt a sors kezében. Előbb a török játszott vele, felhasználván céljai elérésére, utóbb Teleky tartotta hatalmában, hogy a császáriakkal Erdély átadását akadálytalanul keresztülvihesse. Apaffy mindenkor egyforma gyámoltalansággal viselte magát, neki mindegy volt, akármí is történik kint a nagy világban, csak bent, a saját házában élhessen nyugodtan. Ezt elérte, mert az ég egy derék jó feleséggel áldotta meg, aki helyette tudta kormányozni a házat, desőt az ország ügyeit is. E nő Bornemisza Anna, a nagymiveltségű lelkes honleány. Ő mellette a fejedelem gondtalanul élhetett tudományos könyveinek, irodalmi munkásságának. Mert szerette a tudományokat s az irodalmat, melynek művelője is volt. Jól tudta, hogy helyette a felesége mindent jól elintéz. Ha jöttek aztán jelenteni az országos ügyeket, azt mondta: jól van, majd elvégezi Teleky.

Apaffy egész egyénisége élénken emlékeztet II. Ulászló királyra, aki szintén oly tehetetlen volt.

Mikor meghalt Bornemisza Anna, nem csoda, hogy megrendült Apaffy. Erezte, hogy nem csak a hitvestárs, hanem a leghivebb tanácsadó, a legbuzgóbb munkás lény dől ki benne. Beteg lett a fejedelem, elzárkozott, s a legmélyebb buskomorság vett rajta erőt. Hat hétig nem beszélt senkivel, nem akart enni semmit. Őrjöngve járt-kelt termeiben, sirt, sohajtozott.

Később bánatában boritalnak adta magát s a miatt annyira meggyöngült, hogy bármily csekély szolgálatot nagy összeggel jutalmazott. Ha valaki ebédre meghívta, könnyen nyerhetett tőle tiz-tizenkét telekre való birtokot.

Végre megkönyörült rajta az ég, 1690. ápril 15-én elhunyt.

Következett II. Apaffy Mihály, aki még kiskoru gyermek volt, tehát helyette kormányzó-tanács vitte az ügyeket. Mikor nagykoru lett, a bécsi udvar nem erősítette meg. Ott fent már el volt határozva Erdély teljes elnyomása, alkotmányának, függetlenségnek eltörlése. Később felvitték az ifju Apaffyt Bécsbe, ott lemondották a fejedelmi címről, aztán mesterségesen megrottották testi s lelki fejlődését, hogy pusztuljon el. Megtörtént. Meghalt 1713-ban.

ZRINYI MIKLÓS

a szigetvári hős.

A NÉPEKNEK nagy alkotásai, merész építkezései és a kincs, az erő, a hatalom: mind mind elmulik a romboló idővel. Csak egy maradáno, csak egy az örök: azok a sorok, amik a történelem lapjaira irvák. Athen, Spárta nagy fiainak emléke által ma is él; a nagy Róma letűnt, elenyészett, de hősei, nagy férfiai az idők végeig fenntartják emlékezetét.

A magyar történelem is ragyog nevektől, dicső férfiak hősi tetteitől, melyek e honról csodás dolgokat örökítenek meg. A honszerelemben, hősi vitészségben Athen, Spárta és Róma fiai sem szárnyalták tul a mi történelmünk nagy alakjait.

Ifju, tanuld meg ismerni ez arany-történelem készítőik hősi tetteit. Ismerd meg s meríts példájokból honszerelmet, honszerelmemmel nagy eszmékért, dicsőségért való lelkesedést.

Zrinyi Miklós alakja a hazaszeretet, a hősi önfeláldozó lelkesedés örökké él mintaképe. Nincs történelem, mely nála nagyobb alakot mutathatna fel. A halál biztos tudatával zárkózik be pár ezere magával. És mikor már hosszú, s az ellenek nagy veszteséget okozó hősi küzdelem után teljesen tarthatatlan a vár, felölti diszöltönyét, körülte sorakoztatja megmaradt hiveit, s ki-tör, kiront az ellenre s úgy vérzik el a várfalak alatt.

1566. május első napján indult el Szulejman szultán Konstantinápolyból. Ötvenkét nap mulva Zimony alá érkezett. Célja volt Egert venni ostrom alá, s ott megtörve Miksa császár erejét, János Zsigmond uralmát biztosítani a tiszai részekben. Zimonyban azonban, hol János Zsigmond a szultán előtt tisztelgett,

hogy az ifjut a horvát báni nagy méltósággal ruházza fel, Zrinyi e nagy kitüntetést azonnal mingyárt nem fogadta el, csak 1649-ben iktattatott be. Ekkor, élete legszebb korában a törökök elleni vitéz harczainak egész sorával tette tiszteletté és rettegetté nevét.

A sok hadjáratok alatt nagy tapasztalatokra tett szert, egyike lett az ország legnagyobb katonai tekintélyének. Mint horvát bán, az ország hatalmas nagy ura, a nádor után a legfontosabb politikai szereplési kör neki jutott. Fájdalom, ez irányban való tevékenysége rövid időre terjedt. Mikor épen hős karcjára, lángoló honszerelmére legnagyobb szükség lett volna, szomorú véletlen megfosztotta életétől.

Költői érületének, irodalmi mive'tségének tudható be az a nagy felvilágosodás, mely egész egyéniségét jellemzi. Katholikus volt testestől lelkestől, szerette is vallását de azért mélyen érintette lelkét a zaklatás, elnyomatás, melyet azon időben a protestánsoknak szenvedniök kellett. Mikor a Lipót császár által 1662 május elsejére egybehívott országgyűlést a protestáns rendek elhagyták azért, mert vallási sérelmeik nem orvosoltattak: végkép való eltávozások előtt elmentek az elkeseredett protestáns urak az ország nádorához és a bánhoz, Zrinyi Miklóshoz. A nagyeszű politikus, a honszerető férfiú ily szavakkal bucsuzott el tőlök: „Én ugyan más valláson vagyok, de a kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, a kegyelmeteken ejtett sérelem, rajtam ejtett sérelem» . . .

Egyike volt Zrinyi Miklós azon kevés katolikus főuraknak, akik átlátták, hogy ha a katolikusok eltűrik hogy az országban élő protestánsokkal szemben az alkotott törvények és létesített békekötések csak úgy könnyedén megszeghetők legyenek a bécsi kormány által, ily módon vérszemet nyitnak a császáriaknak a haza alkotmányának lerombolására, a többi törvények kijátszására.

Montecucculi nevű osztrák generális volt abban az időben legnagyobb ur Magyarországon. Nagy hadseregeket vezetett keresztül-kasul az országon, temérdek bajt okozva mindenütt ahol a sereg elvonult. Ekkor írta és adta ki Zrinyi híres hadászati munkáját, melyben hatalmas vágásokat osztogat Montecucculinak, kimutatva ügyetlen hadvezérkedését. Ezután nem

ZRINYI MIKLÓS.

sokkal újabb hadászati műve jelent meg, melyben azt bizonyítja, hogy a nemzetnek magának kell hadsereget alkotni, melylyel a hazát védhesse, a törököt kiűzhesse. Zrinyi nagy államférfiu észével belátta azt, hogy mily veszély rejlik abban, ha a bécsi kormány mondhatja el, hogy kiűzte Magyarországból a törököt, helyreállította a rendet. Mily kár hogy messze menő nagy tervét nem értették meg . . .

A nemzeti önvédelem gyakorlati megvalósítása akart lenni egy új erősség emelése: az új Zrinyivár, melyet Zrinyi Miklós a Mura folyó torkolatánál, török által birt területen építtetett. Véd-bástyául állította e várat az ozmán áradat ellen. De sok baja volt vele, a törökkel kötött béke értelmében le kellett rombolni a várat, s aztán felépítetlenül is maradt, a miként az a vasvári békekötésben is különösen hangsúlyoztatott.

A törökkel létrejött vasvári békekötés adta meg a szikrát a történelmünkben ugynevezett Wesselényi-összeesküvésre. A békekötésből a bécsi udvar kizárta a magyar országgyűlést, csak kéz alatt, a magyarok meghallgatása nélkül állapotották meg a békepontokat, melyek a törökre kedvezők, ránk lealázók voltak. A béke botrányos volt s általában az a nézet kezdett elterjedni, hogy a bécsi kormány és a török nagyvezér, titkos egyességben állapotdák meg a magyarság teljes megsemmisítésére. Az ország legfőbb méltóságai, élükön magával a nádorral, Wesselényivel, elégedetlenek voltak a helyzettel, a haza megmentésére eszközökről, módokról kezdtek gondoskodni.

Igy jött létre később az oly fontos Wesselényi összeesküvés, melyben már Zrinyi Miklós nem szerepelhetett, pótolhatlan kárára az ügynek. Ha az ő esze, hadvezéri éles látása intézheti az összeesküvést, talán egészen másként dőlhet el a haza sorsa.

Meghalt az összeesküvés kitörésekor. Meghalt borzasztó véletlen által, Csáktornya mellett vadászaton egy vadkan tépte szíjjel (1664 nov. 18). A nép közt azon vélemény terjedt el, hogy a bécsi kormány orozva ölette volna meg, de; ez nem egyezik meg a valósággal.

Utána testvére Péter folytatta politikai szereplését, de kevesebb erélylyel sőt kevesebb honszerelémmel.

I. LIPÓT.

1657—1705.

NEGYVENNYOLCZ esztendei uralkodás alatt, sok jót lehetne tenni egy lelkes, hivatása magaslatán álló uralkodónak. I. Lipót e hosszú időn keresztül, soha nem mutatta ilyennek magát. Arra a fél száz esztendőre, amit az ő uralma betölt, a magyar nem gondolhat örömmel. Igaz ugyan, az ő kormányának lehet köszönni, hogy végkép felszabadult a török iga alól az ország, de ezért nagy árt fizetett: alkotmánya, függetlensége szörnyű csapásokat szenvedett.

I. Lipót egészen fiatalon, 16 éves korában követte atyját III. Ferdinándot a trónon. Semmi sem volt benne ami vérmes reményekre jogosíthatott volna. Nem volt lángelme, nem volt nagy erélyű. Mondják, hogy jó szíve lett volna, de ezt megczáfolta ő maga, midőn későbbi időben minden lelki fordulás nélkül megszegte a haza alkotmányára tett esküjét, és lábbal tiporta az elődei által szentesített szerződéseket, békekötéseket. Egy szembe ötlő tulajdonsága volt: a büszkeség. Tet-szelgett magának azzal, hogy római császár, hogy nagy birodalmak ura. De hiányzott egyéniségéből a miveltség, a képzettség, hogy sors által rendelt nagy méltóságát dicsőségesen viselhesse. Annyira nem bírta áthatni lelkületét az uralkodói nagy felelősség tudata, hogy mikor a kormányt átvette, nemigen látta szükségesnek az állami teendőkkel megismerkedni, uralkodó kötelességébe, tennivalóiba magát beleélni. Semmikép sem

tudta beletalálni magát a nagy udvartartásba. Egyszerűen élt, ébédután rendszerint kártyázni szokott, s mikor uralkodása második évében római császárrá való megválasztatása végett Frankfurtba utazott, ott is átalános feltűnést keltően elvonult a fényes ünnepélyektől, az volt öröme, ha délutánonként elmehegett a spanyol követ kertjébe kuglizni.

Mint egyéniségét jellemző vonást, fel kell még említenünk azt, hogy szerette a zenét. Ez volt az egyetlen szellemiek iránti érdeklődése. Nem csak szerette, hanem maga is szenvedélylyel üzte a zeneművészetet, sőt mint szeneszerző is tett kísérletet s azt állítják, hogy sikerült zeneműveket irt.

Mindezekhez járult szigorú vallásossága, s hitének, a kath. vallásnak rajongó szeretete.

E vázlatos jellemrajzból is könnyen ki lehet magyarázni ama sok borzalmat, zsarnokságot, mely uralkodása alatt az ő nevében elkövettetett.

Az ő korlátolt képességeivel szemben, s nagy hitbuzgalma mellett, mi sem volt könnyebb, mint uralkodó hitvallássá tenni udvarában emez elvet: Az egész birodalmat egységes állammá: katholikussá s németté tenni. Tehát megsemmisíteni a magyar haza alkotmányát, kiirtani itt a protestánsokat és eltörölni a magyar nyelvet. Emez erőszakos, országabló, nemzetgyilkoló politikát üzték Lipót uralkodása alatt hosszú félszázadig. Isten csodája, hogy czélt nem értek . . .

A Bécsből megindult országromboló tervek egyik része: a kath. vallás átalánosítása, itt bent a hazában is, egy nagy pártnál vizshangra talált. Hatalmas kath. főurak, mint ha égi sugallattól lettek volna áthatva, nagy erélylyel térítették vissza a protestánsokat. Évenként tizezerre ment a visszatérítettek száma, mely számot alig lehet sokalni, ha tudjuk, hogy az ország leg-hatalmasabb urai: a híres Nádasdiak, Illésháziak, Batthyányiak, kiknek őseik buzgó protestánsok voltak, foglalkoztak a visszatérítés művével, és velük együtt az Eszterházy, Erdődy, Forgách családok tagjai, és még számtalan mások, tüzzel-vassal térítették az embereket. És mindez történt csakhamar a híres linczi békekötés után, mely úgy a kath. mint a protestáns vallásnak egyenlő vallásszabadságot biztosított.

Ily viszonyok között, nagyon természetes, hogy a legzi-

láltabb társadalmi élet volt azon időben országunkban. A kath. főurak parancsokat osztottak ki jobbágyaiknak, hogy térjenek át a kath. vallásra. Az ellenszegülőkkel szemben erőszakhoz folyamodtak, üldözték a protestans papokat, templomjokat elszedték, a hitűkhöz ragaszkodókat vagyoniilag tönkre tették.

Az országgyűlések ezidőben nem állottak egyébből, mint vallási vitákból; a protestans rendek a legerélyesebben védelmezték hitfeleiket, követelték a vallásszabadságot biztosító törvények megtartását.

Erdély függetlenségének megtörése is Lipót uralkodására esik. Ami addig nem sikerült a bécsi kormányoknak, neki sikerült: Erdély elbukott. Lipót trónraléptekor a nagyravágyó II. Rákóczy György volt Erdély fejedelme, kit Lipót csakhamar megbuktatott. Utána Kemény, majd Appaffy következtek, velök aztán bezárult a nemzeti fejedelmek sora. Erdély Bécs kezére jutott, onnét igazgatták, sanyargatták.

A nemzet etnyomatása I. Lipót alatt sajnóbb sebeket vert a haza testén mint azelőtt. A zsarnokság türhetlenné vált, minden jobb érzésű hazafi, lelkéből ellensége lett a császáriaknak. A haza felszabadítására összeesküvés támadt. Maga az ország nádora, Wesselényi állt az összeesküvés élére. Vele tartottak a kit Zrinyi, az esztergomi és kalocsai érsekek, és még sokan. A számos sérelmeknek a vasvári békekötés volt a betetőzője. E miatt tört ki a lázadás.

1664 augusztus 10-én kötötték meg ez a béke a törökkel. A császár emberei mellőzve a magyar országgyűlést, a maguk kedvök szerint irták a békepontokat, s irták úgy, hogy a békeszerződés lealázó volt az országra. Ez szikra lett arra, hogy az addig lappangó összeesküvés tüzet kapjon. A következő évben a bécsi kormány elleni felkelés nyíltan kimondatott. Wesselényi nádornál értekezlet tartatott, mely formális alku-pontozatot fogadott el az ország és uralkodó közötti új viszony megállapítására nézve. A dolgok főintézője: Wesselényi azonban hirtelen elhunyt, s utána a lázadás vezetői már nem annyira a közös haza sorsának jobbrafordulását, mint inkább a maguk egyéni céljait tekintették.

Igy Zrinyi Péter a magyar trónt szerette volna magának megszerezni, Rákóczy Ferencznek Erdélyt szánta, Nádasdy Fe-

rencz pedig ország nádora kívánt lenni, s e czélra szövetség-sül megnyerte sógorát, Frangepán Ferenczet is.

E négy férfiú kiváló erélyvel készítette elő a lázadást, s mikor már tovább úgy sem lehetett volna titkolni, felléptek, megkezdődött a harc a császáriak és az összeesküvők serege között. De a mieinkre szerencsétlenül végződtek az összeütközések. Ügyetlen hadvezérek voltak. Nem bírtak lelkesedést éleszteni, rövid idő alatt leveretett a lázadás, Zrinyi, Nádasdy, Frangepan elfogattak, és Bécsujhelytt letejeztettek.

Természetesen, a felkelés elfojtása után még rémesebb idő következett. Lobkovicz mindenható miniszter, még nagyobb zsarnoksággal nyomta az országot, újabb idegen hadakat küldtek a nép nyakára s a katonák tartására sulyos adókat szedtek. Mindezek ismét felkelésre adtak ösztönt. Az Erdélybe bujdosott elégedetlenek szervezkednek, tizenöt ezernyi haddal betörnek, kegyetlen harczok fejlődnek ki, melyek csak zsarnokibb intézkedésekre bátorítják a bécsi udvart.

Az elnyomott nemzet nagyjai, tapasztalván, hogy saját erejéből többé nem lehet tetszabadítani az országot, a külföld segélyéhez folyamodnak. Teleky Mihály, Tökölyi Imre, XIV Lajos francia királylyal szövetségre léptek, ki a Lipót ellen folytatandó felkelésekhez pénzt és hadsereget ígért.

Ily előkészületek után 1677-ben tényleg megkezdődött a harc. A következő évben a fővezérré Tökölyi választott, s ő huszezernél többre felszaporodott seregével, szerencsésen harczol a császáriakkal. Tökölyinek szövetségese volt Apaffy erdélyi fejedelem, támogatta két idegen ország: a francia meg a török. A török szultán annyira ment párfogásával, hogy Magyarország királyává nevezte Tökölyit és elhatározta, hogy végrehajtja elődeinek régi tervét: meghódoltatja az egész Magyarországot, kiúzi abból az osztrákokat. Mohamed szultán 1683-ban óriási sereget indított Magyarország felé. Tökölyi Eszéknél hódolt a törököt vezető Kara Musztafa fővezérnek. A roppant sereg aztán egyenesen Bécsnek tartott, hogy bevegye, meghódítsa a császári várost. Bécs ostroma hatvan napig tartott, de a török nem boldogult. A 60-ik napon aztán megérkezett Szobieszky lengyel király, s felszabadította Bécset. A török nagy kudarcot

I. LIPÓT.

vallott, egész táborát elveszítette, hatvanezer harczosa maradt a város falai alatt. A visszavonuló török sereg azonban kilenczven ezer férfit, nőt és gyermeket hajtott el fogolyként. Mily rémes idő lehetett az! . . .

A törököt ért vereség Tökölyi ügyét is kétségessé tette. Hivei is mindinkább elpártoltak tőle, mert a bécsi kormány elég ravasz volt mindent ígérni a megtérőknek, sőt ígértetett a Laza alkotmányának teljes helyreállítása is. A lázadás ügyére az 1686 és 87-iki szerencsés hadjáratok sem voltak kedvezők. E két évben szabadult meg az ország a török iga alól. 1686-ban Budát ostromolták meg a császári seregek, és tizenegy heti ostrom után felszabadult az ország fővárosa 150 évig tartó török rabságából. A következő évben pedig Mohácsnál, és épen augusztus hónapban, az egykori szerencsétlenség időszakában, aratott a császári seregek fővezére, Károly herczeg fényes diadalt. Huszezer török kiomló vére volt az engesztelő áldozat a mohácsi sikon.

A törökökön nyert diadalok örömmel töltötték el az országot. A könnyen hajló néphangulat szeretetet kezdett érezni Lipót kormánya iránt, mint a melynek köszönhető a török szolgaságból való felszabadulást. De az öröm nem sokáig tartott. A rettegett Karaffa tábornok, azon kigondolt ürügy alatt, hogy Tökölyi összeesküvőit kutatja, Lipót császár beleegyezésével vértörvényszéket állított fel, borzasztó kegyetlenséggel akasztatta, gyilkoltatta a legtekintélyesebb polgárokat. E szörnyü vérengzés utálattal töltött el minden tisztéséges embert, s Lipót meg is szüntette a törvényszéket.

Iszonyu kegyetlenség az, mit a vérszomjas Karaffáról fenhagytak emlékeink. A legcsekélyebb okra, árulkodó feladásra, elfogatta a hú hazafiakat, gyorsan törvényt tartatott felettök s pár nap alatt kivégeztette. Az akasztás a legszelidebb halálneme volt, amiben reszesítette az ártalanokat. Gyakoriabbak voltak a karóba huzás, kerékbe törés. Az emberi érzéseiből kivetkezett szörnyeteg, ablakából nézte végig a borzasztó öldökléseket. Husz ártatlan embert öletett már le az emberi ördög, midőn végre megsokalták szörnyü vérengzését, s feloslatták vértörvényszékét.

1687-ben az öregedő császárt, trónja öröklésének gondja

szállotta meg. Talán jobb érzése is ösztönzé, hogy egyezkedjék magyarjaival. — Így történt, hogy a Pozsonyba egybehívott országgyűlésen némi kedvezményeket ígért, ha jövőre nem választja a nemzet a királyt, hanem elfogadja törvényes trónörökösnek a király elsőszülött fiát, tehát a magyar korona az uralkodó Habsburgház örök tulajdona leendő, fíról fira száll. Az egybegyűlt rendek elfogadták e rendkívül fontos szerződést. Mire aztán általános bünbocsánatot nyertek a közelmult években a lázadások részesei. Utóbb Lipót idősebb fia, József ünnepélyesen megkoronáztatott.

A vérig zaklatott, elcsigázott kimerült nemzet, ime mily könnyedén, alig számbavehető kedvezményekért, lemond királyválasztó jogáról, kiadja örökös haszonbérbe a trónt . . .

Az ezután következő esztendőök ismét szerencsések voltak Lipót fegyverére. A török folyvást veszítette a tért lábai alól, csatát csata után nyertek a császáriak. Végre 1697-ben a jeles hadvezér, Savolyai Eugen herceg, teljes diadalt aratott a török sereg felett. Nagy, dicső volt a harc Zenta mellett. A szultán maga vezette roppant seregét, Erdélybe akart vonulni de a hős Eugen herceg, épenmidőn a Tiszán átkelne a törökhad, megtámadja, s hősi küzdelem közben megsemmisíti az egész táborát. Harmincezer török vérzett el, míg a keresztény seregből alig 600; a megrémült szultán tömérdek ezüstszerzeit, kilencz ezer szekeret, 15 ezer ökört 7 ezer lovat, s egész hadi pénztárát, mintegy három millió forintot hátrahagyva menekült el.

E nagy vereség végkép megtörte a török erejét, a szultán hajlandó volt a békére, mi Karloviczon 1699-ben megkötött, melynek egyik főbb pontja, hogy Erdélyről teljesen lemond a szultán, e tartomány a császár tulajdona leszen.

A török leigázásával Tökölyi is végkép letűnt a történelem színpadáról. Nejevel, a hős Zrinyi Ilonával kibujdosott az országból, s Nikodemiában végezték be mindketten életüket.

A karloviczi békekötéssel ugyan megszabadult az ország a török dúlásaitól, de azért távolról sem élvezett nyugalmat. A háborúra temérdek pénzt szedtek, az országba gyűlt idegen hadak mód nélküli zaklatást vittek véghez. Ezekhez járultak még a folytonos vallási üldözések, és a magyarság minden módon

való elnyomása, hivatalokban, fontos dolgokban mellőzése. Az elégtelenség általános lett, csak vezér látszék hiányozni, hogy a lázadás ismét kitörjön.

Lett vezér is II. Rákóczy Ferencz személyében.

Ez ifju hős lángelkesedéssel állott a nemzeti párt élére, és támogatva a francia udvar által is, megkezdte a szabadságharcot a bécsi zsarnokság ellen. Mellé állt az elnyomott nemzet. Csakhamar Rákóczy birtokába jut egész felső Magyarország, Erdély fejedelmévé választja. Lipót meghökken e fényes diadalokra, ígér mindent, könyörgi a békét, de hős Rákóczy Ferencz teljesen biztosított szabadságot kíván szerezni hazájának.

Mindkét fél huzta-vonta az alkudozásokat, mialatt 1705-ben meghalt Lipót, éppen nem hagyván hátra maga után rendezett viszonyokat.

ZRINYI, FRANGEPAN, NÁDASDI

HÁROM vértanuja a nemzet függetlenségi harczának... I. Lipót zsarnokságának, önkényének martyrjai. Az elnyomott haza alkotmányának visszaállításaért, az eltiprott szabadságért emelték fel karjukat, s a bécsi kormány mint rablókat lefejeztette...

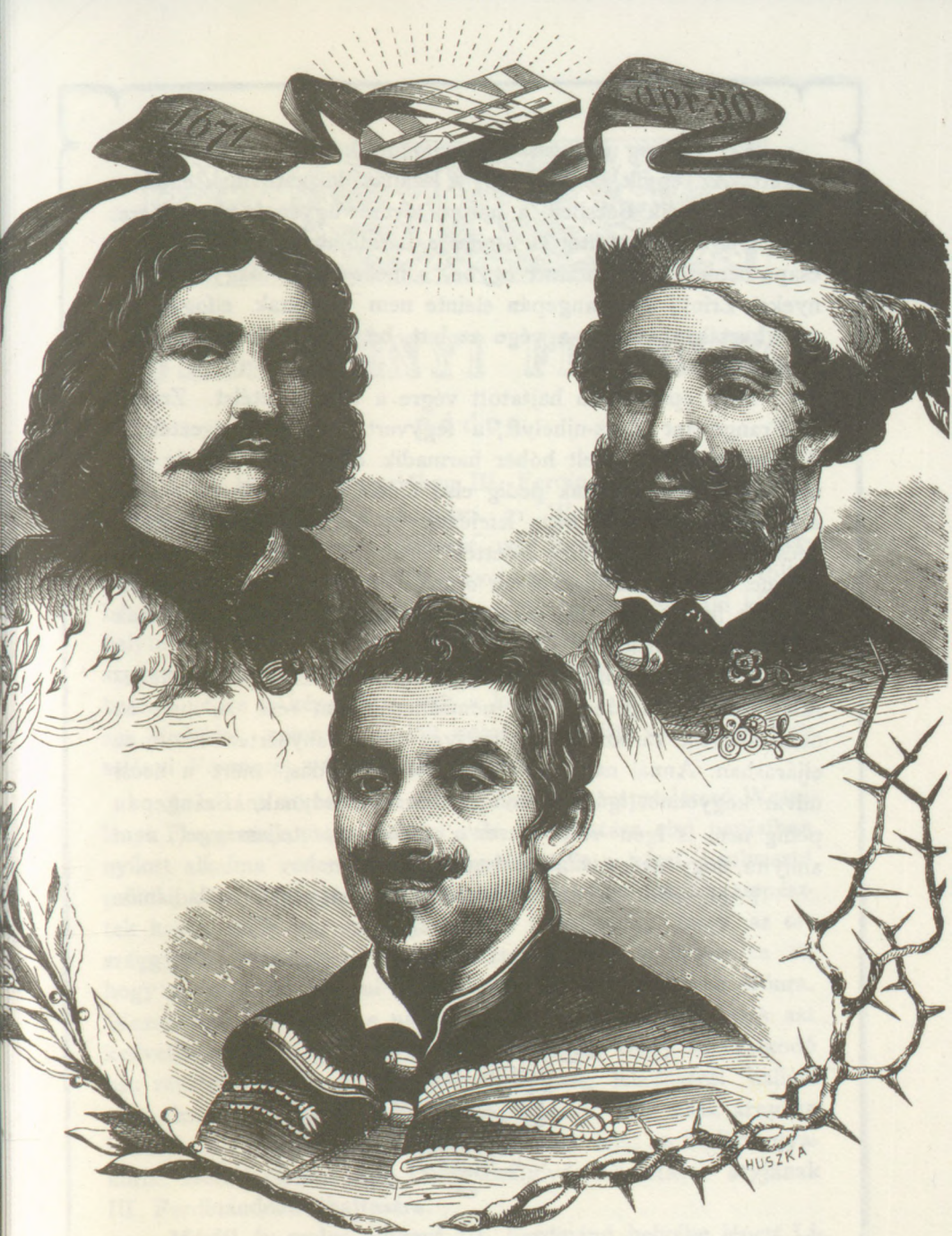
A bécsi kormány önkénye, jogtiprása már türhetlenné vált. A hirhedt vasvári békekötés, kitörésre juttatta az elégtelenséget. A törökkel váratlanul, mikor épen vereséget szenvedtek a törökök, oly békét kötöttek Lipót császár megbizottai, hogy az lealázó volt Magyarországra. És a béke megkötésénél törvénytelenül jártak el, meg se kérdezték a magyarokat. A nép körében az a vélemény terjedt el, hogy a bécsi udvar meg a török, egyetértettek, s kölcsönösen megegyeztek, hogy ezután közös erővel fogják elnyomni a magyar hazát.

Az általános elégtelenség élére Wesselényi Ferencz ország nádora állott, titokban akarta előkészíteni a felkelést barátaikkal, az előkelő urakkal. Az összeesküvés ügye jó uton haladt, mindinkább több kilátás nyílt a sikerhez. De a nemzeti ügyet ama nagy csapás érte, hogy az összeesküvés két fő oszlopa: Zrinyi Miklós és maga Wesselényi elhunytak és így a megkezdett ügy árván maradt.

Wesselényi nádor halála után, Szelepcsényi György és Nádasdy Ferencz nevezettek ki a nádori teendőkhöz vezetésére. A

nemzeti összeesküvés ügyét e férfiak lettek volna hivatva tovább vinni. De Szelepcsényi kétszínűsködése miatt nem bírta kivívni a közbizalmat, s így Nádasdy, ki buzgó, lelkes hazafinak bizonyult, lett az ügyek főintézője. Mellette állott az elhunyt nádor özvegye. De persze ilyen dologban a nőkre nemigen lehet támaszkodni, s a későbbi következmények megmutatták, hogy az özvegy igen rossz összeesküvő, annyira, hogy el is árulta az ügyet. Hathatósabb támogatója lett a szintén elhunyt Zrínyi Miklós testvére, Péter. Ők ketten: Nádasdy és Zrínyi, lettek a főintéző, harmadik szövetségesnek megnyerték Frangepán Ferenczet a Nádasdy sógorát, továbbá negyediknek Rákóczy Ferenczet a ki Zrínyi Péter leányát, Ilonát most vette nőül. E négy férfiú vezette tovább a Weselényi által megkezdett összeesküvést. Működésüket fényes sikerek koronázták a kitörésre egész erélyvel készítették elő a lázadást.

Az összeesküvés oly nagy arányokat öltött, hogy többé lehetetlenség volt azt eltitkolni, a bécsi kormány mindent tudott, s az intéző férfiaknak nem maradt más fent, mint kilépní, s megkezdeni a harcot Bécs ellen. Zrínyi és Frangepán megkezdik Horvát és Tótországot s a határos szomszéd magyar megyéket fellázítani. Erre a bécsi kormány hadsereget küldött ellenük s megkezdődött a fegyveres összütközés. E közben Zrínyi alkudozást ajánlott a bécsi kormánynak, gondolva, hogy a czélt úgy is el lesz érve, ha békés uton sikerül engedményeket kicsikarni a bécsi kormánytól. De Bécsben az egyenes alkudozásra nem voltak hajlandók. Azt mondá Lobkovicz főminiszter, hogy csak bízzék meg Zrínyi a császár kegyelmében, majd nyujt az kedvező békefeltételeket. Zrínyi oly hiszékeny volt, hogy szövetséges társával, Frangepánnal felment Bécsbe, a békefeltételek megállapítása végett. Ez a dolog természetesen általános lehangoltságot idézett elő az országban. Az egész felvidék, mely Rákóczy biztatására fellázadt, letette a fegyvert. A nemzeti ügy most már végkép elárultatott. Az emberek gyáva módon meghátráltak, a bécsi kormány könnyedén elbánhatott az egész felkeléssel. Megkezdődtek az elfogatások, és csak akkor tűnt ki, mily általános volt a felvidéken a felkelés. A vezetők közül kétszáz főurat fogtak el. Elfogták Nádasdyt is és Bécsbe hurcolták. Rákóczy megmenekült az elfogatás alól.

NÁDASDY FERENCZ

FRANGEPÁN FERENCZ

ZRINYI PÉTER.

Két bíróság ült össze az elfogottak ügyének elbírálása végett. Az egyik Pozsonyban, a lázadás közkatnáinak elitélése végett, a másik Bécsben, a három tővezér ügyének tárgyalásra. Főben járó pert indítottak mind a hármójuk ellen. A bíróság csapa németekből állítatott egybe, s mellőzték a magyar törvényeket. Zrinyi és Frangepán eleinte nem is voltak elfogva. A pert huzták vonták, s a vége az lett, hogy mindhármójukat halálra ítélték.

1671 ápril 30-án hajatott végre a halálos ítélet. Zrinyit és Frangepánt Bécs-ujhelytt, a fegyvertár udvarán végezték ki. A Sopronból felrendelt hóher harmadik csapásra ütötte le Zrinyi fejét, Frangepánnak pedig első ütésre vállába vágott s csak a harmadik csapással bírta lefejezni. A két martyr tetemei a bécsujhelyi köztemetőben tétettek örök nyugalomra. Nádasdy Ferencz országbiró ugyanezen órába Bécsben, a városházán fejeztetett le, tetemeit Magyarországra. Lékára hozták. ott adták át az anyaföldnek.

A bécsi kormány e vérlázító eljárása mély megbotránkozást szült országszerte. A nemzetnek azon rész is, mely az összeesküvést kárhóztatta, veszélyes alkotmánysértést látott az eljárásban. Annál nagyobb volt a felháborodás, mert a bécsi udvar kegyelmet ígért Zrinyinek és Nádasdynak, Frangepán pedig nem is igen volt részes a dologban, teljességgel nem annyira, hogy azért halált érdemelt volna.

Frangepán Ferencz utolsó sarja volt nagynevű családjának.

WESSELÉNYI FERENCZ.

nádor.

AZ 1655-ik esztendőben, III. Ferdinánd uralkodása alatt választatott meg ország nádorává gr. Wesselényi Ferencz. A bécsi jó urak mint már többször, úgy most is abban mesterkedtek, hogy az országgyűlés ne válasszon nádort, hanem töltsé be a nagy hatalmu méltóságot az esztergomi érsek, aki királyi helytartóul neveztetnék ki. De az alkotmányra féltékeny rendek, szabad választási joguk ily kijátszásába semmikép sem egyeztek bele, s végre is kénytelen volt a kormány megtenni a szokásos kijelölést, mire a kijelölt négy főur közül a rendek Wesselényi Ferenczet választották nádorrá.

A hazánk történetében oly jelentős szerepet játszó Wesselényi Ferencznek, már nádorrá való választatása első napjaiban nyilott alkalma védeni a hon függetlenségét a bécsi beolvasztó politika ellen. Ugyanis ismeretlen kéz által egy iratot csempésztek hozzá, mely irat azon javaslatot tartalmazta, hogy az országgyűlés mondjon le királyválasztó jogáról, s határozza el, hogy a királyok ezentul örökösödés által lépjenek a trónra. Wesselényi bemutatta e névtelen iratot a rendeknek, akik azt kedvetlenséggel fogadták, mert gyanították, hogy az uralkodó ház részéről jött. A királyválasztás jogának feladásáról hallani sem akartak, ámbár a szabad választásnak már csak árnyéka létezett. Az indítványból tehát semmi sem lett, az addigi gyakorlat szerint történt meg Lipót királyiá választása. atyjának III. Ferdinándnak óhajására.

Másfél év mulva elhunyt III. Ferdinánd, helyébe lépett Lipót, kinek uralkodása súlyos időket hozott Wesselényi a hon számos lelkes fiával, védte, oltalmazta a bécsi miniszterek

ellen hazánk alkotmányát. Lobkovitz, Auersperg, Portia herczegek, Montekukuli, mind megannyi esküdt ellenségei voltak szégyen hazánknak, velük szemben a legnagyobb ügyességgel kellett harcolni. Nagy baj volt az, hogy itt bent a hazában, a vallási küzdelem épen akkor a legjobban folyt. A katolikus főurak minden áron a protestánsok elnyomatásán dolgoztak s így a közös ellenség: a bécsi kormány helyett, egymást üldözték. E mellett a török dúlásai pusztították az országot, és így nem csoda, hogy e hármás baj együtt a nemzeti szerencsétlenségek egész sorozatát nyitották meg. Mindezekhez járult még az is, hogy az országban állandóan idegen hadsereg volt, melynek tulajdonképen az lett volna a célja, hogy a török ellen harcoljon, de Montekukuli hadvezér azt vajmi ritkán tette, hanem az idegen zsoldosoknak zsarolása, a nép zaklatása: az napirenden volt.

Ilyen volt az ország helyzete I. Lipót alatt. Nem csoda, hogy a jobb honfiak a végsőig el voltak keseredve, érezték, hogy az állapotok türehtlenek, hazájok iránti kötelességük, a megsemmisítéssel fenyegető veszélyek elhárítását megkísérteni.

De hogyan, mikor a hatalom Bécsben, a nemzet kimerülve vonaglik?

Az ország nádora: Wesselényi Ferencz adta meg a nagy kérdésre a jelszót. Maga köré gyűjté legmeghittebb barátait: gr. Nádasdy Ferencz országbirót és gr. Zrínyi Péter horvát bánt és titkos szerződést kötött velök a hon megvédésére.

«Látván azt — így szól a szerződés — hogy Magyarország-nak és a magyar nemzetnek ügye s állapota oly veszedelembe jutott légyen, hogy ha mi, kik az országnak első oszlopai vagyunk, valami szabatos uton eleit nem vesszük, ezennel végső romlásra jut az ég alatt ilyen híres nemzetnek az ő sorsa.»

Az összeesküvés tervét az ugynevezett vasvári békekötés érlelte meg. E békét 1664-ben a törökkel kötötte meg a bécsi miniszterium a nélkül, hogy a törvény és alkotmány rendelkezése szerint, a magyar országgyűlés elé terjesztették volna. Ez már magában véve is nagy alkotmánysérelem volt, de még inkább fokozta az elkeseredést a béke lealázó volta. Valóságos guny volt e békekötés, mely a töröknek nagy kedvezményeket nyújtott, dacára hogy épen akkor Szent gotthárdnál győzelmet nyertek a

WESSELÉNYI FERENCZ.

török hadd felett. Ugyhogy a közvéleményben általános lett a föltevés, hogy e békekötéskor titkon megegyezett a bécsi kormány a törökkel Magyarország megsemmisítésére.

Az összeesküvés mind több híveket csoportosított a honmentés munkájához. Az volt a szándék, hogy egyfelől a török szultán, másfelől a francia király támogatása mellett, fogjanak fegyvert a bécsi zsarnokság ellen.

E közben lelkes férfiak beutazták az országot, s az egyes befolyásosabb urakat megnyerték az ügynek. Wesselényi Ferencz nádor 1667-ben Beszterczebányára törvénytörvénylátó gyűlést hívott össze. Wesselényinek ezuttal az volt célja, hogy az egybegyűlő urakkal az összeesküvés tervét végkép megálapítsa, s a kitörés módja felett tanácskozzék. — E gyűlésen nagyszámú főúr jelent meg, köztök Szelepcsényi György esztergomi primás, Nádasdy Ferencz országbíró, Zrinyi Péter horvát bán, Rákóczy Ferencz, Eszterházy Pál, Bocskay István zempléni főispán, Tökölyi István, és még sok mások. — Az urak, az állapotokkal való elégtelenségöknek adtak kifejezést, tiltakozó nyilatkozatok tétettek a vasvári béke ellen. A bajok orvoslására Wesselényi nádor javaslata fogadtatott el, s ez abból állott, hogy kéressék fel a király egy nagy küldöttség által a nemzet törvényei szerint való uralkodásra, mely törvényeket koronázásakor esküvel fogadott. Ha a kérelem nem találna meghallgattatást, akkor döntsön a fegyver. Felirat készítettett tehát a királyhoz, melyben kéretett országgyűlés tartása is. Egyszersmind az összeesküvők szervezkedtek hogy az esetben, ha a sérelmek nem orvosoltatnak, azonnal ki lehessen tüzni a lázadás zászlóját. Az összeesküvés fejévé Wesselényi választott meg.

Alighogy mindezen intézkedések megtörténtek, következett a nemzeti ügyre a legnagyobb csapás: Wesselényi halála. A lángelkű nagy férfiú elhunytával, éltető lelkét vesztette el az összeesküvés, mely aztán Zrinyi és Nádasdi kezei között kicsinyes érdekpolitikává változott. Megtörtént ugyan a fegyveres kitörés, de lelkesedés, és a nagy eszményi cél nélkül. A bécsi miniszterek könnyedén elnyomták a lázadást, s a nagy remények közt megindult mozgalom, eredménytelenül végződött.

ESZTERHÁZY PÁL

nádor.

TIZENNÉGY év mult el Wesselényi Ferencz nádor halála óta, és az ország legfőbb méltósága, a nádori szék, folyvást üresen állott. A nemzetnek ezen egyetlen védője, zsarnokság elleni mególtalmazója sem volt. A nádor helyett helytartók vezették az ország dolgait, s hajh! ama válságos időkben a helytartók szavára Bécsben keveset adtak.

A zsarnokság a Wesselényi-féle összeküvés elnyomása után csak egy célzt tüzött ki maga elé: az ország megtörését, függetlenségének, alkotmányának elkobzását.

De végre a bécsi kormány belátta, hogy semmiféle eszközzel sem képes megtörni a magyar nemzet szívósságát. Tökölyi Imre, a nagy eszü, nagy befolyásu ifju hős fegyverben állott, fenyegette a bécsi kormányt. Tökölyi duszgazdag vala, pártfogolta a török is, s így félelmes felkelő-vezérnek látszék. Annálfogva — mint rendesen tenni szokta ily alkalmakkor a bécsi kormány, — engedékenységet mutatott, országgyűlést hívott egybe, melyen a sérelmek orvoslása ígértetett. Az országgyűlést Sopronban, 1681 május 25-én személyesen nyitotta meg Lipót király. A sok országos ügy elintézése előtt azonban a nádorválasztás keserü almájába kellett harapnia. Nádorválasztás nélkül nem lehetett remélni, hogy a rendek az ügyek elintézésébe csak bele is kezdjenek. Megtörtént tehát a szokásos kijelölés, s az országgyűlés egyhangulag Eszterházy Pált választotta meg nádorrá.

Eszterházy Pál már annakelőtte is nagyméltóságú főur volt, a dunáninnyi kerület főkapitánya, s a katolikus vallás főoszlopa. Egyházas, vallásos, hitbuzgó férju, ki a katolikus vallás diadalában látta a hon üdvét.

Ezért, de méginkább mérsékelt királpártiságaért kedvelt egyéniség volt a bécsi urak előtt. Tőle remélték, hogy az ország forrongása végre lecsilapszik, a lázongás lecsendesül.

Eszterházy Pál nádor valóban a békés megegyezésnek volt szószólója. 32 hosszú esztendőre terjedő nádorsága alatt mindenkor a királyt szolgálta, a folyton tartó felkelések alatt király és felkelők közt a béke helyreállításán munkálkodott. Tökölyi Imrével, a felkelők fővezérével, közel rokonságban állott, amennyiben ennek nővérét, Évát bírta nőül. De ezen rokoni kapcsot sem bírta Eszterházy a maga és királya javára fordítani. Tökölyi csakhamar kitűzte a lázadás zászlóját, mire Eszterházy felszólította a nemességet a Tökölyi elleni harczra. De a felszólításnak csekély eredménye lett, mert a nemzet mindinkább belátta, hogy Eszterházy a királytól mitsem tud kivívni, még a csak közelébb tartott országgyűlés végzéseit sem képes törvényerőre emelni.

Eszterházy azonban nem akarta észrevenni a nemzetnek ellene irányuló magatartását, ő hű maradt egyéni meggyőződéséhez, s ez abban állott, hogy az uralkodó-családdal Magyarországnak egyetértésben kell élni, mert csak a királyi házzal való jó viszony óvhatja meg a hazát a végromlástól. Ezt a politikát szolgálta Eszterházy élte végeig, ellentétben a felkelőkkel, kik szakítani kívántak az uralkodó-családdal, s Ausztriától függetleníteni, elszakítani óhajták az országot. Ez a két politikai irány vívta a harczot egymással.

Igy, a mérsékelt párt és kormányellenes lázadás eredményeként, végre, hosszú idők mulva, visszanyerte a nemzet alkotmányát, függetlenségét. E két elem harcza nélkül bizony már aligha volna alkotmánya az országnak.

Nagy korszak volt az a harminczkét esztendő, mit Eszterházy nádorsága betöltött. A nemzet és királya közötti harcz mellett történt egy üdvösebb is: a török iga alól való felszabadulás. A török had nagy erővel Bécs ostromára ment, s ugyanakkor Tökölyi ügye is szerencsés fordulatot vett. Sikeresen nyomult előre, az egész felvidék meghódolt neki. Eszterházy nádor kétségbe volt esve, midőn tapasztalá, hogy a magyar urak rendre Tökölyinek hódolnak. Kifutott az országból, nehogy a diadalmas Tökölyi kezébe kerüljön. De bekövetkezett a törökök

ESZTERHÁZY PÁL.

nagy veresége Bécs alatt, s aztán Esztergomnál. Erre Tökölyi szerencsecsillaga is aláhanyatlott, s végkép letűnt, midőn a török iga alól Budavár is felszabadult. A szerencsés hadjáratok végső betetőzése volt a zentai diadal, hol az idegen származású Jenő herczeg oly nagyszerű diadalt aratott, mely teljesen megtörte hazánkban a török uralmát.

A töröktől való megszabadulás nagy örömmel töltötte el a nemzetet; nem látták be az öröm édes perceiben, hogy a török kiűzetéseért a bécsi udvar bizonyára nagy árt fog kérni. Nem volt többé a török hatalom, mely az Ausztriától való féltékenység miatt, a magyarnak fogja pártját, s míg a két nagy hatalom egymással verseng, azalatt a haza függetlensége mégis csak fentartható.

Eszterházy nádor hű maradt politikájához, a nemzet és uralkodó közötti jó viszony ápolásában, de természetesen Bécsben most már hallani sem akartak még azon kedvezményekről sem, mit pár évvel ezelőtt önkényt ajánlottak. Most már az országnak Ausztriába való végleges bekebelezéséről ábrándoztak. Ha megmentették a töröktől, hát fel is falják.

Igy folyt a harcz nemzet és király közt. Látnivaló volt, hogy ismét kitörésre fog kerülni a dolog. Csakugyan, uj és minden eddiginél erősebb harczot kezdett vívni a nemzet a hős Rákóczy fővezérsége alatt.

Eszterházy ekkor is teljesítette nehéz feladatát, rendületlenül állt nemzet és király között, míg csak késő vénséget érve 1713-ban márczius 26-án megszűnt élni. A királyi ház iránt tanusított érdemei elismeréseül, Lipót már 1687-ben birodalmi herczeggé nevezte ki.

THÖKÖLY IMRE.

ELNYOMATVÁN a Wesselényi-féle összeesküvés 1671-ben, a szétzüllött felkelők kibujdostak az országból. Erdélybe húzódtak, hol Apaffy Mihály fejedelem, meg nagyeszű főembere: Teleky Mihály, szívesen fogadták, ügyöket magukévá tették, sőt sereget gyűjtöttek a czélből, hogy a bujdósokkal együtt betörjenek Magyarországra, s itt harczot kezdjenek a zsarnok Lipót császár zsoldosaival. Össze is gyűlt jókora sereg, de az volt a nagy baj, hogy sem Apaffy Mihály fejedelem, sem Teleky Mihály főminiszter nem voltak hadvezérek s így kevés eredményt birtak kivívni, noha Franciaországból is kaptak támogatást. Hadvezéri főre, az ügynek tapintatos vezetőre volt szüksége. Az ügyes Teleky Mihály megtalálta azt egy huszonegy éves ifju emberben, gróf Thököly Imrében. Mily nagy lehetett ennek az ifju embernek tehetsége, egyéni hősiessége, hogy helyét átadja neki a tudós, bölcs Teleky Mihály!..

Thököly Imrét kiváló szellemi tulajdonságai mellett, még azon körülmény is alkalmassá tette a fővezérségre, hogy duszgazdag ur volt. Ugy Magyarországon mint Erdélyben mérhetlen birtokai voltak. Magyarországból ugy kellett elmenekülnie mint egy vétkesnek. Atyját, az öreg gr. Thököly Istvánt, Lipót császár rendeletéből halálra keresik. Csak gyanítják, gondolják, hogy ő is részese a Wesselényi összeesküvésnek, pedig ő már régóta betegeskedik, távol áll minden mozgalomtól. Az öreg gróf, tizenhárom éves Imre fiát Likava várába küldi, maga pedig két leányával Árva várába zárkozik, itt fogja ostrom alá a császár rendeletére Eszterházy Pál,

midőn a beteg hirtelen meghal. A vár és a család minden birtoka elkoboztatik. A kis Imre a vész elől Likavárról Lengyelországba bujdosik, s onnét nagy kerülők után Erdélybe jut, hol anyai birtokán vonja meg magát. Mikor Teleky Mihály reá bízta a hadvezérséget, az a gondolat is bátorította, hogy boszut áll a császáron, és visszafoglalja erőszakosan elkobzott családi birtokait. Alighogy a felkelők élére állt, csapata száma gyorsan növekedett, csakhamar 20,000 főnyi tekintélyes sereg felett rendelkezett. A harc megindult, szerencsével tolyt. Thököly visszafoglalta családi birtokait még pedig egész vármeigyékkel együtt, aztán a bányavárosokra csapott. Besztercebányát, Zólyomot, Selmeczet, Körmöczbányát megvette, ez utóbbi helyen a pénzverdében 180 ezer aranyat s ennél is nagyobb értékű ezüstöt foglalt le, melyekből „A szabadságért, az igazságért“ felirattal pénzt veretett. E sikerek rénrületbe ejtették a bécsi udvart, gyorsan békeajánlatot intéztek a győzelmes fővezérhez. Thököly hajlandó volt a békekötésre, főként miután egydaliás tisztos nőbe, boldogult I. Rákóczy Ferencz özvegyébe : Zrinyi Ilonában belé szeretett, s minden áron nőül akarta venni. Ugyde ahhoz szükséges volt Lipot császár beleegyezése is, mert Zrinyi Ilona nagy családi birtokai a Lipót által birt ország-részben feküdtek.

Egyelőre béke nem jött létre, hanem csak fegyverszünet, mely alatt az állandó béke feltételei tárgyalttatak. E célból 1681 febr. 28-ikára országgyűlést hívott össze Lipót császár Sopronba. Ez országgyűlés volt hivatta Thökölyvel a békét megallapítani. De e részben semmit sem lehetett elérni, az országgyűlés Thököly feltételeit nem fogadta el, illetőleg kitért azok elől, így aztán Thököly még a fegyverszünet meghosszabbításába sem egyezett belé Nagy bátorirást talált Thököly a harc további folytatására a török kormány kilátásba helyezett támogatásban. A támogatás nem maradt el, sőt a franczia királytól is újabb pénzsegély érkezett, így két oldalról segítve, a hadviselés csak szerencsés lehetett. Az újabb küzdelem megkezdése előtt azonban végrehajtotta Thököly tervezett házasságát Zrinyi Ilonával. Az egybekelés nagy fényvel megtörtént Munkacson. A lakodalmi zajt aztán csakhamar a harcok riadalma váltotta fel. Thököly nagy szerencsével vezette a hadjáratot,

kézre kerítette Kassát is, a mi pedig rendkívül fontos hely vala, abban az időben, a magyarság központja, csaknem fővárosa. Érdemes itt felemlíteni, hogy Thököly nagy súlyt helyezett a magyárosításra. Mihelyt bevonult Kassára, azonnal elrendelte az ott székelő szepesi városok kamrájának megmagyárosítását. Nemcsak azt kívánta, hogy magyarul levelezzenek, hanem is, hogy a hivatali belső kezelés is magyar legyen, általában mihelyt elfoglalt valamely vegyes ajku várost, azonnal igyekezett megmagyárosítani azt.

Kassza után következtek: Eperjes, Bártfa, Lőcse, Kis-Szeben, Szepesvár, majd nagy küzdelem után Fülek. Rövid idő alatt az egész felső vidék Thököly kezére jutott. E fényes sikerekre a török szultán fejedelmi jelvényeket küldött Thökölynek, a ki ekkor „Magyarország fejedelme és kormányzója“ címet vette fel.

Most újabb békealkudozások következtek. Thökölyi Kassára országgyűlést hívott össze, melyre az ő fennhatósága alatt levő megyékből megjelentek a követek, sőt arra Lipót császár is küldött egy tábornokot. Természetesen a békéből semmi sem lett, hanem a helyett a török barátságának biztos kinyerhetésére tétettek újabb intézkedések. A török szultán nagy dologra készült: hadjáratra Lipót császár ellen. A végső erőtesztítés volt ez a Habsburg dinasztia megtörésére. Bécs elfoglalását tűzte ki célul Mohamed szultán. 1683 tavaszán Nándorfehérvárig vezette 250 ezer főből álló óriási táborát. Itt átadta a sereg tejhatalmu fővezérletét Kara-Mustata nagy vezirnek. Eszéknél megjelent a török táborban Thököly. Itt azt biztárára, hogy ő a Duna bal oldalán nyomuljon fel seregével Bécsbe, a török had a jobb oldalon teendi ugyanazt. Thököly vizatér a felvidékre s aztán Putnokról megindult 30,000, főnyi sereg élén Bécs felé. Ez az ut valóságos diadalút volt. A városok, falvak rendre meghódoltak, a császárpártiak menekültek. Bécs alatt a török sereg hat hétig folytatta az ostromot. Óriás volt az erőfeszítés mind az ostromlók, mind az ostromlottak részéről. A vége mint már tudjuk a törökök nagy kudarcza; a felmentő seregével megérkező Szobieszky lengyel király semmivé tette az óriási török sereget. Kara-Musztafa 60,000 emberét elveszítve, vad futásban keresett menedéket.

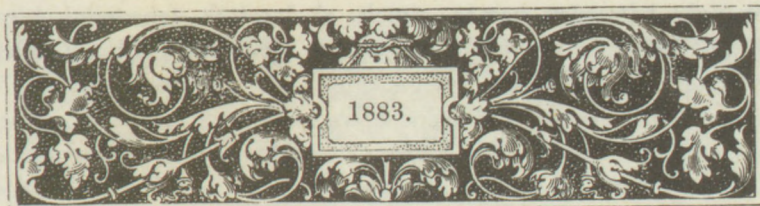
THÖKÖLY IMRE.

ZRINYI ILONA.

Itt van a forduló pont Thököly életében. Ettől kezdve hanyatlani kezdett szerencsecsillaga. A török barátsága már keveset ért. Lipót császár kiáltványt adott ki, melyben bünbocsánatot ígér a felkelőknek, ha megtérnek. És Thököly párthivei kezdtek visszatérni a császárhoz. Hasztalan volt az erőszak, a várak, városok mind elpártoltak. Csak Munkács vára állott még, s ott a vezér hős neje: Zrinyi Ilona védte a falakat. Védte mert férje úgy rendelte. De elbukott Mohács is, el az egész felkelés ügye. A következő évben még nagyobb diadalt arattak a császári hadak a török felett; szerencsésen felszabadították Budát a 145 évig tartó török uralom alól, s végül következett a zentai megsemmisítő ütközet, mely teljesen megtörte a török hatalmát Magyarországon. Az 1699-ki híres karloviczi békekötésben létrejött a béke a törökök és császáriak között, Thököly pedig száműzetett az országból. Előbb Konstantinápolyban, később Kisázsiában, Nikodemiában telepedett le, s ott halt meg 1705-ben; neje már két évvel előbb elhunyt.

ZRINYI ILONA.

TÖRTENELMÜNK aranylapjain nincs egy nő sem, ki méltóbban foglalhatna helyet e nemzeti arczképcsarnokban a nagyok, a hősök között. Zrinyi Ilona valódi hősalak panczéllal karján, karddal kezében. Amit Munkácsvár védelmére tett, az a hadviselés, a hadvezéri talentum ragyogó ténye. Férje, gr. Tököly Imre örökös harciban, szakadatlanul véres küzdelmek, izgalmak között. Végre megtörik, szerencséje is elhagyja, ügye a bukás szélén. Párthivei elhagyják, a városok, várak rendre meghódolnak a császári seregnek. Csak egyetlen erősség áll még ellent: Munkács, s itt ügyének egyetlen hű támogatója, a saját felesége áll a várfalakon. Az ellenség körülveszi a várat, ostromolja a falakat, de a hősnő ügyes leleményességgel, hősi önfeláldozással védi magát. Megigérte férjének, hogy nem adja fel a várat, hogy védi azt a legvégsőkig. Szavának állott.

Munkácsvára ötezer főnyi válogatott kurucz őrséggel volt megrakva, eleséggel öt évre el volt látva, azonkívül természetből hatalmasan védett pont. 1685-ben fogta ostrom alá a császári had egy csapata. Zrinyi Ilona hatalmasan tudta védni magát, nemcsak, de képes volt az összeköttetést a törökökkel is férjével is fentartani. És mikor rejtekutakon követ érkezett térjétől vagy a törököktől, a leveleket lelkesítőül felolvasta harcosai előtt. Fején sisak, öve körül panczél, kezében kard, így jelent meg a legveszélyesebb pontokon. Ki lehetett volna gyáva ily vezénylet mellett! Két társat rendelt volt mellé Thököly: Radics Endre várnagyot, s Absolan Dánielt, régi hű emberét. De e

két férfitu bátorsága hamar elmúlt, el kezdték lebeszélni a további védelemről a fejedelemasszonyt. Elmondák, hogy lehetlenség már Thökölynek segítségül jönni, és nincs más mód, mint feladni a várat. A fejedelemasszony nem hallgatott a beszédekre. A két tanácsos akkor elkezdte szándékosan pazarolni pusztítani az eleséget, hogy így a kiürült élestárra való hivatkozással, kényszerítsék, a védelem abbahagyására fejedelemasszonyukat. A hősnő végre nem tehetett mást, két eszendeig tartó dicső védelem után, kegyelemre megadta magát. A kegyelem nagyon kiméretlenül bánt vele. Bécsbe hurczolták, elszakították első férjétől született fiától, Rákóczy Ferencztől. Később csak annyit engedtek meg, hogy a karloviczi békekötés pontjai szerint, számüzött férjét követhesse a számkivetésben. A hü hitves együtt bujdosott ki férjével az országból, melyet aztan soha nem lathatott többé. Meghalt Kisászsiában, Nikodémiában 1703 febr. 17-én.

SZÉCHENY GYÖRGY

érsék.

FŐPAPJAINKNAK általában nagy szerepök volt a történelemben. Már az alkotmányos intézmények olyanok voltak, melyek tevékenységi kört jelöltek ki a főpapoknak. És a történetíró örömmel jegyezheti fel, hogy hazánknak mindenkor lelkes, hazafias, derék főpapjai valának.

Szt. István óta, folyvást a legönzettelenebbül látjuk támogatva főpapjaink által a haza ügyét. Észszel, szívvvel, ha kellett karddal is mindenkor az elsők közt voltak. Számos kimagasló nagy alakot mutathat fel közülök a történelem.

E lelkes, hazafias érzületű jeles főpapok között a legelső hely illeti Szécheny György esztergomi érseket.

Egyszerű falusi plebánusból küzdötte fel magát a legmagasabb polczra, az esztergomi érsekségre. 47 éves korában már csanádi püspökké neveztetett ki, később pécsi, veszprémi, majd győri püspök, végre kalocsai érsek lett, és e magas allásokban mindenkor lelkes szószólója volt az alkotmánynak, szabad érzéssel, nemes lelkesedéssel emelte fel szavát, ha kormány vagy egyes hatalmasok, a haza függetlensége ellen tenni megkíséreltnek.

I. Lipót alatt a rémuralom idejében, egyike volt azon keveseknek nagyjaink közül, kik nyíltan szembe álltak a hatalommal és tiltakoztak. Nevezetes okmányt képez történelmünkben ama tiltakozó levele, melyet Lipóthoz intézett az önkényesen kivetett adók ellen.

Érdekesek az okmány hazafias érzülettől áthatott sorai: „Mély alázattal könyörgök fölségednek, — irá — méltóztassék adóparancsát fölfüggeszteni, mert számtalan árvák és özvegyek zokogása boszut fog kérni e gyászos rendeletek szerzőire, melyek nem fölségedtől eredtek. A magyar nemzetnek a fölséges osztrák ház iránt nem kevés az érdeme. Mennyi vért ontott annak jólléteért. Most is égetik, sebzik, ölik a magyart. Gondolja meg fölséged, méltányos-e, hogy kevesek bünének súlyát az egész nemzet viselje.“

1685-ben érte el a legfőbb méltóságot, mit hazánkban pap elérhet: esztergomi érsekké neveztetett ki. Ekkor már 87 éves volt az érdemes férfiu, de férfi korának teljes erejében és a honszeretet, alkotmány iránti tisztelet épp úgy hevítette, mint ifju éveiben. Nagy fontosságú volt az 1687-iki országgyűlésen való fellépése, midőn Eszterházy Pál nádor ellen védte az alkotmányt. A nádor meggondolatlanságból-e vagy a bécsi udvar sürgetésére, azt akarta keresztül vinni, hogy valami bizottság-féle, országgyűlés nélkül intézkedjék fontos országos ügyekben. Szécheny György ez ellen szólalt fel, kívánta, hogy a haza ügyeiben semmiféle más gyülekezet, mint az országgyűlés ne intézkedjék, miként azt alkotmányos törvényeink megszabják.

Az országgyűlés a lelkes érsek fellépésére, csakugyan elvetette az indítványt.

A jeles főpapot az ég hosszú étellel áldotta meg 97 évet élt általános tisztelet és szeretet között.

Hosszu életében látott uralkodókat trónralépní s letűnni, látta feltámadni az elnyomott nemzetet. Tököly Rákóczy harczi már magas állásában találták. A vallási háboruk mellett természetesen nem nyilatkozott, de a haza alkotmánya, függetlensége érdekében kívánta a felkelés sikerét, a szabadság diadalát. Tulzó, elfogult különben a vallási dolgokban sem volt.

Élete a jótékonyság kiapadhatlan forrása volt. Elszámlálhatlan az, mennyit tett a közügyekért, mennyit áldozott jótékony czélokra. Végrendeletében óriási összegeket hagyományozott számtalan jótékony czélra. Egyszerű rendes életmódja által hosszú életében mérhetlen vagyon urává lett, s azt mit takaré-

SZÉCHENY GYÖRGY.

kosággal életében egybegyűjtött, halála után mind jótékony intézményeknek hagyományozta.

A mai pénz szerint mintegy három millió forintra rug az általa jótékony célra hagyományozott összeg, és ezen kívül rokonainak is nagy értékű birtokokat hagyományozott, úgy hogy eme hagyományaival, megvetette alapját a Széchenyi nemzetség későbbi felvirágzásának.

SZÉCHENYI PÁL

kalocsai érsek.

A HIRNEVES esztergomi érseknek, Széchenyi Györgynek unokaöccse. Jelentékeny szerepet vitt a Rákóczy-felkelés alatt, hazáját önzetlenül szerető nemes lélek. A legszörnyűbb időben állott a király és a lázongó nemzet közé.

Az ország nádora: herczeg Eszterházy Pál, nem alkalmas arra, hogy Lipót császár és II. Rákóczy Ferencz közt a békéltetést közvetítse, ő már népszerűtlen ember, pedig törvény és szokás szerint az ország nádorának volna feladata a nemzet jogait védeni, közbejárni a nemzet és korona között. A Rákóczy-felkelés nagy mérveket ölt, az ország fegyverben, az alkotmány sérelmei nagyok. Ki legyen a békéltető, a közbenjáró? Ki más mint a közszeretettben álló kalocsai érsek: Széchenyi Pál.

Lipót császár a válságos körülmények közepett, Széchenyi Pálra vetette szemét. 1703 deczember 10-én levelet íratott hozzá, melyben kijelenté, hogy a „lázongó időben az ország összes nagyjai között, egyedül csak Széchenyi Pál tehet üdvös szolgálatot, csak az ő éles belátása, hűsége és hazaszeretete segíthet a bajokon.”

A levélre az érsek nyílt őszinteséggel felelt, elmondva, hogy a nemzetnek sérelmei vannak, melyeket előbb orvosolni kell, ha a felkelés lecsillapittatni szándékoltatik. És kijelentette, hogyha a felségnek tetszeni fog engesztelő közbenjárását felajánlja. Erre Lipót 1704 január 2-án békéltető királyi biztossá nevezte ki az érseket.

A békéltetés általában véve nehéz feladat, s még nehezebb, ha egy egész nemzet megsértett szabadsága, alkotmánya van kockára téve. Széchenyi Pál mégis vállalkozott e szerepre és egyezkedés által akarta a békét helyreállítani. Még mielőtt fegyverhez nyultak volna a felek, igyekezett őket kölcsönös engedékenységgel békére birni.

Tanácsolá Lipót császárnak, hogy egyezzen meg Rákóczyval, ki a francia segítségre is bizton számíthat, és a saját hivei is hatalmas pártot képeznek. Biztosítá a császárt, hogy Rákóczy háboru esetében sikeresen védheti magát, sőt diadallal harcolhat is, de mind azáltal mégis hajlik a békére, ha engedékenységet, a sérelmek orvoslását tapasztalja az uralkodóház részéről.

Ugyanakkor Rákóczyt is ösztönözte a békére, mondván, ez a legjobb alkalom a nemzet szabadságának szép szerével való visszaszerzésére. Figyelmezteti a francia lelkesedés mulékony-ságára, és a háboru borzalmaira.

Igy járt az érsek egyik féltől a másikhoz; hazaszeretettől ösztönöztetve, a végsőkig mindent elkövetett a dolog békés megoldására. Számos értekezlet tartatott a két fél követei által. Ezen értekezleteken mindenkor ő vitte a közvetítő szerepet, de fáradozásának sikere nem lett. A felkelők a külhatalmak által is elismert, szentesített békét kívántak, de ily irányban sem Lipót, sem az 1705-ben utána következő I. József császár nem voltak megnyerhetők, s így beállott az elkerülhetlen kitörés.

1707 június 14-én a felkelők kiadták hires nyilatkozatukat, melyben kijelentik az osztrák uralkodóháztól való elszakadásukat. Erre természetesen a fegyverek mondtak viszhangot, a nagy harcok bekövetkeztek.

Széchenyi Pál vérző szívvel látta a felcsapott tüzet, a harcok alatt hazájának romlását. Fájlalta, hogy működésének sikere nem lett, de azon tudattal vonult félre a közpályától hogy a honnak javát akarta. Pár évvel azután (1710 máj. 22.) elhunyt és Sopron mellett, Bánfalván, a Pálos rendü szerzetes templomában temettetett el. Ő ugyanis Pálos szerzetes volt, s szerzetesrendjéhez haláláig hiven ragaszkodott.

Széchenyi Pál nemes jellemü szigoru erkölcsü volt. Tetőtől talpig magyar, nemzetének ősi erényeihez hiven ragaszkodó. Nagy műveltségü, finom, udvarias, nemes magatartásü, szép fe-

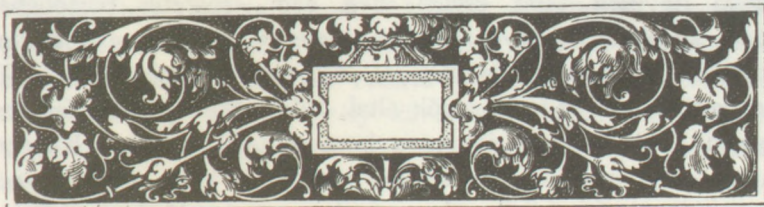

SZÉCHENYI PÁL.

keze szakállal és bajuszszal, mi abban az időben a papi rendnél általában megengedett dolog volt.

Életében kortársai a „legnagyobb magyar“ jelzővel tisztelték meg, de aztán a felkelés kitörésekor elidegenkedtek tőle, az ónodi gyűlésen 1707 jun. 1-én a telkelő rendek jószágvesztésre ítélték, mert szerintök nem eléggé hazafiasan járt el a békealkudozások közvetítésénél. Csak a későbbi kor ismerte el, mennyire szerette hazáját, mily fáradhatatlan buzgósággal munkalta a béke művét.

H. RÁKÓCZY FERENCZ.

NEM kereste a szereplést, nem is élt a honban, ifjúságát idegen földön töltötte, mégis ő lett a törtenelem legnagyobb szabadsághőse. Az igaz, hogy minden érében felkelő vezéri vér csergedezett; anyai ágon a nagy Zrinyiek, apai ágon a Rákócziak nemzetségéből eredt, mostoha apja Thököly Imre volt. Mint tudjuk, édes anyjával, a hős Zrinyi Ilonával, Bécsbe rendeltetett, s aztán a kormány jól ügyelt arra, hogy a kis lázadó-sarjadék egészen jó nevelést nyerjen. Elküldték Csehországba, egy jezsuita kolostorba, ott már csak nem nevelődik lelkébe a magyar haza szerelme, a szabadság imádása . . .

Egy darabig minden pompásan ment, a gyermeket ájtatos, hitbuzgó ifjúvá nevelték, s hogy embernyi kort ére, összeházasították egy német kis fejedelem leányával. Akkor aztán magára hagyták, gondolván, hogy most már csak nem lesz belőle felkelő-vezér.

Pedig de nagyon csalódtak . . . Az elfojtott magyar nemzeti érzület csak annál hevesebben lángolt fel a nagy tehetségű ifjuban. Láttá elnyomatva hazáját, hallotta a lenyüggőzött, igazságtalan adókkal zsarolt nép jajjait, és szive fellángolt. De nem látszék tanácsosnak azonnal kezébe ragadni a felkelés zászlóját, mert Bécsből folyvást vigyázó szemmel kísérek tetteit. Csakugyan, bármennyire titokban tartá is terveit, mégis nyomára jöttek egy elárult levél által, s 1701 május elején elfogták, Bécsbe hurczolták, aztán a Németujhelyi börtönbe zárták.

E váratlan fordulat végzetessé válhatott volna, ha

társai ügyesen szőtt csellel meg nem szöktetik börtönéből. Rákóczy ekkor Lengyelországba menekül, s most már nyíltan toglalkozik a felkelés eszméjével. Követek jönnek hozzá a Tisza mellől, hol az adószedők által zaklatott nép már fegyverben áll. Kéri, hogy jöjjön a haza felszabadítására. Rákóczy nyugalomra inti őket, de néhány zászlót is küld nekik. A nép a zászlók láttára fellelkesül, s tényleg megkezdődik a felkelés. E közben értesül Rákóczy, hogy a bécsi kormány egy külön törvényszék által őt fej- és jószágvesztésre íteltette. Erre tovább mitsem habozva, egy zsoldos had élén betör az országba, hü emberét, Bercsényit pedig Franciaországba küldi, hogy onnan segedelmet adjanak a mint igérték volt már régebben.

Rákóczy kiáltványt intézett a nemzethez, mindenkit, akiben honszeretetet van fegyverre szólított; és tábora hatalmasan növekedett, nagy gyorsan a Vág folyóig nyomult elő, s midőn pedig Károlyi Sándor szatmári főispán is hozzá csatlakozott, továbbá a jászok, kunok, Erdélyben a székelyek szintén hozza hajoltak, egész Pozsonyig visszanyomta a császári hadakat, s csakhamar birtokába jutott Felső-Magyarországnak.

Lipót császár megrémült e gyors sikerek láttán. Természetesen azonnal alább hagyott az önkényuralommal, az igazságtalan adókat beszüntette, s bünbocsánatot ígért a megtérőknek, Széchehyi Pál kalocsai érseket pedig békebiztosul nevezte ki. De sem a császári bünbocsátó-levél, sem a békebiztos érsek nem csillapíthaták le többé a kedélyeket. Az ügybuzgó Széchenyi több ízben értekezett Bercsényivel, Károlyival, s magával Rákóczyval is, hanem az alkudozásoknak nem lett eredménye.

Az 1704-ik esztendő folytonos háboruzással telt el. Rákóczyt Erdély fejedelmévé választották. A következő évre még hevesebben készülődött mindkét fél. De Lipót császár ez év tavaszán meghalt, fiára Józsefre hagyva a polgárháborúval való megmérkőzést.

József uralkodását azzal kezdte, hogy reformokat léptetett életbe. A gyűlölt embereket elbocsátotta, az alkotmány sértetlenségét hirdette, ígérte minden sérelem orvoslását, kifejezte az állandó béke iránti hő vágyát.

Rákóczy szintén hajlandó volt a békére, ha azzal hazájának alkotmányos szabadságát biztosíthatja. Tehát Szécsénybe gyü-

lést hirdetett, melyre József is küldött követeket. Az országgyűlésen sok mindent végeztek, többek közt ősi szokás szerint paizson felmelve, Rákóczyt vezérlő fejedelmükké választották, s felhatalmazták, hogy a király követével alkudozzék. Rákóczy azt meg is tette, de ezuttal sem vezettek eredményre az alkudozások.

Rákóczy folytatta tovább a harcot, és sürgette a francia király támogatását. XIV. Lajos francia király azt izente, hogy támogatja ezután is, ha magát az erdélyi tejedelemségbe beigtattatja, és Magyarországon József királyt trónvesztesnek tudja nyilváníttatni. Rákóczy mindkét kívánságot keresztül vitte: Marosvásárhelyet beigtattatott az erdélyi fejedelemségbe, aztán a híres ónodi országgyűlésen az egybegyűlt rendek kimondták, hogy a Habsburg uralkodóház megszűnt Magyarország ura lenni, József trónvesztesnek nyilváníttatik. E nevezetes határozatot borzalmas események előzték meg. Turóczmegye két követét: Rakovszky Menyhértet és Okolicsányi Pált, a többi követek kardélre hányták. A két követ ugyanis otthon a megyében keresztülvitte, hogy a vármegye hatósága körlevelet küldjön szét az országba, mely körlevélben arra szólíttassanak fel a vármegyék, hogy közös erővel lépjenek fel a polgárháboru megakadályozására, mely egyesek magán céljából pusztítja az országot. Rákóczy az ónodi gyűlésen hevesen kikelt a két turóczy követ izgatásai ellen s elégtetelt követelt az egybegyűlt rendektől. A rendek azzal feleltek, hogy kardot rántva levágták két szerencsétlen követtársukat.

A rémes eseményre pár nap mulva kimondták az uralkodóház elűzését, s aztán a francia udvarhoz fordulva, kérték annak támogatását, miután most már a kitűzött feltétel teljesítve van. De most lelebbent a fátyol az egész ügyről, kitűnt, hogy a francia kormány semmi egyebet nem akart Magyarországgal, mint hogy a nemzetet uralkodójával meghasonlásba hozza, a viszály tüzeit élessze. Korábbi ígéretöket nem teljesítették, a felkelés ügyétől egészen elfordultak. Rákóczy látva a francia szövetség szétfoslását, Oroszországhoz fordult, az orosz czártól kért támogatást, de itt sem ért cél.

A bécsi kormány azzal felelt az ónodi határozatokra, hogy hadat küldött Erdélybe, s Magyarországon is több ponton intéz-

tetett támadást. Rákóczy ügye mindinkább roszt fordult, a nép unni kezdé a folytonos háboruzást, a hadseregek szakadatlan elvonulását, de főként az adókat, melyeket a Rákóczy emberei is kénytelenek volt beszedni. Az ipar, kereskedelem megakadt, a kenyérkereset forrásai végkép kiapadtak. A harczok közepett számtalan virágzó község, város elpusztult, s a nyomor ország-szerte átalános lett. A már öt esztendő óta tartó polgárháborut mindenki megelévelte. A bécsi kormány ismervén az ország helyzetét, nem késétt újabb bünbocsánat ígérésével elvonni Rákóczytól a felkelőket, s aztán országgyűlést hirdetett 1708 elejére, melyen a sérelmek végkép orvosoltatnának, s a béke megkötése foganasittatnék. Az országgyűlés Eszterházy Pál nádor buzgalma mellett, megkezdte tanácskozásait a kitűzött tárgyak felett, de csakhamar szétszlott, egyrészt a mirigyhalál gyors terjedése, másrészt Rákóczy hadi mozgalmi miatt.

Rákóczy 1708 tavaszán 20—22 ezernyi szép sereget gyűjtött egybe, hogy azzal megtámadva a császári hadakat, diadalt biztosítson ügyének. De serege szétveretett, s ezzel a felkelés ügye is végsőt lobbant. József újból bünbocsánatot hirdetett a felkelőknek, s a mult évben szétszlott országgyűlést ismét egybehívta a béke helyreállítása végett. A királyi kegyelmet a felkelők közül sokan elfogadták, s így mind gyorsabban közeledett végbefejezéséhez Rákóczy tragédiája. Végső erőfeszítéssel még egyszer fegyverrel próbált szerencsét. Nógrádmegyében ráütött a császári hadra, de verességgel volt kénytelen visszavonulni. Ekkor már csak néhány erőség marad a felkelők birtokában.

József újból felhasználni akarván az alkalmat, ismét megkezdte a békealkudozást, s erre Pálffy Jánost nevezte ki az összes hadak fővezérévé, s a békekötés keresztülvitelével bizta meg. Pálffy János népszerű, tisztelt nevű főúr, vele szívesen érintkeztek a felkelők. Pálffy mindenekelőtt a hatalmas Károlyi Sándort igyekezett megnyerni s hozzá levelet intézett. Károlyi közölte a levelet Rákóczzyval, ki szomoruan tapasztalván szerencsecsillagának aláhanyatlását, most már komolyan kezdett gondolkozni a béke felől. Személyesen találkozott Pálffy Jánossal s ennek tanácsára levelet is intézett Józsefhez, kérve pártfelei számára a teljes bünbocsánatot.

II. RÁKÓCZY FERENCZ.

A békekötés iránti, vágy ekként mindkét oldalról megérve lévén, Rákóczy a szövetséges rendeknek Husztra országgyűlést hirdetett, a békepontok megállapításával Károlyi Sándort bizta meg, ő maga pedig Lengyelországba ment, hogy még egyszer kísérlené meg az orosz czár támogatását kinyerni.

És a nagy felkelővezér többé soha nem látta hazáját . . . Bujdósó lett, számkivetésben élte le hátralevő éveit.

József vevén Rákóczy levelét, örömmel egyezett bele az előzetes békepontokba, s újból megbizta Pálffy, hogy teljes bocsánatot biztosítson mindenkinek, még Rákóczynak is. Ámde Rákóczyt már ekkor más elhatározásra bírta kint Lengyelországban Bercsényi, és főként az orosz czártól vett azon biztatás, hogy csakhamar segítségére jó. Többé nem kívánta a lealázó békét József császárral, a vele szövetséges rendeket azonban feloldozta a neki tett hűségeskű alul. Károlyi erre a rendekkel Szatmárra vonult. ott folytatták tovább a tanácskozásokat, és Pálffy Istvánnak sikerült a békét megkötni. Ez a híres szatmári békekötés. (1711)

Mikor Szatmárott a békepontokat készítené Pálffy Károlyival, kapja gyors futár által a titkos értesítést, hogy József meghalt. E váratlan fordulat egész más irányt adhat az ügyeknek, ha azonnal köztudomára jó. De Pálffy eltitkolja a halálhírt, és gyorsan megköti a békét. E béke egyike történelmünk legfontosabb tényének. Főbb pontjai a következők :

1 Rákóczynak, ha három hét alatt a békét elfogadja, várait kivéve, minden java s eddig Bécsben letartóztatott két fia is visszaadatik.

2. Bünbocsánatot nyerne Rákóczy pártfelei is.

3. Ő felsége a vallások szabadságáról szóló törvényeket hiven megtartja.

4. Hasonló lelkiismeretséggel tartandja fent ő felsége az ország jogait is.

5. Fenmarad joguk az ország lakosainak sérelmeiket, melyek még orvosolva nincsenek, a jövő országgyűlésen teljes szabadsággal előadniok, s ő felsége igéri, hogy mind ezeknek, a mennyiben méltányosak, meghallgatása, mind egyéb kormányintézkedései által, az egész keresztény világ előtt tanusítandja, hogy a magyar nemzet iránt valóban atyai indulattal viseltetik,

valamint viszont ő is várja a nemzettől, miszerint ily alkotmány-szerűleg kormányoztatván, be fogja bizonyítani, hogy őt egy nemzet sem haladja meg királya iránti hűségben.

A békeszerződést a király halálával törvénytörés szerint fia Károly trónörökös irhatta volna alá, de az távol volt, s így Eleonóra özvegy királyné szentesítette azt.

Rákóczy nem fogadta el a békét, pedig neki is teljes bocsánatot adott volna, visszanyerheti vala összes javait, Bécsben fogva tartott gyermekeit. De hős lelke honszabadságot akart, és nem személyi előnyöket. Az orosz cár ígérete füstbeszállt, az országban nem volt többé pártja . . . Tehát ment, bujdosott számkivetetten. Ment Párisba, a francia kormányhoz, Hátha személyes megjelenése által új irányt ad a dolgok folyásának. A francia udvarnál biztatták, biztatták, s ügyét hat hosszú esztendeig húzták vonták. Hat évig várta kétség és aggodalom közt, felderül-e még egyszer szerencsecsillaga. Nem derült fel többé soha . . . Hitegették, biztatták, de a vége is az elfelejtés lett. A francia kormánynak nem állott többé érdekében Magyarországon a lázadás tüzét élesíteni.

1717-ben a török szultán Kostántipolyba hívta Rákóczyt. Az volt a cél, hogy Rákóczy innét majd török támogatás mellett törne be Magyarországra. De ebből sem lett semmi. Két év múlva végképp lemondva minden reményről, Rodosztóba költözött. Itt néhány hú emberével a legnagyobb elvonultságban teljesen zárdai életet élt. Mikes Kelemen kedves titkárja írja róla: „Egy klostromban nincs nagyobb rendtartás mint a fejedelem házábanál. Éjfél után 2 órakor kel fel, és este 8 órakor lefekszik.“

1735-ben minden reményről lemondott Rákóczy, még arról is, hogy valaha elhagyhassa a török földet. Bus elhagyatottságában betegség fogta el, a mit ő eltitkolt, de környezete aggódva szemlélte erejének hanyatlását. És a betegséget a jótékony halál váltá fel; április 8-án, nagypénteken megszűnt élni. A török kormány csak három hét múlva engedte meg, hogy holt testét Kostántipolyba vigyék. Mikes Kelemen faládába helyezve a holt tetemet, Kostántipolyba vitte a jezsuiták templomába. A jezsuiták felásták Rákóczy anyjának, Zrinyi Ilonának ott porladó hamvait, hogy egyesítsék a fiúéval. De a nagy hősnőnek csak fejét talál-

ták meg. Azt a fiu koporsójába zárva, azzal együtt temették el. 1873-ban 56 törvényhatóság kérelmezte az országgyűlést, hogy hozassa haza Rákóczy hamvait. De ez óhajtás nem teljesült, azt mondták, nem találják a nagy bujdosó porait.

Rákóczy egész fejedelemséggel fölérő óriási vagyont áldozott fel a szabadság ügyének. De nem mindig volt szerencsés az emberek megválasztásában. Nyolcz évig tartó harczai alatt sokszor tévedett és botlott, emberei cserben hagyták, számításai nem teljesültek. Családja elpusztult, ő maga bujdosó lett. De alakja mint kimagasló szabadsághős, élni fog a történelemben, emlékének mindenha kegyelettel adózik az alkotmányos szabadságára féltékeny magyar nemzet.

BERCSÉNYI MIKLÓS.

A RÁKÓCZY-forradalom legnevezetesebb alakja székesi gróf Bercsényi Miklós. Helytartója II. Rákóczy Ferencznek, fővezére, főtábornoka a felkelésnek. Nagy befolyású, gazdag nemes ur, Ungvármegyének főispánja, nagy rokonsága van az előkelő körökben, dúsgazdag, ritka szellemi tehetségekkel megáldva, valósággal rátermett arra, hogy a felkelés ügyének feje legyen. Mert az volt. II. Rákóczy Ferencz fejedelem intézte, tervezte a dolgokat, Bercsényi pedig végrehajtotta azokat.

Mikor a felkelés a kitöréshez megérlelődött, a közvélemény mindjárt két nevet kapott fel: a Rákócziét és Bercsényiét. A mozgalmat már jó eleve nagymértékben előkészítette Bercsényi, ki az ifju Rákóczy Ferenczre rendkívül nagy befolyást gyakorolt.

A nagy nemzeti mozgalom első jelene volt Rákóczy elfogatása. Ekkor Bercsényi Lengyelországba menekült, nehogy ő is fejedelme sorsára jusson. Aztán, hogy Rákóczy szerencsésen kiszabadult a fogságból, s ő is Lengyelországba menekült: itt szövődtek a szálak a felkelés további vezetésére. Itt értekeztek a francia király követével, ki ura nevében Rákóczynak 12,000, Bercsényinek 8,000 frank évdíjat ajánlott fel, ha folytatják Magyarországon a felkelést, melyet a francia király másként is teljes erővel támogatni ígért. Az a nagyobb mérvű támogatás ugyan elmaradt, s a felkelés igyszólván a maga erejéből tört ki. Az újból felemelt adók által sanyargatott nép békétlenkedik, a lázadás már fegyveres támadá-

sokban nyilvánul. Ekkor bejő Rákóczy, Munkácsnál megakasztja előnyomulását egy császári had. De megérkezik Bercsényi, hoz pénzt és segítséget, mely két fontos tényezővel azonnal nagy lendületnek indul a felkelés ügye. Rákóczy, Bercsényi különböző pontokon, folyvást küzdenek, a nép egyre jobban tódul zászlóik alá, szerencsésen szorítják kifelé a császáriakat. Pár hónap alatt kezükben a felvidék. A bécsi kormány csak most kezdi figyelemre méltatni a forradalmat, kapkod ide, oda, adót leszállít, kiáltványt ad ki. De mindaz már elkésett dolog. Végre békés alkudozáshoz kezdenek. Lipót császár Eszterházyt, az ország nádorát küldi Bercsényihez, hogy egyezkedjék. Nem használ semmit. Aztán Széchenyi kalocsai érsek keresi fel, de ő sem megy semmire. Bercsényi teljes sikert akar elérni. Bercsényit mindenütt mint legfőbb intézőt látjuk szerepelni. Ámde e nagy állásában nem vezette a kellő higgadság és bölcs megfontolás, anynyira nem, hogy az ónodi országgyűlésen ő volt az első, a ki kardjával a két szerencsétlen trencsényi követre csapott, akiket aztán ott azonnal fel is konczoltak.

A rémes esemény után következő függetlenségi nyilatkozatot is Bercsényi készíté elő, kimondatott a nagy szó hogy Magyarország elszakad Ausztriától, uralkodóul többé nem ismeri el József császárt, sem utódait. (1707 június 14.) Ki legyen tehát az ország feje? Ki más mint Rákóczy? És ki legyen az utána következő személy, a helytartó? Ki más mint Bercsényi?

Ekként elintézvén a legfőbb ügyeket, folytatták tovább a függetlenségi harczot. De hajh, a szerencsecsillag kezdett homályosulni. A francia kormány ígérését megszegte, a többi külföldi segítség is elmaradt, a felkelők magukra hagytak. A francia királynak nem volt többé szüksége arra, hogy Magyarországon lázadás legyen az osztrák kormány gyöngítésére, nem volt többé szükség a felkelő vezérekre sem. Hogy megnyugtassák őket, nagy javadalmakat adtak nekik mintegy végkielégítés gyanánt. Rákóczynak uradalmat vásároltak Lengyelországban, Bercsényinek pedig százezer franknyi értékű ékszert ajándékoztak.

Bent az országban a nép teljesen megunt a fegyveres állapotot. A keresetforrás megapadt, a háboruviselés óriási terhet rótt az emberek nyakába. Átalános lett a béke, a nyugalom utáni vágy. A bécsi kormány ismervén e hangulatot, s

BERCSÉNYI MIKLÓS.

tudván, hogy a külföldi segélyforrások apadóban vannak, mindenféle bünbocsánatok ígérésével igyekezett a maga részére nyerni a felkelőket: mindenkinek teljes kegyelem biztosított, csak Rákóczyt és Bercsényit vették ki a bünbocsánat alól.

Igy érlelődött meg a végleges békekötés ügye, mely végre Szatmárrott létesült is. Rákóczy már ekkor kint volt Lengyelországban Bercsényivel együtt. Utánuk küldték a békepontokat, de a két hős nem fogadta el. Bercsényi biztatta Rákóczyt, hogy felderül még nekik, újból diadalmasan fog lobogni zászlójuk Magyarország térein. Nem sejtette még akkor, hogy soha többé nem látja hazáját.

A száműzetés kenyerét ette urával, Rákóczyval együtt hosszú időközön keresztül. Várták, várták, hogy lesz-e valaha alkalom Magyarország felszabadítására. Olykor mutatkozott egy-egy halvány remény-sugár, de aztán elvonult, elszlott. Majd Törökországtól reméltek, annak oltalma alá helyezték magukat. Törökország sem akart érdekükben és a magyar haza érdekében harcot kezdeni Ausztriával.

A bujdosók Kisásziába huzódtak, Rodosztóban csaknem zárdai egyszerű életet éltek.

Meghalt Bercsényi 1725-ben 61 éves korában. A fejedelem még tíz évvel élte őt túl.

© **Kassák Kiadó, Budapest, 1991.**

Felelős kiadó: Vágó Zsuzsanna

Felelős szerkesztő: Petz György

Műszaki szerkesztő: Láng László

ISBN 963-7765-16-6

GRAFITI PRESS KFT

Felelős vezető: Molnár Gabriella

ügyvezető igazgató

Táskaszám: 91/017

7711

